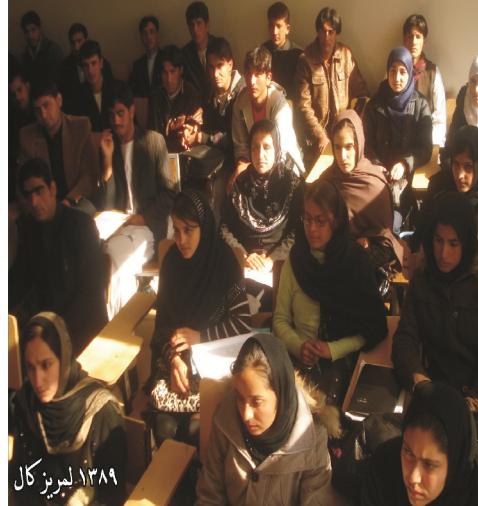

د پښتو ادب

لرغونې دوره

کونکی: محمد اسماعیل ین
لیکال: لوړۍ ټولکۍ

۱۳۸۹ لېږز کل

د پښتو ادب

د پښتو ادب

لیکال: لوړۍ ټولکۍ

۱۳۸۹

Ancient period
of
pashto literature

By:
First Class of Pashto
Dipartment

د خپرونو لپ: (۳۶)

Ketabton.com

د پښتو ادب

لرغونې دوره

ليکوال

لومړۍ تولګۍ

كتونکي

محمد اسماعيل یون

کال ۱۳۸۹

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب پېژندنە

د پښتو ادب لرغونې دوره	د كتاب نوم:
لومړۍ ټولګي	ليکوال:
پوهندوی محمد اسماعيل یون	كتونکي:
يون ګلتوري یون	خپرندوی:
٣٦	د خپرندوی
١٠٠٠ ټوکه	پرله پسي نومره:
۱۳۸۹ کال	چاپشمېر:
ضياء الرحمن ضياء	چاپکال:
	کمپوزر:

نيو ليك

گنه	سرليک	مخ
۱	د پښتو ادب د نيمې پېرى، ادبى پېښه	۱
۲	د پښتو لرغونې ادبى دورى كرونولوژي	۱
۳	د پښتو لرغونې ادب د کمیت او کمبنت علتونه	۴
۴	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې عرفان او تصوف	۷
۵	د پښتو په لرغونې شاعرى کې د حینو متروکو....	۱۴
۶	د قصیدې پېژندنه او د شیخ اسعد سوری قصیده	۲۵
۷	په لرغونو ادبیاتو کې ساقۍ نامه	۳۳
۸	پښتو لندۍ او کاکړۍ	۳۶
۹	په پښتو ادبیاتو کې لوړنې ژباره	۵۶
۱۰	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې قصیده	۲۱
۱۱	د پښتو لرغونو ادبیاتو ځانګړې اثار	۷۰
۱۲	په لرغونو ادبیاتو کې پښتو غزل	۷۷
۱۳	په پښتو لرغونې ادب د عربی ژې اغېزه	۸۲
۱۴	په پښتو لرغونې ادب کې ملي وزنونه او فورمونه	۸۲
۱۵	د ميندو سندري او پښتو نکلونه	۹۷
۱۶	په لرغونې دوره کې د افسانوي کيسو اخلاقې بنه	۱۰۸
۱۷	په لرغونو ادبیاتو کې ملتپالنه	۱۱۱
۱۸	پښتو غزل د خپل پيداينېت او پاينېت په...	۱۱۸
۱۹	د سليمان ماکو تذكرة الاوليا	۱۲۲
۲۰	په لرغونې ادب کې د نظم او شرانډول	۱۳۷
۲۱	په پښتو لرغونې ادب کې ويرنه	۱۴۰
۲۲	په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او ملي هنداره اثر	۱۴۲

۱۵۷	د پښتو لرغونې دورې د شاعری عامې ئانگړنې	۲۳
۱۶۱	پښتو ادب کې متلونه	۲۴
۱۶۸	د پښتو لرغونې دورې ادبی شخصیتونه	۲۵
۱۸۰	د پښتو لرغونو ادبیاتو محتوايی فورمونه	۲۶
۱۹۰	په پښتو لرغونې شاعری کې خلوریزه (رباعي)	۲۷
۱۹۵	په لرغونې دوره کې په پښتو زبه او شاعری ...	۲۸
۱۹۸	د پښتو لرغونې ادب په پرمختیایی بهیر کې ...	۲۹
۲۰۵	په پښتو ادبیاتو کې ساندي او د بنا دي سندرې	۳۰
۲۱۱	د پښتو ادبیاتو فالونه او چیغان	۳۱
۲۱۷	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې مشاعرې	۳۲
۲۲۲	په پښتو ادبیاتو کې سروکي او ناري	۳۳
۲۲۹	په لرغونې ادب کې سیاسي پېښې	۳۴
۲۳۳	د امير کرور د شعر لغوي خبرنې	۳۵
۲۳۸	د پښتو ادبیاتو پر پراختیایی بهیر کورنۍ او ...	۳۶
۲۴۳	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې حکایت	۳۷
۲۵۰	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې نړه پښتو کلمې	۳۸
۲۵۸	د پته خزانې پېژندنه	۳۹
۲۶۲	د امير کرور د شعر و بیپانګه	۴۰
۲۶۷	د پښتو زبي شعري فورمونه	۴۱
۲۷۲	په پښتو لرغونې ادب کې ويارنه	۴۲
۲۷۹	د پښتو ادب د لرغونې دورې پیل او پای	۴۳
۲۸۲	د پښتو لرغونو ادبیاتو فزيکي جغرافيه	۴۴
۲۸۵	دلندیو لغوتوب	۴۵
۲۹۲	په پښتو لرغونې ادب کې سیاسي خبرې	۴۶
۲۹۶	په لرغونې ادبی دوره کې قطعه	۴۷

۲۹۹	په لرغونی ادب کې د مثنوی ارزونه	۴۸
۳۰۲	د هند لودي واکمنان او پښتو لرغونی ادب	۴۹
۳۱۰	په پښتو لرغونی ادب کې عشقی روحیه	۵۰
۳۱۵	د امير کورو او ملکیار هوتك د شعرونو تاریخي ...	۵۱
۳۲۱	د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې نشر	۵۲
۳۲۷	د لرغونې او منځنې دورې د ادبیاتو ترمنځ توپیرونه	۵۳
۳۳۱	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې جغرافیا یې نومونه	۵۴
۳۳۵	په پښتو لرغونې شاعری کې رزمی روحیه	۵۵
۳۴۲	د پښتو لرغونی نظم قافیوی خرنگوالی	۵۶
۳۴۶	د شیخ اسعد سوری د قصیدې هنري ارزبنت	۵۷

سریز ۵:

د پښتو ادب د نیمي پېرى ادبي پښته

پوره پنځوس کاله یا نيمه پېرى کېږي چې (پښتو خانګه) د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په چوکات کې د یوې خانګړې خانګې په توګه فعالیت کوي، همدا سې (۱۳۸۹) کال یې د خپلې پنځوسمې دورې فارغان ټولنې ته وړاندې کړل. دې خانګې ددي نیمي پېرى بهير کې (دوه زره تنه) زیات و کم کارونه ټولنې ته وړاندې کړي، چې له دې جملې خخه اکثرو یې د هېواد ژبې او فرهنگ ته نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د پښتو خانګې هر فارغ د پوهنتونی اصولوله مخي د خپل فراغت په وروستي سمسټير کې یو مونوګراف (پایلیک) لیکي. مونوګراف اکثره، علمي، تحقیقي او تحليلي بنه لري. په پښتو خانګه کې یو زیات شمېر فارغانو خپل دا وروستي کارونه په بشه ډول ترسره کړي دي. کوم مونوګرافونه چې په پښتو خانګه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې موجود دي، شمېر بې تر (پنځه سو) عنوانو اوري، ددي مونوګرافونو ډېر کم شمېر (یوازي په شمار

خو مونوگرافه، چاپ شوي، خو په دي کي داسي مونوگرافونه هم
 شته چې په بیا بیا چاپ ارزي. پر (۱۳۷۲) کال ما (د ژبو او
 ادبیاتو پوهنځي د پنځسو کلونو پښتو کتابښود) چاپ کړ او د
 هغه په ترڅ کې مې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تول لیکل شوي او یا
 زما لاس ته راغلي مونوگرافونه په ترتیب سره معرفي کړل، زما
 هدف دا و چې یو خودا پايلیکونه خلکو ته ور و پېژنم، بل د پښتو
 خانګې کړي کار خرګند کرم، د تکراری مونوگرافونو د لیکنې
 مخه و نیسم او د دې ترڅنګ د پښتو ادب مینوالو ته د ځینو هغه
 پايلیکونو خرک ولکوم چې د چاپ اړتیا یې احساسېږي او په چاپ
 ارزي.

تر هغه وروسته د پښتو خانګې هغه محصلينو، چې له ما سره یې
 مونوگرافونه نیولي، ما ورته اکثره نوې موضوع عگانې تاکلي چې تر
 پخوانو هغه یې بشپړ توپير درلود او تر بشپړاوي وروسته یې ځینو
 د چاپ لاره هم خپله کړي ده. (یو کم شل کاله) کېږي چې زه په پښتو
 خانګه تدریس کوم، سره له دې چې ما د پښتو خانګې په بېلاړې
 تولګيو او ناپښتو خانګو دواړو کې تدریس کړي، خوزیاته هيله
 مې دا ده چې زه د پښتو خانګې په لومړي تولګي کې تدریس
 وکرم، علت یې دادی چې نوي محصلین له نوې روحيې سره راخي،
 که د دوی هيلې په پیل کې مراوې شي، نو د تحصیل په بهير او تر
 هغه وروسته دوی د خپلې ودې او شخصیت جوړونې یوه پامور
 برخه انرژي له لاسه ورکوي. د تېرو لسو کلونو په بهير کې زه اکثره
 پر همدي لومړيو تولګيو درس لرم، د درس په پیل کې زما هيله
 همدا وي چې د دوی هيلې او تولنیز شعور وده وکړي، د لیکوالې

او شاعری مهارتونه زده کري، د جرئت وزرونه يې وغورېږي او لکه
 د طالبانو په خېر د نطق او منطق په وسله سمبال شي، دا مې هم
 ورته ويلى چې پښتوژبه کې مادي امتياز نه شته، خوستاسو
 شخصيت په کې جوړېږي، خودې کې هم شک نه شته که خوک د
 بل هر مسلک په شان په دي مسلک کې هم ځان ورسوي، نو د لوی
 خدائی(ج) په فضل به په دې مسلک کې هم د ډوډي خاوند شي.
 پښتوژبي، ملي فرهنگ او ملي هویت ته کار کول پولادي هود
 غواړي، نو که غواړئ چې ځان دنيا والو سره سیال کړي، د
 مايوسي او نهيلۍ یوې څېږي ته به هم په زړه کې ځای نه ورکوي. په
 پښتنې چاپېریال کې مې د شخصيت جوړېدنې پرستونزو او د
 ادبې هلو څلوا پر وړاندې د پرتو خنډونو او حل لارو په باب هم ورسه
 خبرې کړي، د دوی دلایل مې هم اورېدلې او په ګډه مود ستونزو
 حل لاري هم پیدا کړي دي. ډېر کوبنښ مې کړي چې د استاد او
 شاګرد ترمنځ د وهم کوم حد او برید چې دی هغه له منځه لارشي او
 ځای یې صمييميت او انهيواли ونيسي، خود دي ترڅنګ مې ډېره
 هڅه کړي چې د زده کوونکو طبیعي استعداد په طبیعي ډول وده
 وکړي او د چا حقوق تلف نه شي. د معمول په خېر مې د سې کال د
 لومړي تولګي په لومړي سمستېر کې دوی ته داسي کورني دندې یا
 سيمينارونه وسپارل چې دوی پري ليکنې وکړي او بیا دا ليکنې د
 خپلوا تولګيوالو مخې ته ولولي او د هغوي پښتنو ته څوابونه هم
 ووايي. دا پروسه که خه هم تکنۍ وه، خو پر تولوا تطبیق شوه، دي
 سره د دوی جرئت یو خه زيات شو. زه پر دې پوهېدلم چې دوی د
 لومړي خل لپاره د ګنه مخاطبینو په مخ کې ودرېږي، د هغوي

پونستنی ئوابوی، نو خومره روانی فشار به زغمى، خودا بهير ورخ پر ورخ بنه كېدە. د دوى هغه ليكىپ يوازى د تولگىي په كچه وي، خوئىنىپه كې داسىپ هم وي چې په چاپ ارزېدى. د همىپ تولگىي په دويم سمسىر كې مې ورتە وويل: ((كوبىسىن بە كۈچى رسمى درس ژر خلاص كەو او تاسۇپورە وخت ولرى ئىچىپلى سىيمىنارونە برابر كې)). ترا متحانونو يوه مياشت دمەخە مود كريکولم مطابق رسمي درس ختم كە، دوى تە مې د پېنستو ادب د لرغونى ادبى دورىپه باب شىپر پنخوس بېلاپلى موضعىگانى وتاكلې، هر محصل تە مو يوه موضوع غورە كە او ورتە ومىپ ويل چې په دوو اوونىيوكىپ درنه د يادىپ موضوع بشپراوى غوارم د پېنستو ادب د لرغونى دورىپه باب بېلاپلى اثار لىكل شوي، خوما چې كوم اثر عملاً تدرىساوه هغه (د پېنستو ادب لرغونى او منھنى دورە) د بىاغلىي سرمحقق زلمى ھېوادمل اثر دى چې لرغونى دورە يىپه بىسە منظم او سىىستماتىك ۋول تىرىج كېرى او د يوه بىسە تدرىسي اثر په توگە ورخخە پورە گتىپه پورتە كېدى شي. خرنگە چې محصلىن لە لرغونى دورىپ سره اشنا شوي وو، نوما ھە د دوى د عملى تىقىق او تحليل لپارە په بشپر ۋول ھەدا دورە وتاكلە او د دې دورىپ بېلاپلى ارخونو لپارە مې شىپر پنخوس موضعىگانى ورتە غورە كېرى، دا تىينگار مې ھەپرىپ و كېچې كە چا كورنى دندە پورە نە كې زموينە ترى نە اخلم. خىنۇد يىوپا اوونى، خىنۇد دوو اوونىي او خىنۇان د كلينيو ازمۇينو تر وروستىي وختە پورىپ خىلىپى دا كورنى دندې پورە كېرى، ما يىپ ھە د هەپلىكىنى لە رارسېدو سره سەپ كمپوزپىل و كې، گران ورور ضياء الرحمن ضياء دې كور ودان

وی، دواړو ورته دفتری کارونه خوشې کړل او د عوامو په اصطلاح همدي کارته اړم شو. ده کمپوزول، ما ایده پت کول، د دویم ایده پت لپاره مې د پښتو خانګې فارغ التحصیل بناګلی مجیب الرحمن امیری ته ورکړل، هغه هم وکتل، درېیم سمون بیا ما وکړ، د تېرس د کتنې لپاره مې ګران ورور وفالرحمن وفا ته ورکړ، د هغه له خوا په ګوته شوې تېروتنې مو بیا سمې کړې او نور نو کتاب د چاپ مزل پیل کړ. په پای کې همدا اثر چې ستاسو په لاس کې دی، ترې جوړ شو.

دې کې شک نه شته چې په دې اشر کې خه ناخه خامی او نیمگړ تیاوې لیدل کېږي، خو ګټې او بریاوې یې تر خامیو او نیمگړ تیاوو دېږي دي، ځینې مقالې په کې خورا پخې دي او د تحصیل د لوړۍ کال په بهير کې د داسې لیکنو لیکل سړي ته دا هیله په زړه کې روزې چې په نړۍ کې هېڅ داسې طاقت ددې وس نه لري چې زموږ ملت او ژبه د ژوند له بهيره او د تاریخ له حافظې خخه وباسې. خومره بختور وي هغه سړۍ چې د یوه کال په بهير کې په خپل لاس د اینسودل شویونهالکیو مېوہ او ثمر ترلاسه کړي، تراوشه پوري به داسې کم مالیاران پیدا شوي وي چې بن یې په یوه کال کې ثمر ته ورسې، زه ځان د لوی خدائی (ج) له درباره دې مشکور ګنیم؛ داسې دنده یې راوی پارله چې په یوه کال کې مې مېوہ ترې ترلاسه کړه.

زه بیا هم وايم چې زما د دې ګرانو محصلینو په ځینو لیکنو کې نیمگړ تیاوې شته، لکه د اخؤونو ناسمه لیکنه، د مخونونه یادونه، له ځینو اثارو کت مت را اخیستنه، په ځینو برخو کې د

لیکنو ورته والی، خه ناخه موضوعي تداخل او ئىينو Ҳايونو كې
خنگزنى خېرنە او ئىينى نورى دا ڈول نيمگۈرتىاوي، خوزه وايم چې
دا ڈول يو اثر لە همدى ڈول طبىعى نيمگۈرتىا و سره خوند كوي؛ ما
قصداً ونه غوبنتل چې د دوى دا ڈول تېروتنى چې طبىعى بنه لري،
پە وچ زور سمى كرم، البتە ئىينى لىكىنى مې چې محتوايى ربط يې
خطا شوي او لىكىنه له خېل مسیرە وتله، هغە مې سمى كرى؛ ئىينى
جملى مې حذف كرى او ئىينى نورى مې ورسە تېلى او دا پە دې
نېت چې ڈېرى محتوايى تېروتنى ونه شي. ئىينى لىكىنى دومره
خوبى دى چې كە د محصل نوم ترى حذف كرى، نو فكر به و كې
چې ڈېرى پخو خېرونكولىكلى دى. ددې تولگى بنه والى پە دې كې
دى چې پە دې لىكنو كې د تحقيق لە بېلاپلۇ اصولو كار اخىستل
شوي، هم د ساحوي تحقيق بېلگى پە كې شتە، هم د كتابتونى او
هم د عملى او تحليلى تحقيق تول ڈولونه رانغاري.

زە چې اوس دا لىكىنه كوم نو پە سترگو كې مې لە ڈېرى خوبى
اوېنكى گرئى، محслиن او زده كۈونكى سرىي تە د خېل اولاد پە
خېروي، زە چې كله پە تولگى كې د دوى پروراندى ولارىم، نو
فكى كوم چې (ھىلى، سمسور، سولى او ودان) تە درس ورگوم، د
دوى دا لىكىنى چې گورم نو هم فكى كوم چې زما خېلۇ اولادنو
لىكلى؛ دومره خوند ترى اخلەم. كە د محصلى د تدریس زمانى
حدود او زما خېلى تۈلۈزى، فرهنگى او سىاسي بوختىاۋى نە
وابى، نو پورە يقىن لرم چې دا اثر تر دې هم بىدايە كېدى شو، خو
اوس هم چې ورته گورى د داسى يوه ڈله يىز تحقيق او تحليل
مجموعە د چې افغانستان كې يې تراوسە بېلگە نە دە ليدل شو.

دا اثر که خه هم یو تدریسي کتاب نه دی، خود پښتو ادب د لرغونې دورې په باب د یوه بنه مرستندوی تدریسي اثر په توګه کار ورکولای شي، ان که د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو ادبیاتو د لرغونې دورې کوم مدرس، د لرغونې دورې په باب کوم بنه اثر ونه لري، نوله دې اثر خخه د یوه تدریسي اثر په توګه هم کار اخيستلای شي. زه نه غواړم دې اثر په باب زیاتې خرگندونې وکړم، ځکه خپله اثر ستاسو مخي ته پروت دی. دا چې دا اثر مې (د پښتو ادب د نیمي پېړۍ ادبی پېښه) بللي، دليل يې دادی چې ددي زمانی واتن په بهير کې داسي یو اثر نه ورامنځته شوی، چې د نظری تدریس او عملی تحقیق د امتزاج په بهير کې دې راټوکېدلی وي؛ دا کار د پښتو خانګې په تول عمر او نه هم تر هغې بهر ترسره شوی و، خدای (ج) دې وکړي چې زموږ د ټوان ادبی پښت له خوا نور هم دا ډول نوبنتونه رامنځته شي. په پای کې غواړم یادونه وکړم چې دا اثر لس لس توکه له (سي ډي) سره د محصلینو په واک کې ورکول کېږي، د اتېنې په خپو کې به هم د مطالعې وړوي او د افغانستان په بېلاړلوا پوهنتونو کې د ادبیاتو پوهنځيو پښتو خانګو ته به هم رسول کېږي.

د لغمان ولايت له قدرمن والي بناغلي محمد اقبال عزيزي خخه هم ډېره مننه کوم چې زما له وینا پرته يې په ورين تندی د کتاب د چاپ لګښت ومانه، داسي وخت به راشي چې د عزيزي صيې د ولايت مقام به پاتې نه وي، خودا خدمت به يې پاتې وي. له خپلو ګرانو ورونو وفالرحمن وفا او ضياء الرحمن ضياء خخه چې او سمهال زما د فرهنګي کارونو دوه متې دی، هم ډېره مننه کوم چې په

دې لند او تنگ وخت کې يې ددي اثر په کمپوز او ايدې پتې کې خپله
ونډه واخیسته او همدارنګه له ګران ورور مجیب الرحمن اميري
څخه د هغه د سمون له امله ډېره منه، ګرانو او خوبو محصلینو ته
مبارکي او کورنيو ته يې کور ودانۍ وايم، هيله لرم ټول د پښتو د
بداینې او ملي فرهنگ د غورونې لپاره همداسې یو بل ته لاسونه
سره ورکو.

په فرهنگي مينه او درناوي
پوهندوی محمد اسماعيل یون
ارګ-د جمهوري ریاست مانۍ
۱۳۸۹ لکال د جدي ۲ مه نېټه

محمد الیاس-د پښتو خانگي د لومړي کال محصل

د پښتو لرغونې ادبی دورې کرونولوژي

- ۱- د لوی داریوش د اريانا پاچا پروخت (۱۴۸۲ق.م) خخه تر (۱۴۵۲ق.م) د بېستون په غره کې یوه اخلاقې حماسه رامنځته شوه.
- ۲- پر (۱۳۹هـ) د غور په مندېش کې د امير کرور پاچا کېدل.
- ۳- پر (۱۲۳هـ) کال د لویکانو د کورنۍ یو بیت د پښتو ادب ته راول.
- ۴- (۱۵۴هـ) د امير کرور وفات او د پښتو لومړنۍ شعر رامنځته کېدل.
- ۵- د (۲۲۳هـ-۲۹۷هـ) کلونو حدودو کې د ابو محمد هاشم ابن زید السرواني د ژوند دوره او له عربی ژبې خخه پښتو ته لومړي منظومه ژباره.
- ۶- (۳۵۰هـ-۴۰۰هـ) کال د شیخ رضي او نصر لودي پارکي.
- ۷- پر (۳۵۰هـ) کال د بېټ نیکه مناجات.
- ۸- (۴۱۱هـ) کال حدود د اسماعيل د ژوند دوره او پښتو ادب ته د لومړيو خلوريزو راتګ او (۴۰۰هـ) کال حدود د خربښون د

- ژوند دوره او پښتو ادب ته د نورو خلوریزو راتگ او پر (۱۴۱۱ هـ ق)
کال د خربنېبون مرینه.
- ۹ - (۱۴۲۵ هـ ق) کال حدود د شیخ اسعد سوری د ژوند دوره او پښتو
ادب ته د قصیدې راتگ.
- ۱۰ - (۱۴۵۵ هـ ق) کال حدود د شیخ تیمن کاکړ د ژوند دوره او
پښتو ته د یو بل شعر راتگ.
- ۱۱ - د (۱۴۸۰ هـ ق) په شاوخوا کې د بنکارندوی غوري د ژوند دوره
او پښتو ته د یو په شاهکارې قصیدې راتگ.
- ۱۲ - د (۱۴۸۰ هـ ق) په شاوخوا کې د ملکیار غرشین د ژوند دوره او
پښتو ادب کې د یو پارکې ویل.
- ۱۳ - د (۱۴۸۰ هـ ق) په شاوخوا کې د تایمنی د ژوند دوره او د
تایمنی شعر د سلطان غیاث الدین په ستاینه کې.
- ۱۴ - (۱۴۲۰ هـ ق) کال حدودو کې د قطب الدین بختیار کاکړ د
ژوند دوره او پښتو کې د قطب الدین سندره.
- ۱۵ - له (۱۴۲۳-۱۴۲۸ هـ ق) کال پورې د شیخ متی د ژوند دوره او
دده کتاب (د خدای مینه) او دده شعر.
- ۱۶ - له (۱۴۲۱-۱۴۷۰ هـ ق) کال پورې د بابا هوتك د ژوند دوره او د
مغولو په مقابل کې دده شعر.
- ۱۷ - د (۱۴۷۰ هـ ق) حدودو کې د شیخ ملکیار هوتك د ژوند دوره
او دده اشعار.
- ۱۸ - د (۱۴۷۰ هـ ق) کال په شاوخوا کې د اکبر زمینداوري د ژوند
دوره او پښتو ته د لومړي غزل او مثنوي راتگ.

- ۱۹- له ۸۵۵-۸۹۴ هـ.ق، کال پوري د سلطان بهلول لودي د ژوند دوره او د هغه رباعي د خليل نيازي په مقابل کې او د (۸۹۰ هـ.ق) کال په شاوخوا کې د خليل نيازي د ژوند دوره او د هغه رباعي د سلطان بهلول د رباعي په خواب کې.
- ۲۰- د (۸۹۰ هـ.ق) کال په شاوخوا کې د زرغون خان نورزي د ژوند دوره او دده دپوان او د ساقۍ نامې شعر.
- ۲۱- (۹۰۰ هـ.ق) کال حدودو کې د زرغونې کاکړ د ژوند دوره او پښتوهه د سعدي د بوستان ژباره.
- ۲۲- د (۹۰۰ هـ.ق) کال په شاوخوا کې د شيخ عيسى مشواني د ژوند دوره او دده یوشعر.
- ۲۳- د (۹۲۰ هـ.ق) کال په شاوخوا کې د رابعي د ژوند دوره او ددي دپوان او رباعي.
- ۲۴- (۹۲۰ هـ.ق) کال حدودو کې د دوست محمد کاکړ د ژوند دوره او د هغه کتاب (غرغښت نامه).
- ۲۵- د (۹۲۰ هـ.ق) کال په شاوخوا کې د شيخ بستان بريخ د ژوند دوره او دده د کتاب نوم (بستان الاولیا) او دده یوشعر.
- ۲۶- علي سرور لودي د (۹۲۰ هـ.ق) کال حدود د ژوند دوره او د کتاب نوم يې (تحفة صالح) او دده غزل.
- ۲۷- د (۹۲۰ هـ.ق) کال حدود د مېرمن نېټښتې د ژوند دوره، ددي کتاب (ارشاد الفقر) او ددي د نصيحت شعر.
- ۲۸- د (۱۰۰۰ هـ) کال حدود د شيخ محمد صالح الكوزي د ژوند دوره او دده غزل.

مرضيـه- د پښتو خانگـي د لومړـي تولـگـي محـصلـه

د پښتو لرغونـي اـدب دـ کـميـت او کـمنـبت عـلـتونـه

د پښـتو اـدبـي تـاريـخـ لـوـمـړـي دـورـهـ لـهـ دـويـميـ
هـجـريـ پـېـړـيـ خـنـهـ پـيلـپـيـ اوـ دـ يـوـلـسـميـ
هـجـريـ پـېـړـيـ تـراـواـيـلـوـ پـورـيـ دـوـامـ كـويـ. دـ
پـښـتوـ كـومـ اـثارـ چـيـ پـهـ لـوـمـړـيـ اـدبـيـ دـورـيـ
پـورـيـ اـړـهـ لـريـ، دـ کـميـتـ لـهـ پـلوـهـ ډـېـرـنـهـ دـيـ اوـ
دـ هـرـ شـاعـرـ اوـ لـيـکـوالـ مـحـدـودـيـ شـعـريـ
نمـونـيـ تـرـ موـبـهـ رـاـرسـپـدـلـيـ دـيـ. دـديـ دـورـيـ
ډـېـروـ شـاعـرـانـوـ اوـ لـيـکـوالـ دـكتـابـونـوـ نـوـمـونـهـ موـبـتـهـ بـسـکـارـهـ دـيـ، خـوـ
زيـاتـرهـ دـاـ کـتابـونـهـ اوـ دـېـوانـونـهـ اوـسـ وـرـکـ دـيـ.

د پـښـتوـ اـدبـ دـ لـوـمـړـيـ دـورـيـ پـهـ اـثارـوـ کـيـ يـواـزـيـ دـ سـليـمانـ ماـکـوـدـ
تـذـكـرـةـ الـأـولـيـاـ دـ بشـپـرـ کـتابـ حـيـنـيـ بـرـخـيـ موـبـتـهـ رـاـرسـپـدـلـيـ دـيـ. پـهـ
عـمـومـيـ ډـولـ دـ پـښـتوـ دـ اـدبـيـ تـاريـخـ دـ لـوـمـړـيـ دـورـيـ اـثارـ بـېـلـاـبـلـ اـثارـ
دـيـ. کـهـ څـهـ هـمـ دـ پـښـتوـ دـ لـوـمـړـيـ دـورـيـ اـثارـ دـ کـيـفـيـتـ لـهـ پـلوـهـ ډـېـرـ لـوـرـ
اـرـزـيـابـيـ کـېـلـاـيـ شـيـ، خـوـ دـ کـميـتـ لـهـ پـلوـهـ ډـېـرـ کـمـ دـيـ. دـاـ چـيـ وـلـيـ دـ
لـوـمـړـيـ دـورـيـ اـثارـ دـ کـميـتـ لـهـ پـلوـهـ لـهـ کـمنـبتـ سـرـهـ موـاجـعـ شـوـيـ اوـ خـهـ
علـتونـهـ لـريـ، چـيـ دـاـ اـثارـ موـبـتـهـ پـهـ پـورـهـ ډـولـ نـهـ دـيـ رـاـرسـپـدـلـيـ، کـومـ

مهم مسایل ددی لامل شوي دي چې دغه اثار له منځه تللي؟ غواړم هغوته نفوته وکړم:

۱- افغانان د اسلامي عصر په بېلاپېلو پېړيو کې د پرديو تر یړغلونو لاندې راغلي دي، په دغوي ړغلونو کې چې چا د پرديو په مقابل کې زيات مقاومت کړي دي، هومره ضررونه هم ورته زيات متوجې شوي او تولې مادي او معنوی شتمني. یې له خاورو سره خاورې شوي دي. پښتنه د عربو له حملو نیولي بیا د چنګېز، تېمور او نادر افشار او نورو ړړغلګرو تر مستقيمو حملو لاندې راغلي دي او ډېر زيانونه یې ګاللي، چې د دغوي ړغلونو په بهير کې دغه اثار په جګړو او یا هم په قصدي توګه د ړړغلګرو له خوا له منځه تللي دي.

د مغولو تر تاراک او چپاول د مخه تر (۲۰۰ هـ.ق) پخوا د پښتو ژې ادبی مرکزونه غور، هلمند، ارغنداو او د ترنګ ورشو ګانې وي چې دغه ادبی مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران او د مدنیت یوه بېلګه یې هم په کې پرېښوده، داسې بنکاري چې ډېر پښتو کتابونه او علمي اثار هم ورسره تباہ او پویناه شوي وي.

۲- د پښتنې ټولنې د پوهې د کچې ټیټیوالی او له ورته پوهنیزو چارو سره لپوالي نه درلودل د دغوا شارو د نه خونديتوب باعث ګرځدلې دي.

۳- د پښتون ولس له یو بله خخه د لړپوالي او نه اړیکو له کبله هم کېږي شي د پښتود لوړۍ دورې اثار په بېلاپېل ډول پاتې شوي وي. بله دا چې بنایي پښتنو د مذهبی تعصبوونو له پلوه له شعر سره ډېره مینه نه لرل او شاعرانو ته په درنه سترګه نه کتل او شعرويلو

ته گناه ويل هم ددي سبب گرخىدىي وي چې دغه اثار يې له منخه
ورې وي، چې بنې بېلگە يې د بنسخود اثارو نه موجودىت دى.

٤- د شرايطود تنگوالى (د چاپي وسايلىو كموالى) له امله هم
كېدى شي دغه اثار په ليکل شوي بنې د ليکوال تر ليکنى محدود
باتې شوي وي.

٥- په مجموعي توګه د دغۇ اثارو ذخیره كېدو او د دې کتابونود
خوندىتوب لپاره د ئاي نشتوالى او دې کتابونود ساتلو په طريقو
د نه پوهېدلۇ، دغه اثار د بهرنىيود يرغلۇنوا له وېرى بنىايى په ئىمكۇ
يا دېوالۇنۇ كې بسخ كپاى شوي وي او هغه اثار ھماگسى بسخ پاتې
وي او له خاورو سره خاورى شوي وي.

په دې ليکنه كې د پښتو ادبياتو تاریخ (لرغونې او منخنى دورى)
خخه گتىه اخيستل شوي، خو ئىينى دلail ما له خپل فکره ليکلى
دې.

هيله-د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصله

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې عرفان او تصوف

د اوومې هجري پېړۍ په دوران کې عرفاني
افکارو پښتو شعر او ادبیاتو ته لاره پیدا کړه
او حضرت شیخ متی لوړې عرفاني شعر په
پښتو کې ليکلی و.

د شیخ متی مناجات په پښتو ادبیاتو کې د
عرفاني شعر بېلګه ده، تر ذې وروسته بیا له

اوومې پېړۍ نه تر لسمې هجري پېړۍ پوري موب په خپلو لاسته
راغلو پښتو متفرقه اثارو کې دغسي د عرفاني فکر لرونکي اثار نه
لرو، خو په لسمه هجري پېړۍ کې موب له افغانستان او پښتونخوا
څخه لري د هندوستان په سيمو کې چې کوم پښتنه او سېدلې،
درې پښتنه شاعران پېژنون چې دربواړه یې لوی صوفيان، عابدان
او زاهدان وو او کوم اثار چې له دوي څخه پاتې دی د عرفاني
افکارو بيانونکي دي. نوموري صوفيان؛ شیخ عیسى مشوانی،
شیخ بستان بړېخ او شیخ علی سرور لودي دي.

شیخ متی:

دا مشهور عارف او شاعر له پښتنو غوريا خپلو څخه دی چې دده
لوی نیکه خربنبوون هم د پښتو اديب او شاعر و.

شیخ متی د عباس زوی و، عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و.
خلیل د غوریا او غوریا د کند بن خربنبوون زوی و.

شیخ متی پر (۲۲۳هـ) کال زپرپدلى او د (۲۵) کلونو په عمر د
ترنک پر غاره پر (۲۸۸هـ) کال وفات شوی دی. د شیخ متی کورنى
په خلیلو غوریاخپلو کې خورا مشهوره ده، شیخ د پښتو یو خورا
لوی صوفی او عرفانی شاعر دی. شیخ متی بابا د خپلې زمانې په
فرهنگی حلقو کې د مسلطو فکري جریانونو ترا گېزی لاندې د
خپل باطن او خپل ذهن د ضمیر او زړه د صفائی لپاره عرفان ته
مخه وکړه او د خدای پېژندنې پر دې باریکه لاریې سفرونه وکړل.
شیخ متی په زهد، تقوا او د عرفانی مدارجو په طی کولو سره
دو مره مشهور او محبوب شو چې د خلکو مرجع وه او د یوه ډېرسټر
روحانی شخصیت په توګه یې د شیخ متی په نامه شهرت درلود.

شیخ متی د خپل عصر په تصوف واقف سړی و، دده شعر ثابتوي
چې ده په عرفان او تصوف کې پاخه افکار درلودل او د پښتو د
متتصوفو شاعرانو امام ګنډل کېږي.

شیخ متی خپل اشعار په یوه مجموعه (د خدای مینه) کې کښلي
وو. د (خدای مینه) یې د کلات د غونډان په سیمې کې د خپلوا
اشعارو کتاب بشپړ کړ. د شیخ متی اشعار پر وحدة الشهود بناء
دي چې د تصوف یوه طریقه ده.

دا هم د شیخ متی د شعر یوه برخه او دا یوه داسي نمونه ده چې د
عرفانی او تصوفی شعر په دیباچه او پیل کې درېدلې.

پر لویو غرو هم په دښتو کې
په لوی سهار، په نیمو شپو کې

په غاره برغ او په شپلوکې
یاد ویرژلیو په شپلوکې
تولستاد یادناري سورې دی
داستاد مينې تدارې دی

شیخ عیسی مشوانی:

مشوانی د پښتنو یو تبر دی، شیخ عیسی هم له دی تبره د پښتو د منئنيو دورو شاعر دی، شیخ عیسی مشوانی د هندوستان په (دامله) کې او سبده او د هندوستان د افغان پاچا (شپرشاه سوری) معاصر و دده د ژوندانه زمانه یا وخت تر (۹۰۰ هـ) وروسته تاکلاني شو. شیخ عیسی په پښتو، پارسي او هندی ژبو یوه گډه منظومه رساله لیکلې وه. شیخ عیسی د خدای (ج) په توحید کې په پښتو، پارسي او هندی ژبو بنه شعرونه ویلی دی.
د ده د شعر نمونه په مخزن افغاني کې راغلې چې درې بیتی دی.
دده له شعر څخه دا معلومېږي چې عیسی له پخو متتصوفینو څخه

.و

دا هم د شیخ عیسی د شعر نمونه:

په خپله کار کړې، خپله انکار کړې
کله بادارې کله مې خوار کړې
ته خو قادرې! په صفتونو
کله مې نور کړې کله مې نار کړې

«عیسی» حیران دی په دی شیونو
کله می یار کړې کله اغیار کړې.

شیخ بستان بړې:

شیخ بستان د پښتنو له ادبی او روحانی مشاهیر و خخه دی. پلار
بې د کندهار په نښواوک کې او سپدہ، د پلار نوم بې محمد اکرم و،
شیخ بستان په خوانی کې هند ته لار او د دغه هېواد په (سامانه)
نومي ئای کې او سپدہ. شیخ بستان د «بستان اولیا» په نامه یو
كتاب هم ليکلی و چې له شور نه ډک او د ده له عرفاني جمال سره
برابر و د مخزن افغانی مولف نعمت الله هروي د شیخ بستان
ملګرۍ و چې په بحری (سمندري) سفرونو کې ورسره یونیم کال
پاتې شوی و.

شیخ بستان د (۱۰۰۲هـق) کال د ربیع الثانی په دویمه نېټه د
ګجرات په احمدآباد کې وفات شو. د شعر نمونه یې داده:

د مینې اور دې زما زړګۍ وریت په انګار کئنا
بنې تار و نار کئنا
خود به ویلېرم چې مې زړه پر تا مفتون کئنا
خان مې زبون کئنا
اوښکې مې خاڅي پر ګربوان یو وار نظر که پرما
راسه ګذر که پرما

شیخ علی سرور لودی:

علی سرور په قوم شاهد خپل لودی و شیخ علی سرور د لسمی
هجري پېرى په دوران کي د ملتان په (کھرور) نومې سيمه کې
او سېدہ او استاد حبیبی يې د ژوند زمانه د (۹۶۰ هـق) حدودو کې
تاکلې ده. په پته خزانه کې د شیخ علی سرور لودی له اقوالوا او
غزلو معلومېږي چې شیخ په اسلامي تصوف کې د زیاتي مطالعې
خاوند واو د لویو متصوفینو اثار يې لوستي وو. د شیخ عیسى
علی سرور لودی د شعر نمونه په پته خزانه کې راغلي. د پته خزانې
مولف د تحفة صالح په حواله دده یو صوفيانه غزل رانقلوي:
د غزل نمونه يې داده:

محبت پیاله مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور و ینم په ستر ګود ایاز کې
درست وطن راته دریاب شوبې د بدنه
دید مې نه شي مګر خدائی مې سبب ساز کې

شیخ محمد صالح اکوزی:

پر پورته يادو شويو در بوارو عارفو شاعرانو سربېره بل شاعر چې د
کندهار په سيمو کې تېر شوی دی، هغه شیخ محمد صالح اکوزی
نومېږي. دا شیخ د پته خزانې په روایت د (جلدک) په سيمو کې
او سېدہ چې ډېر عالم او عابد سړی و علامه حبیبی دده د ژوند
زمانه د (۱۰۰۰ هـق) شاوخوا تاکلې ده.

د لرغونی ادبی دوری تصوّفی ئانگرني:

د لرغونی دوری د دغۇ صوفيانو بىر منظوم او منشور اثار زمۇر پە
واک كې نە شتە، يوازى د پخوانىي مورخىنۇد ليكىنوا د دوى د
خپلۇ لېرۇ اثارو لە مخى دومرە ويلاي شوچى دغە كسان عارفان وو
او لە دغىپوهى خبر او پردى لارە روان وو.

لکە خنگە چىپر دغە وخت يا مهال تصوّف پىنتو ادب تە نوى
راتنوتى و، نولاد پېچلى شوي نە و او نە يې د روپانىانو غوندى
پېچلى او درنى تصوّفي تجربى لرلى، چىپېچلى تصوّفي
اصطلاحات يې ورتە كارولىي واي د دغە مهال تصوّف او تصوّفي
ادب كله دومرە سادە شي، چى كە پتىپ خزانىي او نورو اثارو د دغۇ
صوفيانو ژوند پېنىپ راخىستى نە واي، بنايىي چا صوفيان نە واي
بللى او پە دې توگە د لومرى، دورى تصوّف د رحمان بابا د تصوّف
غوندى فطري تصوّف دى او لە تكىف او سختو لغاتو او كلمو خخە
پاك دى، ئىكە چىپر دى مهال تصوّف پىنتو ادب تە نوى راتنوتى
او لاكۈچنى و، نو د دويىمى ادبى دورى د صوفيانە تجربو غوندى
تجربى يې لانە وي كېرى، خودى دورى خپل ادبى ارزىبىت ساتلى او
تصوّف يې پە بىكلى، سادە او هنرى ژې راپر اندى كېرى دى. بل موب
ددى دورى صوفيان د راوروستە صوفيانو پە خېر پە زغرە د
وحدة-الشهد او وحدة الوجود پە لىگىونە شوپشلاي ئىكە د
شيخ متى لە شعرى بېلگىپرته نور تصوّفي شعرونة دا رنگ او بوي
نه لرى او نە دومرە ژور پرمختىگ كولاي شي.

اخوونه

په دې لیکنه کې د اجمل بسکلې: ((تصوف او عرفان)), د پوهاند عبدالحى حبیبی: ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) او د سرمحقق زلمي هپوادمل ((د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنۍ دوره)) له بېلاپلوا مخونو خخه ګته اخيستل شوي ده.

حکمت الله ناشر- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو په لرغونې شاعري کې د ځينو متروکو او پېچلو لغتونو ماناوې

په پښتو لرغونې شاعري کې ځينې د اسې
لغتونه کارول شوي، چې او سیا نه
استعمالپېږي یا په هغه مانا نه کارول کېږي او
یا په لبر تغیر سره کارول کېږي، په دې کې د
لاتدي شاعرانو د نظم لغتونه چې په پتهه خزانه
کې راول شوي دي، موجود دي:

۱- محمد هوتك- شر

۲- بابا هوتك- نظم

۳- شیخ ملکیکار- سندره

۴- شیخ خربنبون بابا- ناري

۵- شیخ اسماعیل سربنی- ناري

۶- شیخ متی- شعر

۷- امیر کروړ- شعر

۸- شیخ اسعد سوری- قصیده

۹- بنکارندوی غوري- قصیده

۱۰- ابو محمد هاشم سرواني- ژباره

۱۱- شیخ تیمن بابا- شعر

- ۱۲- شیخ بستان بپیخ- بدله
 ۱۳- شیخ رضی لودی- پارکی
 ۱۴- نصر لودی- پارکی
 ۱۵- شیخ عیسی مشوانی- شعر
 ۱۶- سلطان بهلول لودی- رباعی
 ۱۷- خلیل خان نیازی- رباعی
 ۱۸- زرغون خان نورزی- مثنوی
 ۱۹- دوست محمد کاکپ- نظم
 ۲۰- شیخ محمد صالح- غزل
 ۲۱- شیخ علی سرور لودی- غزل
 چې په لاندې لښتليک کې مانا شوي دي:

گنه	لغات	مانا
۱	اوچار	خراب، رنگ
۲	اوどوم	علاج، چاره
۳	اتل	پهلوان
۴	اغېز	تاثیر، اثر
۵	ایواد	ھېواد
۶	اوکوب	شان او شوکت
۷	اوخار	مشهور
۸	اشلکونه	شعرونه
۹	ایلايی	اطاعت
۱۰	ایپ	کښتی

استازی	استاخی	۱۱
اپول، تبدیل	اپوته	۱۲
حمله، تپری	اخیسته	۱۳
بنایسته	اغلی	۱۴
بپرته	بیارتہ	۱۵
پورته باع	بربن	۱۶
فایدہ غوبنتل	باری	۱۷
زولنی	بپری	۱۸
د گل نوم دی	بامی	۱۹
غرمه	بریخُر	۲۰
ماسپینبین	برمل	۲۱
د بوتانو خای	بودتون	۲۲
د هندوانو پیر	بمن	۲۳
سیال، مقابل	بله	۲۴
مقصد	برغه	۲۵
پالم، روزم	بامم	۲۶
فتحه	برل	۲۷
ساتونکی	پاسوال	۲۸
د عزت خاوند	پرتمین	۲۹
خرخول	پلور	۳۰
پیدایبنت، طبیعت	پنځ	۳۱
پیاده	پلن	۳۲

نوبت	پېر	۳۳
تخت	پلاز	۳۴
د شعر توقىٰ	پاركى	۳۵
گنل، سمبالول	پسولل	۳۶
اخىستل	پېرل	۳۷
تجاوز، ظلم	تېرو	۳۸
بغل	ترخ	۳۹
خاي	تون	۴۰
وارخطا	ترار	۴۱
زياتى	تېرون	۴۲
پول	تري	۴۳
مانبام	ترمل	۴۴
د زړه غم	تاخون	۴۵
تبىتپىدل	تربىلل	۴۶
تهمىتى	تورن	۴۷
راحت، ارام	تېكاونه	۴۸
عدالت، انصاف	تېكنه	۴۹
گلۇنە	جنەي	۵۰
قافلە	جوپە	۵۱
دوزخ	جاندم	۵۲
فکر كوي	جاجى	۵۳
شاعر	چندى	۵۴

بلبل	چونی	۵۵
د سفر توبنه	خوری	۵۶
صبر	خوار	۵۷
څېه	څپان	۵۸
غاري، خندي	خندونه	۵۹
زخمي	خورنگ	۶۰
استازى	حُرى	۶۱
تېبنته	حُغلا	۶۲
برېښېدل	حُلا	۶۳
شيندل، تيت	خونول	۶۴
لمر خاته	خاتيئ	۶۵
خاکي، بد	خړ	۶۶
جامې	ختې	۶۷
عالاج، دارو	درمل	۶۸
دبمنان	دبنه	۶۹
لاره	روده	۷۰
ريپيدل	رپ	۷۱
سلامتي	روغي	۷۲
ساز او سرود	رامشت	۷۳
ريپري	ريبي	۷۴
بېزاره	رغما	۷۵
ربنتيا	ربنتونه	۷۶

پېرزوينه	رېل	٧٧
مراوي کوي	زمولوي	٧٨
زپور	زپن	٧٩
سمسور	زرغا	٨٠
تبىتپىدل	زغل	٨١
زحمت	زيارنه	٨٢
جنگيالي، عسکر	ژوبلور	٨٣
زخمى كېدل	ژوبللە	٨٤
تېز ئېسى	ژبور	٨٥
جنگ	ژوبله	٨٦
تۈپان	سوران	٨٧
فرياد او ناري	سورى	٨٨
ارامى، سهولت	سوان	٨٩
حاضر	سوب	٩٠
فاتح	سويمن	٩١
افرين	سخ	٩٢
سيىند	سيين	٩٣
سوخونكى	سوئند	٩٤
سم	سمى	٩٥
فتحه	سوپە	٩٦
ستايونكى	ستايوال	٩٧
پري کوي	سكنى	٩٨

انصاف	سما	۹۹
اساس، تهداب، بېخ	ستېه	۱۰۰
وچە دښته	سوراپ	۱۰۱
سارى، مثل	سار	۱۰۲
ھېزىز، ھېرىن	سینگۈونە	۱۰۳
ھېواد	ستھال	۱۰۴
مېدەشگە	سال	۱۰۵
دروغ	سوئيى	۱۰۶
شودىارە ئۆمکە	سادىن	۱۰۷
ویرماتم	ساندى	۱۰۸
خوبنى	سور	۱۰۹
داۋ، اطمینان	سود	۱۱۰
جىڭرە	شخەرە	۱۱۱
ظلم	شnar	۱۱۲
مست	شن	۱۱۳
مستي	شنا	۱۱۴
سینگار كول	بىكىل	۱۱۵
بنخى	بنخەمنى	۱۱۶
بنېڭىنە	بنھانە	۱۱۷
خبر	غورۇن	۱۱۸
عڪس العمل	غېرگۈن	۱۱۹
كلا، قلعە	كوت	۱۲۰

وچه ئىمكە	كرغە	١٢١
كورنى	كەھول	١٢٢
ابشار	كۈونگى	١٢٣
باطلول	كورول	١٢٤
كول	كاوه	١٢٥
سخت	كروپ	١٢٦
د مرغە نوم دى	كويىلە	١٢٧
گرخېدل، طواف	كېپدل	١٢٨
د زېۋراتۇ بندول	گانيل	١٢٩
تەھيدىدول	گوانبل	١٣٠
عقىدە	گروھە	١٣١
سيمە	لتە	١٣٢
كىر	لېزىند	١٣٣
پېرزوينە	لور	١٣٤
شىندىل، پاشل	لوئىل	١٣٥
پخوانى	لرغونى	١٣٦
مازييگەر	لرمل	١٣٧
ستايىنە	لمانخەنە	١٣٨
خراب	لتار	١٣٩
ملگىرى	ملونە	١٤٠
تنابونە، د زېھ رىگونە	مراىندى	١٤١
پراتە، ساكن	مېشت	١٤٢

دېمن	میرخى	۱۴۳
اراده	من	۱۴۴
بریالیتوب	مخسور	۱۴۵
ملکرتیا	ملا	۱۴۶
ساتونکى	مواس	۱۴۷
قبلول	منبنت	۱۴۸
سېلاب	نېز	۱۴۹
خاشى، خس	نېزورپى	۱۵۰
احترام، ستايىنه	نمئح	۱۵۱
د شعر يوپول دى	ناره	۱۵۲
عابد، زاهد	نمئىچار	۱۵۳
جامى	نمرې	۱۵۴
ثابود	نست	۱۵۵
واورېدل شي	نغوپىدەشي	۱۵۶
نومۇرى	نومۇر	۱۵۷
جومات	نمذك	۱۵۸
غمجن	تللى	۱۵۹
غمەچلى	وېرژلى	۱۶۰
فخريه	ويارنه	۱۶۱
روزنه، پرمختىگ	ودنه	۱۶۲
غمجن	وېرمن	۱۶۳
ورانگى لرونكى	ورنگن	۱۶۴

خېزم، برېښم	خلم	۱۲۵
نصيحتونه	ورمونه	۱۲۶
حیرانېږي	هېښېږي	۱۲۷
اسمان	هسک	۱۲۸
يرغل کوم	يرغالم	۱۲۹
حرکت	يون	۱۷۰
يادول	يادي	۱۷۱

د ځینو سیمو موقعیت

گنه	د سیمې نوم	موقعیت
۱	اتغر	د کلات په جنوب ختيغ کې یوه سیمه ده
۲	ارغستان	د کندهار په جنوب ختيغ کې یوه سیمه ده
۳	اولان	د شاه جوی په شمالی برخو کې یوه سیمه ده
۴	بغنین	د غور او زمینداور په منځ کې پرته سیمه
۵	پښین	په بلوچستان کې یوه سیمه ده
۶	تازی	د کلات په شمال ختيغ کې یوه سیمه ده
۷	توبه	د کندهار په جنوب ختيغ کې پرته سیمه ده
۸	جروم	د کندهار له جنوب لویدیغ نه تر سیستان پوري سیمه
۹	جلدک	د کندهار په شمال ختيغ کې پرته سیمه
۱۰	داور	هلمند ته نړدي یوه سیمه ده
۱۱	دیبل	کراچۍ ته نړدي یو بناردي

د کندهار په شمال شرق کې یوه سیمه ۵	دیراوت	۱۲
د سلیمان د غره په شمالی لمنو کې پرته سیمه	پوب	۱۳
د شاه جوی او اولان ترمنځ غردی	سور غر	۱۴
د هرات له شماله ترا مړ پورې	غرج	۱۵
د کلات او شاه جوی ترمنځ غردی	غندان	۱۶
په بلوچستان کې یو بناردی	قصدار	۱۷
د سلیمان غر	کسی غر	۱۸
د کندهار په جنوب ختیخ کې پرته ۵	مرغه	۱۹
د غزنې په جنوب ختیخ کې یوه دښته ۵	وازه خوا	۲۰

یادونه: دا لغتونه اکثره د همغو شاعرانو په شعرونو کې راغلي چې
پتې خزانې معرفي کړي او د کلام بېلګې یې خوندي کړي دي.

رونا- د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصله

د قصیدي پېژندنه او د شیخ اسعد سوری قصیده

د قصیدي لغوي مانا قصد او اراده ده او په
ادبي اصطلاح کې هغه شعری فورم يا کالب دی
چې تر یوې مطلع لاتدي ويل کېږي، د بیتونو
شمېريې له (۱۵)، خخه تر (۸۰-۷۰) پوري او ان
تر (۲۰۰) بیتونو پوري رسبدلاني شي. حینې
قصیدي دوه او یا تره ګې زیاتې مطلعې هم
لري. هره قصیده مطلع، مقطع، تغزل او تشیب لري.

د شیخ اسعد سوری پېژندنه:

د پښتو تر ټولو پخوانۍ لاسته راغلي قصیده د اسلامي دوران د
پنځمي پېړي، په اوایلو پوري اړه لري او هغه پخوانۍ شاعر چې د
پښتو پخوانۍ لاسته راغلي قصیده یې ویلې ده، شیخ اسعد سوری
دی. د شیخ اسعد سوری قصیده د تاریخ سوری مولف راورې ده او
له دي کتاب خخه شیخ کته متی زې په لرغونې پښتنه کې
اخیستې ده او له لرغونې پښتنه خخه محمد هوتك په پته خزانه
کې خوندي کړي ده. شیخ اسعد سوری د محمد زوی و، په غور کې
بې استوګنه درلوده او د غور د سوری شاهانو په دربار کې د عزت
خاوند و.

شیخ اسعد د غور له سوری شاهانو خخه د امیر محمد سوری
معاصر و او د غور په اهنگرانو کې د دغه سوری پاچا په دربار کې
او سپده. شیخ اسعد د امیر محمد سوری تر مړینې وروسته هم ډپر
کلونه ژوندی و او پر (۴۲۵هـق) کال په (بغنین) کې وفات شو.

د شیخ اسعد سوری د قصیدې بنکلا یز اړخ:

د شیخ اسعد سوری یوه پخه او په تول پوره، په هنري بنکلا وو
سمبال قصیده زموږ په واک کې ده چې شاعر دا قصیده د غور د
افغان سوری پاچا امیر محمد سوری پر مړینه ویلې وه. په دې
قصیده کې شاعر خپل غم نه ژاري، بلکې د ملت، سوريانو او
غوريانو غمونه ژاري او هغه ملي زيانونه چې د محمد پر مړینه د
هغه وخت سوريانو او غوريانو ته متوجه وو، هغه بیانوی.

ددې قصیدې ویل له تولو ادابو سره برابر دي او له فني پلوه کومه
نیمګړتیا نه په کې لیدل کېږي. د هنر، بنکلا، انځور جو پونډی او د
طبيعت د جمال د تصویر ولو له پلوه دا قصیده په تول پوره او د هنر
په ګانه پسولل شوې ده، په دې قصیده کې سره له دې چې ځینې
عربی او فارسي لغات هم په کې په خرگند ډول موندل کېږي، خو
ځینې داسې پښتو لغتونه هم په کې شته چې او س په عامه پښتو
کې نه دې رواج او بنای په ځینو غرنيو له جو کې یې ځینې کلمات
رواچ وي. په دې قصیده کې ساده ګئي او روانې موجوده ده، دا
قصیده موږ ته رابسيي چې په پښتو ادب کې تقریباً تر دې دورې
وراندي هم شعر او نظم پاخه وو، د شیخ اسعد سوری قصیده د
پښتو زاره لغات معرفی کوي، له بل پلوه مرثیه ده. دا قصیده تهول
(۴۴) بیته لري او (۱۱) خطابي بیتونه لري. په دې قصیده کې

شاعر په ټولو برخو کې هغه تکي مراجعات کړي چې د یوې ډېري
ښکلې او د شور او جذبه لرونکې رثائيه قصيدي په لوازمو کې
شمېرل کېږي او د قصيدي وروستۍ برخه شاعر پريوه داسې
اجتماعي او اخلاقې تسيجه بنا کوي، چې د پښتنو له ملي عنعناتو
سره سمون لري او د پینځمي هجري پېړي په پيل کې د غورد
سورې افغانانو د ملي احساساتو بنسکارندويې کوي.

دا قصيده د پښتو ژبي لومړنۍ قصيده ده. د شيخ اسعد سورې په
قصيدي کې د بدیع او بیان له صنعتونو نه په بنسکلې ډول کار
اخیستل شوی دی، لکه:

د فلك له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
د کوکار او خاندي کلمې د تضاد صنعت پوري اړه لري.
تضاد يا طباق:

هغه صنعت دی چې شاعر خپل شعر کې دوه مقابل او متضاد
لفظونه راوري.
دويم بيت:

هر غتیول چې په بیديا غور بدہ وکا
ریژوی یې پانې کاندي تار په تار
د غور بدہ او رېژوی کلمې د تضاد صنعت لري.
درېیم بيت:

ډېر مخونه د فلك څېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار

دا بیت د تشبیبی صنعت لري. د زمانی گرداش د فلک له خپبری
سره تشبیبی شوی دی.

تشبیبی: د تشبیبی لغوي مانا د دوو وشيانو په يوه مانا کي گډون
دی او په ادبی اصطلاح کي د دوو وشيانوله يوبل سره هم رنگه يا يو
چول کول دي، خوپه دې شرط چې دا هم رنگه يا هم مثله کول
ادعائي وي نه ربنتيني.
خلورم بیت:

د واکمن له سره خول پربیاسي مړسي
د بېوزلو وینې توی کاندي خونخوار
د واکمن او بېوزلو کلمي د تضاد صنعت لري.
پینځم بیت:

چې له برمه يې زمري رېي خنګلو کي
له اوکوبه يې ډاري تیرو جبار
برمه او اوکوبه دوه مترادفي کلمي دي.

مترادفي کلمي: هغوطه ويل کېږي چې په لیکلو کي سره توپیر
لري او په مانا کي يوشان وي.
اتم بیت:

په يوه گرداشت يې پربیاسي له برمه
نه يې غشني نه ليندي وي نه يې سپار
په دې بیت کي د مراجعات النظير صنعت موجود دي. د غشي،
ليندي او سپار په کلماتو کي.

مرااعات النظير يا تناسب: هغه صفت ته ويل كېري چې شاعر
په خپل کلام کې داسي کلمې راوري چې يو له بله تناسب ولري، نو
حکه دغه صنعت ته تناسب هم وايي.

نهم بيت:

خه تېرى خه ظلم کاندي اى فلکه
ستا له لاس ندی هېڅ ګل بي له خار
د ګل او خار کلمې د تضاد صنعت لري.

لسم بيت:

په ويرژلو لور نه کړي په زړه کرار په
پرنتليو اورووي د غم ناتار
د ويرژلو او لور کلمې د تضاد صنعت لري او کرار په کلمه پخوانۍ
پښتو کلمه ده چې او س زياته نه کارېږي.
دولسم بيت:

له تېريودې اوښې خاخې له ورېڅو
چينې ژاري په ورتې ورتې ستا له شنار
د اوښې او ژاري کلمې د استعارې صنعت لري.

استعاره: لغوي معنا يې په سوال او امانت، رعايت يا په پور خه
شي غونبتلو ته وايي او استعاره په اصطلاح کې يوه کلمه په غير
حقيقي مانا استعمالول دي او د حقيقي او مجازي مانا ترمنع
علاقه مشابهت او ورته والي دي.

استعاره خلور رکنونه لري: مستعار، مستعار له، مستعار منه او
وجه جامع.

ديار لسم بيـت:

نه به لـاس واخـلي له خـوره نـه به لـوري
نه به مـلاـكـري له بـپـوزـلـوـه تـرار
د زـورـه او لـوري كـلمـي د تـضـادـ صـنـعـتـ لـري.

پـنـخـلـسـمـ بيـت:

نه به وـصـلـ كـرـپـيـ مـيـنـ لـهـ بـلـ مـيـنـهـ
نهـ بهـ دـرـمـلـيـ تـپـونـهـ دـ اـفـگـارـ
دـ مـيـنـ اوـ مـيـنـهـ كـلمـيـ دـ مـذـيلـ زـاـيدـ تـجـنيـسـ لـريـ.

مزـيلـ زـاـيدـ تـجـنيـسـ: كـهـ دـ مـتـجـانـسـوـ كـلـمـوـدـ پـاـيـ تـورـيـ زـيـاتـ اوـ
كمـ ويـ، مـذـيلـ زـاـيدـ تـجـنيـسـ بـلـ كـېـريـ.
اوـولـسـمـ بيـت:

كـلهـ غـوـخـيـ كـانـدـيـ مـراـنـدـيـ دـ زـرـگـيـوـ
كـلهـ تـپـرـ باـسـيـ وـگـرـيـ هـوـبـنـيـارـ
دـ دـيـ بيـتـ صـنـعـتـ استـعـارـهـ دـيـ. دـ مـراـنـدـيـ كـلمـهـ دـ استـعـارـيـ پـهـ ڦـولـ
استـعـماـلـ شـوـيـ دـهـ.
شـپـرـ وـيـشـتمـ بيـت:

ترـنـهـيـ يـيـ غـورـهـ خـاورـيـ هـدـيرـهـ كـاـ
دـ زـمـرـيـوـ پـهـ بـپـرـيـوـ كـلـهـ ويـ خـوارـ
پـهـ دـيـ بيـتـ كـيـ لـهـ تـشـبـيهـ صـنـعـتـ خـخـهـ كـارـ اـخـيـسـتـلـ شـوـيـ دـيـ.
اوـوـيـشـتمـ بيـت:

پـهـ دـيـ وـيـرـ دـ غـورـ وـگـرـيـ تـورـنـمـريـ سـوـلـ
پـهـ دـيـ وـيـرـ رـنـاـ تـيـارـهـ سـوـلـهـ دـ بـنـارـ
دـ رـنـاـ اوـ تـيـارـهـ كـلمـيـ دـ تـضـادـ صـنـعـتـ لـريـ.

اته ويشتم بيت:

گوره خاخي رنبي اوښي له دي غرونو
دا کرونگى ساندي لي په سورهار
دا بيت د حسن التعليل صنعت پوري اره لري. رنبي اوښي او ساندي
په کلمو کې.

حسن التعليل: د يوه وصف لپاره د يوه نا حقيقي مگر لطيف او
مناسب سبب راولو ته حسن التعليل وايي.

نهه ويشتم بيت:

نه هغه زرغاد غرونو د بېديا ده
نه د زركيو په مسا دى كتھار
د مسا دى کلمه د استعارې صنعت لري.

د پرشم بيت:

نه غتيول بيا زرغونپري په لابسونو
نه بامي بيا مسيده کا په کھسار
د مسيده کلمه د استعارې صنعت لري.

دوه د پرشم بيت:

د پسرلي اوره تودي اوښي توبيينه
مرغلري به نسيان نه کړي نشار
دا بيت د استعارې صنعت لري. د تودي اوښي په کلمه کې.
خلور د پرشم بيت:

نه بنکارپري هغه سور د سور په لتو
نه خلپري هغه لم پردي ديار

دا بیت تجنيس صنعت لري، له لومري سور خخه مراد امير محمد
سوری دی او له دویم سور خخه مراد سوريانو قبیله ده.

تجنيس: د تجنيس لغوي مانا همجنس کول دي او په اصطلاح
کې که چېرې په يو بیت يا يوه نیم بیتی کې دوه يا زياتې کلمې
داسي راشي چې په ليک او لوست کې سره يوشى او ياخه سره
ورته وي او ماناوې يې سره جلا وي.
شپږ د پرشم بیت:

هغه غور په وير ناتار د واکمن کښېوت
هغه غور سود جاندم غوندي سور اړ
دا بیت د مرسل تشبې صنعت پوري اړه لري.
اوه د پرشم بیت:

لاس دي مات سه ای فلکه چې دي وکا
محمد غوندي زمرى د مرینې بنکار
دا بیت د استعارې صنعت پوري اړه لري.
خلوېښتم بیت:

چې زمرى غوندي اوکمن ئې له جهانه
چې خوک نه کړي په نړۍ باندې قرار
دا بیت د تشبې صنعت لري.
يو خلوېښتم بیت:

سخ په تا ای محمد د غور لمروې
په نړۍ به نه وي ستاد عدل سار
دا بیت هم د تشبې صنعت لري، چې امير محمد سورى له لمر سره
تشبې شوی دی.

مسعوده نیازی- د پښتو خانگې د لوړې ټولګي محصله

په لرغونو ادبیاتو کې ساقی نامه

د ساقی نامي تعریف: ساقی نامه د شعر معنوی ډول دی، ساقی نامه فورمونه نه دي، بلکې محتوايې شکل لري چې دا ډول اشعار د مشنوی په متقارب بحر کې ويل کېږي او د خمريه اشعارو په فروعاتو کې شامل دي. په ساقی نامو کې به د شعراوو مطلب دا و چې دوي به له ساقی خخه د ميو هيله کوله. د ساقی، جام، صراحۍ او ميو صفات به يې بيانول. د دنيا بې وفايي او د يو خورخوژوندون په خوبني تېرول او د بزم تودول د ساقی نامو عمومي مضمنون و. دې ډول اشعارو په عربو کې له پخوا خخه رواج درلود، بیا عجمي شاعرانو دغه ډول اشعار وویل او په همدي تقلیدي ډول په پارسي شاعري کې د خمريه اشعارو ويل پیل شول او د دغوغه ژبود ادبیاتو تر تاثير لاندې په پښتو شاعري کې هم ساقی نامه ويل پیل شول. د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې لوړې نفر چې ساقی نامه يې ليکلې وه، (زرغون خان نورزی) دي. زرغون خان نورزی اصلاً د نوزاد او د قوم مشری يې کوله، په دغوغه وختونو کې د ماورالنهر شیبانی خان پر هرات او سیستان هجوم وکړ، نو زرغون خان د وطن له

مدادعینو خخه گنل کېدہ او د متهاجمینو پر وړاندې یې سختې
جګړې کړې وي.

د اسې معلومېږي چې زرغون خان نورزی یو ملي قايد او د وطن
ازادي خواه مدافع او جنګیالی سړۍ و، سربېره پردي د علم خاوند
هم او د علم او ادب په میدان کې پوخ او نومیالی شاعر تبر شوی
دی.

نورزی د پښتو ژبې بنه شاعر او د دېوان خاوند دی، چې دده دېوان
په کجران کې پر (۹۱۲ هـق)، کال له ملا ایوب تیمنی سره موجود و
او پر دغه کال چې دولت محمد کاکړ هرات ته تللی و، هلتہ یې دا
دېوان کتلی و چې (۳۰۰)، پانې یې درلودې.

زرغون خان نورزی ډېر عمر ژوندي و او د ډېر سپین بېر توب پر
وخت پر (۹۲۱ هـق)، کال په هرات کې وفات شوی دی.
د زرغون خان نورزی ساقې نامه تول (۳۹)، بیته لري چې زه یې دلته
د خو بیتونو یادونه کوم:

ساقې نامه

ساقې پاڅه پیاله راکړه	مرور یار مې پخلاقړه
او به تویې په لمبو کړه	اوړ مې مرپه دې او بلو کړه
پسلی سو غونچه ګل کا	زلفې تاوې د سنبل کا
بلبلان شورو فغان کا	کړبدن په ګلستان کا
زاهد وئي صومعې خخه	شراب پیري میخانې خخه
هر سړۍ په میو مست دی	دې بهار کې ګلپرست دی
په راغو کې سړې لمبې دی	د غټولو تدارې دی
جهان تول سور او زرغون سو	وچ راغه بنکلی ګلګون سو

سري ټول شور و شعب کا	ياراني کاندي طلب کا
بهار و ختد ياراني دی	بنه موسم د پيماني دی
نو ساقی پا خه بهار دی	نن ژوندون سبارفتار دی

ددې ساقی نامي له مطالعې خخه داسي معلومېږي، چې زرغون
خان نوروزی د لورې کچې شاعر او د ده مثنوي لوره هنري تومنه
لري چې د پښتو په ډېرو او چتو مثنويو کې شمېرل کېږي.

اخخونه

- ۱- حبیبی، عبدالحی (پوهاند)، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک،
دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۵.
- ۲- هېواد مل، زلمی، د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنۍ
دوره، لوړی ټوک، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹.

وسیله بیان-د پښتو خانگی د لومړي تولګي محصله

پښتو لندۍ او کاکړۍ

لندۍ د پښتو د ولسي سندرو یوه ستره او مهمه برخه ده او د خلکو په سندرو کې ځانګړي جوړښت او لار لري. لندۍ د انسان د غوټه شويو فريادونو رينسو ته ځانرسوي. لندۍ له سترو زړونو خخه راوتلي چې نمونه یې هم ستره ده. لندۍ د عشقونو او رنځونو ژبه ده او په تورو شپو کې سندري بولي، په ګلانو کې خاندي، په غوټيو کې سپرېږي او د دښتو له بادونو سره ناخې او ژاري.

د پښتو لندېو اغېزا او تاثير دومره زيات دی چې په نورو شعرونو کې ڏېر کم پیدا کېږي، په تېره بیا هغه وخت چې پښتنه زلميان او پښتنې پېغلي او یا پښتنه شپانه په دنګو غرونو کې ګرځي او دغه لندۍ په خوبو خوبو او ازاونو او طبيعي شوق او ذوق سره وايسي، نو اورېدونکي ته بنکارېږي چې د خلکو د سندرو او دل خومره خوند لري او د شعر په نړۍ کې خومره د قدر وړ دي. لندۍ په پښتو شاعري کې تر تولو کوچنۍ شعري فورم دی، خود مانا د څواک او لېږد له پلوه نه یوازي په پښتو شاعري، بلکې په نړيواله شاعري کې یې ساري ليدل شوی نه دي. لندۍ هغه ځانګړي دايروي سرتړلې (سرېسته) زنځير دی چې هېڅ سر یې په بلې لندۍ

پوريٽ ترل شوي نه دى، يانى هره لندي پر لومري مسرى پيل او پر
 دويمه مسرى پاي ته رسپري چي په دې ترتيب يو مستقل او
 خانگري مطلب په لنډ ډول په کي خاى شوي او تمام شوي وي. د
 لندي کمال په دې کي دى چي مجموعاً په ۲۲، څيو يا دوو مسرو
 کي دروند مانيز بار او بنسکلا لېږدي، د لندي لومري مسره ۹ او
 دويمه مسره يې ۱۳، څي لري، لكه:
 لومري مسره

چ	ې	د	خ	ا	ل	ب	ن	ک	ر	ې	را	غ	ل	ي
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	---

دويمه مسره

ز	ه	ب	ه	ګ	و	م	ل	ت	ه	د	خ	پ	ل	ي	ا	ر	ي	د	ن	ت	ه	خ	م	ه
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

لندي، عموماً قافيه نه لري، خود دويمه مسرى په پاي کي يوه
 اهنگينه کلمه لري چي د لندي، ټول اهنگ بشپروي. هره لندي، بايد
 د زور (۵) په واول يا غربن اواز پايته رسپدلي وي او که په پاي کي دا
 زور (۵) رانه شي نواهنگ يې نيمگري پاتي کېږي. همدارنگه د
 لندي په پاي کي ځيني حروف او کلمي د اواز او بدې د لپاره او يا
 ځيني رديفونه لكه (مه، ونه، دينه، مينه، وينه) هم رائي، لكه هغه
 لندي چي د (مه) په تورو پاي ته رسپدلي وي.
 ماته ګبدی، ګلونه را وړه

زه د وربل د پاسه خپر جور ومه

هغه لندي چي د پاي تورى يې (ونه) وي:

په لورو غرود خدائى نظر وي

پرسري واري وروي چاپېر ګلونه

داسې لنډۍ چې په پای کې يې (مینه) راغلي وي:
خدای به په خپله مازیگر کړي

د چینارو سرو ته مه خېړه مینه

هغه لنډۍ چې وروستى تورى يې (وينه) وي:

د سپینو غابنو دې برښنا شوه

چا ويل بلى ده په تира يې وروينه

او دا هم هغه لنډۍ چې په پای کې يې (دينه) راغلي وي:

يا دې د زلفو خوشبوسي د

يا دې د عطرو په چينه لامبلي دينه

حئينې داسې لنډۍ هم شته چې د دواړو مسريو سېلابونه يې د لنډۍ

په قانون برابروي، يانې لومرۍ مسره يې (۹) او دويمه يې (۱۳)

سېلابه وي، خوپای يې له پورتنې قاعدي او قانون سره سمون نه

خوري، يانې په پای کې يې (مه، ونه، دينه، مينه، وينه او نور) نه

وي راغلي چې دغه لنډۍ که خه هم بشپړ مطلب لري خود لنډيود

ویلو په تولو طرزونو بنه نه ویل کېږي، په ځانګړې توګه له اکثرو

سروکو سره د ویلو په وخت کې سکته پیدا کوي او وزن له لاسه

ورکوي، خودغه دول لنډۍ دېږي کمې د، لکه:

د ازل برخې يې وېشلي

د چا يې نېټې کړي د چا شولي لوغرنې

د زړه له سوزه به ناري کړم

په اوسبلي به د اسمان ستوري نينې کړم

لنډۍ له سروکو سره هم ویل کېږي او ډېر زړو او په زړه پوري دود

د، لکه:

لونگ کرمه که لو می گه کرو
یاره تا به راولمه لونگ کرمه
لاس به دی و ترم په زلفو
لونگ کرمه، په لونگکین به دی و هم چې مردی کرمه
لونگ کرمه که لو می گه کرو
یاره تا به راولمه لونگ کرمه
همدارنگه د هری لنډی، د لومړۍ مسرې خلورمه او اتمه خپه او د
دویمي مسرې خلورمه، اتمه او دولسمه خپه خجني وي، لکه:
غم دی راخی بې غمه نه يم
بې غمه خدای دی بنده ٿل په غم کې وئنه

لنډی، ته ورته د نورو ملتونو ولسي شعرونه لکه د دري ژبي
دوبیتې، دروسی ژبې چستوشکی او د اسپانیا یي ژبې
(Cante,Jondo) زیاتره بې منظري او ازاونه دی، په دی او ازاونو کې د
انسان په تېره بیا د عاشق او رتيل شوي انسان او ازاونه راغبرگ شوي
دي. په دی شعرونو کې د منظري او تصویر جوړولو لور ته پاملننه نه
کېږي، د هغولپاره نه باران شته، نه بلې، نه توده غرمه، نه شين
سحر، نه غرونه او نه بیابانونه.

لنډی، لکه اسپانیا یي (Cante,Jondo) مطلق بې منظري او ازاونه نه
دي، بلکې کله کله د انسان په خېرلو کې له طبیعت او د هغه له
بنکلو منظرو خخه مرسته غواړي او د همدي موخي لپاره د منظري
په جوړولو لاس پوري کوي، خو په دی منظرو کې نه حل کېږي او
هغه د انسان د باطنې غوبتنو او د تننیو شخو د افهام د بشپړاوي
لپاره استعمالوي او بنکلې منونکې مجسمه دو مره رابرسېره کوي

چې د لندۍ اصلی موضوع (انسان) او د هغه د احساساتو بیان د شکلونو او منظرو تر جسمه جار کړي او فرعی موضوع د اصلی مضمون ئای و نیسي.

همدارنګه د پنجاب (ماهیا) د تحقیق له پلوه تر ډپره حده له (لندۍ) سره لکي دا دواړه صنفونه په یوه نیمه مسره کې پوره کېږي. په دواړو کې زیات د مینې اظهار او هم د دواړو موضوع له بنیادی پلوه یوه وي او دواړه اصناف په خپله په عوامو کې له پخوا خخه بې حده بنکلې دی. د دواړو د وینا طرز هم یودی خوله دې سره په دواړو کې خه خبرې بېلې دی، لکه په پښتو لندۍ کې همېشه یوه قافیه چلېږي، خود پنجابی په ماھیا کې د قافیې هېڅ قید نه شته، دویمه د لندۍ په یوه نیمه مسره کې د لوړۍ، نیمګړې مسرې د دویمي پوره مسرې سره پوره ترون وي، خو په پنجابی ماھیا کې په عام ډول د لوړۍ نیمګړې مسرې له دویمي پوره سره هېڅ اړیکه نه شته. په هر حال د پنجابی ماھیا او پښتو لندۍ د صنف له پلوه یو تربله ورته دی، خود لندۍ د قدامت په اعتبار دا ویلای شو چې پنجابی ژبې دا صنف له پښتو خخه اخیستې دی، نو ویلای شو چې په کومه زمانه کې چې د پښتو د شاعری ابتدا کېدله په هغه زمانه کې لاد پنجابی ژبې نوم او نبان نه.

لندۍ په پښتو کې په مختلفو نومونو یادېږي او په هر چاپېریال کې بېلاړل نومونه ورته اینښو دل شوی دي، لکه: د کندهار او پکتیا پښتنه یې لندۍ بولي، چې دا اصطلاح د اکثریت په توګه په دوی کې موجوده ده، دا تسمیه بنای په دې بنا وي چې لندۍ خلک یو ډول لویشتکي مارتہ هم وايې او زیاتره د پارو ګرو تراودي لاندې نه

کېرى. بل دا چى د لندە (كوتا) په مانا دى او لندى. د لندە مغز دى چى
مونت تە يې لندى. ويل كېرى او هم ددى ۋول نظم لومۇرى مسره پە
سېلاپ كې تر دويمى مسرى خلور سېلاپە لندە وي:
قلم پە لاس گوتى مى رېبدى

د عاشقى لندى (مار) پە زرە وھلى يەمە

همدارنگە يوسفزى، پېنىوريان او ھىنىپە نور پېستانە مسره او تىپە
ورتە وايى چى دا نومونە (اصطلاح) سره له دى چى پە دوى كې
مروجە هم دە دەرخائى باسوادە او تعلیمیافته پېستانە ورباندى
پوهېرى، مسرى ھكە ورتە وايى چى مسرى د يو شعر نىم بىتى تە
وايى، لندى تە هم پورە بىت نە ويل كېرى، ھكە پورە بىت ھغە تە
وايى چى دواپە مسرى يې سره برابرى وي، خود لندى، لومۇرى
مسره^(٩) او دويمە يې^(١٣) سېلاپە دە يانى د بىت له يو مسرى
سرە تىبى شوي، نو ھكە ورتە د مسرى نوم اينسۇدل شوي دى.

پېنتو لندى، لندە او غېزناكە دە او د پېنتو د لرغونى فولكلور پە زرە
پورى بىرخە دە. خرنگە چى د پېنتو فولكلور زىاتە بىرخە د تىڭ او
جنگ پېنىپە دى او د پخوانىو جنگونۇ بىنە وسلە تورە وە او بىا
مصرى تورە چى د چېر مشھورتىيا له كېلە يې د مصرى تورى پەرخائى
يوازى مصرى بولى، نو پېنتو لندى، چى تورى تە ورتە خاصىت لرى
كە تورە يوازى خرگىند تېپ جورولامى شي نو لندى، هم تر تورى كەمە نە
دە، لندى د پېتو او خرگىند تېپونو لامى كېدى شي.

زما پە زرە دى پەرھار و كې

پە تا دى وشى د مصرى تورى وارونە

خرنگه چې لندۍ د ولسي سندرو یوه په زړه پوري برخه ده، نو
پښتنه هم ورته په زړه پوري او ازاونه او طرزونه لري. اکثره وخت یې
په لور، اوچت او اوږده اواز وايي چې په دغسي ويلو ارومرو اواز
تېپېږي، نو تېپ ورته وايي او هم دا چې لندۍ د پېيو او خرګندو تېپونو
لامل کېدلاي شي، نوله همدي کبله په تېپه نومول شوي ده او
همدارنگه خنگه چې مور په تېپولو خپل ماشوم ويده کوي، د
دغسي تېپو په واسطه ويونکي خپل دردېدلې زړه قراروي او ده ته
تسلی او سکون وربني. په کورنيو مجلسونو يا اتنونو کې له تېپو
ويلو سره لاسونه هم پړکول کېږي او له دغسي تېپ تېپ اواز سره چې
کوم ساز پیدا کېږي هغه د تېپي له روح سره ډېر لوی تړون لري.
بېلتون توبېک شوراته ډک شو

ناڅاپه ټک شو په تندی یې وویشتمه

همدارنگه د وردګو، ننګرهاړو د کابل شاوخوا پښتنه تېکي.
ورته وايي خرنگه چې لندۍ عموماً له ډېر اوږدو پېښو، سوچونو،
خيالونو او تصوراتو هغه د مقصد تکي په لندو تکو کې خرګندوي
نوله همدي امله په تېکي نومول شوي ده.

تېکي مې ډېرې ورته وکړې

په لاالله الاالله یې ختمومه

ډېرې پښتنه چې کله د لارې ملګري ورسره نه وي او یا یوازي کار
کوي، نو بنه ملګري یې همدغه د پښتو لندۍ ده، بیا نوله ځانه
سره په ورو او تیست اواز لندۍ وايي چې ځینې خلک یې غړانګې
بولې. کله چې غم او اندېښنه ډېر زور پرې وکړي نوبیا د خپل غم

غلطولو لپاره يې په يوه خاص غمجن او تييٽ او اواز خان سره زمزمه
کوي چې دې ډول ويلو ته يې غريبې وايي.
خينې پښتنه لنډيو ته سندري او بدلې وايي خو سندري او بدلې د
لنډيو لپاره ځانګړۍ نوم نه شو بللي، ځکه چې دغه نومونه د پښتو
د ټولو ولسي شعرونو لپاره استعمالپرې، نو یوازي د لنډۍ لپاره
يې خاصولاني نه شو.

لنډۍ زياتې د پښتنو مېرمنو د جذباتو اظهار دی او هم دوى ويلى
دي، خو هر کله چې پښتنه مېرمن د خپلې حیا پرونى نه غورخوي
په دې وجهه دا ټولي تېپې د چا نوم ته نه شي منصوبېدلهي دا په دې
خاطر چې د ويونکي د زړه د کيفيت له تاثر او درده خوک خبر نه
شي. د دوى پر خولو د پښتو مهرونه لګېدلي وي، د پېغور له وجې
يې د داسې قسم د خیال اظهار سره خپل نوم تړل مناسب نه دي
ګنلې پښتنه مېرمن د نړۍ د ټولو مېرمنو په څېرد احساس،
وچدان او ذوق مېرمن ده او د بنې، مناسب او نامناسب لپاره
معيارونه او قضاوت لري، خود فيوډالي او ما قبل فيوډالي
شرايطو چوکات هغې ته ددي موقع نه ده ورکړې چې د خپل وچدان
حکم او قضاوت د خپل ژوند په عمل کې خرگند او اغېزمن کړي،
نو د خپلو لنډيو (ښخمنو لنډيو) يوه مهمه برخه د (نرينه سالاري)، پر
ضد او د بسحې د اوږده اسارت او بپواکۍ د بيان په باره کې وايي
او په بېلاښلو مواردو کې ددي ناروا (سالاري)، د افشا کولو او رسوا
کولو لپاره خاص اصطلاحات او سمبولونه استعمالوي او په دې
وسيله د ازادۍ او ځانواکۍ پر لوري د خپلې تندې او تلوسي افاده
بنېي. د دغه مصطلحاتو له جملې خخه یو هم د (موزي) او

(موزيگي) کلمات دي، دا سمبولونه په لندېيو کې د بې غيرت، نامرد، ډارن، بې پښتو، بې وجدان، بې انصاف، دسيسه کار او شيطان نرينه په مانا استعمالېږي او زياتره په بسخمنو لندېيو کې د استعمال موادر لري او په هغو بسخمنو لندېيو کې چې د (موزي) او (موزيگي) پر ضد ويل شوي دي د محکومې او اسيري پښتنې مېرمنې نهايې نفرت، بېزارۍ او حسد انعکاس مومي او په عمومي توګه د (پلارواکۍ)، د ستم د پاتې شونو ضد انساني او د وحشيانه تييجو خيرنه او ناپاکه خپره بنبي، لکه: که مې نصيب د بدونه واي

چېري موزي چېري د لڳو صورتونه

همدارنگه د (ستي) د دور له احکامو سره سم به هره کونډه بسخه د خاوند له مرینې سره یوځای ژوندي، اور ته اچول کېده، په ځينو نورو لرغونو مذهبونو کې د مري د سوچولو پرځاي د خښولو عنونه دود وه، هغوي به بسخه له خاوند سره ژوندي، ګورته سپارله، دي عنعنو غالباً په هندي اريايې قبایلو او مشايرو کې زيات دوام کړي دې. د پښتو په عاميانه شعر په تپره بيا په لندېيو کې د (ستي) د لفظ او دود انعکاس او پراخ استعمال دا اټکل منځته راوري چې د پښتنې بسخې لرغونې ميندي هم (ستي) شوي دي او ددي بشري ضد منسوخ درد رنج بې ګاللى دي.

ګودر دي ونيو تومتي شوم

په اورستي واي تومتي مه واي مينه د ستی کېدلوا او ژوندي، بسخېدلوا احکام یوازې او یوازې بسخې ته ارم وو او نرينه پر دي احکامو محکوم نه وو، خو په وروستيو پېړو

کې د ستي، کلمې له عاميانه اديياتونه خاصو اديياتو ته لار کړي ده. د لنډيو اساسی مضمون انسان دی، لنډۍ له (انسان) خخه خان نه بېلوي هغه موضوع چې لنډۍ له خپل اصلی مضمون (انسان) نه بېلوي، لنډۍ هغه یسته غورڅوي او نه یې زغمي. لنډۍ یوازې د انسان د غمونو، ناهيليو، بارانونو او برېښناوو نړۍ ته پاملنې کوي، انسان تصويروي او د هغه د هيچان توپانونه، د هغه د اوښکو بارانونه د هغه د قهر او غوسې تندرونه او د هغه د صبر او زغم سمندرونه بنګاري، نوله همدي امله لنډۍ د انسان د احساساتو، عواطفو، دردونو، رنځونو او انګېرنو ډېره عالي او دقیقه درجه بندی کړي ده او هغه یې د ډېره خوابه او ظریف بیان په موسیقى کې بیان کړي دي، په لنډۍ کې د محروم انسان غم د اوښکو د ناپایه سین مساپر دی، داسې غم چې د انسان د غريزې بنګلا او دده د ازادې پر خلاف پر ده باندې تپل شوې دي اوښکې د همدي او بده او ناپایه غمونو د اسانولو او حلولو په خاطر د لنډيو څپو ته خان سپاري او په دې توګه د پېړيو په او بد و مزلونو کې د ځپل شویو او رټل شویو انسانانو د ژوند تراژيدي له لوړیو خخه وروستيو ته او له پېړيو نه پېړيو ته رسېږي.

زما د زړه ناپایه غمه

اور دې چې هر خو پتوم لوګي دې ځينه

لنډۍ د اهنګ يا غړد هر ډول وزن تابع وي، په هر ډول چې یې اړوې اړول کېږي. غالباً د پښتونخوا په هر گوت او په هره قبيله کې بېلاپېل اهنګ او وزن لري، لکه تیرايسې، شلګري، ګرم سيرې، پېښوري، کندهاري، وردګي او داسې نور او هم په مختلفو سيمو

کې دا په بېلابېلو طرزونو ويل کېږي چې تقریباً شاوخوا (۵۰)
 طرزونه لري، لکه: (یکه زار)، (یاقربان)، (راخه رائه)، او د اسې نور،
 د لومړۍ مسرې د لنډوالۍ د دویمې مسرې له اوږدواли سره د
 برابرولو لپاره ويل کېږي او دا یې یو قسم د پېژندنې لار هم ده.
 په لنډيو کې (باد) شخصیت پیداکوي د اسې شخصیت چې کولاني
 شي او بدې لاري په لنډ وخت کې پړې کړي، هغه کولاني شي د ګلونو
 وړمې او د لونګو خوشبویي د نړۍ یوې برخې ته ولېږدوي او یا دا
 چې له هر ئایه هر ئای ته، له هرې خوا خخه هرې خواته د غرونو،
 بیابان، سین، سمندر، صحراء لوړو خوکو له لوري زموږ خواته او
 زموږ د کليو کېږديو، کروندا خواته تلاي او راتلاي شي هغه نه
 ستومانه کبدونکي وزرونه لري، د مينې او رفا استازى دى او د هر
 چا محرم ګنهل کېږي، له هغه نه هېڅوک خپل راز نه پتهوی او هر
 خوک ربنتيا ورته وايي له همدي کبله (باد) په ولسي ادب کې د
 انسان د ټولو اسرارو عشقونو، غمونو او خوبسيو شريک او شاهد
 دی.

يو واري بيا په دي لار راشه

د سهار باده غرمې مړاوي کړل ګلونه

همدارنګه د تورو شپو او بې خراغه کېږديو او جونګرو شاعران تر
 هر چا د سپورډي او ستورود رينا او خلا په ژبه بنه پوهېږي، نوله
 همدي امله په عاشقانه لنډيو کې سپورډي هم د باد په څېرڙوند
 پیداکوي او د لنډيو د بې نومه شاعرانو د عواطفونې ته لار باسي
 او د عواطفو لطيفو انځور ګريو په افاده او شکل موندلو کې مرسته
 کوي.

زما او ستا ترمنج شول غرونه

سپینې سپورمى. ته سلام كره سلام به كړمه
 د لنډيود زېږدو او مرګ د چټكتيا او پراختيا اندازه د ټولنې د
 اجتماعي اقتصادي بدلون په سرعت او وسعت پوري اړه لري؛ هر
 څومره چې اجتماعي اقتصادي وده ګړندي او انقلابي وي
 هماګومره د نويو لنډيود راپيداکېدو او د زړو لنډيود مرګ او یا
 بدلون هم ګړندي کېږي، خوددي خبرې مانا دا نه ده چې لنډي په
 مشخص تاریخي فورماسيون کې په یوه ميزان او بې بدلونه پاتې
 کېږي، البته دا یوه اصلي او قانونمنده خبره ده چې کله یو
 اجتماعي اقتصادي فورماسيون بل اجتماعي اقتصادي
 فورماسيون ته ئاي پرېږدي، د ټولنې په روښاني قلمرو کې د ژورو
 انقلابي بدلونونو او تغیراتو لپاره زمينه برابرېږي، خودا حتمي نه
 ده چې په اجتماعي سيمه کې دې ټول تغیرات حتی سطحي او
 جزيي تغیرات يوازي او يوازي هغه وخت منئته راشي چې یوه
 تاریخي مرحله بلې تاریخي مرحلې ته ئاي پرېږدي. د فولکلور د
 تولو برخو په ځانګړې توګه لنډي په دې مشخص دوران کې د
 رازېږدو له وخته بیا تر ته پوري د یورښاني تابع جز په توګه پرله
 پسې تغیر موندلی دی. په دې مشخص فورماسيون کې ډېږي لنډي
 هست شوي او ډېږي نشت شوي دي، نوي مضمونونه لنډيوبه
 نتوتي او ډېږزاره اصطلاحات او لغات او ژبني علايم له لنډيو خخه
 لويدلي او پردي سربېره هغه لنډي چې مدلول بهائي له منئه تللي
 او یا د خلکو له نظره لوېدلې دي په خپله هم هېږي شوي او مرې
 شوي دي. په دې جريان کې د ځينو لنډيود ساقطېدو پروسه اوږده

شوي او تر قطعي مرگ پوري يسي اورده لازه وهلي ده. په همدي
رديف کي په قوي احتمال هغه لندي شاملې دي چې د لنډيو
هستونکو او يا د غارو ايجاد ګر اخلافو د هغو په لوړۍ يا دويمه
فقره کي تغير را وستي دي او د اصلي لنډي، يوه مهمه برخه يې
غورخولي ده، لکه:

زما د زړه صدف دې مات کړ
ځکه مې وينې په سينه وهی موجودنه
زما د زړه صدف دې مات کړ
زه به تر سترګو مرغلري تویومه

په دي دوو لنډيو کي چې واحده لوړۍ مسره لري يوه خامخا تر
بلې مخکي ويل شوي ده او د دويمې لنډي، خپله لوړۍ مسره له
هغه نه اقتباس کړي ده، دا احتمال ډېر کمزوري دي چې دواړه
لنډي، دي د ويلو شاعرانو په عين وخت کي ويلې وي او که چېږي
دغه مهال فرض ددي دوو لنډيو په باره کي ومنو، نو دغه دوه لنډي
خو په خپله نوع کي يوازنې دوه جوره شوي لنډي، نه دي، بلکې
داسي لنډي، ډېرې دي چې دوه دوه، درې درې او حتى خلور يا تر
هغوزياتي په لوړۍ يا دويمه فقره کي سره يو دي. پر يادو شويو
مثالونو سربېره داسي لنډي هم شته چې په دويمه مسرې کي سره
يو شوي دي، لکه:

سترګې دې دواړه رانې دې کړه
چې په ژړا شي مرغلري تویوینه

تر خماري سترگو دي جارشم
چې په ژړا شي مرغاري توبيونه
عالمه سترگو ته يې ګوري
چې په ژړا شي مرغاري توبيونه

له دي مثالونو ځنبي معلومېږي چې دا یو تصادفي شاعرانه توارد نه
دي، بلکې ددي راپرل شويو فقرو مانا داده چې د هر مثال او هري
نمونې په لنډيو کې یوه لنډۍ، تر نورو پخوا ويلى شوي ده او دويمه،
درېيمه، خلورمه او نورې لنډۍ وروسته راپيدا شوي دي. د
وروستيو لنډيو شاعرانو د لنډۍ لومړي برخه راخيسټي ده او د
لنډۍ دويمه برخه یې حذف کړي او په خپله یې له خپل ذوق او
غوبنتني سره سمه هست کړي او ور اچولي ده. ددي تصرف لپاره
ډېر علتونه اټکل کېدې شي، مثلاً لنډيو هستوونکو د ذوق
توبير، د ټولنیز موقف توبير، د دردونو او اجتماعي کورونو توبير،
د زمان توبير، د عمومي ټولنیز انکشاف توبير، د کلې او کېږدې،
فقراو رفاه او د طبیعې چاپریال توبير او داسي نور ددي سبب
شوی چې د لنډيو په دويمه مسره کې لاس ووهل شي او ددي منل
شوی علمي اصل پر بنا چې انسان د خپل مادي چاپریال مخلوق او
د هغو طبیعې او اجتماعي مظاهره بیانوونکی دی چې دی یې
راچاپر کړي دی په پخوانې لنډۍ کې لاس وهي او هغه د خپلې
مشاهدي او تجربې او روحي غوبنتنو د بيان چوپر ته راکابې، کله
کله د لنډيو په فقرو کې توبير او بدلون د محلې او قبایلې یا داسي

نورو توپیرونو او ملحوظاتو په رعایت منحّته راخي او قانوني عمق
نه لري، لکه په دغولنه يو کې:
يار مې د خوست زه د تیرا يم
خدایه خوست وران کړي چې جوره تیرا له حونه

او يا:

يار مې د کوت زه د تیرا يم

خدایه کوت وران کړي چې جوره تیرا له حونه
په دې لنه يو کې (خوست) د (کوت) ئای نیولی يا ددې بر عکس،
خو په دې راز تصرف کې د لنه يو د هستوونکو محلی تمایلات
داخل دي او د داسې ترمیمونو په لړي کې ناسخ او منسوخ د نوي او
زاره، د راتلونکي او تلونکي د تسلسل قانونیت نه شي مطالعه
کېدی. دا ډول لنه يه ډېرې دې چې خلکو د اصلی لنه يې په اعلامو
او نومونو د خپلو محلی تمایلاتو پر بنا بدلون راوستی دی او د دغه
راز بدلون د لنه يو د مرګ او ترک کېدو په چانلو او حتمي کولو
کې اغبزه نه لري. حینې داسې لنه يې هم شته چې سره ورته مضمون
لري خو الفاظ او تركيب يې توپيرنسېي، يانې داسې توپير چې په
محلی قبایلي او تولنیزو مشخصاتو پوري اړه نه لري، بلکې داسې
بنکاري چې دا توپيرونه د لنه يو د شاعرانو له ذوق، ادبې سلیقې او
ذهني انگېرنو خخه راپیدا شوي او دا تغير او بدلون که خه هم د
 بشپړې فقرې (مسري) تر بدلون محدود او جزيي دی، خود لنه يو د
تاریخي او نه درېدونکي تحول د پروسې یوه جلوه اټکل کېدی
شي، لکه:

نصیب تقدیر ته گناه نه شته

بخت چې کوته شی تندی تل ډغری خورینه

عالمه ماته گناه نه شته

بخت چې کوته شی پاچاهان ډغری خورینه

کاکړۍ غارې (کاکړۍ):

کاکړۍ غارې چې کاکړۍ لنهۍ یې هم بولي، د پښتو ولسي ادبیاتو یو خوب ډول دي، چې راز راز موضوعات (رزم او بزم) د پښتو ټولنیز، اقتصادي شرایط، کولتوری پابندی، دیني او عقیده یې مسایل، ساده ولسي افکار، ټوکې او تکالې او د پښتنی کولتور بېلا بل اړخونه، خويونه او رواجونه په خپله لنه غږه کې رانګاري.

کاکړۍ لنهۍ که خه هم له نامه خخه یې له کاکړو سره تړلې معلومېږي، خود تولو پښتنو اصيل مال دي او په پښتو کې داسې قبيله نه شته چې د دي لنه یو په جوړولو کې یې لړه یا ډېره ونده نه وي اخيستي، دغه ډول له نورو تپو خخه یو جلا او بېل شى دي، چې لوړې وار کاکړو نښلولي دي او تر تنه به زيات و کم پنځوس زره کاکړۍ لنهۍ جوړې شوې وي. کاکړۍ لنهۍ له دوو مسره خخه جوړې وي، چې کله کله یې د دواړو برخو سېلاښونه سره برابر او کله کله توپير سره لري او د دواړو برخو وروستي توري یې سره یو رنګ وي. هغه کاکړۍ غارې چې هره مسره یې اته اته سېلا به وي:

بنایستی که ستارضا ده
ستادقام بدی پر ما ده
د جوربنت د خرنگوالی له مانا دغه غارپی پر پنخه دوله و بشلای
شو:

۱- کبری غارپی: دا یې هغه دول دی چې نه ردیف، نه قافیه او نه هم
د خپو برابر والی په کې مراعتېری، لکه:
زه نری، پاتو له حمه
د بوب لورپی که دی لیار راکه

۲- هغه دول غارپی دی چې د خپو شمېری برابر وی او ردیف هم
لري خوقافیه نه لري، لکه:
ازلي قلم مې خواردي
سپینه ژوند مې په زوال دی

۳- هغه دول غارپی دی چې د خپو شمېری برابر وی او قافیه هم
لري خوردیف نه لري، لکه:
په اور دی ستي کورونه
خدای دې ژلگي کې لوی نذرونه

۴- هغه غارپی دی چې قافیه او ردیف دواړه لري او د خپو شمېری
هم سره برابر وی، لکه:
په ربہ ارمان به مره سو
که به ګله په پښتنه سو

۵- ازادې غارپی دی چې پرته له وزن خخه، نه قافیه لري او نه هم
ردیف، لکه:

ترساره شمالي جارشم
تربي پورته خراسانه

باید و وايو چې ولسي ادب تاکلى تاريخي بنسته لري او د ژبي،
كلمو، رواجونو، انځورونو او يادولو خخه یې د وخت او لرغوتوب
بنه اټکل کېږي. لکه موږ چې په لنډيو کې نمونې لرو.
که د خالو لښکري راغلي
زه به ګومل ته د خپل يار دیدن ته ځمه

څنګه چې خالود غزنوي محمود یو سر لښکر او د ګومل پر لاره
هند ته تلو راتلو او د خالود لښکر پر یوه سرتپري مينه د خپل اشنا
د دیدن لپاره ګومل ته ورتله، نوله دې خخه خرگند بېږي چې دا
لنډي د غزنوي محمود په زمانه کې جوړه شوي ده. دغه ډول ولسي
ادب نور ڇانرونه او کاکړي غارې هم په دې توګه پېژندل کېدلاني
شي، د بېلګې په توګه یوه غاره:

ونه کېږېږي د منو
تپر شول ډيلې له بر اسو

دلته د ډيلې د کلمې په یادونه کې ډيلې ته د لوی اتل احمدشاه بابا
د تګ یادونه شوي ده، یانې دا غاره هماعه مهال ويں شوي ده. په
کاکړيو غارو کې د خبرو اترو او ډراماتيکو غارو ترڅنګ کله کله د
يوې موضوع په اړه خو غارې پرله پسې هم رائحي لکه د کاکړو د یوه
اتل او د انګرېزانو په مقابل کې د تکړه جنګيالي شېرجان کيسه
چې د هر کاکړ تر غور و نور سېدلې او تر خولي وتلي ده:

چې پاسني تې خېژاوي
شېرجان سکرېت ولګاوي

شېرجان خوى د غازى وکى
د کاکپو رنگ يې بىنه كى

د نورو پېنتو ولسي شعرى ژانزو نو په خېر په کاکپيو غارو كې ھم د
بىخىپ وندە ۋېرىدە، دا ئىكە چې لە يوي خوا پە پېنتىنى تۈلنى كې
بىخىپ ۋېرى مەحکومى او خوارىپى دى، لە بلې خوا پە کاکپيو نارو
كې د شاعر نوم تەد يادولو ارتىيا نەشتە.

مجۇرىي دە ناست يم

زېڭىمى غوتىپرى كې ستا غم
لە جانانە بېلە سومە
لەكە گل ورژىدەمە

پە عمومى ۋەل ددى ۋەل فورم ھندسىي جورپىت داسى دى:
يو ۋەل:

=a_____
=a_____

بل ۋەل:

a_____
a_____

اخؤونە

- ١- كوهار - د بوريوال كاکپو وېلاڭ.
- ٢- ستاسو نرى خپرونە - بى بى سى راھيود صادق ژړك، غفور
لېوال او حبىب الله رفيع مرکە.
- ٣- د لنەيۈپە ھكىلە د هارون حكىمي ليكىنە.
- ٤- پېنتو متون - د صابرخان خويشىكى اثر.
- ٥- د پېنتو تىپى - د سلمى شاهين اثر.

- ٦- پښتو لندې - د سليمان لایق اثر.
- ٧- بنوونه - د علامه پوهاند استاد عبدالشکور رشاد اثر.
- ٨- د پښتو خاتنې ادب او موسیقی - د مرحوم غلام جیلانی جلالی اثر.
- ٩- د پښتو ادبیاتو تاریخ - د سرمحقق زلمنی هپوادمل اثر.
- ١٠- د پښتو شعر هندسي جورنېت - د محمد اسمعیل یون اثر.

يادونه: ما په خپله ليکنه کې د پورتنيو يادو اثارو مطالعه کړي، د هغوله بېلاپلوا مخونو خخه مې مانا او مفهوم را اخیستی او بیا مې خپله ليکنه پر همغو اساساتو درولي ده.

فرزانه نوري- د پښتو خانگي د لومړي ټولګي محصله

په پښتو ادبیاتو کې لومړنۍ ژباره

په لومړي او دويمه اسلامي پېږي کې د پښتونخوا غربی خواوې او د غور ځمکې د پښتو ادب د پرمختګ او ودې زانګو وه او دغه سوری کورنۍ وه چې له دوی څخه د غور د شاهنشاهي مشهوره کورنۍ پیدا شوه او ډېر مشهور شاهان او فاتحان لکه: سلطان غیاث الدین او معزالدین محمد او نور په کې راووتل او د دغې کورنۍ په وخت کې بیا غور د پښتو شعر او ادب تاټوبې و، چې د دوی د دربار شاعران وروسته تاسې ته درپېژنو. له ټولو ادبی څېرنو څخه دasicې بنکاري چې د پښتو لومړنۍ اثار هم په دغو سیمو پورې اړه لري. محمد هوتك په پته خزانه کې ليکلې:

((په لرغونې پښتنه کې هسي حکایت کا شیخ کته رحمه الله چې ابو محمد هاشم د هلمند په سروان کې پر (۲۲۳هـ) زېړپدلی او په بست کې يې له علماوو او فقهاءوو لوستنه وکړه او وروسته ولار په عراق کې يې په کلو کلو د لویو امامانو څخه سمع وکړه او ابن خلاد چې خرګند و په ابې العينا سره يې په بغداد کې عمرونه تېر کړل او له هغه يې د عربی بلاغت او اشعار ولوستل او په (۲۹۴هـ) کې له عراقه بېرته راغي، درې كاله وروسته په بست کې وفات شو، نقل

ابو محمد له عربی خخه په پښتو د خپل استاد ډېر شعرونه هم را اړولیي دي.) د لرغوتي پښتنه اسناد دا بیان د ابو محمد هاشم علمي او ادبی ژوندون نسکاره کوي او داسي څرګند ډېري چې د ۳۵۵هـ.ق) تر حدودو پوري د عربو مدنیت د عربی ژې سلطه او د عربی ادابو او علومو اثر د پښتونخوا په اکثرو برخو کې خپور شوی و او د دې حمکي غربی خوا تر ډېره تر دغه اثر لاندې وه، که خه هم په دغه عصر کې د بري پښتونخوا خلکو د ال طاهر (۲۰۵-۲۵۹) تر بیرغ لاندې استقلال و موند او خه ناخه د پارسي ژې ادب هم په دغوزمانو کې ژوندي شو، خو عربی علمي، ادبی او درباري ژبه وه او پوهانو خپل اثار پر دغه ژبه ليکل. په خراسان کې د عربی ژې ډېر ليکوال او پوهان وو، چې دوى د عربو د مدنیت او ادب په خپرولو کې بنه خدمتونه وکړل. مثلاً صالح بن عبد الرحمن سیستانی د حجاج بن یوسف په امر له (۸۱-۸۷) دواوین او دفاتر له پارسي خخه عربی ته نقل کړل او ډېر علما پر عربی علومو بوخت شول، لکه ابو خالد وردان کابلی موسوم په (کنکر) چې د علي بن حسين (۴۶-۷۴هـ) له ملګرو خخه و او د حجاج له ظلمه مکې ته وتنبتدې یا شاد بن برد د عباسی دربار ړوند شاعر چې اصلاً د تخارستان او په (۱۲۷هـ) کې وزل شوی دي. پته خزانه چې وايي په کلو کلو د علم او ادب د زوکړي لپاره په بغداد کي مېشت و او د

عربو د ادب له هغه مشهوره استاذه يې استفاده کوله، کوم چې ابن خلاد نومېده او په ابي العينا معروف و.

ابو هاشم په سروان کې زېړبدلى او په بست کې يې ژوند تپراوه او هم هورې پر (۲۹۷هـق) کال مردی د پتې خزانې له ليکه بنکاري چې دا سړۍ د پښتو ژبې ليکوال هم و او ده په پښتو یو کتاب کنبلی و چې په هغه کې يې د عربو د اشعارو فصاحت او بلاغت بيان کړي و او نوم يې د (سالو ورمه) و، متسافانه چې دا کتاب اوس نه شته او د پښتو په منشور ادب کې چې د کوم لوړني کتاب نوم مور به معلوم دی، همدغه د (سالو ورمه) ده چې د (نسيم ریګستانی) مانا لري او داسي بنکاري چې دا کتاب به له عربی خخه د پښتو له لوړنيو تاليفاتو خخه و.

د ابو هاشم اشعار:

ددې عالم او اديب سړي کوم شعر چې زموږ په لاس کې دی، د پتې خزانې په واسطه له (لرغونې پښтанه) خخه رانقل شوی دی، لکه دا کتاب چې تصریح کوي هاشم سرواني د درېيو ژبو شاعر و هم يې په پښتو هم په عربی او فارسي اشعار ويل، خودده عربی يا فارسي کوم شعر د پتې خزانې مولف نه دی رانقل کړي. که يې فارسي شعر زموږ په لاس کې واي، نو یقیناً به ددې ژبې له لوړنيو شاعرانو خخه هم واي. پته خزانه ليکي: (ابن خلاد چې یو ظريف او اديب سړي و، په یوه شعر کې يې درهم ستايلى دی او ابو محمد هاشم دغه شعر داسي په پښتو را اړولی دی:

ژبه هم بنه وینا کاندي چې یې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه
ژبور ورلله ورخې وینا یې اوري
د درهم خاوندان تل وي په ويارونه
درهم ژبه ده که خوک ژبور کېږي
ده وسله که خوک په کاندي قتالونه
که درهم یې ئىنې ورک سې سې تللې
بې درهمو یې وي په خرو پېژوندونه
که بدای سونې وبولې خلک وايې
دا ویناده ربستيانه له ربستونه
که بېوزلي ووايې ربستيا خبره
نور ووايې دا خوسونې دی تېرونه
هو درهم بنندی هر چاله لویه برخه
د درهم د خاوند هر ئای پرتمونه.

دا اوه بیته چې زموږ لاس ته راغلي دي، په درېیمې هجري پېړۍ
کې د پښتو ادب ډول، صبغه او رنګ رابنيي که مورد عربود ادبی
تاریخ کتابونو ته رجوع وکړو، نو هلتہ د ابن خلاد ذکر هرو مرو
گورو.

دا سپړی د عربو مشهور اديب او ظريف سپړی و، چې نوم یې محمد
بن القاسم يا ابن خلاد بن یاسر بن سليمان او نیکه یې ابو عبدالله و.
دی له لویو استادانو څخه روایت کوي او ډېر مشاهير لکه سولې او

ابن نجیح او احمد بن کامل دده ادبی شاگردان دی. پر (۱۹۱ هـ ق)
کال په اهواز کې وزېړد او پر (۲۸۲ یا ۲۸۳) په بغداد کې مر شوی
دی. په ځوانۍ کې روند شوی و، د عربی ډېر پاخه اشعار لري او
ډېر حکامي اشعار او مضامين له ده رانقلېږي. سروان د هلمند د
غارې مشهور بnar و چې اوس یې ساروان کلابولي او د هلمند پر
شرقي خنډه د یوه کلې په ډول شته. ابن حوقل وايي چې د سیستان
يو وړوکی بنار دی، مېوي، خرما او انګور لري.

شار احمد - د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې قصیده

سریزه: ۵

دا موضوع (په پښتو لرغونو ادبیاتو کې قصیده) د نورو موضوع ګانو ترڅنگ د ګران استاد له خوا ماته د کورني دندې په شکل راکړل شوې او ما هم د امکان تر بریده هڅه وکړه ترڅو په دې اړه معلومات راغونه او بیا وروسته پري خپله ارزونه وکړم په دې هیله چې راټول شوي معلومات دقیق زما او زما په شان د نورو زده کړیالانو په کتېه وي.

قصیده چې په پښتو کې ورته بولله وايي یوه عربي کلمه ده، چې مانا یې قصد کړای شوې ده او قصیده هغه شعری فورم دی چې غزل ته ورته دی خو په دومره توپیر سره چې د غزل بیتونه کم او د قصیدې بیتونه بیا تر (۱۲-۱۷) خخه زیات او اخري حد یې معلوم نه دی. د قصیدې لوړۍ بیت مقفى او د نورو بیتونو لوړۍ مسره یې بې قافیې او دویمه مسره یې د مطلع قافیه تعقیبوي او د موضوع له پلوه په کې هر ډول موضوعات رانګارل کېږي.

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې دوه دا سې قصیدې چې یوه یې د پینځمي هجري پېړۍ او بله یې د شپږمي هجري پېړۍ په اوایلو کې ویل شوي تر دې دمه زموږ لاس ته راغلي دي. دغه قصیدې د تاریخ

سوری په حواله شیخ کته په خپل (لرغونی پښتنه) او له هغه خخه
محمد هوتك (پېي خزانې)، ته نقل کړې چې او سپرې د پښتو ادب
چمن شين دي.

په دې قصیدو کې یوه د اسعد سوری قصیده ده چې په غور کې
او سپدہ او هلتہ یې د سوریانو د شاهی خاندان د پادشاهی په
دوران کې ډېر عزت درلود. شیخ اسعد د محمد زوی چې وروسته
بیا پر (۴۲۵هـ) کال په بگنین کې وفات شو، د غه قصیده د امیر
محمد سوری پر مرینه، چې د محمود غزنوی د لبکر له خوا بندی
او وروسته بیا مرې شو ویل شوی او مرثیه یې بلای شو.

د ابن اثیر په وینا د غه جنګ پر (۴۰۱هـ) په اهنگران کې واقع شوی
و او شروع هم په داسې انداز کوي چې لو مری له فلک خخه شکایت
کوي. د شیخ اسعد سوری د غه قصیده لومړی (۱۹) تمہیدی
بیتونه لري او مطلع یې دا ډول ده:

د فلک له چارو خه و کرم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

شیخ اسعد وروسته بیا فلک مخاطب ګرځوي او فلک ته د غه ډول
خطاب کوي:

څه تېرى خه ظلم کاندي ای فلکه
ستا له لاسه نه دی هېڅ ګل بې له خار
په ویرژلو، لور نه کړې په زړه کرارېه
پر نتلیو اورووي د غم ناتار

ددغو خطابي بیتونو شمېر ټول (۱۱) دی او تر د دغو خطابي بیتونو
وروسته شیخ اسعد په ډېر ماهرانه او استادانه ډول خپل اصلی

مطلوب ته رائي چې هغه د امير محمد سوري پر مرینه ويرنه او ماتم
کول دي:

کله غورخوي واکمن له پلازونو
کله کپنوي په خاورو کې بادار
زمور په زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار

شيخ اسعد په دغه قصیده کې د هغه وخت د سوريانو وضعیت چې
د خپل امير د مریني له امله پردوی راغلی و او دوی یې ډېر
حورولي او کړولي وو، ډېر په لور او هنري انداز سره انځور کړي او
ترسیم کړي:

په دې ویر د غور و ګړي تور نمری سول
په دې ویر رنا تیاره سوله د بنار
ګوره خاخي رنې اوښې له دې غرونو
دا کړونګي ساندي لي په شورهار

ددې علت داسي بيانوي:

دا په خه چې محمد ولار له نړۍ

په ويرنه یې سو غور ټول سوګوار

شاعر په ټوله قصیده کې په ټولو برخو کې هغه نکات په ډېرنې
انداز سره مراعات کړي چې د یوې بنې قصیدې لپاره اړین دې.

شاعر په پای کې دغه قصیده په دعا یه سره پايته رسوي:

په جنت کې دې وتون زمور واکمنه

هم په تا دې وي ډېر لور د غفار

تحليلي کته:

قصیده چې يو مشهور شرقی شعری فورم دی او پخواه بر مروج و او داسي نبني نبني هم ليدل شوي چې دغه شعری فورم تراسلام دمخه په اريایانو کې هم و او له عربي ادبیاتو خخه فارسي ته را انتقال شوي دي.

د پښتو په لرغونی ادب کې شیخ اسعد سوری لوړنۍ سړی دی چې موبته معلوم دی، دده شعر د پارسي د همفه وخت د همعصره شاعرانو له اثارو سره نېډپوالی، ادبی رابطه او قرابت لري.

دا خوښکاره ده چې د (۱۴۰۰هـق) په حدودو کې پارسي ادب د ساماني شاهانو په دربارونو کې ډېر بنه روزل شوي و او بیا وروسته د سلطان محمود غزنوی په وخت قصیده ويبل خپل عروج او د اوج نقطې ته رسبدلي وو او پر دغه وخت دغه ادبی فن پوخ او بشپړ شو. پر دغه وخت د عنصری او فرخی او نورو پارسي زبو شاعرانو له قصيدو سره که د شیخ اسعد قصیده پرتله شي نو دا په ګوته کوي چې په هغه وخت کې ددي دوو مدニتونو یانې غزنی او غور ترمنځ ضرور اړیکې موجود وو، حکه د قصیدې ويبلو اثر او ادبی میلان په غور کې هم ليدل کېږي.

دا قصیده ډېر خصوصيات لري چې ځینې یې دلته ذکر کوو:

- ۱- دا قصیده د پښتو له خپلو او زانو سره ډېر فرق لري البته د وزن او عروضي کيفيت له پلوه او د فارسي اوږدو قصيدو ته ورته ده.
- ۲- دا چې د پارسي په قصيدو کې د ګریز (اصلی مطلب ته ګرڅدل) ځانګړنه موجوده ده. دا قصیده هم د امير محمد سوری د ویر په

بیانولو سره خپل اصلی مطلب ته گرخېدلې او په لومړي سر کې یې د فلک غندنه کړې ده.

۳- په دغه قصیده کې که خه هم ډېر عربی او پارسی لغات په کې شته خوله دې سره سره ډېر پخوانی او متروک پښتو لغاتونه هم ډېر دی چې او سله استعماله غورخېدلې او د اسې خرګندوي چې په لرغونی دوره کې موږ په خپله ژبه کې ډېر لغات درلودل چې او سله لاسه ورکړي او هینې یې او سه هم د استعمال وړدي.

۴- ددې قصیدې له سلاست، بلاغت او ادبی نښګنو خخه دا خرګند ډېري چې اسعد سوری یو ډېر بنه مقتدر او زبردست شاعرو، چې د محمد د مرګ او پر هغه د خلکو د ماتم تصویر یې په ډېر بنه او لوړ هنري انداز ترسیم کړي او په ډېر بنه شان سره یې په قصیده کې ئای کړي دی.

۵- دا چې شیخ اسعد په دې مرثیه کې د امیر پر مرینه غم بنکاره کوي او د یو ډول ماتم خرګندونه کوي، خو ترڅنګ یې بیاد غور د هغې طبیعی بنکلا یادونه هم کوي چې غور یې لري او هغه طبیعت په دې غم کې د غور له خلکو سره شریک ګنډي چې غرونه یې سپینې او بنکې خخوي او ابشارونه یې د غم او ماتم سندري وايې او هغه زرکې چې د غور په شنو ورشو ګانو کې به یې د خوشالۍ او نشاط نغمې ویلې هغه هم د امیر پر مرینه خپه او پر زړه سوې انځوروی او د غاتبول د ګلنو د نه شنه کېدو خبره کوي. شیخ اسعد دغه ټول انځورو نه په ډېر ماهرانه ډول انځوروی.

۶- دا چې هغه مهال به شاعرانو او قصیده سرايانو ډېر کوبنېن کاوه چې د خپل ممدوح ډېر ستاینه وکړي او د خلکو په نظر د هغه

مقام ډپر لور وښي، نوله رنگ رنگ مبالغو خخه به يې کار
اخيست، چې کله کله به داسې هم کېدل چې د زيات افراط له وجې
به يې ځينې کېدونکې کړنې د معجزو درجوته رسولې خوشیخ
اسعد سوری د خپلې څيرکتیا او هونبیاري په وجه له دغه ډول بې
خایه مبالغو خخه ځان ڙغورلى د.

٧- شيخ اسعد سوری که څه هم د امير پر مرینه د خپکان خرگندونه
کوي خود پښتو له عنعنوي او کولتوری بریده ځان نه او باسي او د
امير مرینه د تګ او غيرت مرینه بولي او د هغه پر نامه د افتخار
خبره کوي.

٨- شيخ اسعد سوری د امير مرینه د خلکو او وطن لپاره يوه
ضايعه ګني، خو بالمقابل فرخې چې ترده وروسته يې د غزنۍ د
تباهې په باب قصیده ويلې او د قصیدې په اخر کې د ځان په اړه
فرکر کوي چې د غزنۍ دربار تباہ شو اوس به شاعران خه کوي.
شura را بتوبازار بر افروخته بود
رفتی و باتوبیکبار برفت آن بازار

٩- اسعد سوری په دغه قصیده کې له غيابه خخه د مخاطب پر لور
ډپر بنه التفات کوي، چې دي التفات يې دي قصیدې ته لابکلا
ورکړې چې دا په هغه وخت کې ډپر مروج و.
په پښتو لرغونې ادب کې يوه بله مشهوره قصیده د بنکارندوی
قصیده ده چې په پښتو ادب کې د یو شهکار حیثیت لري.
بنکارندوی د غور او پلار يې چې احمد نومبده د فیروز کوه
کوتیوال و، په خپله بنکارندوی به کله په غور کې او سپده او کله به
په غزنۍ او کله په بست کې او سپده. په هر حال د بنکارندوی

کورنۍ د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین په ستاینه کې چې ډېرې قصیدې يې ویلي دي او د غور د سلاطینو دربار پښتون شاعر او محمد بن علی د تاریخ سوری مولف لیکلی دي چې ما په بست کې د بنکارندوی د اشعار او بوللو غتې کتاب ولید.

دا د پښتو قدیم قصیده ويونکی شاعر به تل د غور له سلاطینو سره په جګرو او جنګي سفرونو کې ملګری او هم د دېوان خاوند دی.

دا قصیده هم هغه د سلطان شهاب الدین غوري په ستاینه او مدحه کې ویلي چې له هغه سره په یو جګره یېز سفر کې چې د هند پر لوري يې کړي و، ملګری و.

دغه قصیده د قصیدې له هغو درېيو ځانګړنو څخه برخمنه ده چې پر درېيو برخو و پشل کېږي چې لوړۍ تشبيب، دویم د ممدوح توصیف او درېیم يې دعا یاه ده.

بنکارندوی هم د قصیدې په لوړۍ سر کې د یوه قوي تشبيب په راړلوا سره قصیده پیلوی او په لوړۍ سر کې د پسرلی د بنکلاوو او بنکلو طبیعی منظرو، په غرونو کې د ګلونو او د بنپرازه د بنتو تصویر انځوروی.

د پسرلی بنکلونکی بیا کړه سنګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مئکه شنه لابنوونه شنه لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوستل غرونه
چې وروسته بیا په ډېر ځانګړې انداز سره د ګربز مرحلې ته ئې:

نه به چونه په ستایه د گلو مور سی
نه به مور سم د سلطان په صفتونه
او په اخر کې يې په دعا یه سره پایته رسوي:
ستا په زپرمه دي خاونده لوی خبتن وي
مور خو ستا په مرسته یونه خو چې یونه
خپرنه او کتنه:

بنکارندوی په خپله قصیده کې د طبیعت د بنکلاگانو ذکر کړي
چې په هغو کې د غرونو، دښتو، ګلانو، بلبلانو د مستو او سرشارو
سیندونو چې په دې تولو کې يې د وطن له بنکلو او په زړه پوري
منظرو خخه الهام اخیستی او پرده یې تاثیر کړي او بیا یې دغه
بنکلاوې په خپل قوي تخیل او په تول ادبی قوت له استعارو او
نازکو تشبیهاتو سره یوځای کړي او د قصیدې په امېل کې يې
اچولي دي.

د بنکارندوی د قصیدې د سلاست او بلاغت او په هغې کې له
استعارو او تشبیهاتو خخه دا په زغرده خرگندېږي، چې
بنکارندوی په ادبی فنونو او د بلاغت په علم پوه او یو مقترن شاعر
و.

بنکارندوی که خه هم یو درباري شاعر او د غور د بnar
او سبدونکی و، خو شعری ژبه یې غرنۍ، پخه او کلکه کارولې او
په قصیده کې يې دې پخوانی پېچلې لغاتونه استعمال کړي چې دا
د پښتو ژبې د شتمنواли یوه لویه بېلګه ده.

بنکارندوی د پښتنو زلميانو د غيرت او مېړانې کيسه او ددوی
خدمتونه او سربندنې چې د اسلام سپېڅلې دين لپاره یې کړي او

قربانی یې ورکړي، په دې قصیده کې په ډېر بنه شکل انځور کړي
او په ډېر صراحت اووضاحت سره یې بیان کړي دي.
په پاڼۍ کې ويلاۍ شو، دغه دوه قصیدې چې د پښتو لرغونې
ادبیاتو پوري تړلې قصیدې دي د هغه وخت درباري احترام په کې
په ډېر بنه ډول مراعات شوی او دغه قصیدې په پښتو ادب کې
داسي دوه غمي دي چې خلا به یې تر ډېره وخته تته او کمه نه شي
او تل به پري ويأرو.

شاهدالله-د پښتو خانګې د لومړي تولګي محصل

د پښتو لرغونو ادبیاتو خانګړي اثار

((د سالو وربمه)):

ابو محمد هاشم سروانی د زید سروانی زوی
دی. دا سپری د پښتو پخوانی شاعر او عالم هم
دی چې په خانګړې توګه یې په عربی ادب کې
لوی لاس درلود او د عربو د مشهور استاد
(ابن خلاد) شاگرد و، په کلو کلو په عربی
هېوادونو کې او سېدلی دی.

هاشم پر (۲۹۴ھ) له عراقه راغی او په بست کې او سېدہ او یو کتاب
یې د عربو د اشعارو د بلاغت او فصاحت په بیان کې وکېښ چې
نوم یې (د سالو وربمه) و، یانې د (رېگستان نسیم) چې په پښتو کې
(سالو) (رېگ) ته وايی او (وربمه) د نسیم په مانا ده. زموږ د او سنیو
معلوماتو له مخي دا د پښتو پخوانی کتاب دی، چې تراوسه پورې
موږ ته معلوم دي.

د پتې خزانې مولف یې د لرغونی پښتنه په حواله نوم اخلي او د
هاشم سروانی له مولفاتو خخه یې گئي. نور نو موږ معلومات نه لرو
چې ددي کتاب شر خرنګه او خومره او نظم یې خومره او، خو
یوازې د پتې خزانې د مولف له دغې ليکنې خخه داسي تسيجه

اخیستلای شو چې په پښتو ژبه قدما وو کتابونه لیکل او دا ډول په خپل وخت ډېر کتابونه موجود وو.
هاشم سروانی پر (۲۲۳) هـ کال زبېدلی او پر (۲۹۷) هـ وفات شوی.
((تذكرة الاولیا):

سلیمان ماکو د پښتو ژبې له پخوانیو لیکوالو او نشر لیکونکو
څخه دی چې تراوشه معلوم شوی، دی یو لوی مقتدر لیکوال دی.
دی د بارک خان صابزی زوی و چې د کندھار په ارغستان کې
اوسبده، د ماکو قوم تراوشه هم لې تعداد هلتہ اوسي او په ابدالیو
کې دا نوم شاملېږي.

سلیمان ماکوله دې قوم څخه یو پوه لیکوال راوتلى دی او د
پښتونخوا په غرونو کې یې سیاحتونه کري او د خپل وخت مشهور
روحاني او ادبی رجال یې لیدلي دي. دی په خپله وايی چې پر
(۲۱۲) هـ تللی وم او د پښتونخوا پر غرونو او رغونو ګرځبدم او د
لویانو مراقد مې لیدل او پلتیل. داسې بنکاري چې سلیمان تردغه
مهمن او ګټیور سفر وروسته موفق شو چې د پښتو د نومورو بزرگانو
په باب یوه تذکره (تذكرة الاولیا) ولیکي او د دوى ویناوي او اشعار
په دې کتاب کې خوندي کري. دا کتاب متاسفانه اوس ورک دی،
خواستاد عبدالحی حبیبی یې لوړۍ (۷) مخه پر (۱۳۱۹) هـ کال
په کندھار کې موندلې وو او د هغو مخونو عکسونه یې د کابل په
کالنۍ کې پر (۱۳۱۹) هـ.ش او بیا په پښتانه شعرا لوړۍ ټوک کې
خپاره کړي دي.

سلیمان ماکو د پښتو پخوانی سورخ او نشر لیکونکی دی او دده د دغه گتیور کتاب خو مخه د پښتو ژبې او د ادبیاتو د تاریخ لپاره داسې گتیور ثابت شول چې د ادب او پښتو تاریخ یې ترابدہ مرهون دی.

((د خدای مینه)):

شیخ متی یوزاھد، عابد او تصوفی شاعر و، ده خپل لور او جمالی اشعار په یوه ټولګه کې کبلی وو، چې نوم یې د (خدای مینه) و. د محمد هوتك په قول شیخ متی دا کتاب په غونډان کې کبلی او خپل شعرونه او مناجات یې په کې راتبول کړي وو. کله چې شیخ متی وفات شو، نو دده ارادتمندانو هغه کتاب دده پر مزار کېښود چې د کلات د غونډای پرسرواقع دي.

کوم خلک چې به دده د مرقد زیارت ته ورتلل، نوله هغه زیارتہ به یې دا کتاب اخیسته او د شیخ متی مناجات به یې لوستل. وروسته خرگنده نه شوه چې کتاب خه شو، خو ویل کېږي چې د مغولو د تاراک له وجې دا کتاب ورک شو. د شیخ متی دا کتاب اوس ورک دی، یوازې یو عرفانی شعر له هغه خخه په پته خزانه کې موبه ته پاتې دی، له دې شعر خخه بنکاري چې دغه کتاب د (خدای مینه) یوه مجموعه وه، چې دې موثر اشعار په کې غونډه شوي وو.

محمد هوتك وايي: ((وګړيو به هغه پارکي غړول او هر چاته به یې چې ویل، نو هغوى به ژړل.)) د مغولو تاراک دېر علمي او ادبی ذخایر زموږ له لاسه ایستلی دي، دا کتاب هم د هغه عصر له

ضاياعاتو خخه دی او که محمد هوتك په خپله خزانه کې نه واي ياد
کړي نو اوس به یې نوم هم ورک و.

لرغونی پښتنه:

دا د موفق مورخ او د پښتو ژبې لوی لیکوال شیخ کته اثر دی چې د
مرحوم شیخ متی له علمي او ادبی کورنۍ خخه و، چې د شیخ
یوسف زوی او د شیخ متی لمسي و.

شیخ متی (کلات بابا) خپلې کورنۍ ته علم، تقوا، عرفان او ادب په
ارث پرېښودل او ډېر علما، مورخان او عارفان په کې پیدا شول،
چې شیخ کته په دوی کې ډېر مشهور و.

د شیخ کته موربې بې (مراد بخته) نومېده چې په خته زمنده وه،
نوموري عالم د پښتو د رجالو او مشاهيرو په تاریخ کې یو مهم
كتاب وکښ چې نوم یې (لرغونی پښتنه) و.

دا كتاب پښتو او د پتې خزانې مولف محمد هوتك ډېر خله دا
كتاب یادوي او داسي بنکاري چې ددغه مورخ مهم ماخذ هم دغه و
او د پتې خزانې د لیکلوا پروخت یې دا كتاب په لاس کې و.
له (لرغونی پښتنه) كتاب خخه د پتې خزانې په ذريعه دغه مغنم
مواد موبته پاتې دي.

- ۱- د امير کروړ احوال او اشعار چې شیخ کته هم له تاریخ سوری
خخه اقتباس کړي دي.
- ۲- د شیخ اسعد سوری احوال او اشعار چې شیخ کته هم له تاریخ
سوری خخه اقتباس کړي دي.

- ٣- د بنکارندوی احوال او اشعار چې شیخ کته هم له تاریخ سوری
خخه اقتباس کړی دی.
٤- د هاشم سروانی احوال او اشعار.

((تاریخ سوری)):

ددې اثر لیکوال محمد بن علی البستی دی. احتمالاً چې د مغولو د تاراک په ابتدا کې به ژوندی و. دده په باب ډېر معلومات نه لرو. پرته له دې چې د هلمند د غارو یوسپی و او د تاریخي بست او سپدونکی و، پلار یې (علی) و او ده یو کتاب لیکلی و، چې د سوریانو پاچاهانو احوال یې له قدیمه په کې ضبط کړي وو.

((تاریخ سوری)) اوس ورک دی، یوازې د پتهی خزانې مولف یې د شیخ کته متی زی د (لرغونی پښستانه) په حواله نوم اخلي او د اسې بنکاري چې دا کتاب د شیخ کته په لاس کې و، او په (لرغونی پښستانه) کې یې ډېر مواد له دغه کتابه رانقل کړي دی.

د (تاریخ سوری) یو خه ابحاث او محتويات مورثه په دوو واسطو لاسته راغلي دی؛ شیخ کته په (لرغونی پښستانه) کې خینې رانقل کړي دی او له (لرغونی پښستانه) د پتهی خزانې مولف محمد هوتك

په خپل کتاب کې راخيستي دی.

هغه مواد او پاتې اثار دادي:

١- د امير کرور احوال او دده یو قدیم حماسي سفر او ويارنه.

٢- د اسعد سوری احوال او دده قصیده.

٣- د بنکارندوی احوال او دده قصیده.

له دغې پاتې اثارو خخه بنکاري چې محمد بن علی په تاریخ او پښتو ادب کې نبه او ثقه معلومات درلودل.

لکه (لرغونی پښتانه) چې له ده خخه روایت کوي. دی یو ادیب او
څېړونکی سپری و او په بست کې یې د بنکارندوى د قصایدو یو
غتې د ډوان موندلی دی او له هغه خخه یې دده یو غرا قصیده په
خپل (تاریخ سوری) کې را نقل کړي ده.

د اسې بنکاري چې د محمد بن علی (تاریخ سوری) مشهور او
شیخ کته هم دا کتاب د غور په (بالستان) او (الشستان) کې موندلی
و او تر دغه عصره د (۷۵۰ھ) حدودو کې لادا کتاب موجود و.

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې نور ځانګړې کتابونه هم ليکل شوي،
چې اکثره یې د زمانې ناخوالو له منځه وړي دي. دا خو یې چې ما
یاد کړل، دا هغه کتابونه وو چې د زمانې بادونو یې اکثره خه برخه
له منځه وړي، خوبیا یې هم ترموده خرک رارسېدلی او یو خه برخه
یې لاخوندي پاتې شوې ده. بنه به وي چې دلته د پښتو لرغونو
ادبیاتو د وتلو څېرو نومونه واخلو. دوی هر یو پر خپل وخت
ځانګړې اثار ليکلې خوب بلابلو ناتارونو یې اثار له منځه وړي دي.
د پښتو لرغونو ادبیاتو شاعران، ليکوال او ادبیان:

۱. امير کرور پهلوان	۸. شیخ اسعد سوری
۲. هاشم زید سرواني	۹. شیخ تیمن کاکړ
۳. شیخ رضی لودی	۱۰. بنکارندوى غوري
۴. نصر لودی	۱۱. ملکیار غرشین
۵. بېټ نیکه	۱۲. تایمنی
۶. اسماعیل سربن	۱۳. قطب الدین بختیار
۷. خوبیون	۱۴. شیخ متی

٢٦. علي سرور لودي	١٥. بابا هوتك
٢٧. ميرمن نېكبخنه	١٦. شيخ ملکيار هوتك
٢٨. شيخ محمد صالح الكوزى	١٧. اکبر زمينداوري
٢٩. سليمان ماکو	١٨. سلطان بهلول لودي
٣٠. محمد بن علي البستي	١٩. خليل خان نيازى
٣١. احمد لودي	٢٠. زرغون نورزى
٣٢. شيخ كتىه	٢١. زرغونه کاکر
٣٣. شيخ ملي	٢٢. رابعه
٣٤. زرغون خان	٢٣. دوست محمد کاکر
	٢٤. شيخ عيسى مشوانى
	٢٥. شيخ بستان بريخ

او داسې نور شاعران او ادييان، خوما يې دلتە د چېرو مهمواو
مطروحو هغويادونه وکړه.

سمیع الرحمن حبیبزی - د پښتو خانگی د لومړي ټولګي محصل

په لرغونو ادبیاتو کې پښتو غزل

زمور په پښتو ادبیاتو کې غزل نړدې اوه سوه
کلن تاریخ لري. د پښتو لومړنی لاسته راغلی
غزل د اکبر زمینداوري دی، د اکبر
زمینداوري د دېوان په لاسته راغلو پابو کې
د پښتو دوه غزلې هم شته.

غزل د شرقی شاعری، تریکو لو غوره او منل

شوی شعری فورم دی چې د اکبر زمینداوري تر غزلو د مخه په پښتو
کې مور د غزلو بېلګه نه لرو. که چېږي مور په پښتو ادب کې د غزل
تاریخ په اړه خه لیکو، نو پیل به یې د اکبر زمینداوري له غزلو
کوو، چې په اتمه هجري پېږي کې ویل شوی دی. د اکبر زمینداوري
غزلې په تول پوره او د شرقی غزل کړه وره لري، د اکبر زمینداوري
غزلونه یو یې پنځه بیتیزه او بل یې اووه بیتیزه دی. د شرقی
شاعری شعر پېژندونکي عقیده لري چې زیاترو شرقی ژبود
لومړنیو غزلو بیتونه کم وو او ترا اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه. د
پښتو غزل، د کتاب مولف پروفیسور افضل رضا په قول د اکبر
زمینداوري د غزلو ژبه یې خوبه او خیالات یې ژور دي، د اکبر
زمینداوري له دوو لاسته راغلو غزلو خخه یو دلتہ راورو:

د خپل خان له حیرانی خه ویل کرم
د عشق ویر به تل په خپله پهول کرم
ما مدام لکه بورا پر گلو گشت که
او س به خم په سرتور سرفراق د گل کرم
د غماز لپ مون به زه په لمبه کې بد
خنې هېربه د یار بزم گل او مل کرم
زماد یارد مینې او رپه زره کې بل دی
زه به سرا او مال بنندم دید به حاصل کرم
د بېلتون له ويره ژارم او بنکې وينې
زه اکبر په خپل اشنا د سر بنندل کرم.

تردې مخکې په درېيمه هجري پېړۍ کې د ابو محمد هاشم
سرواني البستي ژباره ده چې د خپل استاد ابن خلا德 شعر یې پښتو
ته ژبارلې دی چې د فورم له مخي غزل او قطعې ته ورته شعر دی
خو محتوا یې د غزل نه ده، خکه چې د غزل موضوع کې عشق،
مینه او داسي نور مسایل رانغښتل کېږي.

په لسمه هجري پېړۍ کې موب له افغانستان او پښتونخوا خخه ډېر
لري د هندوستان په سيمه کې درې پښتنه شاعران پېژنو چې
درپواره لوی صوفیان، عابدان او زاهدان وو او کومې غزلې چې له
دوی خخه راپاتې دی، د تصوف او عرفاني افکارو بیانونکې دی.
له دغوشاعرانو خخه شیخ عیسى مشوانی چې د هندوستان په
(دامله) کې یې ژوند کاوه د افغان پاچا شپرشاه سوری معاصر و، ده

په پښتو، پارسي او هندي ژبو یوه گله رساله ليکلې وه چې دا رساله منظومه وه او یوه درې بيتهزه کوچنۍ غزله يې دلته راورو:

په خپله کار کړې په خپله انکار کړې
کله باداري مکله مې خوار کړې
ته خو قادر یې په صفتونو
کله مې نور کړې کله مې نار کړې
عيسى حیران دی په دې شیونو
کله مې یار کړې کله اغيار کړې.

له دغو خو محدودو بیتونو خخه دا راخړګندېږي چې غزل د مینې او عشق له محتوا خخه د تصوف او عرفان موضوع پر لوري ګام اخيستې او د شیخ عیسى مشوانې وینا د خواجه عبدالله انصاري پير هرات مناجاتو ته نېډ پوالی بنېي او بل عارف شاعر شیخ علي سرور لودي دی چې محمد هوتك په پته خزانه کې د تحفة صالح په حواله دده یوه صوفيانه غزل را اخيستې دی:

محبت پیاله مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور وینم په سترګود ایاز کې
درست وطن راته دریاب سوبې دیدنه
دید مې نه شي مګر خدای مې سبب ساز کې
که زه مرشم هم له ګوره کرم سرپور ته
ناګهانه چې دلبر راته اواز کې
که مې سر غوخ د رقیب په تېره تېغ سې
هم به ئم که دلبر غوبنت په مهرو ناز کې

زه ویار مدام ناست وو یوله بله
پر غماز دی باري کانی د غم ساز کی
گران بیلتون بنه د هغو مین و وینه
چې تل ناست وي په خلوت کې سره راز کی
ای (سروره) غمازان سوه بې حسابه
پاک الله دی صورت تشن بې مغزه پیاز کي.

په پورته غزل کې هم د تصوف او عرفان مضمون پروت دی، چې د
شیخ علی سرور لودی له عرفانی اشعارو خخه بلل کېږي. د شیخ
محمد صالح یو غزل دی چې د کندهارد هغه وخت د صوبه دار (شاه
بېګ د غوبنستنې په هؤواب کې یې لیکلی او ورلېړلی دی، دده په
غزل کې یو ډول عارفانه استعمال لیدل کېږي، چې دلته د شیخ
محمد صالح د غزل را اړل ضروري بولم:

دلیلی د مینې فیض هر سبا ورم
بېهوده منت به ولې د بل چا ورم
چې اشناي د شپې ناخاپه په لاس کښېوت
روښان زړه په ګوګل پت لمر په سما ورم
پر دنیا که تجارت خوک د دنیا کې
زه د زړه په بازار باراد عشق سودا ورم
که پر تخت مې د سليمان سپور کړې سېره
عاقبت خاورو ته بنه عمل پیشوا ورم
بې له عشقه خوشحالی پر ما حرامه
زه صالح که په خوله خوبن په زړه ژړا ورم.

د پښتو ادب تاریخ لومړی دوره (لرغونې دوره) له دویمې هجري
پېړۍ خخه پیل او د یوولسمې هجري پېړۍ تر لومړیو پورې
رسېږي. په دې دوره کې موبې شکلي او موضوعي لحاظد غزل د
انکشاف خرك ایستلاي شو. د مضمون له پلوه هم غزل په دې دوره
کې پوره پرمختیا موندلې ده؛ د ژوند بېلاښل موضوعات په کې
بیان شوي دي، لکه د رزم او بزم خبرې، دینې او عرفانې
موضوعات، عشقې او داسې نور.

عتيق الله- د پښتو خانګي د لوړې تولګي محصل

پر پښتو لرغونی ادب د عربی ژبې اغېزه

پر پښتو لرغونی ادب باندې د عربی ژبې
اغېزې شته او ددې اغېزو مهم لاملونه په لاندې
ډول نسودل کېږي:

الف- په هغه زمانه کې چې عربو په نړۍ کې
حواکمني درلودله، نو طبعاً یې پر پښتو ژبه هم
څل تاثیر لرلی دي.

ب- د عربی خلفاوو یړغلونه پر افغانستان باندې.

ج- نورې نړۍ ته د اسلام خپر بدل چې په دې کې د افغانستان
پښتنی سیمې هم شاملې وي.

د- عربی نړۍ ته د پښتنو شاعرانو سفرونه، چې دې هم پر پښتو
اغېز لرلی دي او همدغو شاعرانو حینې عربی کلمې زده کړي او
بيا یې په خپلو ادبی اثارو کې استعمال کړي دي.

ه- په هغه وخت د عصری زده کړي نه شتون او د دیني زده کړي
پرمختګ چې په جوماتونو او مدرسو کې نرینه او بنخینه ورباندې
بوخت وو، دې هم پر پښتو لرغونی ادب باندې اغېز لرلی دي.
اوسم د حینو هغو کلمو چې له عربی خخه پښتو لرغونی ادب ته
راغلي دي، يادونه کوو.

درهم: عربی کلمه ده او د پیسو په مانا ده، خودلته ابو محمد هاشم بن زید سروانی البستی چې د ۲۹۴ هـ (ق) په شاوخوا کې یې په خپل ژبارلې شعر کې راوري ده.

قتالونه: دا هم عربی کلمه ده، چې ابو محمد هاشم سروانی په خپل ژبارل شوي شعر کې راوري ده.

الحاد: عربی کلمه ده چې نصر لودي په خپل پارکي کې خپل تربور شیخ رضي ته لیکلې.

ملحد: دا کلمه هم په دې پارکي یانې د نصر لودي په پارکي کې راغلي ده، عربی کلمه ده.

سنتي: دا کلمه هم په همدي پارکي کې شیخ رضي راوري ده او یوه عربی کلمه ده.

مومن: کلمه په همدي پارکي کې یوه عربی کلمه ده چې د پښتو مانا یې مسلمان ده. دې ته ورڅرمد تایمني په سندره کې چې په ۵۸۰ کال شاوخوا کې یې لیکلې و هم ھینې عربی کلمې شته چې په لاندې ډول یې بسولۍ شو.

صفت: دغه کلمه تایمني په سندره کې راوري ده چې یوه عربی کلمه او پښتو مانا یې ستاینه ده.

ملک: دا هم یوه عربی کلمه ده چې تایمني په خپله سندره کې راوري ده.

همدارنګه د بسکارندوی قصیده کې هم عربی کلمې شته چې باید یادوته تري وکړو:

مسیح: عربی کلمه ده چې بنکارندوی په خپله قصیده کې راوري

.۵

همدارنگه بنکارندوی په دې قصیده کې حینې نوری عربی کلمې
هم راوري دی لکه (جنت، سلطان، اسلام، دین، شهاب) چې تولې
عربی دی.

پر دې قصیدې سربېره د شیخ اسعد سوری په قصیده کې چې د
درېبیمې هجري پېړۍ په درشل کې ویل شوې ده، هم عربی کلمې
پرتې دی، لکه: (فلک، ظلم، امير، قبر، جنت، غفار). تولې عربی
کلمې دی چې په دې قصیده کې پرتې دی. همدارنگه تر دې
وروسته د خلیل نیازی او بهلول لودی په رباعیانو کې هم حینې
عربی کلمې تر سترګو کېږي، لکه: (مرحبا، عدل) کلمې چې عربی
دی.

همداراز که له نظم او شعر خخه تېر شود پښتو لرغونې ادب په تشر
کې هم حینې عربی کلمې شته چې باید سترګې تري پتې نه کړو،
حکه چې زموږ اديبانو یا لرغونو اديبانو تر ډېره حدہ دینې زده کړي
کړي وي او زیاتره یې علما او متصوفین وو، نو حکه یې په خپل
شر کې حینې عربی کلمې هم راوري دی، لکه د سليمان ماکو په
تذكرة الاولیا کې هم حینې عربی کلمې تر سترګو کېږي چې په
لاندې ډول یې بنو دلی شو: د (حمد، کونین، ثقلینو، رحمتونه، آل،
اما بعد، مراقد، اولیاء) تولې عربی کلمې دی چې په دې تذکره کې
یې راوري.

ڇ پر نور داسې تشرونه هم شته چې په هغونه کي له عربی کلمو خخه
کار اخيستل شوي دي. په پتیه خزانه کي هم عربی کلمې شته چې په
لنډ ڇول به ورته اشاره وکرو، (حقير، فقير، مولف، عمر، عليين،
مکان) چې ټولي عربی کلمې دي. همدارنگه خونوري کلمې چې
عربی دي:

(معرفت، جنت) هم عربی کلمې دي. دا چې په دې اندازه عربی
کلمې په پښتو کي شاملې دي، نو په واضحه توګه ويلاي شو چې پر
لرغوني ادب باندي عربی ژبي خپل اغېز لرلاني دي.

اکرام الله اسرار- د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

په پښتو لرغونی ادب کې ملي وزنونه او فورمونه

دا چې موږ په لرغونی ادب کې پر ملي وزنونو او فورمونو خبرې کwoo، باید ملي وزنونه او فورمونه تعریف کرو. څېړونکو د ملي وزنونو او فورمونو تعریف داسې کړي: ((ملي وزنونه او فورمونه هغه دی چې ځانګړي طرز او طریقه لري او د عربی وزنونو تابع نه وي او دې ته ملي وزنونه هم ویل کېږي.)) په لاندې ډول ورباندي خبرې کwoo:

۱- لندۍ: لندۍ د وخت په تېرېدو سره خپل ويونکي له لاسه ورکړي دي، نو حکه یې ويونکي معلوم نه دي، خو پر همغه وخت د یو چاله خوا ویل شوې ده او تر موږه رارسېدو پوري یې خپل ويونکي ورک کړي دي.

لندۍ د پښتو د لرغونی ادب هغه بدایه برخه ده چې ټول پښتنه یې پېژنۍ او بلدتیا ورسره لري. په لندۍ کې دومره قوت او زور پروت دی چې په نورو ملي وزنونو کې نه شته او دا ملي نظم یوازې پښتو ژبه لري او د نېړۍ نورې ژې یې نه لري. د څېړونکو له خوا لندۍ داسې تعریف شوې ده: ((لندۍ، یوه دوه مسریزه منظومه ده، چې لوړۍ مسره یې لنده (نهه) سېلا به او دویمه یې دیارلس سېلا به

(هجا) ده او پر هر خلورم سپلاب یې خج راخي». لنهۍ د خلکوله خوا په (تې، مسره، تېکي)، هم ياده شوي ده، لنهۍ د مانا په لحاظ زيات ډولونه لري، لکه عشقې، پسرلنۍ، د بېلتون، مساپري، حماسي، د خوشالۍ، لنهۍ او د اسي نوري...
لنهۍ هېر لرغونى تاریخ لري، خودلته موږ یوه لندۍ د نمونې لپاره راړو چې د اريايانو په وخت کې ويل شوي ده:
سپوردمېه کړنګ وهه راخېږه
يار مې د ګلولو کوي گوتي رېبینه

۲ - بگتى: دا هم د پښتو د ادب یوه غوره برخه جوروسي بگتى د پښتو د ولسي نظم یوه خوندوره او بشکلې برخه ده. د بگتیو وزن هم د لنهۍ په شان بشکلې او خوندور دی او دا د اسي یوساده، چست او روان شعر دی چې د اور بدلونکي او ويونکي وجود په حرکت راولي او یو هيچان په کې پیدا کوي. زياتره په تېټ او تېز او اواز سره ويل کېږي، د بگتیو کسر د حئينو چاريستو او حئينو بدلو پرخلاف اکثره یو بیت (دوه مسرې) وي او اکثره وخت په قافیه کې هم دواړه مسرې سره برابري وي. د بگتى هر بند غالباً خلور مسرې وي چې د هر بند دوه لومړي مسرې یې په خپل کور کې ببله قافیه لري او خلورمه مسره یې له کسر سره موافقه وي او زياتره بگتى د ولس او خلکو په سندره ونداه او لوړ مقام لري.
دلته به د طالب جان بگتى. د نمونې په ډول راړو:

دا توري سترګې سره تېږې
له حاله زما کله خبرېږې

داتوري سترگي سره لاسونه
په بام ولازه کوي سيلونه
وربل کي اينسي تازه گلونه
موزي دله خان به تري جارېږي
تومت د جيني کرمه بيمار
د خياله کوي ډول او سينګار
څرک ورسي ګرخي د پلار
ورخي طالب جان، نه ايسارېږي.

۳- بدلي: عموماً پښتنه ورته غزلې وايي او په همدي نامه يې
شهرت موندلی دي. بدلي د پښتونه ولسي نظم او د خلکو د سندرو
يوه اغېزناکه او زړه وړونکي برخه ده. بدلي په ډېري چستي او
توندي سره ويل کېږي او د اواز سستي او د اهنګ اوږدوالي په کې
نقسان پيدا کوي. د بدلو موضوع غالباً د مينې او محبت موضوع
ده او هرومرو د مينې کلام دي.

بدلي په خپل قالب کي د مسريلو د شمېر او د مسريلو د اوږدوالي،
لنډوالۍ او برابر والي پراساس په ډېر نورو برخو بشل کېږي، چې
مهمنه ډولونه يې په لاندې ډول دي:

الف- هغه بدلي چې هر بند يې دوه دوه مسرې لري، لکه د زرجان د
بدلي نمونه:

تور بحمل د تورو ورېخو پر سر خور کړه
د سهار شبنم ورېږي بلبل شور کړه

د خزان گل غوندي شومه هسي مراوی
يا مي مور که په ديدن يا مي خاي گور کره
په ارمان ارمان به لارشم گورستان ته
شاه صنمې نور بس له تبری زور کره
ب- هغه بدلي چې هربند يې خلور لنډې او په يوه وزن مسرې
ولري، لکه د خسرو يوه بدله:
مجنون په شاتنه گرئم
د ليلا پسي د بواسه
خنګل په خنګل سر شوم
هېڅ اګاه نه شوم له ئانه
ترپايه...

ج- هغه بدلي چې هربند يې خلور مسرې وي، چې لومړۍ مسره يې
نهه يا لس سېلابه، دويمه يې همدومره سېلابه په هماگه وزن او
هماگه قافيه، درېيمه مسره يې پنځه سېلابه په بېل وزن او بېله
قافيه او خلورمه مسره يې خوارلس يا پنڅلس سېلابه په بېل وزن او
د کسر په قافيه کې وي، لکه د عبدالسلام بدله:
په دواړو لاسو مې نيولي ستا لمن محوبا
په دواړو لاسو محوبا
منګول به ستا په لمن کېږدم، وطن به واره تاته پرېږدم
که مې روزي شوه
هغه وعده چې کړي تا د انجمن محوبا - ترپايه...

پېزوان دې زانگې په سرو لبانو
لب دې خوراک دې د میخوارانو
که دې رانه کره
ناره به واوري په زړګې يمه خوب من محبوبا
د بدلو ډولونه تقریباً پنځلسو ته رسپږي:

سندرې: سندرې هم د پښتو ادب یوه مهمه او غوره برخه ده چې
زياتره د بېسواهه خلکو او وګرو له خوا ويل شوې دې: سندرې د
پښتو په منظمو ادبیاتو کې رائي چې استاد حبیب الله رفیع پردوو
برخو و پشلي دې:

۱ - عامې سندرې: هغه سندرې چې ويونکې يې د وخت په
تېربدو سره ورک او نا معلوم دي او په ګرد ولس پورې اړه لري،
لكه (لنډۍ، سروکې، ناري، لنډکې، د بنا دي بدلي او نور).

۲ - خاصې سندرې: دا هم د بېسواهه وګرو له خوا ويل شوې دې،
چې شاعران يې معلوم دي، لکه چاربيتې، بدلي، بګتى، لوې،
داستان، مقام، کسرونه او نور. پرته له دغۇ خخه نور ډولونه هم
لري، لکه د ميندو سندرې، د ماشومانو سندرې.

د ميندو سندرې چې اکثره وخت يې ميندي د خپلو ماشومانو د
روزلو، ویده کولو، کرار ولو په وخت کې ورته وايې، لکه د ماشوم د
ویده کولو په وخت کې:
اللو-للو، پیشو-پیشو مه راچه له غرو، پلانکى جان داسي ویده
دی لکه ګوډي د رنجو.

د ماشومانو سندري چې کله ماشومان لېغوتکي او پر خبرو راشي
نودوي هم يولې سندري لري چې نمونه يې داده:
لادي پړۍ، دوه دي رخړي
خونيسې؟ وچه، درغلم په پچه
خونيسې؟ لنده، درغلم په بنده
او داسي نوري د ميندو او ماشومانو سندري شته.

لوبې: لوبې هم د پښتو نظم یوه خوره، خوندوره او زره ورونكې
برخه ده. لوبې هم ساده دي او هم خورې، هم ولسي مينه تمثيلوي او
هم د ساده او کليوال ادب غوره نمونې دي، چې لومړي یوسروکۍ
(نيمکۍ)، ويل کېږي او وروسته بیا ورپسې درې مسریزه بند ويل
کېږي او په اخر کې د سروکې اخربند ورسره تکرار رائې، لکه د
محمد نور لوبه:

غمونه لري کړه له ما عاجز غمگینه
راتاو شه لونګينه

ودې ويشتمن روغه دې نه کرم
نوره یاري درسره نه کرم

او داسي نوري لوبې.

نيمکۍ (سروکۍ): نيمکۍ هم د پښتو ادبیاتو یوهول دی چې
عموماً د لنډيو په واسطه بشپړې، نوله دې خخه معلومېږي چې
د سروکې بشپړونکې لنډۍ دي.

سروکې د شکل او جورښت له مخې بېلاپلې بنې لري، ئينې
سروکې یوازې یوه مسره، ئينې دوه مسرې لري... حتی لزياتې

مسري لري چې زموږ فولکلور څېرونکو د پاړ کو په نوم هم ياد کړي
دي.

د سروکي موضوع زیاتره د عشق او مينې مسایل دي، سروکي پر
دوو برخو وېشل شوي دي، چې یو یې عام سروکي دي، چې له هر
ډول ساز او سرود سره په محافلو کې وييل کېږي، لکه دا سروکي:

پسي ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د تېکۍ مزى دي
حال به دي وران شي

او ټينې سروکي دي چې د خاص اتنې په میدانونو کې وييل کېږي،
لکه دا سروکي:

تا ويشتلي یمه وا بي غوره ياره
خوب خوب مې وړينه

ناري يا غړونه: ناري هم د پښتو شفاهي ادبیاتو یوه غوره برخه
تشکيلوي فولکلور څېرونکو ناري د پښتو شفاهي ادبیاتو د
ځانګړو ډلونو په توګه معرفي کړي دي، لکه د اتنې ناري، د هوتكو
ناري، سنڌرخپلۍ ناري، د نکلونو ناري او داسي نوري. ناري پر
دربيو عمده برخو وېشل کېږي:

الف- د اتنې ناري: چې په عام ډول د اتنې په میدانونو کې د بسحه
او نړوله خوا وييل کېږي او د جورښت له مخي دوه مسرizi، درې
مسريزې او خلور مسرizi وي او تر دي د زیاتو مسرو لرونکي هم
وي. قافيوي جورښت د مسريو لندوالۍ او اوبدوالۍ او هجائي
سيستم یې هم ډول ډول دي.

د بنځینه اتن د سندرو نمونه داده:

لونګينه، پر خنگ خنگ راوره
چې دې شرنګ د بنګرو شينه لونګينه
د نرينه وو د اتن سندري:
دا پوري په دامان توره کېږديه
کېږدي مې او بو یووره
د ژمي شپې به چېړې تبرومه

دا ناري د موضوع په لحاظ ډول ډول دي، د توکو او مسخرو
مطلوب هم د خلکود تفریح لپاره په دغونارو کې ئای شوي دي.
ب-تاریخي ناري: دا ډول ناري د پښتنو له ټولنیز او سیاسي
تاریخي سره اړه لري. ددي نارو جوړښت په عام ډول دوه مسریز دی
چې یوه مسره یې لنډه او بله یې اوږده وي، خود دواړو قافیه یوه
وي، ددي نارو نمونه په لاندې ډول ده:

که تېرى ګورجى بیا کړي تېرى ناري
يو میرخان و ځنې پاتې

میرخان هم اوس کندهار ته ګرګين غواړي

ج- د نکلونو ناري: دا ناري هم د پښتود نا لیکلو ادبیاتو یوه
غوره برخه تشکيلوي، دا ناري زياتره د بيانونو او کيسو په ترڅ کې
ځینې منظومې توبې هم لري، چې دا توبې د نکل په بېلاړېلو برخو
او تاکلو موافقو کې ئای لري. دا ناري دوه مسریزې او درې
مسریزې دي. د نکلونو دوه مسریزې ناري کله هم قافیه وي او کله
نه وي، په درې مسریزو کې په عام ډول لوړۍ او دویمه مسره یوه

قافیه لري دويمه يې قافیه يې هم اهنگي نه ساتي په ئىنۇ درې
مسريزو کې قافیه خاتته خاتته وي.
دالاندى نمونى وگورى:

سرد سره پالنگه هسک كره فتح خانه
ياغي سوي هندوستان رعيت ملكونه

كرمييه چې غم نه وي ته غم راپرې
كرمييه كه زما په دعا كېرى
كرمييه په لمر غوتە سپرو واپرې
كه اور گله كې د بېخۇ په سېين بېرۇ
مرورو يې پخلانه كېل
lad lasه ورنبيي، ورنبيي ياغى ملكونه

بابولالي: بابولالي هغۇ خانگرو او ولسى سىندرو تە وايى چې د
بنخولە خوا جورى شوي دي او بىاد ھەمدوى لە خوا د واده پە
خانگرو ورخو او پە مختلفو ختونو كې ويل كېرى. پە واده كې د
بابوللو د ويلو ختونە لکە (د ستني راپرل، د پوبن ورخ، د مال د
حلاللو وخت، د سر خلاصلو وخت، د جامو بدلولو، د نكىزى
شې، د سرجورپولو سهار، د بنخو گېبدل، د ورايزو د راتگ وخت،
د ناوې د رايستلو وخت، د خسركور تە د ناوې راپرلۇ وخت). پە
دغۇ ختونو كې بېلاپلى بابولالي ويل كېرى دالاندى يوه نمونە د
بابولالي دە د ستني د راپر وخت كې:
ragi romal ragi romal pte d i pe qibuo k e
d (پلانكى)، پە كې ايىنى سرىي لوردى تېبرو كې

روماله په جوپيو - جوپيو دي ورمه
روماليه د لوپيو په زور دي ورمه
لمر راوخوت په چنارو پوري
روماليه مو راورو گلي کي گوري.

چاربيتي: چاربيتي هم د ولسي ادب غوره او مهمه برخه
تشكيلوي او هره چاربيته د پښتو په موسيقى او ساز کي خان ته په
زړه پوري اهنګ، وزن او زړه وړونکي نغمه لري. په چاربيتو کي
زياتره نکلونه او کيسې ويل کېږي. چاربيتي عموماً پردوو برخو
وېشل کېږي:

الف- ساده چاربيتي
ب- زنځيري چاربيتي

د ساده چاربيتو د مسرو شمېر له خلورو مسرو خخه پيل تر شلو
مسرو خخه زيات دی او د زنځيري چاربيتو د مسرو شمېر له شپړو
مسرو خخه شروع تر اتو مسرو، نهه مسرو او د اسي نورو پوري
رسېږي.

د ساده چاربيتو او زنځيري چاربيتو نموني دادي:
ساده چاربيته:

توري ده نجلی، توري په غاره لونګين دي
تور زړوکي کېږي، تور کميس يې کمرچین دي
توري سترګي راغله تور وربل خو يې رنګين دي
توري لېبونی کړم، تور د زلفو يې تالونه دي

زنجیری چارپیتہ:

بنه سينه، رنگينه، سنجينه دليلي
شين يې خالدي دل دادى حال دليلي
قلتلدر ستاد دره هر سهار دى جانان
تىك د سردى سره زر، بنه نظر د جانان
خزانه، نازدانه، جانانه، كه گيلي
بنه سينه، رنگينه، سنجينه، دليلي
زن يې شال، دى كشال، زانگى خيال دليلي
شين يې خالدي دل، دا دى حال دليلي
تر پايه...

د یادونې وړ ده چې د چاربیتو ويونکي معلوم دي.

کیسې: کیسې هم د پښتو د ولسي ادب یو په زړه پوري برخه تشكيلوي، تقریباً درې نیم زره کلن تاریخ لري. د کیسو منبع د اربا يي قومونو د شمېر دواام او پیروي ده، خود کیسود شروع کېدو نېټه نه ده معلومه. د اکثره کیسو ويونکي معلوم دي او زیاتره کیسې د ولسي شاعرانو له خوا په نظم شوي ډول ویل شوې دې، چې د عبد الغفار کیسه د لته د نمونې په توګه راورو:

د نمود په زمانه کې راغلی په کيسه کې
پیدا شو ابراهیم خلیل الله دوست د اکبر و بېشکه پیغمبر و
ترپایه ...

د پښتو په ولسي ادب کې ځينې نور ملي وزنونه هم شته چې يوازي
نومونه یې را اخلم، لکه: فالونه، نکلونه، متلونه او داسي نور...

ملکه وزیری- د پښتو خانگي د لوړې ټولګي محصله

د میندو سندرې او پښتو نکلونه

پښتنې میندي چې کله له خپلو کارونو خخه وزګاري شي، نو بیا ماشوم کله په غېږ کې او کله هم په زانګو کې واچوي او د ماشوم ویده کولو، په خبرو راوستلو او کرارولو لپاره په خپل خواړه اواز او خاص اهنګ خينې سندرې خپل ماشوم ته وايې او په دې توګه د موروລۍ فطري مينه د سندرو په جامه کې ماشوم ته وړاندې کوي، د دغه سندرو له ويلو سره میندي خاص اکټونه کوي چې ماشومان يې اکټونو ته متوجه کېږي، ژړا بس کوي او پر خندا پیل کوي. د پښتنې فولکلور لیکوال د میندو سندرو په باب وايې: « د پښتنې مور مينه ناكه غېږ په حقیقت کې د شعر او ادب د زده کړي لپاره هغه ابتدایي مکتب دې چې ملاله، نازو، ايمل خان او خوشال خان په کې روزل کېږي چې بیا وروسته خوک په کې د علم او ادب اتلان او خوک په کې د جګړې باتوران شي.» (د پښتو شفاهي ادبیات ۳۲-۳۳ مخونه).

د میندو سندرې سېلابوتنيک او څېه یېز او ډون لري، د مسرو څېې یې لېږي او ډېرې وي او جورښت او سکښت يې له پخوانيو لرغونو ارياسي سرودونو سره سر لګوي، په دې سندرو کې پر

للوگانو سربېره نورې وړې وړې منظومې هم شته چې کله کله ئینې
کوچنۍ روزنیزې کیسې هم په کې وي.
د میندو خینې للوگانې، اللو، تاتۍ او خینې نورې سندري د
لومړي خل لپاره ډارمستېر (د پښتونخوا د شعر هارو بهار) کې
خپرې کړي، بیا وروسته خینو نورو پوها نو ډېرې د غه سندري
راتبولې او خپرې کړي، بناغلي ډارمستېر په هارو بهار کې ليکلې:
«نقل دی چې د سکانو د پاچاهې په دوران کې یوسک له یوسفزو
څخه یوه پېغله لاهور ته وتنبتو له، یو کال وروسته چې د هغې نجلې
وروئه خبر شول، ورپسي ورغلل هلته د نجلې یو زوی هم پیدا شوی
و. کله چې دغې بسحې خپل وروئه ولیدل خښتن یې شراب خښلي
وو او نشه په کټ کې پروت و، دغې بسحې خپل ماشوم په زانګو کې
واچاوه او ددي سندري په ویلو یې هغوي پوه کړل چې دته راشي.»
(پښتو شفاهي ادبیات ۳۴-۳۲ مخونه.)

تاتۍ زنګوټۍ مه راخئ غلو
په کوزې لاري مه ئۍ، په برې لاري ورو
دنه دواړه سپي دي هغه مې تړلي په نارو
په کرونجي باندي منګي دی هغه پتې په کټورو
دنه پروټۍ دی هغه ډک په اشرپو
ایرډلي ویده دی تاسو راشئ په ورو ورو
کافر شراب خورلي خبر نه دی په راتلو
اوسم که دی خبر شي خلاص به نه شي په خوارو
کافر دی شراب خور، نه خبرېږي په نارو
ماشوم په دلې پردم نه به ژاړم په زارو

دغه سندري چې یوې تاریخي زمانې ته اشاره کوي او هغه پر پښتنو باندي د سکانود یرغل او تپري زمانه ده، ددغې سندري زمان او مکان نه دی خرگند چې خه وخت او د چا له خوا په کوم ئاي کې ويـل شـويـ، خـود سـکـانـوـ پـرـضـدـ دـ پـښـتـنـوـ دـ مـبارـزـيـ غـړـ زـمـورـدـ غـورـونـوـ تـه رـارـسوـيـ.

د ماشوم پر کرار ولو او ویده کولو سربېره بله گتیه داده چې ماشوم د خپلې مور له خبرو سره اشنا کوي اوژر پر خبرو رائې.
لکه دا سند، ۵

یو یې سپینکى مخ دى لکه پوخە د چۈپان
یو یې لورە پوزە دە لکه پولە د دىكىان
دۇي یې غتىپى سترگى دى كە گاتىي د ميدان
دۇي یې نرى وروڭى دى كە توکى د كوران
دۇي یې نرى شونپى دى كە مزى د گرپوان

میندی له ماشومتوبه خپلو ماشومانو ته د دوى د پلرونو او نیکونو
د تورو ستاینه کوي او له توپک او وسلې سره یې بلدتیا او اشنا
کول غواری لکه:

پلانکی جانه بنا یسته
 بنه دی توره بنه وسله
 په بنا یسته نیلی سپره
 چې نیلی دی تماشې کا
 تور نازیان دی ورسه
 اللو اللو-اللو پلانکی جان داسې للودی لکه گوډی د رنجو
 چا و هلی، چا و هلی هلکانو جنکیانو په صحراء و هلی

مور او پلار نیا بې پە غالا وھلى
 اللو للو-للو خوب دې درشى پە لمۇ، خوب دې لرى لەھەو.
 پېنستو نكلونه:

نكلونه د پېنستو ولسى ادبياتو يو ئانگىرى صنف دى، كله چې پە انسانى تولنه كې د پېبنو منختە راتگ د انسانى ژوند بىنە وارولە او انسان د ژوند لە سپۇ تو د سرە مخامىخ شواود طبىعت د معما و پە باب بې ئان د فىكىر پە سمندر كې ڈوب ولیدە، نود خىل وجود تر توان زياتىپى هىلىپى او تلوسى ورسە پىدا شوي، نولە دغۇ تو لو خە يې نكلونه جور كېل، چې دغە نكلونه ئىينىپى خولە پە خولە او سىينە پە سىينە تر مورە راورسېدل او زيات شىمبىرىپى د نېستى غېرىپى تە لازىل، د مرگ وروستى سلگىپى يې ووهلىپى مەرە شول او خاورىپى ئىينىپى جورپى شوي او «ئىينو بې لابىا د مدرسە درسونە جور كېل او د اووم هنر ياد سىينىما د خوان هنر بىرده بې ونيولە»

د هر ولس لە نكلونو خە د هغە ولس د بېلو تارىخي او كولتوري دورو د ژوندانە وضعە او تولنىز مناسبات خىكىند بېرى او پە هغۇ كې لە تصویرى او خيالى افسانو خە چې د راويانو او ليکوالولە فاتتازىو او فىكري روشنو خە راۋەئى او د ناحقىقىي موجوداتو لکە ارباب الانواعو، دېوانو، پېريانو، بىساپېرىي او كله كله سحر، جادو او منتر او خيالى دىنباوو او داسىپى نورو نامىرىي شىيانو خە ن يولىپى بىا تر واقعىي پېبنو او جرياناتو پورپى تول پە كې وي. پە هغۇ زمانو كې چې انسانى تولنه، كولتور او ثقافت پە لومۇنىيۇ دورو كې و، نود داسىپى تولنو طبىعىي او تولنىز شرایط بېخى محدود و اوھر

خه يې په ربنتينې توګه نه پېژندل، نوله افسانو او خيالي نکلونو
 خخه يې د شيانو په پېژندلو کې انتباھات اخيستل.
 پښتو نکلونه هم چې د پښتون ولس د حیات، ټولنیز ژوند او تاکلو
 کولتوری شرایطواستازی او د دوى د ژوندانه د ټولو تاریخي او
 کولتوری دوره او د ټولنیزو اقتصادي مناسباتو خرگندوی دي.
 مهمه ځانګړنه يې داده چې په نکلونو کې د باداري او مریتوب
 صحنې نه لیدل کېږي دا ځکه چې د ځینو پوهانو په عقیده، پښتنو
 د مریي ساتني اجتماعي، اقتصادي فورماسيون نه دی تېر کړي،
 خود قبایلي نظام د مېړاني، وطنپالني او ولس دوستي جذبي
 زياتې په کې شته او له همدي امله ده چې په مېړاني، زړورتوب او
 ربنتينولی او مېلمه پالنه کې يې زيات شهرت موندلی دي. ملي
 کولتور او ملي تاریخ پري تر هر څه ګران دي او د تاریخ په ډېرو
 نازکو او حساسو موقعو کې يې د پردیو د یرغلونو پر وړاندې
 درېدلې دي.

پښتو نکلونه د شکل او مضمون له مخي ازاد دي، د کوم ځانګړي
 ليکوال له خوا نه دي تهيه شوي چې ځاتته د ليکنې او افادي خاص
 اسلوب او قوانين ولري او یا دې پريوه خاص سبک روان وي، نکل
 د خلکو له خوا ويل شوي او د زمانې په تېرېدو سره په کې تغيرات
 راخي، هره تاريخي دوره او هر تمدن خپل خاص مهر او نبان
 ورباندي بدې او د خلکو له ژوند سره یوځای ژوند کوي له خلکو
 سره یوځای حرکت کوي، مختلفي تاريخي پېښې او مختلف حالات
 د مختلفو ضرورتونو له مخي منظموي.

نکل کې هر خە پە مجرد شکل خېرل كېرىي، بنايىست، زور، لېنگر،
پىسىپ، جىڭوالى او هر خە يې مجرد دى او د ذهنى پاچا نوم
اخىستل كېرىي خود دربار د عظمت پە باب خە پە كې نە شتە.
د لېنگر نوم اخىستل كېرىي، خولە دې لېنگر سره پە كې يو كىس
مقاومت كوي بنايىست پە كې يادېرىي، خود ترسىم درك پە كې نە
وي.

د نکل ويوىنكىي معلوم نه وي او د زمانى لە تېرىپدو سره يې سە تغىر
كېرى وي، ورپى پېنىپى پە لويو اوبىتىپى وي او كرار كرار يې د
مسابقى پله درنېرىي، معمولاد تجارتى اپىكىو، مهاجرتونو او يو بل
تە د قومونو د نېدپوالى پە تىيىجە كې د يوپى حوزى فولكلور او
نكلونە بلى حوزى تە نفوذ كوي، د خېل سفر پە بهير كې كله خېل
اصلى تاتاوبى ورک او پە هەرە زېبە زباپل كېرىي او هەرى كولتورى
حوزى تە چې نتوئىي هەۋە زېبە او هەۋە كولتورى حوزە يې د شەكلىت
دعوه كوي. هەمدەغە دە چې هەۋە بله زېبە او كولتور پە دغۇنكلونو
اغبىز بىندىي او فولكلوريك نكلونە لە خېل سوچە والى خە
راباسى. د بېلگى پە توگە د لىلى او مجنون نکل چې هە كلتوري
حوزە پە خېلە تاپە لگوي او خېل يې بولى، خوپىنتو نكلونە د
بنامارانو، پېرىي، دېو، جادوگرانو او نورو خارق العادە وسىلو
راتگ د دې مانا نە لرى چې دغە نكلونە دې پردى اوسيي، دا د
پىنتو خېل فرهنگىي ميراث دى چې سىينە پە سىينە ورتە رانقل شوى.
د نكلونو پېنىپى او تېولىزىز حالات كاملاً د پىنتىنۇ د ژوند د يوپى
خاصىي تارىخي زمانى نمايندە گى كوي، ئىكە نکل كە هە خۇمرە
بدلۇن ومومىي او تەھرە تاشىر لاندى راشى بىيا هەم پە خېل ئان باندى

د يوي تاکلي او مشخصي کولتوري حوزي مهر او نښان لري، د بېلگى په توګه د مومن خان او شرينونکل ته که هر خه بسامار او دېوان ورداخلي شي او د يوي بناپېرى پرخاي سلگونه بناپېرى او دېوان ورتوخي بيا هم د نکل مضمون چې پرولور او تربورگلوي ولاردي او د پښتنو د يوه خاص ټولنيز اقتصادي حالت نماينده گي کوي پر خپل ځاي ولاردي.

ډېر داسي پښتو نکلونه شته چې د پښتنۍ فولکلور نماينده گي نه کوي او د نکل له مانا او وسایلو خخه له ورایه دا برېښي چې دا نکلونه بايد د ګاونډيو د کولتور او فرهنگ نماينده گي وکړي او يا دې ګاونډيانو له خوا د پښتنو کولتوري حوزو ته راتوتی وي او د پښتنو د خپلو ځانګړو ټولنيزو او تاريخي شرایطو پر بنا په کې خپل ټولنيز مسایل څرګند کړي او د خپل فولکلور مشخص اتلان يې ورباندي تپلي خوددي خبرې مانا دا نه ده چې موبدي فولکلوريک نکلونه تصفيه کړو او يا دې په خپل لاس فرهنگي ميراث نورو ته ور وښو، ځکه دغونکلونو د پښتنو د ژوند په خاصو ټولنيزو او اقتصادي شرایطو کې تاکلي رولونه درلودلي دي. پښتنو په خپل وارد دغونکلونو په بشپړولو کې رول درلودلي دې، دې نکلونو د ژوند د همسفر په توګه له دوي سره یوځاي ژوند کړي دې او د دوي د ادبياتو اصطلاحاتو، ټولنيزو هدفونو، د بیان طرز، لهجو او ژبني خخه يې او به څښلي دي. د بېلگى په توګه د فرهاد او شيرينو کيسه، د ليلى او مجnoon کيسه، د سيف الملوک او بدري جمالې کيسه ټولي هغه کيسې دي چې پښتنو د خپل کولتور اغېزې باندي بندي دي، چې هېڅوک به دا فکرونه کړي

چې دا دي گوندي د بلې کولتوري حوزي خخه دلته راغلي وي دا خبره به سمه او ربستيا وي چې فولكلوري نکلونه د اوسنيو ریاليستيکونکلونو او داستانونو او لنډو کيسو پرسېک نه وي ترتیب شوي چې بېلاپلېلو ټولنیزو نیمګړتیا و او ستورته په منطقی توګه ګوته ګنیسي او د بېلاپلېلو ټولنیزو پېچلو مسئلو رینېي دي وښېي او د حل منطقی لاره دي ورته پېشنها د کړي. نکلونه د ټولنیزو نا انډولي، د زمانې له ناخوالو، استبداد او تېري خخه د خلکود خلاصون لپاره مهمي او له خوشبینيو خخه د کې لاري پېشنها دوي.

بناغلي سلطان محمد صابر وايي: ((نکلونه ځکه چې زموږ د خپلو اذهانو پیداوار دي او موږ د خپلو پخوانیو عاداتو، خیالاتو، روایاتو او مزاج پر اساس تخلیق کړي او تراشلي دي ځکه نو په هغه کې زموږ د ژوند یوه فلسفه پته ده، هغه ساده او صفا فلسفه کومه چې زموږ په ساده او سوچه او اسانه ژبه بیانېږي، زموږ روحی تنده داسې ماتوي لکه د اورې د روزه دار تنده چې په سرو او بو ماتېږي او له همدغه امله زموږ مخصوص قومي ذهنیت پخېږي کوم چې د یو قوم د بقا لپاره ضروري دي.

نکلونه چې اکثره یې د یوه خاص منظور لکه خير او شر ترمنځ د مبارزي په منظور منحثه راغلي، خو هېڅ وخت د خير د برياليتوب لپاره له منطقی وسیلو خخه کار نه اخلي، نکل ويونکۍ د خير او شر ترمنځ په مبارزه کې هېڅوخت بې طرفه نه وي، که د شر د ماتولو لپاره منطقی وسائل په لاس کې نه وي، نو بیا هغه دي چې نکل ويونکۍ د ملنګ دعا، د زمريانو مرستي، د سيمرغ دوستي

او نورو ته مخه کوي، لکه د سيف الملوك او بدرى په کيسه کې
چې سيف الملوك د بنامار له پنځود سيمرغ بچي ژغوري او بيا
يې همدغه سيمرغ د ډپرو غرونو ګړنگونو او سيندونو څخه پوري
باسې او مزل يې ورنډوي، د پښتو نکلونو یوسترا او خانګري
خصوصيت دادى چې د نکل اتل په کې تل د مېرانې او حماسې د
سمبول او بنځه په کې د وفا د سمبول په توګه ستايل شوي او بنځي
تل يا خود خپل ملګري او مېړه په نامه سر سپین کړي او يا ورپسي
مره شوي ۵.

بل خصوصيت يې دادى چې پښتو نکلونه تل د هلك او نجلۍ په
مېرانه په ډپره ترازیديکه بنه پای ته رسپدلي دي. حال دا چې د
نورو ولسوونو نکلونه او يا پېښې زموږ کولتور ته له نورو حوزو
څخه راغلي. نکلونه اکثره د هلك او نجلۍ په یوهای کېدو او
وروسته تره ډبراخو ډب په بریاليتوب پای ته رسپري. لکه د سيف
الملوك او بدرى، جلات او محبوبې نکلونه چې په پای کې يې
کاميابي حاصلپري او د ادم او درخانې، مومن او شرينو، رابيا او
فتح نکلونه چې اصيل پښتو نکلونه دي او د مين او مينې په مرینه
پايتنه رسپري، البته استثنات به وي مګر پښتو اکثره نکلونه
ترازیديک دي او د اتل او اتلې په مرینه پايتنه رسپري.

بل دا چې پښتنې نکلونه د پښتنې ټولنې د کولتوری اصولو پر
اساس ترتیب شوي او هغو سوالونو ته څواب وايي چې ټولنه يې
غواړي.

پښتو نکلونه په لوړې سر کې پر دوو برخو وېشل کېږي؛ یوه برخه
يې هغه نکلونه دي چې زموږ د لس له زړه څخه يې الهام اخيستي

او رامنځته کوونکي او اتلان يې ددي خاورې بچي دي او بل هغه چې د نړیوال فولکلور د لېږد په سلسله کې بېلاښل ملتونه سره نښلوي. د بشري نړۍ ګډه فولکلوري میراث دي او زیاته برخه يې د دېوانو او پېریانو الونې او د کوه قاف او باغانم لیدنه د سترګو په رپ کې وهی.

د موضوع له مخې د پښتو خپل نکلونه چې اکثره واقعي دي او د نکل په بنه راپاتې دي پردوو برخو؛ رزميه او بزميه باندي وېشل کېږي او په خپله ارته لمن کې د پښتنو مینې، ننګ، غيرت، مېرانې، پښتو او د افغانی تولو ويړونو او پښتنې قانون ډېري نېټې بېلګې رانغارې. اکثره د فيودالي نظام عکاسي کوي، موږ ته زموږ زور او پخوانی تهذیب رابسي او د دغنو نکلونو په واسطه موږ د خپل ولس ذهنې وده په ډېره بنه توګه معلومولای شو او په زړه پوري تاریخي مواد را په ګوته کوي او زموږ د ملت ټول روایات، عقیدې، دودونه او ملي عنعنات خوندي کوي، خو ئینې نکلونه بیا خیالي او وهمي مطالب او موجودات ډېر لري.

د جوړښت له پلوه پښتو نکلونه کله اوږده وي او کله د تڼي ناول غوندي په کيسه کې کيسه راخي او خينې يې بیا لکه د اوسنیو لندو کيسو غوندي خصوصيات لري.)

بناغلي سیال کاکړ (د پښتو نکلونه) نومي کتاب په یوه برخه کې د پښتو نکلونو په باب لیکي: «خینې وايي چې د پښتو ادبیاتو او سنې شکلونه لکه ناولونه، ډرامې او افساني د نکلونو پرمختللي بنې او بېلاښل شکلونه دي او له ولسي نکلونو خخه زپېدلې دي. پښتو نکلونه له پښتنې محیط خخه رنګ اخلي او د پښتنې ټولنې

ڇ پر بنه استازى يې بللای شو، دغه نکلونه د خلکو په ڙي به جور
 شوي، په زړه پوري ربط، لور تخييل او خوندور تنظيم په کې په نظر
 رائي او زييات شمېر فولكلوري پانګي لکه اصلاحات، محاوري،
 پښتنې نومونه او تکيه کلامونه په خپله ارته لمن کې رانغاري. دغه
 نکلونه له فني نظره ئاي نارو ته هم ئاي ورکوي چې په ملي
 او ازونو جورې شوي دي. (پښتو شفاهي ادبیات، ۱۱۰-۱۱۹ مخونه)
 د نکلونو د ټولولو په برخه کې استاد محمد گل نوري لوړۍ پښتون
 د چې پښتو نکلونه يې په کتابي بنه خوندي کړي. ده ددغو
 نکلونو لوړۍ ټوک د (ملي هنداري) د لوړۍ ټوک تر سرليک
 لاندي پر (۱۳۱۷) کال د پښتو ټولنې له خوا، دويم ټوک يې هم د
 (ملي هنداري) تر سرليک لاندي پر (۱۳۲۵) کال خپور کړ او
 درېيم ټوک يې هم د (ملي هنداري) تر سرليک لاندي پر (۱۳۵۲)
 کال هغه وخت چې دده د ژوند وروستي، شپې ورځي وي، د کندهار
 د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسي له خوا خپور شو.
 بیا نو دلته پر (۱۳۶۳) کال بساغلي ميراحمد ګربز په (۱۷۵)
 مخونو کې (د ګوربزو کولتورو او فولکلور) تر سرليک لاندي
 مجموعې په یوه برخه کې یو شمېر کيسې خپري کړي. بساغلي
 ګوربزاوس هم د نکلونو پر را ټولولو لګيادى، هيله منه یم چې
 دغسي سلسلي ته دوام ورکړي.

ضياءالسلام شيراني - د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

په لرغونې دوره کې د افسانوي کيسو اخلاقي بنه

سریزه:

دا لنډه ليکنه يا مقاله مې د محترم استاد اسمعيل یون په لارښوونه چې د کورنۍ دندې لپاره يې راته کړي وه، د لرغونې دورې د افسانوي کيسو پر اخلاقي بنه ترتیب کړي ده. افسانوي کيسې به د ساعت تېرى لپاره ويل کېدې او په ربنتيا او دروغو پسې يې چا سر نه ګرځاوه، په دې کيسو کې ډېر مبالغه امېز مسائل شته، خو اخلاقې او روزنيزه برخه يې هم د پام وړ ده. په دې ډول کيسو کې د پېريانو، بناپېريانو، دېوانو، جادو، مداریتوبونو، غړېدونکو ځناورو، مارانو، مرغانو او داسي نورو شيانو په باره کې زيات مواد او معلومات شته او د خلکو پر ذهنونو يې ډېر بنه او مثبت اثر کاوه.

مخکې تر دې چې په لرغونې دوره کې د افسانوي کيسو پر اخلاقې بنه خبرې وکړو، باید لوړې د افسانو او کيسو په اړه یو خه پوه شو. افسانې او کيسې هغه فولکلوري مواد دي، چې د اړوندي ټولنې کولستوري ایدې بالونه او ژور عمومي احساس په کې څلېږي او د ایدې بالوژي هښداره يې ده. له هنري ليکنو سره يې توپیردادي، چې

افسانې او کيسې له عمومي دودونو او دستور سره سه متن،
موضوع ګانې او سبک کاروي او زيار باسي، چې د بنکلا په غرض
پر زبه باندي یو خاص شکل تحميل کړي.
له تاريخ سره خلور توپironه لري:

لومړۍ دا چې تاريخ د خرگندو نېټو په ترتیب پر زمانی تسلسل ولار
بيان دی، خو افسانې او کيسې زياتره نېټې نه لري.
دویم دا چې د تاريخ کرکترونه معقول او د افسانې او کيسې
کرکترونه ډېر څله نامعقول وي.

درېیم دا چې تاريخ لیکنه نوې ده او په مدنۍ مرحلې پوري اړه لري،
مګر افسانې او کيسې زياتره تر مدنۍ مرحلې پخوا د وحشت او
بربریت په مرحلې پوري اړه لري.

خلورم دا چې په تاريخي لیکنه کې د پېښو ترمنځ اړیکې جوخت او
تینګ وي، خو په زياترو افسانو او کيسو کې د پېښو ترمنځ اړیکې
سست او ډېر څله شلېدلې وي.

افسانې او کيسې د یوې تولنې د معلوماتو هغه مجموعه ډه چې د
يو منشور حیثیت لري او ډېر څله له کوډو او جادو، دودونو، غیر
اسلامي مذهبی مراسمو، تولنیز جورښت او داسي نورو شیانو خخه
د مخابراتي وسيلي او عملی لارښود په توګه دنده سرته رسوي.
افسانې او کيسې د خلکو عقیدې بياني، تینګوی او سمباليوي
يې، تقوا او فضیلت بابوي او خاري يې، مذهبی دودونه او عقاید
تبليغوي، څکه نو د بشري مدنیت ارزښت ډېر ارزښت ناک توکي
بلل کېږي.

افسانې او کیسې د حینو خلکو د فکر او عقیدې پر خلاف هېڅکله بې ارزښته مواد نه دي، بلکې هره افسانه او کیسه د انساني ژوند په اړګانیزم کې یوه فعاله قوه ده که خه هم د یو روبنځکرانه او هنري تخیل زېږنده به نه وي، خود لرغونو انسانانو د ايمان او عقیدې او اخلاقې حکمت ډپره بنه نمونه یې بللاي شو.

په زیاتره افسانو او کیسو کې یولر ابهامونه، بې ربطې او حینې چتیاټ موجود وي، خو سره له دي هم دا افسانې او کیسې کوبنښ کوي چې نړۍ ته یو شکل او صورت او انساني ژوند ته یوه مانا او مفهوم ورکړي.

په لرغونې دوره کې به کیسې او افسانې په کليو کې د نکل چیانو له خوا خلکو ته اورول کېدي او خلکو به په ډپره مينه اورېدلې، خصوصاً د ژمي په لویو شپو کې. دې کیسو او افسانو که خه هم واقعي بنه نه درلوده، خو بیا هم د خلکو پر ذهنوونو یې ډېر مثبت اثر کاوه، دا ډول کیسې د یوې تولني ارزښتونه بیانوی او فرد د خپل کولتوري له هدفونو او معیارونو سره اشنا کوي، دا کیسې په دې غږېږي چې سړیتوب او مېړانه خه شی ده، ستر شخصیتونه خنګه زېږي، خنګه ژوند کوي او خنګه مري. په همدي توګه انسانانو ته لارښونه کوي، ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت یې تاکي.

اخؤنې

- ۱- د فولکلور تاریخچه، حبیب الله حاج پښتون زوى.
- ۲- د پښتو ادبیاتو تاریخ، لرغونې او منځنې دوره سرمحقق زلمى هېوادمل.

خاطره حیا- د پښتو خانگی د لومړي تولګي محصله

په لرغونو ادبیاتو کې ملتپالنه

ملتپالنه یا ولسپالنه د اسي روحيه ده چې په طبیعی ډول په هر چا کې وي، خو په خینو کې لړه او په خینو کې ډبره. له نېکه مرغه د پښتو ادب په ټولو دورو کې د ملتپالنه روحيه زمود په ليکوالو او شاعرانو کې ليدل کېږي. خنگه چې ماته ملتپالنه د پښتو ادب په لرغونې دوره کې د کورني. دندې په هکله راکړل شوې ده، نوما هم په همدغې دوره کې ملتپالنه چې په کومواشعaro کې څلېدلې ده، راټوله کې او څېړلې چې په لاندې ډول یې وړاندې کوم: هغو شاعرانو چې په لرغونې دوره کې په خپلو اشعaro کې ملت پاللې دی په لاندې ډول دي:

۱ - بېټ نیکه: بېټ بېټنۍ او بتین د بېټ نیکه له نامه سره تړلي نومونه دي. په تذكرة الاوليا کې دا خرګند ېږي چې ممکن بېټ نیکه دده د هغه شعر چې (لویه خدايې) نومېږي، د تحلیل له مخې نومورې بنایي د (۳۵۰-۳۵۰ق) په شاوخوا کې مړوي او دده دا مناجات د ویدا او اوستا له سرودونو سره پرتله کېډي شي، دده مناجات د اسي دي:

لویے خدایے لویے خدایے
ستا په مینه په هرخایه
غـر ولـر دـی درـنـاوـی کـیـ
تولـه ژـوـی پـه زـارـی کـیـ
دلـتـه دـی دـغـرـوـلـمـنـیـ
زمـوـبـ کـبـرـدـی دـی پـه کـیـ پـلـنـیـ
دا وـگـرـی دـپـرـ کـرـیـ خـدـایـه
لوـیـهـ خـدـایـهـ لوـیـهـ خـدـایـهـ
دلـتـهـ لـبـزـمـوـبـ اورـبـلـدـیـ
وـوـرـ کـوـرـگـیـ دـیـ وـوـرـ بـوـرـ جـلـدـیـ
مـینـهـ سـتاـکـیـ مـوـبـ مـېـشـتـهـ يـوـ
بـلـ دـچـاـ پـهـ مـلـهـ تـلـهـ نـهـ يـوـ
هـسـکـ اوـمـئـکـهـ نـغـبـتـهـ سـتـاـدـهـ
دـمـ روـ وـدـ لـهـ تـلـهـ تـادـهـ
داـپـالـنـهـ سـتـاـدـهـ خـدـایـهـ
لوـیـهـ خـدـایـهـ لوـیـهـ خـدـایـهـ.

کـهـ خـهـ هـمـ دـاـ يـوـ منـاجـاتـ دـیـ خـوـ بـیـاـ هـمـ پـهـ حـقـيقـتـ کـیـ دـاـ مـلـتـپـالـنـهـ
دـهـ، يـانـیـ بـېـتـ نـیـکـهـ دـخـپـلـ اـوـلـادـ اوـ مـلـتـ لـپـارـهـ دـعـاـ کـرـیـ دـهـ چـېـ پـهـ
حـقـيقـتـ کـیـ دـاـ دـعـاـ اوـ مـلـتـپـالـنـهـ دـهـ.

۲- دـ اـمـیرـ وـ کـرـوـرـ وـیـارـنـهـ: کـرـوـرـ سـهـاـکـ لـهـ پـنـتـهـ دـیـ، دـدـهـ
مـشـرـ نـیـکـهـ شـنـسـبـ نـوـمـبـدـهـ، دـ شـنـسـبـ دـ پـلـارـ نـوـمـ خـرـنـگـ وـ، دـ شـنـسـبـ
دـ زـوـیـ نـوـمـ اـمـیرـ پـوـلـادـ وـ چـېـ اـمـیرـ پـوـلـادـ دـ اـمـیرـ کـرـوـرـ پـلـارـ دـیـ. اـمـیرـ

کروه پر (۱۳۹ هـ) د غور په مندیش کې پادشاه شو او پر (۱۵۴ هـ)
ق) کال د پوشنج په جنگ کې شهید شو.

زه يم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشی د من مې ئې بربیننا په میرخمنو باندي
په ژوبله یونم یرغالم په تښتېدونو باندي
پر ماتېدونو باندي
له ما اتل نسته

زما د بریو پر خول تاو پري هسک په نمنځ په ويار
د اس له سو مې مئکه رېږدي غرونه کاندم لټار
کړم ایوادونه او جار
له ما اتل نسته

زما د توري تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوی يم په روم
له ما اتل نسته

پر مروه زما غشي لوئي ډاري دبن راخخه
د هريورود په خنډو څم تښتي پلن راخخه
ريې زړن راخخه
له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مي د توري په مخ سور و کره
په باداري مي لور اوی د کول د سورو کره
ستره مي تربور و کره
له ما اتل نسته

خپلو و گرو لرده لور پيرزوينه کوم
دوی په ډاهينه بنه بامم بنه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نسته

پر لويو غرو مي وينا درومي نه په ځنهو په تاں
نړۍ زما ده نوم مي بولي پر دریچ ستايوال
په ورڅو شپو مياشتو کال
له ما اتل نسته

د امير کورو دا شعر ويardenه ده چې په حقیقت کې يې د خپل ملت
ستاینه کړي ده، د خپل خان د مثال په ورکولو سره يې همغه د خپل
ملت د شجاعت، دلاوري او تینګي ارادې ستاینه کړي ده.

۳- د بابا هوتك سندره: هوتك بابا د غلجي کروسى دی، د
پلار نوم يې بارو او د نیکه نوم يې تولردی او شجره يې بېت نیکه
پوري رسېږي. پر (۲۲۱) کال په اتفغر کې زېږبدلى دی.

پرسور غريل راته نن اوردي
و ګپته جور راته پېغوردي
پر کلي کور باندي مغول راغي
هم په غزنې هم په کابل راغي

xxx

غښتليو تګ کړئ دا مو واردي
مغل راغلې په تل واردی
په پښتنخا کې یې ناتاردی
پر کلي کور باندې مغل راغى

xxx

آدمرغې غښتليو راسئ
پر تګ ولاد پښتنخا سئ
توري تېري غشي تر ملا سئ
پر کلي کور باندې مغل راغى

xxx

زلمو په غشيو کړئ وارونه
د تېرو تو رو گوزارونه
وروراندې کړئ خپل تېرونه
پر کلي کور باندې مغل راغى

xxx

زما د زلم و وينې بھې بې
حکمکې او غرونہ په سره کې بې
ميرخې خغلې او تره بې
پر کلي کور باندې مغل راغى

xxx

پښتنو هلې په غرہ جنګ دی
سور غر په وینو د دوی رنګ دی
مهالد سورې دی د تګ دی
پر کلي کور باندې مغل راغى

xxx

زلمو پر تگ خانونه مړه کړئ
 د بنن په غشيو مو پييم کړئ
 د پښتنخا حمکي ساته کړئ
 پر کلی کور باندي مغل راغي.

د بابا هوتك دا سندره په حقیقت کې د خپل ملت او خپل ملک د ستایینې او ساتنې لپاره ویل شوې ده، چې د خپل ملت احساسات راوباروي او خپل ملت او خپله خاوره له نورو څخه وړغوري چې د بخله ملتیالنه ده.

۴۰- ملکیار غرشین: د بنکارندوی او د شیخ ابوبکر طوسی	همعصر دی. غرشین د پنتنو یو مشهور ستانه قوم دی چې پخوا	یې یو وچ غر سرسبزا او اباد کړی و، نو ټکه دی غرشین بولی.
منگولی سرې کړئ	اویاد د بل دی	خښتن مو مل دی
چې زمری یونه	اویاد مو پرغل دی	غازیانو ګورئ
د شهاب په ملاسیء	د بنن مو پرې کړئ	خښتن مو مل دی
	څه له به تښتو	توري ټپري کړئ
	خښتن مو مل دی	که ټینګ کړو زړونه
	پر بری یونه	غازیانو راسیء
	اسلام را خخه دی	
	خښتن مو مل دی	
	تهول شاوخوا سیء	
	خښتن مو مل دی	

ملکیار غرشنین دا شعر د ملتپالنی یا ولس پالنی لپاره ویلی دی
چې د خپل ملت د جرئت د ټپولو او د هفوی د رزمی روھیې د
تقویه کولو لپاره یې ویلی دی.

اخؤونه

- ۱- د پښتو ادبیاتو تاریخ، شهسوار سنگروال نیازی اثر
- ۲- لرغونی متون، د پوهندوی ډاکټر محمد اجان حقپال اثر
- ۳- د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنۍ دوره، د سرمحقق زلمی هپوادمل اثر.

غفران الله شمس- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

پښتو غزل د خپل پیدا یښت او پا یښت په لور و ځور کې

غزل د شرقی شاعری یو ډېر منلى او پېژندلی
شوی ډول دی، چې د شرقی شاعری د زیاتر
د پوانونو یوه درنه برخه په غزلو پوري اړه لري.
زمور په ادبیاتو کې هم غزل کابو اووه سوه کلن
تاریخ لري. د پښتو لومړي لاسته راغلی غزل د
اتمي هجري پېړي دی.

د پښتو لاسته راغلې غزلې همغه د اکبر زمينداوري غزلې دی چې
د پښتو ادبیاتو په لومړي دورې پوري اړه لري، خوزه غواړم د
همدغې لومړي دورې په امتداد د پښتو غزل لورې ژوري وڅېږم.
که خه هم زموږ بحث او کورنۍ دندې اکشہ پر لرغونې دورې
راخرخي، خو څرنګه چې غزل تر بل هر شعري فورم په پښتو کې
زيات مطرح دی، نو غواړم چې تر لرغونې دورې وروسته هم د غزل
پر څرنګوالی او خومره والي رينا واچوم.

په دويمه ادبی دوره کې چې د پښتو ادبیاتو منظم اثار زموږ په واک
کې دی او پښتو ادبیات چې په دې دوره کې تر بېلاړلو فکري او
ادبي جريانونو لاندې ايجاد شوي او وده یې موندلي ده په دې ټولو
جريانونو کې چې خومره ادبی اثار ايجاد شوي دي، په هغو کې د

غزل ونده او برخه درنه ده. پښتو غزل په دغو جريانونو کې ډېرې لورې او خورې ليدلې دی، چې په دې برخه کې موبد پښتو غزل هغه پالونکي او روزونکي يادوو چې د پښتو ادبیاتو تر لومړي دورې وروسته يې غزلونه ليکلې دی.

موږ دغسې غزل ويونکي ډېر زيات لرو، چې يوازې د نومونو لړلیک راولې يې خبره او بدوي، خوزه به په دې برخه کې د پښتو ددغه کټګوري، ويونکو ټنې ډېر عمده کسان دلته ياد کړم:

۱ - شیخ فرید: د پښتو یو غزل ويونکي شاعر دی. دده په باب زيات معلومات نه شته، یو غزل يې په ((تېر هېر شاعران)) نومې تذکره کې خوندي دی، دده غزل عرفاني رنگ لري او هنري پرداخت يې هم بد نه دی. د ده غزل مقطع داده:

نور عالم دي حوري جنتونه غواړي
دا شیخ فرید دي طمعدار ستا له دیداره ګرځي
دده غزل په خوند او رنگ کې د روښانيانو د معاصر و صوفيانو
غزلو ته پاتې کېږي.

۲ - اميرخان هجري: دا سړۍ د دېوان خاوند شاعر دی، دېوان يې په دوو جلدو کې ترتیب شوی دی، دا دېوان تراوشه پوري نه دی چاپ شوی، په خپلو اشعارو کې يې هجري تخلص کړي دی، دی د دولسمې هجري پېړي شاعر معلومېږي. دده غزل هنري بنېګنې لري او عالي تخیلات روزي، دا يې هم دوه بنکلې بیتونه:

کل په لبه ژړا و خاندي شبنم ته
يار مې ونه نسود د اوښکو په باران مخ

چې زما د زره آهونه ورته رسی
ئکه هسې رنگ کبود شه د اسمان مخ

۳- قنبرعلي خان اور کزی: د سرور خان زوی و، د تیرا په کلايہ کې او سپدہ، صوفي مشر او عالم سپری و، د انور شاه مرید و، قنبرعلي خان پر (۱۲۰۷هـق) کال د رجب پر میاشت په پېښور کې وفات شوی او هملته بنسخ شوی دی. دی د اشعار او دبوان او د (اشک قنبر) په نامه یو ئانګړۍ اثر لري. په دې دویم کتاب کې یې د کربلا ډېرې سوزناکې پېښې راپړې دی. د قنبرعلي خان اور کزی غزلې او نور اشعار ډېر خواږه او سوزناکه دی. دده غزل او نور اشعار د هنر لوره مايه او ټینې اشعار یې لور فکري ارزښتونه هم لري، ده د پښتو د ډېرو شاعرانو په څواب کې غزلې ويلى دی او د پښتو اشعار او د مطالعې خاوند سپری و، د رحمان بابا د یوې غزلې په څواب کې یې داسې ويلى دی:

کړۍ چې رحمان مومند سوال ددي غزل و
دا بېکلې غزل مې په څواب راسره یوور

۴- محتشم: د دولسمې پېړۍ غزل ويونکي شاعر دی، دده په باب ډېر معلومات نه دی ترلاسه شوی، د غزل نمونه یې ترلاسه شوې ده، دومره بسکاري چې د غزل په ويلو کې یې روانه طبعه درلوده. د ترلاسه شوي غزل مقطع یې داده:
پاڅه وخت د صبحدم شه محتشمه
محبوبا خوته بللي په چربانګ یې

٥- سرورشاہ: د ده حالات هم معلوم نه دی، (د پښتو غزل) مولف
بې یو غزل موندلی دی. غزل بې رنگینی او جذابیت لري، دده د
غزلې مطلع داده:

چې مې نوش کړله پیاله د عشق له جامه
خبر نه یمه هر ګز له صبح و شامه

٦- شاه غریب: د میا حبیب ګل په بیاض کې یې شعرونه راغلي
دی، د دیارلسمی پېړۍ د اوخر و غزل ویونکی شاعر دی.

٧- غلام محمد خټک: دا شاعر د پښتونخوا د جهانګیرې په
سیمو کې اوسبده، پر (۱۹۱۹) کال مردی. د اشعارو مجموعه بې
د (رموز خټک) په نامه چاپ شوي ده، ده قصیدې او غزلې ویلې
دی.

٨- امګل جان خټک: دا شاعر د پښتونخوا د سیمو شاعر او د
خوارلسمی پېړۍ په لوړیو لسیزو کې ژوندی و، د شعر مجموعه
بې د (ګلشن امګل جان) په نامه چاپ شوي ده.

٩- محمد نصین: دی هم د دیارلسمی هجري پېړۍ غزلبول
شاعرو، ځینې غزلې بې په (ګلزار روه) کې چاپ شوي دی، د یوې
غزلې مطلع بې داده:

چې مدام مې فریادونه کړه اغاز
الوتلى مې طوفان دی په شهناز

١٠- روشن الدین خټک: د خټکو په اکوره کې یې ژوند کړی
دی، د ژوند زمانه بې د خوارلسمی پېړۍ اوایل اټکل شوي دی. د

پښتو غزLBول شاعرو، غزل يې د قدماوو د غزل رنگ او خوند لري.
په (کلزار روه) کي يې خينې غزلې چاپ شوي دي، د يو غزل مطلع
يې داده:

همپشهه د يار له غمه په کوکار ګله
چېري نه شوم د وصال په نوبهار ګله

۱۱- شېر محمد: د پښین د سيمود ډوان لرونکي شاعرو، په
غزل کې يې د نشي سوز ليدل کېږي، د ژوند زمانه يې ديارلسنه
هجري پېړي، بسودل شوي، ډوان يې تراوسه نه دی چاپ شوي، د
يوې غزلې يو بيت يې داده:

الهي د حقيقت په شنه پياليه کې
دا رنگين شراب د عشق په ميخانه کې

۱۲- حمد الله کاکر: دی هم غزLBول شاعر تېر شوي دي، د
جنوي پښتونخوا بلوچستان د سيمې د پښین او سپدونکي دي، د
((رساله د لنшин)) په نامه د شعر مجموعه لري چې شپږ سوه بيته
ده، دا مجموعه نه ده چاپ شوي او په دي بيت پيل شوي ده:
منور په نور د ئان دی يار زما
لمر ختلې پر جهان دی يار زما

۱۳- جام محمد کاکر: د دولسي پېړي د اوخر او ديارلسني
پېړي د اوایلو شاعرو، دی د ډوب د شمامزو په کلي کې او سپده.
تر (۱۲۵۰هـ) د مخه تېر شوي دي. د اشعارو ډوان يې پاتي دي.
په ډوان کې يې غته برخه د غزلو ده، غزلې يې زياتره د مينې
اخلاقې رنگ لري. د وعظ او نصيحت خبرې هم په کې شته. پر

حئينو غزلو يې د عرفان مالگه دورېدلې ده، د ده دبوان نه دی چاپ
شوي، دا يې د يوي غزلې يوبیت دی:
بې حسابه يم په مینه د خپل يار خوبن
داسي شان به ببلل نه وي په ګلزار خوبن
د غزل دي بهير ته يوه کتنه:

موږ د همدي بحث په مقدمه کې ولوستل، چې پښتو غزل په پښتو
کې کله پیدا شوا او د پښتو ادبیاتو د تاریخ په لومړي پراو کې يې
خنګه پایښت وموند. په دویمه ادبی دوره کې غزل له نویو تمایلاتو
سره خنګه ئاخان په روښاني اشارو کې خرگند کړ.

په دویمه ادبی دوره کې موږ ته تر (۱۰۰۰)، زیاتو پښتو شاعرانو
نومونه خرگند دي، دا به مبالغه نه وي که ووايو چې له زرو تنو خخه
اتوسوو تنو په پښتو غزل ويلى دي. په دغو غزل ويونکو کې د حئينو
 بشپړ د پواننه او د حئينو متفرقې غزلې تر موږه رارسېدلې دي.
ددغو غزلبولو غزلې د بېلاړلوا فکري او ادبی هنري جرياناتو تر
اغېزې لاندې ایجاد شوي دي، لکه: د پیر روښان غزل، د اخوند
دروېزه د پیروانو غزلیات، د هندي سبک تابع غزل، د احمدشاهي
عصر پوري مریوطې غزلې.

په پورته تولو يادو شويو جريانونو کې پښتو غزل د فکر او هنر له
پلوه یو ډول انکشاف نه دی کړي، بلکې له لوړو څورو سر مخ و، د
پېلګې په توګه په روښاني اشارو کې دې محدود غزلونه د هنر
مالگه لري، زیاتره غزلونه يې یوازې تبلیغی اهدافو ته وقف شوي
دې.

د دروپزه په پیروانو کې غزل سره له دې چې عرفانی او تبلیغی اهداف هم لري، خورسره شریعت په کې د روبنیانو د زیاترو غزلو په پرتله په اوچت معیار کې ئای لري. د صوفیانه حلقو غزل تر یوې داسې جذبې لاندې ویل شوی بسکاري چې خاصه روحانی جذبه او خاص کشش لري او پر لوسټونکي او اورپدونکي اغېزه کوي. د خوشال بابا او دده د پیروانو په اشارو کې غزل د موضوع له پلوه وسعت وموند، هر ډول مسایل په کې بیان شول او هنري بسپګنې یې هم د توجه وړ دي. د رحمان بابا په ډبوان او دده د پیروانو په اشارو کې پښتو غزل د خپل انکشاف لورو پوريو ته وختو اود هندي سبک په پیروی ویل شویو غزلو کې پښتو غزل نوي هنري کړه وړه خپل کړل.

د پښتو د دغو متفرقو غزلو ويونکو په باب باید ووايو، کوم پښتو غزلونه چې د دغو غزلبولو ایجاد کړي دي، د پښتو د ادبی تاریخ په کوم خاص ادبی جریان پوري اړه نه لري. د دغو خلکو په غزلو کې هغه که د دولسمې پېړۍ دي او که د دیارلسمې او خوارلسمې د اوایلو ډېری محدودې غزلې هنري او فکري ارزښتونه لري، زیاتره غزلې هغه شور، مستي او کشش نه لري چې د پښتو غزل د یوولسمې پېړۍ د دویمه نیمايی او د دولسمې پېړۍ د خوشال، رحمان او حميد په سبکونو پوري اړوندې غزلې بې لري.

په دیارلسمه پېړۍ کې د غزل پرخای په پښتو ادبیاتو کې داستان ته زیاته پاملننه لیدل کېږي. د دیارلسمې پېړۍ په دویمه نیمايی

کې، زیاترە شاعران د شرقىي ادب ئىينى داستانوئە او حكایات پە پىنتو نظموي، دا کار پە هند او پىنتونخوا كې د چاپ د ساييلو پە پرمختىيا سره زيات باپېرى او پە سلگونو داستانوئە پىنتو تە اوپىي او د تاجرانو لە خوا چاپېرى او خلکو تە ورلاندى كېرى. ددى كار يو علت دادى چې عام خلک لە داستانىي اثارو سره زياتە علاقە بنىي، نو ئىكە تاجرانو بە ددغسى اثارو لە چاپ سره زياتە مىنە بسولە او شاعرانو ھم د غزل او د پوانىي ادبىاتو پر ئاي داستانىي ادبىاتو تە پاملىنه كولە.

شفیع الله حسني - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د سليمان ماکو تذكرة الاولیاء

په دې ليکنه کې لومړي د سليمان ماکو پېژندنه او بیا په ترتیب سره د تذكرة الاولیاء معرفی او د هغې محتوا په تفصیل سره شرحه شوي ده. اول تذكرة الاولیاء په دوو برخو وېشل شوي ده، چې یوه د نشر برخه ده یانې د سليمان ماکو خپله ليکنه او دویمه د نظم برخه ده چې د شاعرانو شعرونه او نظمونه دي. همدارنګه د سليمان ماکو نشر په ترتیب سره، په هغو کې د پښتو، عربی او فارسي ژبې لغاتونه او اغېزې چې په دې نشر کې دي، تفصیل او تحلیل شوي دي. همدارنګه د سليمان ماکو د نرمیزات هم تشریح شوي دي.

سليمان ماکو او تذكرة الاولیاء:

د پښتو ژبې له پخوانیو لیکوالو خخه یو هم سليمان ماکو دی، دی د بارک خان صابزی ماکو زوی دي، چې د کندهار په ارغستان کې او سپده، د ماکو قوم تراوشه هم په لې تعداد هورې او سپږي او په ابدالیو (درانیو) کې شاملېږي. سليمان ماکو له دې قومه یو پوه

لیکوال راوتلى دى او د پښتونخوا په غرو کې يې سیاحتونه کړي او د خپل عصر مشهور روحانی او ادبی رجال يې کتلي دي. دی په خپله وايي چې پر ۲۱۲ هـ تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو ګرڅېدم او د لویانو مراقد مې لیدل او پلټيل، داسې بنکاري چې سليمان تر دغه مفید او ګټیور سفر وروسته بريالي شو چې د پښتنو د نومورو بزرگانو د حال او احوال په باب یوه تذکره ولیکي او د دوى ویناوي او اشعار په دې کتاب کې خوندي کړي. په خواشينې سره چې دا کتاب لاتراوسه ورک دی، خولومړي مخونه يې چې اته مخه دي، هغه پوهاند عبدالحی حبیبی پر (۱۳۱۹) کال په کندهار کې مومندل او د هغو مخونو عکسونه يې د کابل په کالني (۱۳۱۹) او پښتنه شعرا لومړي ټوک کې خپاره کړل.

د تذکري یو خوپاني چې پیدا شوي دي، يانې خلور پاني چې اته مخه کېږي او اووه ډک مخونه دي، خنې معلومېږي چې سليمان د پښتنو مشاهير او احوال په داسې ډول لیکل چې د هغود ژوندانه وقایع ثبت شي او دا خبره هم خرګنده شي چې پلانې سړي خنګه ژوند کاوه، چېږي او سېده، پلار نیکه او کورنۍ يې کومه او چېږي وه او له هغه سړي خخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وینا او کوم شعر پاتې دی؟ دی په خپل سفر کې د کاملاً تو حضور ته رسېدلې او کوم مشاهير چې مړه وو د هغو مراقد يې مومندلې او لیدلي دي او د تاریخي وقایعو په ضبط کې يې ډېر دقت کړي دی چې د تذکري په دیباچه کې دی په خپله وايي:

(په سنه دولس او شپر سوه د هجري تللى و م او د پښتونخوا په راغو او کليو ګرځدم او مرافق د اولياوو او واصلينو مې پلتيل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوى په خدمت خاکپای و م او هرکله په سلام ورته ولارچې له دي سفره په کور کېناستم او تناکې چاودلې د پښو بیا پاڅېدلم او د څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکابم او دوی چې هغه ویناوې پاتې کړي دي او پښتنه يې لولي). اوس له دي څخه بسکاري چې سليمان ماکو په تذکره کې خپل مشاهدات او د سياحت ليدل شوي او کتل شوي معلومات کبلي دي. د سليمان ماکو تذكرة الاوليا د پښتنو پخوانيو شاعرانو په احوال او اثارو کې زموږ یو پخوانی تاريخي او پوخ ماخذ دي. هغه او همخه چې له دي تذکري څخه زموږ لاسته راغلي، د دغوشاعرانو احوال په کې راغلي دي: بېتنيکه، ملکيار غرشين، شيخ تيمن، قطب الدين بختيار. دا خبره بايد هم له ياده ونه باسو چې سليمان د پښتنو رجالو په تاريخ ليکلو کې هغه سبک نه دي تعقیب کړي چې د شيخ عطار په تذكرة الاوليا کې تاکلي شوي و، حکه چې شيخ عطار یوازې د اولياوو د زهد او تقوا حکایات راټول کړي دي، خو سليمان د رجالو د ژوندانه احوال او د دوى اخلاق او کورنۍ او هم ادبی موقعیت نبیي او په دي ډول پوه سړۍ او سترګور مورخ بسکاري. د تذكرة الاوليا د موندلو په اړه راغلي دي چې تذكرة الاوليا د هلمند د ناوي د ادم خان په کلي کې د زړو كتابونو د پلتيلو پر مهالد د پوهاند عبدالحې حبيبي صاحب لاسته ورغله، چې پر مخنيو چاپونو سربېره پر (۱۳۲۱) کال د استاد حبيبي د تعليقاتو شرحې او سريزې او له اصل متن سره

یوخای د سرمحقق زلمی هبوادمل په زیار چاپ شوی او دغه راز پر
(۱۳۷۹) کال یوخل بیا د علامه حبیبی د خپنود مرکزله خواه
هغې د انگلیسی متن سره یوخای چاپ شوی ده، خوتردی دمخه
هم چاپ شوی ده. تذكرة الاولیا په لومړی ګام کې موبډپر دوو برخو
وېشو:

الف- د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې شردی او د شاعرانو
ژوندلیک په کې راغلی دی.

ب- په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف- د سلیمان ماکو شر: تر سلیمان ماکو دمخه د پښتو شر
کومه نمونه زموږ لاسته نه ده راغلې، چې پخوا به د پښتو شر خنگه
و او خه ډول سبک یې لاره، خود سلیمان ماکو د شر پوخوالی دا
څرګندوي چې د دغه عصر شرونه به د غسې پاخه وو او له دې شر
څخه څرګندېږي چې د پښتو شر د ماشومتوب پراو تېر کړي او د
پوخوالی مرحلې ته رسیدلی دی.

د سلیمان ماکو شر که په تحلیلی سترګه ولیدل شی، تر د ګولاندې
درېیو عواملو لاندې یې نشونما راته بنکاره کېږي او په هغه
چاپېریال کې چې دې شر وجود موندلی و هم دا درې عوامل موجود
وو:

۱- د پښتو ژبې خپل اثر چې سلیمان پښتون و او د پښتو ژبې
و یونکی و، نو طبیعی ده چې دغه لامل به دده د نشر په ادبی بنه او
جو پښت پوره اثر درلود او بسا یې چې تر ده دمخه چې کوم نشاران
موجود وو د هغود لیکلو سبک به هم پر ده دروند اغېز درلود.

۲- په فارسي ژبه کې چې کوم ادبی حرکت موجود او د سليمان چاپېریال بې نیولی و، ضرور به بې دده پر شر هم اثر کړي وي.
۳- په دغه عصر کې فارسي شر رشد موندلی و، هم په غزنی هم په خراسان او هم په هند کې خپل عروج ته رسپدلی و، تاریخ بیهقی او زین الاخبار او د محمد عوفی لباب الاباب او نور کتابونه ددغه عصر مهم منثور اثار دي، ځکه پښتو هم ددغه ادبی چاپېریال په منح کې ژوند کاوه، نو بې اغېزې هم طبیعي دي.

په دغه عصر کې عربي ادب او عربي ژبي هم پوره او بشپړ اثر کړي و، په خپله فارسي شر هم په ابتدا کې تردغه اثر لاتدي نشونما وکړه. د (۵۰۰هـ) په شاوخوا کې چې کوم فارسي منثور کتابونه ولیکل شول، د عربي ژبي اغېزې په کې خرگندې دي، ځکه پښتنه هم له عربي ژبي سره په دغه زمانه کې پوره اړیکې لري، په پښتو هم د عربي ژبي اثر شوي دي. د سليمان ماکو په حیاتي چاپېریال کې دغه درې سایقه موجود وو چې هر یو په ادبی تحول او د لیک او شر پر ډول باندې طبعاً اثر کوي او زه هم تردغه درې عواملو لاندې د سليمان شر تحلیلوم:

الف- د سليمان د نشر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول سليمان ماکو شرارزوں کېږي، نو دا تقریباً په نړه پښتو نشونو کې حسابدلی شي، ځکه د پرديو ژبو تاثيرات پرې ډېر کم دي او ان که خوک او س هم پښتو شر لیکي، نو د نورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي. د سليمان ماکو له نشر خخه داسي بسکاري چې هغه وخت د پرديو ژبو (عربی او فارسي) تاثيرات پر پښتنې ادبی چاپېریال وو، خو دومره زيات نه وو چې تول نشر متاثر کړي، دلته به

د ده د نشر سوچه پښتو لغاتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان، وياله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلې، پلټیل، لوری، موندل، خښتن، پاڅېدل، وینا، لولې، شپه، ستانه، کول، سندري، یرغل، غرشن، ملګرۍ، ستر، واکمن، برې، مروپل، پارپکي، خرګند، مېشت او د اسي نور. د سليمان ماکو په نشر کې کارول شوي دي، اکثره پښتو لغتونه او س هم په خپله هماعه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماعه شکل کارول کېږي. د سليمان ماکو د نشر له پوخوالې خخه د اسي بنکاري چې پښتو نشر به تر دي پخوا بنه او بد مزل کړي وي چې د سليمان ماکو د مهال د اسي پخې مرحلې ته رسپدلي دي.

ب- د سليمان ماکو په نشر کې عربی لغتونه: د سليمان ماکو په نشر کې يو شمېر عربی لغتونه هم شته، خودا اکثره د اسي لغتونه دي چې مذهبی او عقیده یې مفاهيم لري، دا ډول لغتونه اکثره او س هم د مذهبی اصطلاحاتو په بنه موجود دي او ترجمه يا انهولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربی زې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې دا اغېزې لومړۍ پر فارسي زې او وروسته پر پښتو زې محسوسې شوي، خود پښتو په انهول یې پر فارسي زې او س هم تاثيرات زيات دي، دلته به خو عربی لغتونو ته اشاره وکړو: قدوة الواصلين، مراقد، حمد، برکت، نصیب، صلی اللہ علیہ وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او حینې نور...

ج- د سلیمان ماکو په نشر کې فارسي لغتونه: د سلیمان ماکو په نشر کې د عربی په نسبت فارسي لغتونه ډبر کم دي خود استاد عبدالحی حبیبی په نظر د سلیمان ماکو په نشر کې د فارسي ژبې د هغه وخت د نرخه اغېز شته. د سلیمان ماکو تر عصر نړدې دوه سوه کاله د مخه د غزنويانو په عصر کې فارسي نړدې پرمختګ کړي و، ډپر روان، ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې یې لرلې او له ابهام او تکلف خخه خالي و. د سلیمان ماکو نړه ساده سلیس او روان دی، جملې یې هم لنډې دی، ابهام، تصنع او تکلف هم نه لري، د فارسي نشد هغه وخت د خورلنیو د خه ناخه اغېزمنې ترڅنګ یو شمېر فارسي لغتونه هم د سلیمان په نشر کې لیدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرگ، روزگار، مهربان، درخواست او ځینې نور...

د- د سلیمان ماکو د نشر ګرامري جورښت: سره له دې چې د سلیمان ماکو په نشر کې زیاتره سوچه پښتو لغتونه کارېدلې دی او ليکنې متن یې هم سپري ته ډپر خوند ورکوي. له دې سره سره یې ليکنې، بهه له عامې محاوري او همدارنګه د پښتو ژبې له او سنې ګرامري جورښت سره اړخ نه لګوي. د نشردا حالت کېدې شي د دوو عواملو له امله رامنځته شوی وي، کېدې شي د هغه وخت د پښتو محاوري ژبه همدا شان يا دې ته ورته وه، يا هم نړ په دې بهه ليکل کېدې او يا هم د عربی ژبې تاثير پر فارسي او د فارسي پر پښتو پربوتۍ وي. د سلیمان ماکو د نشر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف اليه سره وړاندې وروسته دی، دا

کار د پښتو له اوستاني گرامري جورپښت سره توپير لري، کېدى شي
د لرغونې دورې شر همدا بنه درلوده، خوبيا هم د سليمان ماکو
شر، د پير روبنان او د هغه د پلويانو او همدارنګه د اخوند دروبزه
او د هغه د پلويانو تر شر ډېرزيات خوبه، سوچه او روان دي؛
تكلف، تصنع او ابهام په کې نه شته، دلتنه به د سليمان ماکو د شر
څو ترکيboneه راوري او بيا به د پښتو ژبه د اوستاني گرامري جورپښت
اصله بنه هم ورسه ولیکو:

اوستاني گرامري جورپښت د سليمان ماکو نشر

د لوی خاوند حمد و سپاس وایم	وایم حمد و سپاس د لوی خاوند
چې د کونينو بادار او د ټقينو رحمت دی	چې دی بادار د کونينو او رحمت د ټقينو
د ارغستان په وياله هوسېږم	په وياله د ارغستان هوسېږم
د اولياو او واصلينو مړافد مې پاتل	مراقد د اولياو او واصلينو مې پاتل
او د پښو تناکي مې وچاودله	او تناکي وچاودله د پښو
سرپن زامن نه درلودل زامن	سرپن نه درلودل زامن
او هر کله به ويل خپل ورور ته	او هر کله به ويل خپل ورور ته

او د اسي نور ترکيboneه او نوري جملې. دلتنه مورد سليمان ماکو په
شر کې گورو چې شر له عامې محاوري خخه لري شوي دي. په
پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل رائي بیا فعل، اول
مبتدا ده او بیا خبر، خود سليمان ماکو په شر کې دا قاعده تر ډېره
حده معکوسه ۵۵.

هـ- د سليمان ماکو په شر کې پخواني لغتونه: د سليمان
ماکو په شر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په
پښتو کې استعمالېږي، خینې د اسي نور پښتو لغتونه هم شته چې

يا اوس نه کاربپري او يا هم په لپشاني لفظي تغيير او تحول سره
کاربپري يانې متروکې کلمې په کې شته، دلته به دې ډول کلموته
هم اشاره وکړو.

او سنې بهه په تذكرة الاوليا کې

کاربدلي بهه

پښتنخوا پښتنخا

مرسته غوبښتونکي مرستون

(په پخوانۍ بهه اوس متروکه ۵۵)

ولوي

جوبله

پپنا

دښنه

كتهارو

ډېرزښت

گنهون

کول

بما (بوميا)

وګروهبد

متعقد شو (دابنه هم اوس متروکه ۵۵)

او خينې نوري کلمې چې اوس يا متروکې دي او يا يې هم بهه کې

بدلون راغلى دي، په تذكرة الاوليا کې د دغسي مړو او پخوانيو

کلمو شتوالى ددي ادبې تذكري لرغوتنيا او خانګړتیا په ګوته

کوي.

د سليمان ماکو د نشر ځيني مميزات:

او س چې د پښتو د لوړي نشر اساسی عناصر (د پښتو، فارسي او عربی اغږي) وڅېرل شول، یو څو نور مهم ادبی مميزات هم لاندې ذکر کېږي، چې په دې نشر کې لیدل کېږي.

۱- ايجاد: د سليمان ماکو د نشيرو عمده او خرگند مزيت د جملو ايجاد دی چې د غه مميذه یې د فارسي له قديمه نشره سره شريکه ده تر غزنويانو د مخه تر (۴۰۰هـ) پخوا د فارسي نشر نهايت موجز او جملې یې لنډي لنډي دي.

۲- توصيف او توضيح: د سليمان ماکو په نشر کې ځيني جملې داسي هم شته چې یوازي د توصيف او بنو خرگندولو لپاره راول دشوي دا مزيت د فارسي په ساماني سبک کې لبرو، خود غزنوي دورې ليکوالونه پسې ډېر کړ او د مطلب د روښانولو لپاره یې ځيني پرله پسې جملې راولې چې مقاصد بنه پسې واضح شي، د مثال په ډول (په وياله د ارغستان هوسېږم او په دې ځمکو یادېږم) بل مثال «شيخ بېتنۍ هوسبېد په غره باندي او هلته دېره و» بل مثال «د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاب» چې په دغومثالونو کې دويمې جملې د توصيف او توضيح لپاره راغلي دي.

۳- د افعالو تكرار: د فارسي پخوانی ليکوال تر غزنوي دورې د مخه د هري جملې لپاره د فعل ذکر لازم ګئي. که خه هم یو فعل په خو جملو کې مسلسل تكرار هم شي. د افعالو تكرار چې وروسته یو ادبی عيب هم وګنهل شود ساماني عصر په نشر کې عيب نه،

بلکي د الفاظو تكرار او د جملو تكرار هم کپده او د غه تكرار په اوستا او پهلوی ژبو کې هم و چې فارسي ژبي ته راغلى او دا يو قديم ادبی سنت گنل کپده. د مثال په ډول سليمان په خپل شر کې داسي ليکلي: «بخيار په پښتو سندري کړينه، اوښي تويوينه خدای ته ناري کړينه، غلبلي کړينه، پارکي لرينه» وګورئ پنځه فصله په يوه ليکه کې سره یوځای دي چې دوہ کتې مت تكرار هم دي. دلته دا باید هېرنه شي چې د ژبي دغه طبيعي او روان سبك ډېرنې دی او د افعالو د حذف او عطف ناروا دود وروسته رواج شوي دي، چې کله د کلام رنګ او خوند وراړوي، موبه باید په اوسيني شر کې دغه د افعالو د حذف بدعت رواج نه کړو او د قديم طبيعي او خواره سبك پيروي وکړو.

اخونه

- ۱- د پښتو ادب تاريخ، پوهاند عبدالحى جبىبى، ۱۳۸۴
- ۲- د تذكرة الاوليا په اړه ډپهندوى محمد اسماعيل یون مقاله.

هدايت الله شيراني - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

په لرغونی ادب کې د نظم او نثر انډول؟

نشر او نظم د ادبیاتو دوه مهم ستونونه دي
چې ټول ادبیات پري استوار دي او د یوې
ژبې استوارتوب هغه مهال لاتینګ او قایم
وي چې دواړه یې پرڅل ځای برابر او تینګ
وي، که یوه خوازیاته قوي وي او بله خوا
کمزوري وي، نو بیاهم شرایط د ډاډ ورنه دي، نو که ولیدل شي د
نظم پله تر شره له پخوا راهیسي درنده وه یانې نظم ته زیات کار
شوی او نشر ته وروسته کار پیل شوی دي، ددي تر شا مختلف
لاملونه شتون لري. د پخوانیو اريایانو او د اکثرو قومونو زاره ادبی
اثار منظوم وو او منثور یې ډير کم او یا لې پاتې دي.

(ویدا) او (اوستا) کتابونه دواړه منظوم وو او د سانسکریت زاره
کتابونه هم اکثره منظوم دي ، نوله دې سببې د اريایي اقامو د نظم
تاریخ تر د مخه دي، په دې کې هېڅ شک نشته چې د ژبې
اساس پر شر اپنسودل کېږي، څرنګه چې بشر خپل پخوانی ادبی
اثار په حافظه کې ساتل او د لیک او تحریر فن لانه و ایجاد شوی،
نو د حافظې د ساتلو لپاره نظم تر شر اسانه و او هروخت به اريایي
اقامو (شاعرانو) خپل دینې او ټولنېز مطالب په نظم کول او
حمسی شاعرانو به خپل جنګي او حمسی اشعار په منظم ډول

جورول. د ويدا قديم اثار د دغوريشانو د ذوق تایج دي. اوستا هم د زردشت او د دده د اتباعو گیتونه ((سندرې)) دي، د لرغوني یونان ((ایلیاد او اوچیسې)) هم د (هومر) حماسي سرودونه دي. د پښتو ژبې په ادبی تاريخ کې هم موبه ته تر اسلام را وروسته لوړونې منظم اشعار لاسته راغلي او د قدماوو په دوره کې تر (۲۰۰ هـ) دمخه د کوم منشور اثر درک نه لرو، فقط د محمد هاشم بن زید سرواني د (سالو وربمه) یوکتاب موبه ته معلوم دي، مګر منظوم اشعار خورا زيات دي. لکه څرنګه چې پخوانی اريایي متون سینه په سینه را نقل شوي، وروسته په کتابونو کې ثبت شوي او تر موبه رارسيدلې دي، ځکه پښتو ژبه د پخوانيو منظوماتو په شهادت موجوده وه، نو طبعاً به يې نشر هم درلود مګر د ليک او تحرير د نه موجوديت په سبب به نشر نه وي ثبت شوي او که وو هم هغه به د زمانې د ناخواوو څپوله ځانه سره وړي وي، نو ځکه موبه له قدماوو او پخوانو را وروسته د منځنيو لیکوالو په دوره کې چې خلور پېږي، رانغارې، د نشر نمونې په لاس کې لرو او نشر لیکونکي پښتنه موبه پېژنوجې کتابونه يې تاليف کړي دي. د مغولو تر تاراک او چپاول دمخه ((۲۰۰ هـ)) پخوا د پښتو ژبي ادبې مرکزونه د غور، هلمند، ارغنداو او د ترنک ورشو ګانې وي. دغه مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران کړل او د مدنیت يوه بېلګه يې هم پکې پرېښسوده. نو داسي بنسکاري چې د پښتو ډېر کتابونه او علمي اثار هم ورسره تباه او پوپناه شوي دي. یو کلک او مظبوط دليل شته، چې د (۲۰۰ هـ) په حدودو کې چې د نشر کومه نومونه او بېلګه موجوده ده هغه ډېره پخه او خورده ده، د یوې ژبې

شر چې دی درجې ته رارسېږي نو طبعا یې بايد دمخه ابتدائي
مرحلې تېرې کړې وي چې د وړکتوب له مرتبوځخه د زړښت او
پوخوالۍ درجې ته راغلې وي، نوله دې خبرې خخه داسې استدلال
کوو، چې بايد ډېر مخکې لې، تر لې دوه درې پېړې پر پښتو شر
تېرې شوې وي، چې د اوامې پېړې (۲۰۰ هـق) کلونو متانت او
پوخوالۍ یې موندلې وي. له همدي کبله ويلاي شو چې د نظم پله تر
نشر ټکه درنده ده چې په پخواوختونو کې له یوې خوا د نشر لپاره د
املا او انشاء زمينه نه وه مساعده او بل خلکو تر نظر نظم ژر
يادولاهی او حافظې ته سپارلې شو او نشورته مشکل و شايد له
همدي امله له منځه تللې وي، نو ټکه یې د نظم په شان ډېري
بېلګې نه شته.

نصیر احمد «تأید» - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

په پښتو لرغونی ادب کې ویرنه

په پښتو لرغونی ادب کې لومړنۍ ویرنه شیخ
اسعدسوری د محمد سوری زوی د قصیدې په
چوکاتې کې د غور د پښتون پاچا امیر محمد
سوری، چې د سلطان محمود غزنوي په واسطه د
«اهنگرانو» په کلا کې کلا بند کړای شو اود
ګرفتاری په حال کې زهرو خورپ، مړ شو، ویلې ده، د قصیدې
څو بیتونه په دې توګه دي:

د فلک له چارو خه و کرم کوکار
زمولوی هر ګل چې خاندي په بهار
هرغتیول چې په بیدیا غور پده و کا
رېژوی یې پانې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک خپېره شنه کا
ډېر سرونه کا ترخا ورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پربیاسي مړ سی
د بېوزلو وینې توې کاندي خونخوار

xxx

سخ په تا ای محمد د غور لمروې
په نړۍ به نه وي ستاد عدل سار

ته پر تنگه وي ولار په تنگه مړ سوې
هم په تنگه دي په تنگه کا ئان جار
که سوری دي په تگ وپر کاندي وپر من سول
هم به وياري ستا په نوم ستاپه تبار
په جنت کي دي وتون زموږ واکمنه
هم په تا دي وي هېر لور د غفار.

شاعر په دي قصیده کې د فلک له جبر ، جفا او بې پروايسی خخه
سرتکوي، ژاري فلك ظالم معرفي کوي او شکایت ورڅخه کوي،
د ائکه چې فلک امير محمدسوری له منځه وړۍ، د هغه پاچاهي،
تاج او شتمني يې له خاور و سره برابر کړي. د طبیعت منظرې، د
مرغانو نغمې او نوري زړه کشونکې بنکلاؤې د امير محمدسوری
په نشتون کې هېڅ بولې، د هغه مرینه د ملت او وطن لپاره وير او
ماتم بولي. له بلې خوا د امير محمد مېړانه او غيرت بیانوي او د
هغه د دورې نظم، ابادي او ارامي خلکو ته خرګندوي. لنډه دا چې د
امير محمدسوری ټولې بریاوې روښاني او په پاى کې د نوموري
مرینه د وطن او قوم لپاره لویه ضایعه بولي.
دا په پښتو لرغونې ادب کې د ویرنې لوړنې او بشپړه بېلګه ده،
البته تر دي وروسته ټینې شعرونه هم شته چې غمجن حالت
بیانوي، خود شیخ اسعد سوری د ویرنې په شان پوره ویرنې نه دي.

حبيب الله ((پوپل))- د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او ملي هنداره اثر

سریزه:

د لوړې کال د دویم سمسټر د پښتو ادب تاریخ، مضمون ګران استاد بساغلي پوهنډوي محمد اسماعیل یون له خوا تدریسېږي، استاد یون تل د پښتو او پښتونولی لپاره نه ستري ګډونکې هلې څلې کړې دي، په دي موخه چې موږ خپل ادبی فعالیت جاري ساتلی وي، نویې ټول ټولګي ته کورنۍ دندې ورکړې، دا کړنه محترم استاد ځکه وکاروله چې له یوې خوا زده کړیلان له ادبی خپرني سره بلد شي او بله مهمه موخه یې دا و چې ټولو راغوندو شویو موادو ته کتابي بهه ورکړل شي او په پښتو کې یو بل نوی اثر چې هغه هم د یوې ادبی دورې په اړه وي، لوستونکو ته وړاندې شي.

ماته د نورو ملګرو په شان یوه ځانګړې موضوع چې عنوان یې په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او په ملي هنداري کتاب تبصره، راکړل شوه، ما هم پر یاد عنوان تر خپل وسه کار کړي دي، هیله ده چې د پاملنې وړ مو وګرځي.

په پايله کي زه له یون صاحب د دغه ادبی فعالیت له امله زیاته مننه
کوم او له الله(ج) خخه يې تل په ژوند او پر خپلو سیالانو بری غواړم.

نکلونه

د پښتو د شفاهي ادبیاتو ډېره خوندوره برخه نکلونه دي. دا
نکلونه له پېړيو راهیسې د ولس په حافظه کي پاتې شوي او ځینې
اشکال يې تر نن ورځې پوري رارسېدلې دي.

نکلونه د پښتو د بېلاپلو سیمو په کلیو او باندوه کي موجود دي،
که یونکل په یوه سیمه کي ایجاد شوی هم وي، په هماغې
مشخصې سیمې پوري مربوط نه دی پاتې شوي، بلکې نورو سیمو
ته هم ور انتقال شوی او عام شوی دی. په نکلونو کي د انتقال په
دي جريان کي ځینې محیطي اصطلاحات، جغرافیا یې نومونه او
روایات تبدیل شوی او پرخای یې د بلې سیمې اصطلاحات او
نومونه راغلي دي.

د زمان په تېرېدو سره د نکلونو په ژبه کي هم تغیر راغلى دي او
همدا راز د نکلونو په ځینو روایاتو کي هم تغیرات واقع شوي دي.

د پښتنو په سیمو کي موجود نکلونه پر دوو برخوو وېشلای شو:

(۱) د پښتنو خپل نکلونه: چې قهرمانان، محیط او ټول کړه
وره يې پښتنې دي او د پښتنو د اجتماعي ژوندانه په څېړنه کي له
دي ډول نکلونو خخه ډيره استفاده کېدی شي او د دوى د فرهنگ د
ډېرو پخوانيو خصوصياتو ځینې خرکونه هم ځنې ایستل کېدی
شي.

په دې پښتنې نکلونو کې بیان شوي حکایات او پېښې د پښتنو له هماعه وختنې اجتماعي فرهنگي ژوند خخه رنګ اخلي.

پښتنې نکلونه ئىينې ډېر او پدھ دې. په دغسي نکلونو کې په کيسو کې كيسىپې بىانپېرى، خوخىنىپې يې بىا ډېر او پدھ نه دې او د شرقىي ادبیاتو حکایتىي اثارو تەورتە دې.

ددغو نکلونو او سنىي اشکال د خلکو له خبرو او ويناو سره سم او پل شوي دې، په دې نکلونو کې ئاي ئىينې نارې هم شته، چې نكل چيان يې د نكل د بىان په ترڅ کې په مخصوصو ځایونو کې د نكل د کرکتېر له خولي وايې.

په پښتو نکلونو کې د دغسي نارو موجوديت ئىينې څېړونکي په دې باوري کري دې، چې دغه نکلونه به په لوړۍ سر کې منظوم ایجاد شوي وي او بىا به يې د وختونو په تېربېدو سره منظوم اشکال هېر شوي وي او د نكل خاكه به د خلکو په حافظو کې پاتې وي او بىا به د همدغې خاكې له مخي د ولس له عامې محاوري سره سم د نکلونو او سنىي بېي عيارې شوي وي او کومې منظومې چې د نكل له لوړنيو اشکالو خخه د خلکو په حافظو کې پاتې شوي دې، هغه يې د نارو په توګه د نكل په او سنىي شکل په خپلو خپلو ځایونو کې ئاي کړي دې.

د پښتنو په خپلو ملي نکلونو کې ادم خان درخانى، دلى شهو، مومن خان شيرينو، طالب جان او گل بشره، ولې جان او تانو، موسى جان او گلمکى، فتح خان او رابيا، بنادي او بېبو، جمال خان او زيب النسا، ظريف خان او مابې، جلات خان او شمايله او نور ډې مشهور دې، د پښتنو خپل نور ملي نکلونه هم شته.

(۲) له نورو ولسونو خخه راغلي نكلونه: د بېلا بېلو ولسونو ترمنځ دود دي، په شفاهي ډول ولس اخيستي دي، په ھينو کې يې له خپلو محيطي او اجتماعي، فرهنگي شرایطو سره سم خه ورزيات کړي او يالې کړي دي په دې کټګوری نكلونو کې شهزاده بهرام او ګلندامه، سيف الملوك او بدري، جماله او نور د ډپانو بنما پېريانو ډېر نكلونه شامل دي.

د پښتنو په کليو او باندو کې او س هم نكلچيان شته، دا نكلچيان هغه خلک دي، چې دا نكلونه يې په خپلو حافظو کې ساتلي او د کال پر بېلا بېلو وختونو په تېره د ژمي په اوږدو شپو کې يې کليوالو ته وايي.

د پښتنو ھينو خواخوبو لکه مرحوم ګل محمد نوري، عابد شاه عابد، پروفيسورولي محمد جان سیال کاکړ، پروفيسور محمد نواز خان طاير، عبدالکريم پتنګ دا ډول نكلونه له اوله راتیول کړي او چاپ کړي دي.

په ورستيو وختونو کې : نورالله ولسپال، محمد مومن پتوال، غوثي خاوري، ميراحمد ګربز او علي محمد منګل هم له خپلو سيمو خخه ھيني پښتو نكلونه راتیول کړي دي.

ملي هنداره

دا کتاب چې چمتو کوونکي او راغونډونکي يې مرحوم محمد ګل نوري دي، د پښتو د شفاهي ادب غوره او خوندوره ټولګه ده چې بنسکلي او هنري نكلونه په ئان کې رانغاري او د پښتو ژبي لپاره د مرغاري ارزښت لري، په کتاب کې د ولس په خوله حقيقي

نکلونه او د کرکترونو په اوازونو باندی ناري او لنهی، شته او همدا
 رازد پښتنو د سیمو دود او دستور یانې د پښتنو سپېخلي مینه،
 پرژمنو ولار او د غیرت او مړانې کيسی د غوره او بلکلو
 کرکترونو په نظر کې نیولو سره لیکل شوي دي، چې هر کيسه یې
 د یادونې وړ ده. پخوا هم په کليو او باندې و کې د اناګانو، نیکه گانو
 او نورو مشرانو له لوري په ځانګړي وخت کې دا ډول کيسی او
 نکلونه کېږي او زیات مینوال لري، ځکه دا په ځان کې یو ځانګړي
 خوند لري، په نکلونو کې هر ډول کيسی شته یانې حمامي،
 عشقی او حکایتي خو زیاتره خلک د عشقی نکلونو ته ځانګړي شوی
 عملیان دي. دا کتاب هم زیاتره عشقی نکلونو ته ځانګړي شوی
 دی، چې څرنګه پښتانه سپېخلي عاشقان تر کومه حده پوري
 وفادار دي او د غیرت او ننګ لپاره حتی پښتانه د سر سودا کولو
 ته رائي دي. بله مهمه خبره د کتاب دا ده چې د فولکلوري ادبیاتو
 بدایه پانګه؛ ناري او لنهی پکې زیاتې دي، لکه :

سرد سره پالنګه هسک کړه فتح خانه
 یاغی سوی هندوستان رعیت ملکونه

دروازه ژر کړئ راخلاصه ګوريانو
 راپسي د زرغونو تو تيانو سيل دي

دا کاروان د شمس الدین په طلا باردي
 دا ټول د برپخانو ککي بنکاردي

که اور گه کپی د بربخانو په سپینېرېرو
مرور یې پخلانه کړل
lad lase ورنسيي ، ورنسيي ياغي ملکونه

کرميه چې غم نه وي ته غم را پړې
کرميه که زما په دعا کپږي
کرميه په لم غوته په سپرو وا پړې

په او سنې وخت کې ليدل کېږي چې د ډراماتيکو ادبیاتو مينوال
ډير زيات دي، د نېړۍ اقتصاد پري چلپېږي چې له دې له ډلې خڅه د
هاليوډ او باليوډ یادونه مهمه ده، ټکه چې دوي په سلګونه زره
خوبسونکي لري او که داسي ووايو چې د باليوډ يا هندي سينما د
هندوستان د اقتصاد د ملاتير جوړ کړي دي، نومبالغه به مو نه
وي کړي، ولې موږ تاسو یې وينو چې دوي خومره فلمونه او
سریالونه جوړو ی. فلم جوړونکي اوس په کيسو پسې ګرځي چې يو
څه څانګړې وي، خونه ورته پیدا کپږي. که دوي زموږ (ملي
هنداره) کتاب ولولي نو تاسو یقین وکړئ چې پر هغه ورڅ به فلم
شروع کړي. موږ تاسو خو په نورو ډګرونو کې د پردیو تریرغل
لاندې وو، خوله کله چې نوی دولت راغلی او مطبوعاتو ازادي
موندلې ده بس د نورو هېوادونو سریالونه او ډرامې یې پر موږ را
ایله کړي دي او کورنۍ یې یوې بلې خواته سوق کړي دي. دا دوه
لاملونه لري:

۱- لومړی لامل: دا چې موبې تردي مهاله پوري له خپلو
ارزښتناکو اشارو څخه خبرنه یواو یا هم د نورو کړه وړه خوند
راکوي.

۲- دویم لامل: دا کبدلای شی چې دلته خارجی لمسون دی او
زمور ځینې شخصي تلویزونونه د پردیو په پیسو چلپري، او دا
 واضح خبره ده چې هر خوک چې دوى ته پيسې ورکوي د هغوي
ګوداګیان دي.

پکار دا ده چې پر دغو خوندورو نکلونو باندې بايد بنکلې هنري
فلمونه جوړ کړل شي او نورو ژبو ته وزبارل شي او خلکو ته د
لاسرسي لپاره وې پیاوو ته پورته شي ترڅو عام شي. دا کار به د ادبی
یرغلګرو پرمخ څپېږ وي. د بېلګې په توګه به د ملي هنداري له
كتاب څخه یوه بنايسته کيسه را واخلم:

جلات خان او شمايله

ونه و یوسپۍ و، دده دوه زامن او یوه بنسټه وه، د مشرزوي نوم
ې خنکار او د کشرزوی نوم یې مسلم و. د سپې روزگار سمنه او
دوو زامنو یې په دام کې چوغکي نبولي او کورته به یې راولې او
په اصطلاح د ژوند چاري یې پري پرمخ بیولې.

یوه ورځ دغه سپې راولار شو او له ئانه سره یې دا پربکره وکړه
چې نور نو دغسي ژوند خوند نه کوي ځم غره ته یا به څه پیدا کرم
او یا به مراشم. بناغلی غره ته لاز او زياته ستريما یې وګالله چې
بلا خره یې یوه دانه هګۍ ومونده او کورته یې راوره، ماينې یې

ورته وویل چې بازارته یې یوسه خرڅه یې که او په بدل کې یې خوراکې توکې راواړه . سړۍ بازارته راغې او هګۍ یې په صراف باندې په درې سوه افغانی خرڅه کړه او په ډېرې خوشحالی یې پیسې کورته راواړې او ژوند یې پرې سم شو. یوه ورڅه یې بنځې مشوره ورکړه چې د غه مرغه ونیسه او کورته یې راواړه، سړۍ دام مرغه ته پتې کړ او مرغه یې ونیو او کورته یې راواړ او په کور کې هګۍ ورته اچوې، خه دې سردرګرخوم، دوی خانان شول او غنیه کلا یې جوړه کړه. د غه سړۍ مړ شو مرغه او پیسې یې زامنوته پاتې شوې. یوه ورڅه د هلکانو مور خپلو زامنوته وویل چې یوه ورڅ دغه صراف مېلمه کړئ چې زموږ هګۍ هروخت رانیسي، دوی هم ورغلل او صراف یې مېلمه کړ، صراف شرط پرې کېښود چې ماته به همدغه مرغه چې هګۍ یې تاسو ماته راواړئ راته حلالوئ او درست چرګ به ماته پخوي، دوی هم ورته وویل: سمه ده. وینځې چرګ پوخ کړ او د چرګ خڅه یې سر یوه هلک ته ورکړ او زړه یې بل هلک ته ورکړ چې ويې خوري ئکه دوی وږي وو، دا دی صراف راغې گوري چې د چرګ سر او زړه نشته، صراف ورته وویل تاسو پرڅلې ژمنې و نه ختلاست او بسته چرګ مونه دی راته راواړۍ، وینځه په موضوع خبره شوه او هلکانو ته یې وویل چې ځئ تښتی چې مور مو وهې، دواړو ورونو له وېري تېښتله وکړه او لري د صحرا خواته لارل، د یوې وني لاندې خنکار بې حسه ویده او مسلم یې زيات وارخطا کړي و، ئکه له یوې خوا صحراء او له بلې خوا دوی هم خه نه وو خورلې. خیر مسلم د کومک په هيله له هغه ځایه یو خه راټېر شو او تپې ته وختو چې گوري یوه غته اجتماع راغونهه

شوی ده او پاچا یې مړ شوی دی باز یې ايله کړي دی چې نوی پاچا
 پیدا کړي، دی هم ورغی باز راغی دده پر سر کېناست خلکو سره
 وویل چې باز خطا ووت خیر باز یې بیا وشړه باز بیا راغی د مسلم
 پر سر کېناست خلکو بیا باز وشړه چې باز درېیم خل راغی او د
 مسلم پر سر کېناست، خلکو وویل نو همدا مو پاچادی مسلم هم
 ورسره ولار او خپل ورور یې هېر شو. دا کمال ده ګه چرګ و چې ده
 یې سر خورلی و، مسلم ته پر پېړد، خنکار پسې رواخله، خنکار
 پروت دی تروني لاندې درې مرغۍ راغلې په خپلو منځو کې سره
 ګله یې دی چې دغه بنايسته ټوان ولې همدغسي مړ پروت دی. یوې
 مرغۍ وویل چې دی مړ نه دی که دغه د ونې پانه دده په خوله کې
 ولوپري او او به یې دی تېږي کړي، نو جوړ به شي، مرغانوله ونې
 پانې وربژولي او یوه پانه راغله او د خنکار په خوله کې پر پوته هغه
 هم د پانې او به تېږي کړي رو غرمته شو او راپورته شو چې ګوري
 مسلم نشيته، د هغه په تلاش پسې د غونډۍ سرته وختو چې ګوري
 هلته هم د پاچا موندنې لپاره باز خوشې شوی دی. خنکار هم ورغۍ
 د مسلم په شان باز درې خلې دده پر سر کېناست او خلکو هم دی د
 خپل نوي پاچا په حیث قبول کړ. خير دغه دی وختونه تېږپري مسلم
 خان په یوه خای کې پاچا دی او خنکار په بل خای کې د مسلم خان
 اوه زامن دی او د خنکار هرواري لوښې پیدا کېږي او د پیدا کېدو
 سره یې سم وژني اخره د اووم خل لپاره د خنکار لور پیدا شوه دا حل
 یې بنسجې لور خپلې یوې وینځې ته ورکړه چې پالنه یې پته وکړي او
 خرچه یې ورکوله، شپې او ورڅې تېږپري وختونه تېږپري شمايله
 پېغله شوه او داسي بنسکلې ده چې سترګې نه پرې رونیږي، وینځې

بې ومور ته وویل چې دغه ده نو شمايله نوره پېغله شوه او همدلتە او سىېرى خوداسى نه وي چې پلاز يې راخبر شى او يَا ناخبره له دې سره ناروا شروع كېرى بىابە نۇخنگە كېرى. دشمايلى مور شمايله راوغونبىتە او كورتە يې راوبىللە. شمايلە بام تە وختلە سىل كوي چې دەغە خوا خنكار راغى او سترگې يې پرې ولگەدى او پرې مىن شو، خوبىخې يې تولە كىسىه ورتە و كېچە چې داسى او داسى .... دا ستا لور ده .....

خنكار ھم داپېكە و كېچە چې دا د وژلو نه ده خومپە تە به يې پە شرايطو وركوم او چاچى شرايط پورە نه كېل سربە يې غوشوم .. خلکوتە د شمايلى دىنىيەت او ازاى رسى او پە شرطونو كېپاتى رائى او سرونە يې غوشىرى. هلته دغە او ازاى د مسلم شېرىو ھوانانۇ زامنۇ تە ھم ورسىدىلى او ھفوئى ھم بې دىدەنە عاشقان كېرى او د شرطونو لپارە رائى.

پاچا تە وايىي چې شرطونە دې كوم دى؟ ھەنە ورتە وايىي چې بنايىستە زلمىي ياست مە كوى دوى يې نە ورسە منى، نۇوروستە شرطونە ورتە وړاندې كېرى چې پە لاندې ۋول دى:

١. د اوسيپنى كوندە بە د لرگى پە تېر ماتۋى
٢. د شمايلى پە ژېپە غوا بە لوشى
٣. لوشل شوي شىدى بە پە زينو كې خلور وارە پورتە او كېستە كوى
٤. پە كلا كې بە د شمايلى خونە او ئايى پېدا كوى
٥. پە يوه خونە كې چې نىمايى لە غنموا او شىڭو گەدە دە سە جلا كوى.

۲. د پاچا له زمري سره به خپل زمري جنگوئ.
خو که چبری موله پورته شرایطونه يو هم پوره نه کړ نو سربه مو
پري کېږي.

دا دي وروره يو يو څوان ورمخته کېږي او په اول شرط کې
ناکامېږي او جلاډ يې سر غوشوي، شپږ سره ورونه وژل کېږي.
مسلم خپل اوام او روستى زوى چې جلات نومېږي په حال نه
خبروي او وخت تېرېږي جلات لاماشوم دې په کوڅه کې د یوه کور
له ماشوم سره بجلې کوي او هغه ماشوم بجلې ورڅخه ګتېي او
جلات په زوره بجلې واپس ورڅخه اخلي او ماشوم په ژړا کورته
راخي او مور يې بېرته راضي کوي، خود جلات هر وخت دغه کار
دې یوه ورڅ د ماشوم مور په تنګه شوه او خپل زوى ته وايې چې که
جلات ووهلې نو ورته وايې چې که دومره نر يې نو ورشه هغه د
خپل ورونو غچ دي واخله، سبا بیا جلات بجلې بايلې او له ماشوم
څخه يې په زوره اخلي خوماشوم ورته د مورڅخه زده څواب جلات
ته ورکوي او هغه هک پک کېږي چې زما ورونه بیا چېږي وو او چا
ووژل.

جلات کورته راخي او خپله مور مجبوروی چې حقیقت ورته
وايې هغه بلاخره ورته ټول حقیقت وړاندې کوي ، دې له کوره
راوخي او خي د خنکارښار ته، پر لاره یو ملنګ ويني او هغه ته
خپله ټوله کيسه کوي او هغه ورته وايې چې تاله موراو پلار څخه
اجازه اخیستې ده هغه ورته وویل چې نه ! ملنګ ورته وویل چې ته
باید اجازه واخلي جلات بېرته کورته راغۍ او د مور او پلار څخه
ېې رخصت واخیست . ملنګ ورته یو لیک ورکړ چې د خنکار ملا

زما شاگرد دی هغه ته ورسه او دغه لیک ورکره، دی ورته بنه
 کوي او لیک را اخلي په لاره کي خنگل دی او رائي چي گوري
 يوه زمرى په يو دام کي نبستي ده او خان نسي خلاصولاي او فرياد
 کوي جلات ورئي او ورته وايي چي زه تا خلاصوم ولې ته به هم
 ژمنه کوي چي مابه نه خورې هغه ژمنه ورسه کوي. کله چي جلات
 دا ازادوي پر پبنه يې زور رائي او چغې کوي چي له دې سره سم يې
 پبنه ازاد پېري ولې نور زمريان رائي جلات وارخطا کېري دا ورته
 وايي چي مه وارخطا کېره زه ددوی ټولو مشره يم. وروسته زمريان
 جلات ته د هر راز همکاري ټيره بوي او خپل يو وبنسته ورکوي چي
 د خطر پرمهال يې موږ به خان درته رارسوو. خير جلات را رهي
 شي ځي ځي چي يوه کلې ته راندې کېري هلته گوري چي يوه بزگر
 پر خپلې ځمکې او بې ايله کړي دي خو يو کورد يا برخه کې د ميريانو
 غار دی او هغه ټول برپادي سره مخ دي جلات له بزگر سره خبرې
 کوي او هغه پيسې ورکوي چي دا ئای پر ما خرڅ کړه او دا ئای
 رانيسې او مېريان هم خوشحالېري او له ده نه مننه کوي او د
 مشکل په صورت کې ورته خپل يو وبنسته ورکوي چي تاو يې کړي
 موږ به درته حاضر شو. خير جلات رائي د خنکار ئای ته او هلته
 د ملنګ له شاگرد سره اړوي څه وخت چي تېرسو جلات يو داسې
 زمرى جوروي چي په نس کې يې انسان پتېدلائي شي البته له
 باندي طرفه سمدم د زمرى غوندي شکل لري. له ملا خخه هيله
 کوي چي ما وپاچا ته بوخي او ورته وايي چي دا داسې زمرى دی
 چي بازي هم کوي او بنه ساعت تېري پري کېري، خوپس له خو
 هفتونې بيرته له پاچا نه را وړه کورته ..

ملاهم زمرى کوم چې جلات يې په نس کې پت دی راوري پاچا يې خوبنوي او ساعت يې پرې تپر دی. داخله تر شمايلې رسی چې له پلاره سره يې داسې فرعى زمرى دی چې بازي هم کوي ، دا و پلار ته نفروز لېږي چې دا زمرى مورته هم راواستوه چې ساعت پرې تپر کړو هغه هم زمرى د شمايلې کورته رالېږي، چې شمايلې ته يې بیا يې زمرى بازي ورته وکړه دا د شمايلې مجلسیانې خوک پرې سپرېږي خوک يې تر لکۍ کشوي تر نيمو شپو يې ساتېږي کاوه. وروسته تولې ستړې شوې راغلي ځډۍ يې و خوره بیدې شوې زمرى يې و تړه. چې تولې بیدې شوې شمايله هم بیده شوه جلات ئان د زمرى خخه را وویست راغى د شمايلې پالنګ ته د شمايلې د پالنګ سره چراغان لګېږي جلات خان يې د سر چراغ وپښو ته او د پښو خراغ يې و سرته کېښود خپلې گوتې يې ددې پر گوته کړې او ددې گوته يې په خپله گوته کړله. ددې دسمال يې ځنې واخیست خپل دسمال يې ورپېښود نو بېرته زمرى کې تتوت.

شمايله چې سهار را وینې شوله اريانې واخیستله چې همدا خه نقل دی دا سپې د کمې خواراغلى ولې دا گوتمى خود نارينه دي نو يې ناره وکړه

که کرار دی نن زما زړکې کرار دی

تاسي کېنې سهپلو دا په لاس گوتمه زما ده که د یار ده

خیر سهپلې هم اريانې واخیستله خود دغه ورخ يې په چورت تپره کړه بېغ يې ونه کړ بیا يې په هغه زمرى بازى کولې، بیا مانبام شو بیا بیده شوه جلات خان بیا له زمرى خخه را ووت شمايلې ته راغى

خو دا واريسي مچه ئنبي واخيسنه بېرتە پەزمري نتوت دا چې
 راويننه شولە مخ يې لوند دى دوباره يې ناره وکره
 كە كرار دى نن زما شوي كرار دى
 تاسې كېنى سهيلو چې پرمخ مې د خونى زمرى پرھار دى
 خو شمايله پوه شوه چې پەزمري كې علت دى خو بۇغ يې ونه كر
 خپلې سهيلې يې رختصىپ كرپي او وينخە يې د خپلې خونى دباندى
 ودرولە چې خوک راپرى نېدى. شمايلې ئانپر خوب واچاوه پە
 زمرى يې ناره كرە:
 كە كرار دى نن زما زره ناكرار دى
 تە را اوزە د زمريي كە غوبە يې كە چمييار يې زما ياردى
 جلات چې دا اواز واورپەدە فكر يې وکرپ چې خوک نشته او
 شمايلې پېغۇر ورکر نودە پې ناره كرە:
 نە غوبە يەم نە چمييار يەم لویە خدا يە
 بنایستە جلات مې نوم مسلم مې پلار دى
 نو جلات لە زمري خخە را ووت سره غېرپە غېرپە شو سره كېناستلى
 جلات ورتە ويل خنگە به شى دا شرطونە زە به پرئايى كرم .. شمايلې
 د شرطونو جوابونە ور ونسو دل چې اول شرط داسې حل كرە چې
 دغە زما د پېكىي تار واخلە او د اوسيپى پە كوندى يې وترە او پە تېر
 يې وواھە ما تېرىي. بل شرط دغە زما د سمال بە ورتە وبنوروپى نوبە
 غوا درتە ودرېپەي وبە يې لوشى. درېپىم دغە زما گوته بە د هغې
 غوا پە شيدو كې ووهې هغە بە پوه شى بام تە بە يې پە تاخت
 و خېزروپى. خلورم زما د ئاي لار زما د پلار تر تخت لاتدى دە، دى بە
 ترلاس ونيسى چتىك بە يې لارپە كرپي تە بە راشىپ او هغە دوه نور
 شرطونە مې نە دى زده، دە ورتە وويل هغە زما زده دى چارە بە يې

وکرم سهار شو ملا پاچاته راغى چې زما زمرى راكه بسته نور به
 دې سات پرې تېركىي وي. پاچا هم زمرى ملاته ورکە.
 ملا زمرى كورته راوست او جلات ورخخه راowitz، جلات درېشى
 وکرە او پاچا تە راغى چې شرطونه شرطونه يې ورتە وراندى كېل
 جلات خان لومړي خلور شرطونه د شمايلې په لارښونه حل کړل،
 وختې چې پنځم شرط يې په ئای کوه نوراغى د شبې په هغه
 غنمواوشگو خونه کې يې هغه مېږي برېت يې وموږي يو ګپې چې
 وشوه هغه مېږيان چې د بزگره يې خلاص کړي وو تېول راحاضر شول
 ويل خدمت! جلات خان حکم پرې وکر چې ترسهاره پوري به دغه
 شګې او غنم سره داسي جلاکوي چې يوه دانه سره ګډه نه شي
 مېږيانو هم دا کار صفا وکر او دا شرط يې هم وګاته، شپږم شرط
 بیا پاچا زمرى راوست چې د جلات له زمرى سره يې وجنگوی نو
 جلات د زمرو برېت لمس کړ او يوغتې زمرى يې راویستى د پاچا
 زمرى يې ورمات کړ او دا شرط يې هم وګاته او شمايله يې په نره
 توره وګتلې.

نو پاچا هم شمايله و جلات تە ورکړه پاچاه فکر وکر چې دغه تېول
 کار د مlad زمرى له لاسه خراب شو نو د هغه د وژلو امر يې وکر
 کله يې چې مlad اعدام لپاره بیوه نو ملا پر جلات ناره وکره:
 جلات خانه وروره ولې دې موږ هېر کړو
 جلات خانه: لاس تېلې يې تر تا تېر کړو
 نو جلات خان خنکار پاچا خخه د او ورڅو پاچاهې يې وغوبستله
 هغه ورکړه نو يې ملا خپل وزیر کړ او خنکار يې په دوو ستړو
 ړوند کړ. کيسه ولاره پورته زه ولارم کورته.

بریالی علی خېل-د پښتو خانګې د لومړي ټولګي محصل

د پښتو لرغونې دورې د شاعري عامې ځانګړنې

ددې دورې اثار د خپلو ځانګړو
خصوصیاتو له امله دغه لاندې ارزښتونه
لرلای شي:

۱- د پښتو کوم اشار چې په لومړي ادبې
دورې پورې اړه لري د کمیت له پلوه ډېرنه
دي او د هر شاعر او لیکوال محدودې شعرې
نمونې تر موږ راسېدلې دی. ددې دورې د ډېرو شاعرانو او
ليکوالو د کتابونو نومونه موږ ته بسکاره دی، خوزیاتره دا کتابونه
او د ډوanonه اوس ورک دی. د پښتو د لومړي دورې په اثارو کې
يوازې د سليمان ماکو د تذكرة الاوليا د بشپړ کتاب حینې برخې
موږ ته رسېدلې دی، په عمومي ډول د پښتو د ادبې تاریخ د لومړي
دورې اثار متفرق اثار دی.

۲- که خه هم د پښتو د لومړي دورې اثار د کمیت له پلوه لې دی،
خود کیفیت له پلوه حینې دغه ډول اثار ډېر لور ارزیابې کېدله
شي. د غوري دورې قصیدې، د شیخ متې مناجات، د اکبر
زمینداوري اشعار، د شیخ تیمن، شیخ بستان بدله او هم د علی
سرور او شیخ محمد صالح الكوزي غزلې د خپلو فکري ارزښتونو

ترخنگ لوره هنري مايه هم لري، ددي دوره حيني نور اشعار که خه هم ساده دي، خو په سادگي کي يوه ابتدائي بنکلا هم ورسه مله ده، ددي دوره حيني اثار تش نظمونه دي، چې ناظم نېغ په نېغه خپل هدف په منظومو او وچو الفاظو کي بيان کړي دي.

۳- ددی دوری اثار سره له دی چې په کمی لحاظ لبردي، خوله دغولبرو اثارو هم مورډ په شکلی او موضوعي لحاظ د انکشاف خرک ایستلاي شو.

الف- ددی مهال اثار مورده ته را بنیی چې ددی دورې ادبی پدیدې پر یوه حال ولارې نه دی او نه یو ډول شعری انواع مورډ په دې اشارو کې گورو، بلکې په دې دوره کې پښتو شاعري پر خپلو عنونه یې ملي اوزانو سربېره په دربیمه هجري پېړۍ کې قطعه بیا په پرله پسې پېړيو کې قصیده ورپسې غزل او مشنوي چې د شرقی شاعري، عمده شعری ډولونه دی، خپل کړل. د پښتو د ولسي شاعري له ژانرونو خخه چاريستې او بدلي هم په همدي دوره کې خپله بهه خپله کړي، ده او د پښتو د لرغونو سندرو او شعری انواعو ځای یې نیولی دی.

ج- د شعر حینی ځانګړي معنوی ډولونه، لکه ويارنه (فخریه)، ساقی نامه او حکایتي اثار هم په همدي دوره کې په پښتو شعر کې ځان خرګندوی. د امير کروړ سوری ويارنه، د زرغون خان نورزي ساقی نامه او د دوست محمد کاکړ د غرغښت نامي حینی حکایات ددې دورې د شعر د معنوی اقسامو ډېري بنې نمونې دي. د امير کروړ ويارنه او د زرغون خان ساقی نامه د خپل جوړښت ادبی قوت او شعری ځانګړونو له امله د پښتو ادبی تاریخ په

وروستيو دورو کې هم بل ساري نه لري، دا ډول اشعار موب وروسته هم لرو، خو کوم قوت او شور چې د امير کرور او زرغون خان په ويارنه او ساقۍ نامه کې شته په وروستيو دي ته ورته اشارو کې نه ليدل کېږي.

د- پښتو ادبی پدیدې او پښتو اشارې دې دوره کې مجرد نه دي راپیدا شوي، بلکې د سيمې له ژبو او ادبیاتو سره په ارتباط کې يې وده موندلې ده. د درېسمې هجري پېړي په دوران کې له عربي ژې څخه پښتو ته ژباره پیل شوه او د ابن خلاډ شعر ابو محمد هاشم په پښتو نظم ترجمه کړ او بیا را وروسته له فارسي ادب سره د پښتو ادبیاتو نېډې اړیکې پاتې شوي دي. پښتو ادبیاتو په دې دوره کې ځینې معنوی ارزښتونه له فارسي ادب څخه خپل کړي دي، دا خبره طبیعې هم ده، ځکه فارسي دغه مهال په منطقه کې مسلطه فرهنگي ژبه وه، ډېر شاعران او فرهنگي اشارې په درلودل، نو ددغسي یوې ژې اثرات د منطقې په نورو ژبو حتمي دي. له فارسي اشارو نه پښتو ته ترجمه هم دغه مهال پیل شوي ده، د لسمې هجري پېړي په لوړیو کلونو کې یوې پښتنې مېرمنې د سعدی بوستان په پښتو نظم واراوه.

ه- ددي دورې متفرق اثار د سيمې په لحاظ هم په یوه ئای کې نه دي ایجاد شوي، بلکې له غوره نیولې ان د هندوستان ترسیمو پورې پرتو ځمکو کې ایجاد شوي دي او دا خبره پر دې دلالت کوي چې پښتنه دا وخت د غور او سليمان پر غرو سربېره د افغانستان او (روه) او هندوستان په لتو کې خپاره وو.

۴- په دې دوره کې موب ځینې داسې متفرق اثار هم لرو چې د دربارونو له خواو ورته د توجه او پالنې څرک هم ځنې ایستلای شو، لکه د غور د شاهانو په دربارونو کې د شاعرانو موجودیت او د

دوى اثار او دغه راز د هندوستان د افغان پاچا سلطان بهلول لودي
دربار هم لب و ډېر دغه ډول خصوصيات درلودل.
ددې دورې کوم اثار چې زموږ په واک کې دي زیاتره د پښتو دوو
لرغونو تذکرو؛ پتې خزانې او تذكرة الاولیا خوندي کپري دي، د
حئينو لکه تایمني او اکبر زمينداوري اثار په متفرق ډول ترلاسه
شوي دي، دغه اثار د منبع پېژندنې له پلوه کومه خلانه لري او له
کره او باوري اسنادو خخه ګنهل کپري.

- دغه لاسته راغلي اثار د ژبي د لغاتو، تركيبونو او نورو
ګرامري ژبنيو خصوصياتو او له نورو ژبو سره د امېزش يو
سيستماتيك تحول په لاس راکوي، دددې دورې لومړني اثار تر
زياته حده د پښتو خپل زاره لغات او تركيبونه لري، خو په
وروستيو پېړيو کې له نورو ژبو په خاص ډول فارسي او عربي سره
نېډ پوالۍ بنېي.

د پښتو د ادبی تاریخ لومړي دوره د پورتنیو خصوصياتو په لرلو
سره پايته رسپړي او پښتو ادبیات له نورو تمایلاتو او نویو فکري
ارزښتونو او تازه ادبی جريانونو سره یوې پرمختللي بلې دورې ته
داخلېږي.

يادونه: په دې ليکنه کې د پښتو ادبیاتو لرغونې او منځنې
دوره، د بساغلي سرمحقق زلمي هبوا دمل له اثر خخه زياته ګته
اخیستل شوي ده.

سونیا سعیدی- د پښتو خانگی د لومړي تولګي محصله

پښتو ادب کې متلونه

متلونه دو ه دولونه لري:

- ۱- منثور متلونه
- ۲- منظوم متلونه

چې بیا هره برخه یې پر خو برخو و بشل
کېږي.

منثور متلونه:

متلونه هغه لنډي، خو پځي تللې او کوتلي جملې دي، چې په د پره
خورده او اغېزمنه بنه په کې لوی لوی مفاهيم حای شوې وي او د پره
ژوره مانا لري.

متلونه د یوې تولني او ولس د خلکود زرگونو کلونو تجربو
تسيجه او انځور دي، چې د دوى د عقل او منطق بنکارندويي کوي.
د متل د کلمې د لغوي تحليل په هکله هینې پوهان په دې عقيده
دي، چې متل د عربي ژبې د کلمې د مثال او مثل مفغان شکل دي.
منثور متلونه هم د منظومو متلونو په څېر ځانګړي اهنګ د ادا
طرز، خورده او پسته ژبه او د الفاظو د جوړښت او ترکیب له مخې
ادبي او هنري بنکلالري، د ژوند تجربې په کې له یو نسل خخه بل
ته په اغېزمنه توګه لپېږدي او انتقالېږي. داله پند او حکمت خخه
ډکې خبرې چې د وینا د ټینګښت لپاره ویل کېږي یو بشپړ مبتدا

او خبر لري، منشور متلونه د شمپر له مخي د منظومو متلونو په
پرته خو خله ڏېر دي او بېلا بلې بنې لري:
کيسه يي متلونه: چې یوي کيسې يا یوي پېښې ته اشاره په
کې شوي وي.
عادي متلونه: چې د عام ولس فلسفې افکار او ژور مطالب په
کې بيان شوي وي، لکه:
د بنې غونبې بنه بنوروا وي
د ژمي په توده او د دبنمن په خوره مه غولېره
و گتېه فيل و خوره
د منثورو متلونو یو خو نمونې:
او بن چې لاره، مهار يې زه خه کوم
او بن که غټه دی د شيدو تمه تري مه کوه
پنځه ګوتې سره برابري نه دي
تربي عقل دوست هونبیار دبنمن بنه دي
له مزده يې شکرانه ڏېره شوه
ترخه خوره خو ترخه مه وايه
د مړو به لاخه بشادي وي
د مجبور یونوم صبر دی
د مړو پرده خدای کوي
بد زوي نه زوي
بد بوتې بلا هم نه وهې

منظوم متلونه:

منظوم متلونه هجه متلونه دي، چې د شعر او نظم غوندي وزن او
قافيه ولري او دا متلونه د نظم په شان ځانګړي اهنګ، د ادا طرز،
پخه، خوبه او پسته زبه او د الفاظو جوړښت او ترکيب له مخي
ادبي او هنري بسکلا ولري.

لومړۍ دلته يو خو منظوم متلونه راورو:
د لري دې ليدي نه شم د نبدي درته کتني نه شم
د کور غم د گور غم
د بسکار غوبني د ځان غوبني
متل د پښتو فولکلوري ادب د یوې ارزښتمني برخې په توګه:
چې اور یې بل شي خدادي یې مل شي
چې بد کوي کارونه، هغه بد ويني خوبونه
چې بې قامه شي، بې مقامه شي
چې پردي کورته یې تمه شي، یو من غوبنه یې کمه شي
چې په ځان کې یې ويني، په جهان کې یې ويني
چې پير وي فقير وي
چې چم لري چمتو دي، چې چم نه لري هندو دي
چې سم د چا ويل شي، په هر چا یې منل شي
چې د دوو بسحؤ خښتن وي، سخت به یې ځنکدن وي
چې ډب نه وي ادب نه وي
چې دې زده کړه په طفلې، هېر به یې نه کړې تر پيرې
چې زور تېر شي، عقل هېر شي
چې سرو مال ترې جار کړې، نو هر سړۍ به یار کړې

چې سبا شي غم پیدا شي، چې بېگاه شي غم پنا شي
 چې گل کري گل به رببې
 چې لاس په خوشيو نه شي، خوله به په غورو نه شي
 چې مېلمه شي، اسوده شي
 چې مېرونه وي، هلتہ کورونه وي
 چې مشري قمبروي، اختر يې مازيگروي
 چې مر شو، هغه پر شو
 چې مری لري مېلمه خه دی، چې ايمان لري مرگى خه دی
 چې لوی غاپي کوچنى تراپي
 چې مور لري ادکه، په صفت به يې واده که
 چې دا ملاکيسې لري، ما به غونډي ورپسي لري
 چې توري چلپري، وينې بهپري
 ابا په کور نه شته، له ادي ڏار نه شته
 ارمان به کري هلكه، بيا به نه مومنې ادکه
 اسман چې گرزاپري، هومره نه ورپري
 اسمان چې ولاروي، لات به مردار وي
 اس يې په خره بار کړ، خري پري مردار کړ
 اسان يې په سووګتني، مېرونه يې په خولو ګتني
 اصيل خطانه لري، کم اصل وفا نه لري
 امير چې ظلم کاري، اور بل په تول ديary وي
 او به په او بو شيدي په شيدو
 او بن دې هوبنيار کړ، نودې په لار کړ
 او ګره چې سړپري، بلا پري لګپري

اول سلام پسی کلام
اول خان پسی جهان
اول زده کره، بیا کوزده کره
اول نام پسی کلام
بابا ویل، ادی منل
بابا گیلی کوی، ادی پیری کوی
بخشش په لک، حساب په کک
بد به دی په زره کرم، سلام به دی په خوله کرم
بد عادت چې زورور شي، عقل مرور شي
بده ماينه پرېښودل کېږي، بد کښت نه پرېښودل کېږي
برېې شته، برکت يې نه شته
بنده اريان، خدای مهربان
بې ډوډی اوسي، بې کوره مه اوسي
بې زحمته راحت نه شته
بې عقل جمال خوبنوي، عاقل کمال خوبنوي
پاک اوسه، بې باک اوسه
بردي خردی، په شاه زورور دی
پک نه په سرتار لري، نه په چا کار لري
پلار يې ګتي، زوي يې څتنې
په اوړي يې ګته، په ژمي يې څته
په خوله صاف، په زره خلاف
په رنګ بنایسته، په عمل خوار خسته
په زره هونبیمار، په خوله بې کار

په عمر کشر په عقل مشر
په لاس کار، په زره یار
په مسجد کې لمونج او کتاب، په چوک کې چلم او رباب
خنگ چې دې کور دی، هسې یې زړه تور دی
څوک چې دې طلب کار وي، هغه به دې یار وي
څوک مه و هه په ګوته، تا به نه وهی په لوته
څېل عمل د لارې مل
خوار خدای کړې، نودوس چا کړې
دروغجن، هېرجن
د پلار ګټه د امبار ګټه، د زوی ګټه د زړه غوته
د سر نه چې تېر شي، قلندر شي
د کور ګټه، د لاهور ګټه
دوه سره ورونيه، هغه سره تربوره
دولت دې د خان دی، عزت دې په جهان دی
دوست به دې وژروي، دبسمن به دې وختندي
هودې که د بل وه، نس خودې څېل و
زامن خواړه دې، غشی یې کابه دې
سخت ساعت، یو ساعت
عاشق سر نه لري، غم لښکر نه لري
عقل چې یې کم وي، پر کور به یې تل غم وي
عقل عقلمندي غواړي، هنر هنرمندي غواړي
کار اسان دی، پیل یې ګران دی
غل هم وايي خدايه، مل هم وايي خدايه

کار د بابا، خوراک د للا
کام کام ته خی او به خپل مقام ته خی
که یار نادان وي، نو کار گران وي
لکه خان هسپی بی جهان
له ما پیدا شو، راته بلاشو
مور و پلار چې زاره شي، که شکر و لاخواره شي
مه کوه په چا، چې و به شي پرتا
ناسته بنخه کار کوي، ولاره بنخه خار کوي
نن پر ما، سبا پرتا
ورانول اسان دي، خوجورول ډپر گران دي
ورور چې سپور شي، د خپل کور شي
هر چېري چې خوري، هلته به مرې
هر خوک چې وزگار شي، يا غل شي يا بيمار شي
يا د خدای قدرت دي، يا د مېرو غيرت دي.

ضیاالحق ضیاء- د پښتو خانګې د لومړی ټولکې محصل

د پښتو لرغونې دورې ادبی شخصیتونه

څرنګه چې د محترم استاد اسماعیل یون له خوا ماته د پښتود لرغونې دورې د ادبی شخصیتونو په باره کې مقاله را کړل شوې وه، نوما هم کوبنښ وکړ چې مقاله د پښتود لرغونې دورې د ادبی شخصیتونو په اړه ولیکم، څنګه چې د پښتو ژبې لومړی لاس ته راغلی شعر د (۱۳۹ هـ.ق) حدودو کې ویل شوی دی، نوله همدي ئایه د پښتو لرغونې ادبی دوره شروع کېږي او په زرم هـ.ق کال پاڼي ته رسپېري، نوما هم د (۱۳۹ هـ.ق) کال په شمول او له دې خخه را پدې خوا تر (۱۰۰۰)، کاله پورې چې کوم شاعران او د تشر لیکونکي تېر شوی دي د دوى نومونه د شعر یو بیت او یو خو کربنې تشد خپل وس مطابق د خپلې مقالې د بنکلا لپاره دلنه راوړم:

۱- د پښتود لرغونې ادبی دورې لومړی ادبی شخصیت چې تر موربې لومړی شعر را رسبدلى، اميرو کرور دی چې د امير پولاد سورې زوي دي، پر (۱۳۹ هـ.ق) کال په غور کې امير شو او پر (۱۵۴ هـ.ق) کال د فوشنج په جنګ کې مړ شو او جهان پهلوان هم ورته ویل کېده. موربه ته راپاتې شعر چې محتوا ايي فورم يې ويardenه

ده، پتې خزانې د تاریخ سوری په حواله خوندي کړي دی، چې يو
بند يې دلته د بېلګې په توګه راوړم:

زه يم زمرې په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پرتخار او پر کابل نسته
له ما اتل نسته بل په زابل نسته

۲- ابو محمد هاشم ابن زید سرواني البستي د پښتو د لرغونې
دورې ادبی شخصیت دی. د پتې خزانې له ليکنې بنکاري چې
سرواني په پښتو ژبه کې يو کتاب ليکلې دی، چې د (سالو وړمه)
نومېږي، د سالو وړمه د کتاب یوازې نوم مور ته پاتې دی او کتاب
مولیدلې نه دی او هم لوړې ژبارن دی چې له عربي خخه يې پښتو
ته یو شعر راژبارلې. دلته يې د همدي ژبارل شوي شعر یو بیت
راوړم:

ژبه هم نښه وینا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس که زر او درهمونه

۳- شیخ رضي لودي او شیخ نصر لودي دوى دواړه د پښتو د
لرغونې دورې ادبی شخصیتونه دی، چې د یو او بل په مقابل کې
يې شعرونه ویلي دی، پتې خزانې د خپلو قوي اسنادو په مت د دغو
دوو تنو مشرانو اشعار مور ته سپارلې، چې دلته يې د نمونې په
توګه راوړم:

د شیخ رضي لودي شعر یو بیت:

د الحاد په لور دې ترپلل
ګروه دې زموږ وکوراوه

د نصر لودي شعر یو بیت:

د الحاد په تور تورن سوم

زه لرغون خو ملحد نه يم

۴- بېت نیکه هم د پښتو ادب ادبی خپره ده چې په تاریخ کې يې
نوم بېتنى او بتین هم راغلی دی. سلیمان ماکو په خپله تذکره کې د
بېت نیکه د مناجاتو یو توته هم راوري ده چې زه يې دلتہ یوازې يو
بیت راوري، چې د بېت نیکه پر شاعری دلالت کوي.

لویه خدايیه لویه خدايیه

ستا په مینه په هرځایه

۵- اسمعیل هم د پښتو د لرغونې دورې ادبی شخصیت دی. د
اسمعیل په اړه د پښتو مورخینو او اسماع الرجال خاوندان لیکي
چې اسمعیل د بېت نیکه زوی او د خپل تره سربن په کور کې لوی
شوی دی، نو ئکه په سربني مشهور دی او شعر یې موږ ته د
سلیمان ماکو د تذکري په واسطه رارسېدلی دی، زه يې دلتہ يو
بیت د بېلگې په توګه راوري:

تبېنته وکړه له ابلیسه

چې ابلیس لعین بنکاره شي

پته خزانه هم د اسمعیل په باره کې زیاتوي چې يو وخت اسمعیل،
خرښبون او بېت نیکه د کسي غره پر سر مخامنخ ناست وو چې
خرښبون له پلار او تره خخه رخصت شو، نو اسمعیل نیکه د اسي
ناره وکړه:

که یون دی یون دی مخ کې بېلتون دی

له کسي غره خخه ئې خرښبون دی

٦- خربنبون هم د پښتو د لرغونی ادب ادبی خپره ده، د اسمعیل سرپن زوی او د بېتې نیکه وراره و، د پتې خزانې لیکوال هغه داستان رانقلوی چې مخکې د اسمعیل په باره کې ذکر شو، نو خربنبون د اسمعیل د ناري په مقابل کې یوه خلوریزه وویله، خوزه بې دلتہ یو بیت راوړم:

بېلتانه ناره مې وسوه په کورباندي
نه پوهېرم چې به خه وي پېښ په وړاندې

٧- د پښتو د لرغونی ادب ادبی گل شیخ اسعد سوری درپېژنم چې د محمد زوی او د امیر محمد سوری د دربار شاعر و او د دې ترڅنګ د پښتو ژبې قصیده ویونکی شاعر هم و، زه یې دلتہ د قصیدې یو بیت رانقلوم:

د فلک له چارو خه وکړم کوکار
زمولوي هر گل چې خاندي به بهار

٨- شیخ تیمن کاکړ د پښتو د لرغونی دورې ادبی شخصیت د محمد هوتك په حواله راخي چې وايی زما پلار داودخان په «بستان الاولیا» کې د غه لاندې شعر لوستلى او ماله خپل پلار خخه اورېدلی دی، زه یې دلتہ یو بیت راوړم:

ګهیئ رنیا د لمړ خپره سوه
زما پر کور د ویر ناره سوه

٩- بنکارندوی غوري هم د پښتو د لرغونی ادب سینګارونکی بلل کېږي او د پښتو پخوانی قصیده ویونکی شاعر هم و بنکارندوی به تل د غور له سلاطینو «شهاب الدین محمد سام شنباني غیاث الدین» سره په جګرو او جنګکی سفرونو کې ملګری

و زه يې دلته د قصیدې يو بیت راوړم چې د بنکارندوی د شاعری
بنکارندوی کوي:

د پسرلي بنکلوونکي بيا کره سينګارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

۱۰- خليل خان نيازى د پښتو د لرغونې ادب د شاعرانو په کتار
کې رائي چې د سلطان بهلول لودي د دربار شاعر هم دی، رباعي
ليکونکي هم دی. پتې خزانې دده یوه رباعي راواړپده چې د سلطان
بهلول لودي په دربار کې يې ويلې ده، زه يې دلته کت مت راوړم:

خرپې وريزې ژاري له پاسه
کويله رغ کا بېلتون له لاسه
يه هغه لوني گوهر په خول ستا
دا مرحبا که ستا زموږ مواسه

۱۱- زرغون خان نورزى د پښتو د لرغونې دورې ادبې شخصيت
دي. زرغون خان د نورزيو په قبيله کې یو لوی اديب سړۍ تېر شوی
دي، چې یو دبوان هم لري. دوست محمد کاکړي دبوان کتلې دی
چې (۳۰۰) پانيې يې درلودلي او په خپل کتاب «غرغښت نامه» کې
يې د هغه له دبوانه «مشنوی» را نقل کړي ده چې د پتې خزانې
مولف هم د هغه له کتاب خخه راخيسټي ده. زه يې دلته یو بیت
راوړم چې ساقې نامه سرليک لري:

ساقې پاڅه پیاله راکړه
مرور یار مې پخلا کړه

۱۲- زرغونه کاکړ هم د پښتو ادب د لرغونې دورې شخصيتونو
په ليکه کې رائي چې د پښتو د شعر په تاریخ کې لومړنی بنځه ده

چې د شاعرانو په صف کې ودرېږي. د پتهې خزانې په روایت
زرغونې غزلیات او د اشعارو نور اقسام هم درلودل، خو متاسفانه
کومه نمونه يې نه لرو، خو یو حکایت د زرغونې له بوستانه پاتې
دی، زه يې دلته یوبیت راوړم:

اور بدله مې قیصه ده

چې د شاتونه خوبه ده

۱۳- رابعه د پښتو ژبې له بنځینه شاعرانو خخه ده چې د پتهې
خزانې مولف رابعه په لنډه ډول داسې معرفی کوي؛ حال ددي
شاعري ماته نه دی معلوم شوی خولې، څې بشکاره ده هغه داسې
ده چې دا شاعره د کندهار وه په دوران د محمد بابر بادشاهي کې
بي ژوند کاوه. رابعه د بوان هم لري، خو متاسفانه ورک دی خود

محمد طاهر جمرياني له خولي دغه رباعي رانقلوم:

ادم يې مھکې وته راستون کا

په اور د غم يې سوی لړمون کا

دوزخ يې روغ کا پرمخ د مھکې

نوم يې د هغه دلته بېلتون کا

۱۴- مېرمن نېکبخته هم د پښتوند لرغونې دورې له شاعرو
مېرمنو خخه ده. پتهې خزانه د (اولیاء افغان) په حواله ليکي چې
نېکبختې یو کتاب د (ارشاد الفقراء) په نامه وکېښ، زه يې دلته یو
بیت راوړم:

د خدائی حق ته غاره کښېږده

نوري نوري وينا پرېږده

۱۵- دوست محمد کاکر د پښتو د لرغونې دورې ادبی شخصیت
دی او د بابرخان کاکر زوی دی، له خپل پلار خخه ورته ادب په
میراث کې پاتی شوی او د خپل پلار ورک شوی کتاب یې دوباره
نظم کړ او د (غرغښت نامې) په نوم یې یاد کړ. غرغښت نامه کتاب
تر بستان راوروسته هېږد پخوانی کتاب دی او د هغه لاندې حکایت
پتې خزانې رانقل کړی دی:

له نیکانو روایت دی

هسې توګه حکایت دی

۱۶- شیخ محمد صالح الکوزی د پښتو په ادبی دوره کې اهم
دور تېر کړی دی. شیخ صالح موبد پتې خزانې په مرسته پېژنو او
شیخ صالح د اشعارو نمونه موبده پتې خزانې رارسولی ده، زه یې
دلته یو بیت راوړم:

د لیلی د مینې فیض هر سبا ورم

بېھوده منت به ولې د نور چا ورم

۱۸- شیخ متی د پښتو د لرغونې ادب ادبی خېرہ ده چې د
«خدای مینه» په نامه یو کتاب یې هم درلود، خواوس ورک دی.
شیخ متی په پښتو کې لوړ اخلاق او عرفانی شهرت لري او د بابا
لقب هم لري، په پښتو کې د شیخ متی کورنۍ په «متی زې»
شهرت لري، د پتې خزانې مولف د شیخ متی بابا یوه خوبه منظومه
له خپل پلاره او ربدلې او موبده یې رانقل کړي ده، زه یې یو بیت
دلته راوړم:

پر لويو غرو هم په دښتو کې

په لوی سهار په نیمو شپو کې

۱۹- بابا هوتك د پښتو د لرغونې دورې له ادبی شخصیتونو
څخه دی چې هم د عرفان او هم د مشرتوب صفات یې درلودل. د
پښتو شعر په ادبی تاریخ کې بابا هوتك لوړۍ شاعر دی چې د
مغولو پر خلاف یې شعر ویلى دی.

په سور غربل راته نن اور دی

وګريه جوړ راته پېغور دی

۲۰- شیخ ملکیار هوتك هم د پښتو د لرغونې دورې یو ادبی
شخصیت دی چې د بابا هوتك مشرزوی دی، ادب، توره او
مشرتوب یې له پلار څخه په میراث کې رسپدلي دي. پته خزانه د
ملکیار هوتك یوه عشقی سندره رانقلوی چې په پښتو اشعارو کې
د وزن او مضمون له پلوه ډپر قېمت لري، زه یې د سندري سروکۍ
دلته راوړم:

ترنک بهېږي ترنک بهېږي غارې تر غارې

زما زړگۍ خو خپل لالې غواړي

۲۱- د پښتو د لرغونې دورې یو بل ادبی ګل درېېژنم چې هغه
اکبر زمينداوري دی چې ډپر لې اشعار یې د زمانې له انقلابه ساتلي
پاتې دی، یوازي له خوزړو پانو څخه موږ یقین کولی شو چې د
دېوان خاوند او په شعرو کې یې د لوړۍ حل لپاره غزل او مثنوي
موږ ته راپاتې ده، زه یې دلته د غزل یو بیت راوړم:

د خپل ځان له حیرانې څه ويل کړم

د عشق وير به تل په خپله پټول کړم

۲۲- سلطان بهلول لودي د پښتو ژبې د لرغونې دورې د شاعرانو
په ليکه کې رائي چې متاسفانه نور اثار یې ورک دي او یوازي یوه

رباعي يې د يوي یتيمې مرغلري په ھول په پته خزانه کې موموچې
د خليل خان نيازي د رباعي په مقابل کې يې ويلې ده، هغه داده:
ملک به زرغون کرم په ورکره راسه
گوره وريخې د داد لاه پاسه
خول مې د عدل په درو روپ دی
جهان به زېب مومني زما له لاسه

۲۳ - سليمان ماکود پښتو د لرغونې دورې یو ادبې ګل دی او د
پښتو ژې له پخوانيو ليکوالو او شر ليکونکو خخه دي، یو کتاب
يې د تذكرة الاوليا په نامه ليکلې دی، خودا کتاب متاسفانه ورک
دي، خولومړي او همخه يې په کندهار کې د حبېبي صېب لاس ته
ورغلې دی چې ددي نشر لوستل تاسو ته پرېږدم او نمونه يې دلته نه
راوړم.

۲۴ - شيخ عيسى مشواني د پښتو لرغونې ادب ادبې خبره ده
چې د ژوندانه وخت يې پس له (۹۰۰ هـ) خخه تاکل شوی دي. د
شيخ عيسى احوال د پتې خزانې مولف له مخزن الافغاني خخه نقل
کړي دي او وايي چې دی لوی ولې و، په پښتو، فارسي او هندي
ژبو يې شعرونه هم ويلې دي. پتې خزانې د مخزن الافغاني خخه يو
شعر را نقل کړي چې په لاندې ھول دي:

په خپله کار کړي په خپل انکار کړي
کله بادار یم کله مې خوار کړي

۲۵ - احمد لودي د سعيد زوى او د لوديانو له ليکوالو او اديبانو
خخه دی او هم د پښتو د لرغونې دورې ادبې شخصيت دی چې د
اخبار لودي ليکوال هم دی. د پتې خزانې له ذکر خخه دومره نتيجه

اخیستلای شو چې (۲۰۰) هـ خخه وروسته د پښتو تشد لیکوالو سلسله شروع کېږي او د دغه قرن تراخره پوري جاري وه، چې کتاب یې تراوسه نه دی موجود، خود کامران سدوزي تر یوولسمی پېړي پوري کتاب موجود و.

۲۲- شیخ کته د شیخ متی له کورنۍ خخه دی چې د پښتو د لرغونې دورې یو ادبی شخصیت دی، یو کتاب یې د (لرغونې پښتانه) په نامه لیکلی دی، اوس کتاب نه شته خو یوازې یې موبه ته نوم رارسېدلی دی. نعمت الله هروي د ده اولاد په باره کې معلومات راکوي او لیکي چې اته زامن یې درلودل.

۲۷- شیخ ملي د پښتو د لرغونې دورې له ادبی شخصیتونو خخه دی چې د (دفتر) په نامه یې د تشر یو کتاب هم لیکلی دی، خو متاسفانه زموږ په لاس کې نه شته، خو خوشال خټک هم ددي کتاب شهرت ته په یو حئای کې اشاره کوي.

په سوات کې دی دوه خیزه که جلي دی که خفي
((مخزن)) د دروبزه دی یا ((دفتر)) د شیخ ملي

۲۸- شیخ علي سرور لودي هم د لرغونې دورې یو ادبی شخصیت دی. استاد حبیبی وايی دی د هند د ملتان په (گمره) نومي ئای کې اوسيده، نعمت الله هروي یې په مخزن افغان کې ياد لیکلی دی.

محبت پیاله مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور وینم په سترګو د ایاز کې

۲۹- شیخ بستان برېڅ: پلار یې محمد اکرم نومېده له برېخانو خخه و، په ځوانې کې هندوستان ته ولار او دغه هېسود سامانه

نومي ئاي کي اوسبىد. د بستان الاوليا په نامه يې يو كتاب هم
ليکلى دى.

٣٠- كجوخان رانيزى: راروتىي د پښتو ډكشنرى په مقدمه کې
ليکلى، چې ما سره د خان كجو رانيزى يو پښتو تاريخ شته چې په
هغه کې يې د پښتو تاريخي حوادث ليکلى دى. د خان كجو كتاب
موږ نه د ليدلاني خود مره ويلى شو چې د شيخ ملي په خپر يو
قانوني كتاب يې ليکلى دى خواوس متاسفانه ورک دى، کېدى
شي د لندن په موزيمونو کې پيدا شي، حکه چې د راروتىي راتول
شوي كتابونه تراوشه نه دی ضایع شوي.

٣١- باپخان د پښتو يو شاعر هم د چې د تذكرة غرغښت په
نوم يې يو كتاب په شعر کې ليکلى دى او د باپخان له وفات سره
سم ضایع شو.

٣٢- شيخ قاسم هم د پښتو زبې ادبی شخصیت دی چې مور يې
بي بي نېټخته نومبده، شيخ قاسم د خپل ژوند پر يو وخت په
شيخ قاسم سليمان مشهور شواود تذكرة الاوليا په نامه يې يو
كتاب ولیکه چې اوس ورک دى.

٣٣- اللہ يار چې د ژوندانه دوره يې تر (١٠٠٠) خخه د مخه ده، د
تحفة صالح په نامه يې يو كتاب ولیکه چې په دې كتاب کې يې د
خپل استاد شيخ صالح د ژوند احوال او اشعار راتول کړي دى،
تراوشه دا كتاب تر موږ نه دی رارسېدلۍ، خود پتې خزانې ماخذ
دي.

اخؤونه

- ١- د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبی، بېلاپېل مخونه.
- ٢- د پښتو ادبیاتو تاریخ، لرغونې او منځنې دوره، سرمحقق زلمی هېوادمل، بېلاپېل مخونه.
- ٣- عرفان او تصوف، استاد اجمل نسکلی، بېلاپېل مخونه.

سونیا- د پښتو خانگې د لومړي ټولګي محصله

د پښتو لرغونو ادبیاتو محتوايی فورمونه

پښتو لرغونی ادبیات د محتوا له مخي:

۱- ويارنه: د پښتو لرغونی ادبیات لکه
خنگه چې د فورم يا شکل له مخي ګن شمېر
اقسام لري، د محتوا له مخي هم مختلف
ډولونه لري او ګن شمېر موضوعات او
مفاهيم په کې ځای شوي دي.

د پښتو په خورا زرو او پخوانیو ادبی اثارو
کې چې تراوسه کوم اثر زموږ لاسته راغلی دي، هغه د امير کروړ
سوری یو فخریه شعر دی چې پتی خزانې د تاریخ سوری په حواله
خوندي کړي دي، هغه وخت د عباسی دعوت په جنګونو کې چې
امير کروړ ډېږي سوبې وکړلې، نو یې دا بیتونه وویل چې ويارنه یې
بولی، هغه شعر شیخ کته علیه الرحمه له تاریخ سوری نه رانقل
کړي دي.

دا شعر د شاعر لور ډاما می مقام او دده د توري غلبه او بری بنې
تصویروی. شاعر د خپل پاخه شعر او غښتلې قریحې په مرسته
خپله ويارنه په داسې ډول ویلې ده چې یو توانا او مقتدر شاعر ته
بنایي له دغې ويارنې څخه د امير کروړ ملي مینه او د خپل تېرد
پالنې احساسات بنې خرګندېږي او هغه ويارنه یې په دې ډول ده:

زه يم زمرى پر دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پرتخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

۲- ساندي (ويرنه): د پښتو په لرغونو ادبیاتو کي د ويرني
لاسته راغلى شعر د شيخ اسعد سورى د. کله چې سلطان محمود
غزنوي پر غور حمله وکړه او له امير محمد سورى سره يې جګړه
وکړه او په اهنګرانو يې محصور کړ، پر دې وخت اسعد هم د
اهنګرانو په کوت کې و، هغه وخت چې سلطان محمود امير محمد
سورى ونيو او بندې يې غزنې ته یوور، نو امير محمد سورى چې
خورا زبور، مهربانه او عادل امير و له غيرته په بند کې و مر او شيخ
اسعد چې دوست يې و، د امير په مرګ يې دا ساندي وویلې:
د فلک له چارو خه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غټپول چې په بیديا غور بدہ وکا
ربڻوي يې پانې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک خپېره شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورې لاندې زار
دا د ويرني قصیده په سلاست او بلاغت کې د پښتو له لوړۍ
درجې اشعارو خخه ده. په مرثیه قصیدو کې د غزنويانو له عصره
دارسم و چې شاعر به کوبنښ کاوه د خپل مړ ممدوح صفات او
ښېگنې په داسي ډول وښي چې د هغه مقام د خلکو په نظر کې ډېر
لوړ ثابت شي او د ده مرګ د وير اسباب او علل هم وښي.

۳- ستاینه: د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې د ستاینه په برخه کې د بنکارندوی غوری قصیده د یادونې ده. بنکارندوی غوری دا قصیده د محمدسام په ستاینه کې ویلې ده او د هغه سلطان د هند یو سفر تصویروي چې څنګه د سلطان لښکر هند ته ئې او څنګه پر اټک تېربېي. د بنکارندوی دا قصیده لومړی یو غرا، ھېر لور او خوندور تشبيب لري، د بهار مناظرد غرو او رغوزره راکښونکي او بنکلې تصاویر په دغه تشبيب کې ترسیموي او وروسته بیا د سلطان معزالدین (شهاب الدین غوری) ستاینه ته ګرپز کوي او دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار ګنل کېږي:

د پسرلې بنکلونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې للونه
مئکه شنه لابونه شنه لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچې دودی
مرغل رو باندې وبنکل بنونه.

بله د ستاینه سندره چې لاسته راغلې او موجوده ده هغه د تایمنې سندره ده چې د سلطان غیاث الدین غوری په ستاینه کې یې ویلې ده چې ھېره روانه او ساده ده او لړه حماسي رنګ هم لري:

نن زه بغمبم په صفت د سلطان
چې دی بادار غازی ملک د جهان
د فيروز کوه او غور رهنا له ده ده
هم د تېرو تورو برښنا له ده ده

چې توره وکارې چرتون کې خالی
غلیم یې کله کړي په توره سیالي
غیاث الدین د غور زمری عالیشان
د اسلام دیں دده په توره روبنځان.

۴- تصوف او عرفان: د پښتو ژې په لرغونو ادياتو کې د تصوف او عرفان په برخه کې چې کوم شعر موجود دی هغه د شیخ متی بابا تصوفی او عرفانی شعر دی. شیخ متی بابا خورالوی صوفی او عرفانی شاعر دی، ده په غونډان کې یو کتاب کېنسلی و چې نوم یې و (د خدای مینه) او په دې کتاب کې اکثره عرفانی اشعار او مناجاتونه وو او په داسې ډول ویل شوي وو چې پر خلکو به یې ډېر اثر کاوه، خود شیخ متی بابا اشعار متاسفانه زموږ په لاس کې نه شته، خود پتې خزانې مولف یې دغه یوه عارفانه، خوده او بنکلې منظومه رانقل کړې ده:

پر لویو غرو هم په دښتو کې
په لوی سهار په نیمو شپو کې
په غاړه باغ او په شپېلکو کې
یاد ویرژل و په شپېلوا کې

د شیخ متی بابا دا شعر په پښتو اشعارو کې خورا ډېره اهمیت لري او یوه داسې نمونه ده چې د عرفانی او تصوفی شعر په دیباچه او پیل کې درېږي او دا شعر له هغه شعرونو خخه دی چې پښتو شعر ته یې یو بنکلې فلسفې رنګ ورکړي دی.

٥- عشق او محبت (Lyric): په پښتو لرغونو ادبیاتو کې چې
کوم شعر عشقی یا لیریک رنگ لري او موجود دی هغه د تایمني
عشقی سندره ده، چې د وزن، الفاظو او کلماتو له پلوه خالص او
سوچه پښتو شعر ګنل کېږي:

ګهیئ رهنا د لم رخ پره سـوه
زما پـر کور د وـیر نـاره سـوه
د بـېـلتـون وـرـخ تـورـه تـیـارـه سـوه
بغـسوـنـاـخـاـپـهـ چـېـ بـېـلتـونـ رـاغـىـ
زـړـهـ مـېـ لـهـ دـېـ وـېـرـنـېـ شـینـ دـېـ
پـهـ ژـړـاـ ژـاـمـ خـهـ نـاـوـرـينـ دـېـ
زـرـغـونـ لـهـ اوـبـنـوـ مـېـ سـادـينـ دـېـ
پـهـ نـوـلـ نـوـلـېـمـ چـېـ تـاخـونـ رـاغـىـ
نـهـ بـهـ بـیـاـ يـمـ نـهـ بـهـ بـیـاـ رـاسـیـ
نـهـ بـهـ تـیـارـهـ شـپـهـ زـمـاـرـنـاسـیـ
نـهـ بـهـ شـهـیـ رـاتـهـ پـخـلاـسـیـ
بـېـلـېـرـیـ پـېـرـیـ اوـسـ دـیـونـ رـاغـىـ
دـ خـبـتـنـ پـارـدـیـ هـېـرـمـېـ نـهـ کـرـېـ
آـغـلـیـهـ مـخـ چـېـ پـهـ یـانـهـ کـرـېـ
اوـرـ بـلـ دـېـ پـرـېـنـوـیـ وـاـتـهـ کـرـېـ
پـرـمـاـدـ بـلـ اوـرـ کـرـاـوـونـ رـاغـىـ.

دا شعر له هغۇ اشعارو خخە گەنەل كېرىي چى غنايىي ياد موسىقىت خوا لرى او لکەد پىنتو اكترە عوامىي اشعار پە خوارەد او خاچى غېرە ويل كېرىي.

لە دغە شعر خخە بىنكاري چى تايىمنى بە يو عاشق مشربە سرى و او كله بە يې د خپلو عاشقانە جذباتو پە شور او هيچان كې خوارە شعرونه غېرەل. ددى شعر زېھ سېپېخلىپى، پاكە او سېپىنە دە. بلە عشقىي يالىريك سىندرە چى موبەتە رارسېدىلىپى دە هغە د قطب الدین بختىيار سىندرە دە، د مىنىي او د مىن د زېھ احساسات يې پە بىنە ھول خېرىند كېرى دى. دا شعر لکە او سىنى عاميانە اشعار تىكاراپدونكى كسر ھم لرى او داسې بىنكاري چى قطب الدین د مىنىي پە دنيا كې تاودە جذبات لرل:

ویر مى زېھ سورى سورى كە
راتە وگورە ملوكى
پە بېلتون كې دې وباسىم
لە خوبىمنە زېھ كى كوكى
راتە وگورە ملوكى
راتە وگورە ملوكى

بلە لىريك سىندرە چى پىنتو لرغونو ادبىياتو تە بىكلا او رنگىنىي وربىنىي، هغە د شىخ ملکىيار هوتك سىندرە دە، شىخ ملکىيار هوتك د مىنىي ڈك زېھ درلۇد او د عشق او مىنىي پە لازە يې قدم او قلم وھلى دى. پە خزانە دده يو داسې عشقىي سىندرە رانقلۇي چى

په پښتو اشعارو کې د وزن، بحر او مضمون له پلوه ډېر قیمت لري
او د یوه ساده عشقی پښتنی فکر استازیتوب کوي.
ده دا شعر د طبیعت په نسلکلې لمن کې د رود پر غاره د سپینې
سپورډی، په نسلکلې رنا کې غړولی دي.
ترنک بهېږي ترنک بهېږي
غارې تر غارې
زما زړګۍ خو
خپل لالې غواړي

۲- مناجات: د پښتو ژې په لرغونو ادبیاتو کې د مناجاتو په
برخه کې لوړنې لاسته راغلی اثر د بېت نیکه دی چې دده د ژوند
زمانه د خلورمې هجري پېړي په شاوخوا کې تاکل کېدی شي او دا
شعر یې (۳۵۰) ه په شاوخوا پورې اړه لري. (خداي د ژوندون
واکمن دی مالک الملک دی، دی بساغلی کورنې سرو ته ورکوي
نو خدايه موږ ستا مریي یو) او د بېت نیکه هغه شعر دادی:

لويه خدايه لويه خدايه
ستا په مينه په هر ئايمه
غر ولاردي درناوي کې
ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرولمنې
زمور کېږدي دي پکې پلنې
دا وګري ډېر کړي خدايه
لويه خدايه لويه خدايه

٧- رزم، جنگ او تىڭ: د پىنتو په لرغونو ادبیاتو كې لومۇنى
 لاسته راغلى اثر د رزم په بىرخە كې د ملکىيار غرشىن شعردى، چى
 د (٥٨٠) ھـ كاڭ په حدودو كې يې ليكلى دى. ملکىيار يو غېبتلى او
 تورىالى سپى هم و او د تورى او ادب لە خېتىنانو خىخە و چى لە^١
 سلطان سره يې په جهاد او جىڭرو كې ملگەرى كولە، داسې بىكارى
 چى ملکىيار پر جنگىاليتوب او تورىالىتوب علاوه ادبىي ذوق هم
 درلۇد، په خېلە هم شاعر و او د نورو پىنتو شاعرانو اشعار يې هم
 تىل لوستىل، په هغە مىدان كې چى ملکىيار د سلطان معزالدین لە^٢
 لېنگىرو سره يوئىخاي جنگىبىرى او نېدى و چى د سلطان لېنگىر ماتە
 و كېرى، نۇ دې تورىالىي اديب او عارف يوھ د تىڭ او جنگ سىندرە
 و ويلە او لېنگىريان يې همت او شجاعت او تورىالىتوب تە تشويق
 كېل، تر هغە چى بىرالىي شول او د جنگ پر د گرى يې سوبە په بىرخە
 شوھ. سليمان ماكولىكىي چى په جىڭرو كې ملکىيار دا پاركى ووايە
 چى غاريان و پارېدل او په خېر د زمۇرۇرتۇي شول. د ملکىيار دا
 شعر چى د قديمۇ اقامۇد حماسييورنگ لرى لە هغۇ سىندرۇ خىخە
 دى چى پخوانىيۇ پىنتىنۇ بە د جىڭپىر پر مىدان ويلې او مقصد يې دا
 و چى د زلمۇ احساسات تاودە كېرى او پر جنگ يې بىنه و پاروی:
 خېتنى مۇملۇ دى   او س مويرغل دى   ھېۋاد د بل دى

غازيانو گورئ   خېتنى مۇملۇ دى

بلە د مقاومت يا رزم كومە سىندرە چى لاسته راغلى دە هغە د
 باباھوتىك رزمى يا د مقاومت سىندرە دە چى د مغۇلۇ لە لېنگىرو
 سره د جنگ پر وخت يې ويلې دە او هغە سىندرە دادە:

پرسور غربل راته نن اور دی
و گړیه جو راته پېغور دی
پر کلی کور باندې مغل راغی
هم په غزنی هم په کابل راغی
غښتليونتګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلووار دی
په پښتونخوا کې یې ناتاردی
پر کلی کور باندې مغل راغی.

۸- اخلاق: په پښتو لرغونو ادبیاتو کې لاسته راغلی اخلاقی
شعر د زرغونې کاکړ دی، چې غالباً به د نهمه هجري پېړی په
دویمه نیمايی کې زېړېدلې وي. دا مېرمنه د شاعرانو په ډله کې په
لومړۍ صف کې درېږي.

که مور په پښتو ادب کې د اخلاقی شاعرانو لپاره یوه خانګړې
ډله ومنو، نوزرغونه به له خپل بوستان سره د هغو په سر کې ولزه
وي، څکه چې تر دې دمخته کوم اخلاقی شاعر مور ته نه دی معلوم
او زرغونه د شیخ سعدي د بوستان په منظومه ترجمه د اخلاقی
شاعرانو له ډلې خخه بلای شو.

د زرغونې یو حکایت چې د پټې خزانې په واسطه مور ته
رار سېدلې دی، هغه دادی:

چې له شاتو هم خوبه ده	اور بېدلې مې قیصه ده
بایزید چې ورځ سهار	دا ختر په ورځ سهار
په کوڅه کې تېړېدلې	له حمامه راوتلى

راچپه کړلې ناپامه	ایرې خاورې چا له بامه
په ایرو په خاورو خړ	مخ او سریې سوککر
د خپل مخ په پاکېدو سو	بایزید په شکر کښو سو
چې زه وړیم د بل اور	چې زه وړیم د بل اور

بله مېرمنه چې په لرغونو ادبیاتو کې یې لویه برخه اخیستې ده،
هغه مېرمن نېټکخته ده چې د هغې اشعار هم اخلاقې، د نصایحو
او د پند او تبلیغ رنګ لري. د نمونې په ډول د هغې یو شعر دادی:

په زړه بناد شې ای مومنه	په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه تینګ شه له یقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خودنمای مه شه خود بینه.

نو له دي خخه دا تیجه اخیستلای شو چې په لرغونې دوره کې هم
شاعران د لورې شعري او ادبی ذوق خاوندان وو او د خپل ذوق،
تخیل او جذباتو په مرسته یې د مختلفو موضوعکانو لکه: ويارنه،
ساندي یا ويرنه، ستایينې، تصوفی او عرفاني، عشقی یا لیریک،
مناجات یا راز و نیاز په برخه کې او د رزم یا د جنګ او ننګ او
بالاخره د اخلاقو او نصایحو په برخه کې یې اشعار ویلی دي.

حسن الله همت- د پښتو خانګي د لوړۍ ټولګي محصل

په پښتو لرغونې شاعري کې څلوریزه (رباعي)

څلوریزه هغه شعری فورم دی چې له عربی
څخه پښتو ته راغلی دی. د یوې بلې
پېژندګلوی، له مخي لرو چې د پښتو نظم
لیریک ډول پخوانی ادبی ژانر دی، چې په
پښتو نظم کې ډېر لرغونې او غوره ځای لري.
په پښتو کې رباعي ته څلوریزه وايسي، لکه
څنګه چې يې له نامه څخه معلومېږي، دا فورم څلور مسرې لري،
له ټینو استشنايي حالتو پرته چې په هغې کې کېدی شي د درېېمې
مسرې یوه څېه د قافيه والو مسرو تر څو کمه يا زیاته شي، په
تولیز ډول د ټولو څلور وارو مسرو د څو شمېر یې سره مساوي وي.
د رباعي لوړۍ بیت مقفى، درېېمې مسره یې قافيه نه لري او د
څلور مسرې قافيه یې د مطلعې قافيه تعقیبوي. مخکې له هغې
چې په پښتو ژبه او ادب کې عربی عروض خپلې اغېزې وښدي په
پښتو ادب کې یو ډول رباعي موجوده وه چې په ملي وزنونو به ويل
کېدہ.

رباعي د پښتو ژبي او ادب د نورو نظمي ژانزو نو په خبر د یوه اوږد
تاريخي بهير نتيجه ده. د ځنه ژانرنه یوازي په کلاسيک پېر، بلکې

په لرغونی پېر کې هم پېژندل شوی ادبی ڈول دی، چې ہ پرو
شاعرانو په همدی چولي کې شعرونه او نظمونه ويلي دي.
په کلاسيک پېر کې ددي ڇانر بېلگي ددي مهال د شاعرانو په
ليکنو او شعرونو کې ہ پري زياتي گورو. په پښتو کې د بېلابلو
خچو په شمېر خلوريزي چيل شوي، خولس خپيزې خلوريزي په کې
زياتي دي او دا اکثره په تول تللې دي.

هغه رباعي چې لس خپيزې دي، هره مسره يې د اهنګ له مخي
تقریباً پر دوو برخو بشل کېږي. پنځه خپې یوه خوا او پنځه بله
خوا، د رباعي تکنيک او جوله د پښتو ژبې د نورو ادبی نظمونو په
خرنگوالي او خومره والي کې د ارزښت وړ مقام لري. د رباعي په
جوله کې لنډې- لنډې موضوعګانې ددي ژانر منځپانګې جوروسي.
دغه لنډې- لنډې موضوعګانې چې د تولنیزو غوره مطالبې د
خرګندولو په خاطر د شاعر له فکر او اندېښني رازې بدلي، ليکل
شوي دي. دغه ډول څېل د هغه مهال تولنیزو ستونزو د حلولو او
بنې لارښوونې په برخه کې ستره دنده سرته رسولي ده. خلوريزه د
غزل په شان ده، خوتپير يې دادۍ، د خلوريزې د بیتونو شمېر دوه
بیتونه وي، چې د غزل د جولي په خېر لومړي بیت يې مقفې وي
يانې په وزن او قافیه کې سره یو وي. همدارنګه د رباعي خلورمه
مسره د وزن او قافیي له پلوه د مطلع په شان وي.

په «فرهنگ ادبیات» کې زهرا خانلزی خلوریزه داسې را پېژنی:
((رباعي خلور مسرې وي، چې لو مرې، دويمه او خلورمه مسره يې
د واحدې قافیې لرونکې وي. رباعي په فارسي ادب کې د (ه، ق) له
لرغونو پېرونو خخه ددي رېبي او ادب په شاعرانو کې دود شوي ۵۰.

ددی ډول شعرونو او نظمونو رینبې د فارسي ادبیاتو په تاریخ کې آن خلورمې هجري پېړۍ ته رسپېږي.) داکتر ذبیح الله صفا په (تاریخ ادبیات ایران) کې لیکي: «(ددی مهال شاعرانو د شعر په بېلاړېلو څېلونو کې د مشنوی، قصیدې، غزل، رباعي او نورو په هکله لیکنې کړې دي.)»

له پورته لیکنې څخه جو تپري چې رباعي په فارسي ادب کې په خلورمه هجري پېړۍ کې د نظم د پورتنيو یادو شويو ډولونو په څنګ کې د یو بنکلي ادبی ډول په توګه پېژندل شوې او کارول شوي ۵۵.

اصله خبره داده چې په پښتو ژبه او ادب کې دغه ډول ادبی نظم په لرغونې پېر کې هم شتون درلود، چې د پښتو په ملي وزنونو ويل کېدہ، په کلاسيک پېر او له دې مهاله مخکې عربی عروضو ته نړدي د دېوانې نظمونو په ډله کې د رباعي د نظم ډول هم ليدل کېږي. د پښتو ژبه او ادب لومړنۍ رباعي چې د پټې خزانې له لاري لاسته راغلي، خليل خان نيازي ته منسوبه ده، چې سلطان

بهلول (۸۹۴ھ) ته یې ويلى وه او په لاندې ډول ده:

خرې ورې ځې ژاري له پاسه
کويله بېغ کا بېلتون له لاسه
یه هغه لوئي گوهر په خول ستا
دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

سلطان بهلول ددي رباعي له اورېدو سره سم په خواب کې دا لاندې

رباعي ويلى ده:

ملک به زرغون کرم په ورکره لاسه
گوره وربخی دداد له پاسه
خول می د عدل په درو رون دی
جهان به زېب مومنی زماله لاسه

هندسي شكل يې:

+ _____

+ _____

_____

+ _____

د رباعي يوبله ببلگه د دېوانې ادب له رامنځته کېدو لې مخکې په
کلاسيک پېر کې (۹۲۰ھ) د رباعي نومې يوې پښتنې شاعري يوه
څلوريزه ده چې د منځپانګې له مخې ددي مهال د رباعي د نظم
خرنګوالۍ تري پوره خرګندې شي.

هغه داده:

ادم يې مخکې و ته راستون کا
په اورد غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د خمکې
نوم يې د هغه دلته بېلتون کا

بله خبره داده چې رباعي له موضوعي پلوه د پند و حکمت په باب
وي او هم عشقې او ټولنيزې خواوي لري، له د غو خرګندونو خخه
معلومېږي چې څلوريزه په کلاسيک او لرغونې پېر کې د یو غوره
ادبي ژانر په توګه کارول شوي ده او د شاعرانو د شاعرانه

احساساتو په خرگندولو او د ټولنيزو موضوع ګانو په انځورولو کې
بي کارنده مقام درلود.

اخحونه

کلاسيک ژانرونه: د محبوب شاه ارزومند ليکنه.
د پښتو شعر هندسي جوړښت: د پوهندوي محمد اسماعيل یون اثر.
د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړۍ او دویم ټوک: د پوهاند عبدالحى
حبيبي اثر.

حمیدالله وفا - د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

په لرغونې دوره کې په پښتو ژبه او شاعري مذهبی تاثيرات

په پښتو شاعري باندي په لرغونې دوره کې مذهبی تاثيرات لېوو، ځکه په هغه وخت کې د پښتو سوچه او پاک لغاتونه کارېدل او مذهبی تاثيرات لاد هېواد گوت گوت ته دومره نه وو خواره شوي چې پر ادبیاتو دې پراخ تاثير وکړي. تر لرغونې دورې وروسته په پښتو شاعري باندي مذهبی تاثيرات په شول او د پښتو له پخوانيو اثارو څخه هم داسي بنسکاري چې پښتنه د اسلام په اوایلو کې مشهور وو او د دوي ژبه هم په دغه وخت کې يوه داسي ادبی ژبه وه چې په بنه او پاخه اشعار يې درلودل، لکه د امير کرور په وخت کې شعر له مذهبی تاثيراتو څخه لري و، ځکه هغه د پښتو له سوچه او خپلو لغاتونو څخه کار اخيستي دي، چې وروسته د روبنانيانو په وخت کې په پښتو شعر باندي مذهبی تاثيرات په شوي دي. د پښتو په خورا زړو او پخوانيو اشعارو کې چې تراوسه زموږ لاسته راغلي دي، د امير کرور سورې يو فخریه شعر دی او له دې شعر څخه داسي بنسکاري چې په سوريانو کې د پښتو شعر د اسلام له ابتدا څخه موجود و، ځکه د امير کرور د ژوند وخت له (۱۰۰هـ)

خخه وروسته شروع کېږي او بیا مورډ وینو چې په سوریانو او هم د غور په او سېدونکو کې د سلطان محمود تر عصره (۴۰۰ھ) پورې هم د پښتو شعر نېټګنې پورته وي، نوله دې خخه ثابتېږي چې د اسلامي دورې په لومړيو خلورو سوو کلونو کې غور او سوری قبایل د پښتو د شعر او ادب زانګو وه او په دغه وخت کې پښتو ژې پاخه اشعار او ادبی اشار درلودل او د امير کرور له شعر خخه څرګندېږي چې په لومړۍ دوره یانې اوله او دویمه هجري پېړۍ کې پښتو ژبه په غور کې د نورو ژبوله اختلاطه سوچه وه او دا سوچه توب او خالصوالی یې تر (۴۰۰ھ) پورې هم ساتلی دی.

خومره چې په اسلامي دوره کې پېړۍ پري تېږېږي، هغومره ژبه او شاعري له سوچه توب نه لري کېږي او نور عناصر پري ګډېږي. په دویمه هجري پېړۍ کې پښتو ژبه او شعر سوچه او خالص و، خو په درېیمه پېړۍ کې د عربي ژې لغوي او ادبی اغېزې پري شوې دی او د عربي فکر او ادب اثر په هغو ځایونو کې غالې شوی دی چې د عربو د حکومت اثر هلتنه ډېرو.

شيخ رضى او نصر لودي د شيخ حميد له کورنى خخه دي، رضى د حميد وراره او نصر لودي یې زوى دي. شيخ رضى خپل تربور (تره زوى) ته داسي ليکلې دي:

د الحاد په لور دې ترپلل
ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونلى په زيارنه
تا په تور و توراوه

نصر لودي د شيخ رضي په غبرگون کې وايي:
د الحاد په تور تورن سوم
زه لرغون خو ملحد نه يم
زما د بننه هسي توراکړي
که ملحد يم د بننه يم.

د لوديانو په وخت کې که خه هم تر هاشم سرواني وروسته دی، خود
پښتو سوچه توب او ژبي نبه والى قوي دي، د مذهب او د عربي اثر
لوبنکاره کوي. له (الحاد) او (سنتي) خخه بنکاري چې مذهب او
عربی ژبي اثر په دغوا وختونو کې تشن په ديني اصطلاحاتو پوري
محدود او لاډېر عربي اصطلاحات په ژبه او ادب کې نتوللي نه
وو.

د لودي کورني د اسلام سوچه خدمتگاران وو او غونبنتل یې چې د
پښتونخوا په بېلا بلو سيمو کې د اسلام رينا خپره کري. نصر لودي
په خپل نظم کې له حانه بنه دفاع کړي ده او خپل عقайд یې د
پخوانيو په ډول د (سنت) تابع بللي دي. تر دي وروسته ان تر
روباناني دورې چې کوم شعرونه ليکل شوي، په پام وړ شمېر
شعرونو کې مذهبی تاثيرات او د عربي ژبي اغېزې خرګند پېږي، خو
د لرغونې دورې په انډول بیا په روباناني پېر کې دا اغېزې زيانې
خرګند پېږي.

زبیر حمیدی- د پښتو خانګې د لومړي ټولکې محصل

د پښتو لرغونی ادب په پرمختیاې بھیر کې د بسحو ونډه

که چېږي مورډ د پښتو شفاهي ادبیات مطالعه کړو، نو د دغوغه شفاهي سندرو په جوړولو کې د بسحو برخه د یادونې وړده او ډېرې زیاتې دغه ډول شفاهي سندري پښتنو کلیوالو او مېرمنو جوړې کړې دي، خو څنګه چې د دغوغه شفاهي سندرو ويونکې زیاتره نه دي معلوم،
نو پردي اساس مورډ د دغسې هنري ذوق خاوندانو ډېرو بسحوله
نامه خخه نه یو خبر، خو کله چې د پښتو تحريري ادبیات مطالعه کړو، نو د نهمې هجري پېړۍ په اوخر او د لسمې پېړۍ په اوایلو کې مورډ د ځینو پښتنو بسحوله نومونو سره مخامځېړو، چې په پښتو ژبه ترې اثار پاتې شوې دي.
ددغوغه بسحواثار مورډ ته دا هم رابنيي، چې دغه وخت د پښتنو په ځینو کورنيو کې د بسحوباسواده کېدلولته توجه کېدہ او داسي بسکاري چې دغه مهال ځینو پښتنو بسحوله دا حق ورکړل شوی و، چې سواد زده کړي، د ديني علوموزده کړه وکړي او د مدارسو ځینې نصابي منظوم او منشور کتابونه ولولي په دغوغه باسواده بسحوله کې چې به که کومې یوې د لیکوالې او شعرويلو استعداد

درلود، نو دې خواته به يې هم پاملننه کوله او په پښتو به يې ئىينې اثار يا ژبارل او يا به يې ننظمول. دغه اثار زياتره اخلاقېي او ديني تبليغي رنگ لري. ددغو بسحوله خوا ددغه ډول اثارو تاليف او ترجمې ته توجه به د دوى د همدغه ديني تعليم تيجه وي او د همدغو تعليماتو تر فکري اغېز لاندي به يې ديني، تبليغي او اخلاقېي اثارو ايجاد او ترجمې ته هڅه کړي وي. که نه وي د پښتنو ګلیوالو بسحوله خوا چې کوم شفاهي ادبیات ايجاد شوي دي، زياتره ليږيک او غنائي رنگ لري، او س هم دا ثابته شوي ده چې بسحې له نرينه سره یوشان استعداد لري، هغه بسحې چې اثار يې د پښتو په لرغونې ادبې دوره کې د مطالعې ځای لري په ددغو بسحوله کې لومړنۍ يې زرغونه کاکړد، چې غالباً به د نهمې هجري پېړه په دويمه نيمایي کې زېړېدلې وي.

دا مېرمن د کندهار په پنجوايي کې او سېده، پلار يې ملا دين محمد کاکړ نومېده او دا خپله د سعد الله خان نورزي ماينه وه، دې مېرمنې پر (۹۰۳ هـق) کال د سعدی بوستان په پښتو نظم ترجمه کړي دی. د پتې خزانې روایت دی، چې دغې مېرمنې د بوستان پر ترجمې سربېره نور اشعار هم ويلې وو، د زرغونې د پښتو بوستان یو حکایت پتې خزانې راوري دی، چې زه يې خوبیته دلته را اخلم: اورېدلې مې قيصه ده چې له شاتوهم خوبه ده
 د اختر په ورخ سهار بايزيد چې و رويدار
 له حمامه راوتلى په کوڅه کې تېړېدلې
 ايرې خاورې چا له بامه راچېه کړلې ناپامه
 مخ او سريې سوکړه په خاورو خړه

د خپل مخ په پاکېدو سو
چې په اور کې سم نسکور
بايزيد په شکر کينوسو
چې زه وړیم د بل اور

د ادبپوهانو په وینا دا ترجمه ډېره غښتلي ده او زرغونه د سعدی
بوستان له ترجمي بريالي راوتلي ده.

د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې د زرغونې پښتو بوستان
لومړنی اخلاقی اثر دی او تر دغه اثر دمخه موږ په پښتو ادبی اثارو
کې د اخلاقی مفاهيمو لرونکي دغسي اثار نه لرو. د استاد حبibi
خبره چې که چېري موږ په پښتو ادب کې د اخلاقی ويناوو خاوندان
سره بېلورو، نوزرغونه له خپل پښتو بوستان سره ددي ډلې په سر
کې درېبوي.

پردي سربېره له فارسي ژبي نه پښتو ته د ادبی اثارو د ترجمي
تاریخ هم د زرغونې کاکړې له خوا د بوستان له همدي ترجمي خخه
پیلېږي، تردي ترجمي دمخه موږ ته بل داسي اثر نه دی معلوم، چې
له فارسي ژبي خخه دې پښتو ته ترجمه شوي وي.

زرغونه کاکړ سربېره پردي چې د پښتو شاعره او مترجمه وه، ددي
ترڅنګ يې بل هنر هم درلود او هغه دا چې نوموري ډېره به خطاطه
هم وه.

بله مېرمن چې موږ يې باید په زرغونې کاکړې پسې اثار په دې
ځای کې مطالعه کړو، هغه رابعه ده. رابعه د پتې خزانې له ليکنو
سره سم د ظهيرالدين محمد بابر (۹۳۷ھـ) د زمانې شاعره ده، په
کندهار کې او سېده، د اشعارو دېوان يې درلود، ددي شاعري دغه
لاندې رباعي پتې خزانې راوري ده:

ادم يې مخکي و ته راستون کا
په اور د غم يې سوی لرمون کا
دوزخ يې روغ کا پر مخ د مخکي
نوم يې د هغه دلته بېلتون کا

له دې يوي رباعي پرته ددي نور اثار موب ته نه دي معلوم، خوله دې
يوې رباعي خخه يې هم د وينا قدرت بسکاري او دا رابنيي چې
رابعي به په خپل دبوان کې عشقی موضوعات په خورا ادبی تراكت
او لطافت بيان کړي وي.

درېيمه مېرمن چې په لرغونې ادب کې د مطالعې څای لري، هغه
نېکبخته ده. مېرمن نېکبخته د شيخ الله داد لوروه، چې پلار نيكه
ې په اشنغر کې او سېدل. نېکبختې پر (۹۵۱ هـ) کال له شيخ قدم
سره واده وکړ، مېرمن نېکبخته زاهده، پرهېزگاره او عالمه مېرمن
وه. نېکبختې پر (۹۴۹ هـ) کال د ارشاد الفقرا، په نامه یو کتاب
ليکلی و، چې درې توقې تري محمد هوتك په پته خزانه کې را
اخيسټي دي، د يوي توقې خو بيته يې دادي:

په زړه بناد سې اي مومنه   په ظاهر په باطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه   په زړه تینګ سه له یقينه
شکر صبر په هر حال کړه   خودنمای مه سه خود بینه
د مېرمن نېکبختې لاسته راغلي منظومي توقې تبلیغی رنګ لري
او نصائح او پندونه يې په دې اثر کې وړاندې کړي دي، که خه هم د
نېکبختې کتاب له او سنیو ادبیاتو سره دېرسمون نه لري، خو
مخکي داسي کتاب نه و.

د پښتنو په تاریخي فرهنگي بهير کې بله شاعره او اديبه نازو انا ده. د پتې خزانې په قول: «مېرمن نازو د سلطان ملخی توخي لور ده او پر ۲۱۰ هـ کال په تازی نومې سیمه کې زېړدلي ده، سلطان ملخی په هغه وخت د غزنې تر جلد که د اقوامو مشر و او په استقلال يې حکومت کاوه، معاوض او ساري يې نه درلود او نازو په کوچنيوالی له پښتنو مېرمنو او سپین بېرو علماو خخه لوست کړي و، مېړه مخې ارتينه و چې نارينه يې مېړانې او شجاعت او سخاوت ته حیران وو. له ثقه روایاتو خخه یوروايت دی چې سلطان ملخی سور غره ته نبدي په جنګ کې وړ او حاجي عادل چې د نازو ورورو، د پلار په اتقام جنګ ته ولار، کلا او کور يې نازو ته پربنودل او په هغه وخت کې نازو توره په ملا کړه او له جنګياليو ټوانانو سره يې کور او کلا د دېمنانو له تاراکه وساتل.

نازو انا په مېلمستيا، غريبانو او مسافرانو په پالنه مصروفه وه او هر وخت به چې په ژمي کې د مسافرو قافلي راغلي د نازو پر کلا يې اړول او دوى به ورته ډوډي ورکوله، د سخاوت نوم يې له خيبره تر کوسانه خپور شو، نازو په حباله د بنالم خان هوتك وه چې د کريم خان زوي او مېرمن نازو خلور زامن درلودل چې مشر يې حاجي ميرخان او نور عبدالعزيز خان، يحيى خان او عبدالقادر خان دی.

نازو انا سربېره پر سخاوت، شجاعت او عبادت هسي ارتينه و چې د خداي تعالي خخه په مناجات يې دې اشعار وویل او یو دېوان يې درلود چې دوه زره بیتونه پکې وو او هلته يې بنه نکات ادا کړي

وو. داسې يې ويلى وو چې نارينه يې هم نه شي ويلاي، دغه رباعي
چې د نازو انا وه په لاندې ډول ده:

سحرګه وه د نرګس ليمه لانده
خاځکي خاځکي يې له سترګو خڅبده
ما ويـلـهـ دـيـ بـنـکـلـيـ ګـلـهـ ولـيـ زـاـرـيـ؟
ده ويـلـ ژـونـدـ مـېـ دـيـ يـوـهـ خـوـلـهـ خـنـدـ ډـدـهـ

مېرمن حلیمه حافظه بله ليکواله او شاعره مېرمن ده چې تر
لرغونې دورې وروسته په کلاسيکې يا منځنى دورې پورې اړه
لري. حلیمه د خان علیین مکان خوشال خان خټک لور وه چې د
عبدال قادر خان خټک سکه خور کېده او د خپل پلار پر ژوند يې
مروج علوم ولوستل او بیا د شیخ سعدی لاهوري مریده شوه. د خپل
پلار عبد القادر خان په لاس يې بیعت وکړ، چې هغه هم د شیخ
دوران خلیفه و، روایت کا چې، حلیمه بي بي فاضله او عارفه بنخه
ده او مېړه يې نه دی کړي، قرآن عظیم الشان يې هم په ياد و، په
پښتو يې اشعار هم ويلی دي. د حلیمي په اشعارو کې مجازي
عشق نه بنکاري، بلکې ټول شعرونه يې د حقیقت په لاره کې دي او
د حقیقي محبوب حقیقي صفت کوي، د بي بي حلیمي غزل دا دی:

د اشنا په فکر خوبنې هسې شان شوم
نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم
چې يې کرمه ستا په مينه سرفرازه
ثناخوانه په خورنګه د رحمان شوم

چې مجاز مې د ایاز ولاری زړه نه
سربلنده تر محمود غونډي سلطان شوم
و هر چا وته چې ګورم واړه دی دی
د جمال په تدارو یې شادمان شوم
د غیر فکر مې له زړه نه رابه رشو
پر خليل و پر عدو باندي يکسان شوم
حليمې د غماز مکرزيات له حد شو
چې دې بېل له یاره نه کا بد ګمان شوم.

تمنا افضلی- د پښتو خانګې د لومړي ټولګي محصله

په پښتو ادبیاتو کې ساندي او د بسادي سندري

ساندي:

خونګه چې ولسي سندري په ولس کې په
شفاهي بهه منځته رائي او هر یو فورم یې په
ولس کې ځاته د ويلو خاص ترتیب او اهنګ
لري، نو بنايی چې په ليکلې بهه زیاتې ولسي
سندري سره ورته والي او نزد پوالۍ ولري، خو
د ويلو له مخي بیا بېخی بېل او ځانګري صنفوونه جورووي، دا ځکه
چې د دغونه سندرو ارزښت او جو پښت شفاهي دی او خلک یې د
اور بدلوا له لاري سره بېلوی او ليکلې بهه یې یوازې د ثبت او تلپاتې
کېدلوا وسیله ده.

د بېلګې په توګه په لوی سر کې خود بسادي بدلي، د اتنې ناري،
غږونه، د بي بي دستې سندري او چغيان د سره ورته سکښت
درلدونکي بنکاري او په عمومي توګه دا تولي یادي شوي سندري
درې مسره ييزې دي، چې د لومړيو او درېيو مسرييو ټافیه یې سره
يوه ده او د دويمې یې ازاده ده، خود ويلو پر وخت داسي سره بېل
اهنګونه او طرزونه لري، چې هېڅ امکان نه لري چې د بسادي بدلي

دې د اتن د نارو په خېر، يا دې ساندي د لنډيوي په خېر او يا دې هم تاریخي ناري د چغیانو غوندي وویل شي، بلکې هر فورم حاتمه بېل سُر او تال لري.

نوله همدي امله موږ هم ساندي په فورمي لحاظ د یوه څانګړي صنف او ژانز په توګه تر خېرنې لاندې نيسو. ساندي چې د عامو ولسي سندرو یو صنف دی، د بنځوله خوا پر مړي باندي ويل کېږي. ټینې خلک یې ستایني، ټینې یې کړيکې او ټینې نور یې غړانګې هم بولې. ټینې ساندي په خپله لنډي وي چې په خاص وزن او اهنګ په کې د مړي د محاسنو او نېکيو، دده د نيمه خوا هيلو، پاته شويو کوچنيو ماشومانو او ناوي، يا که څوان مړوي، نو دده د هيلو د نه ترسره کېدلو او نورو ارمانونو وير په کې کېږي. زه دلتنه هغه لنډي چې خلک یې د ساندو په بهه وايې، ډېري څکه نه راړم چې پر لنډيوي باندي په خپله د لنډيوي په برخه کې پوره خبرې شوې دې او یوازې د یودوه درېبيو لنډيوي په راړلوبسنې کوم.
که نور دې هر خه میراتېږي

میرات دې مه شه دا د غارې تاویزونه

که نور دې هر خه میراتېږي

میرات دې مه شه لوی پتۍ واره ورخونه

بې وروره خور په کوڅه راغله

ناره یې وکړه شپه به چا کره کومه

هغه بنځه چې ساندي کوي، نو د ساندو دویمه مسري نوري بنځې
ورسره غږګوي او په ګله د (واي او وي) په ويلو سرونه او ځانونه
وهي.

دا يې هم خو نوري بېلگى:
پلانكىيە په سردى كېنە يوه مرغى
چې درته ووايي د پلانكى د سلامتىگى
خدا يە پخې كې د غره ممانې
پلانكى شا وو كې بىخە يې ناوي
پلانكى رانه ورە ھولى
وى دې (...) ونه واله پىگى
ساندى عموماً دوه مسره يىزې دى، ما په خپله درې مسره يىزې او
تردى زياتې مسرې والا ساندى نه دى اورې دلى، خو (د خلکو
سندري) نومىي مولف د درې مسره يىزو ساندو يوازې يوه نمونه
لىكلى ده:

پلانكىيە مه شېپې كېره مه كلونه   كور تە دې رادرۇمە
پر خيالي جامو دې پرپوتل گردونه

ب- د بنادى سندري:

د بنادى بدلې چې د واده سندري يې هم بولى، لكه د ولسىي عامو
سندرو د نورو فورمۇنۇ غوندى خاص ويونكىي نه لرى او د عامو
سندرو په كېگورى، كې مطالعه كېرى. دغه سندري چې ئانگىرى
جورې بىت لرى غالباً د بىخۇ لە خوا جورې شوي او په خپله د همىدى
لە خوالە هوكى او كوزدى خخە نى يولې، بىا د واده د درې يىمى او
اوومىي ورئى تى مراسىمۇ پورى دوام مومىي. بىخې د واده، كوزدى،
هوكى او واده د بىلا بىلۇ وختۇنۇ او شېپۇ ورئۇ لپارە بىلا بىلې

سندري لري. دغه سندري په اکشرو پښتنې سيمو کې د بابولالو په نامه پېژني او زياتو پوهاو او خپرونکوهم بابولالي بللي، خود زريني خانګي مولف وايي: «خرنگه چې بابولالي ددي سندرو یوه چېره وړه خانګه ده، نودا نوم جامع او مانع نه دی، نو خکه ځينې محققين د واده سندري يا د بنادۍ سندري ورته وايي او الحق چې سم نوم دی» دی زياتوي: د واده ځينې سندري د بسحوله خوا د نخا په ترڅ کې ويل کېږي.

دغه سندري هېږي لرغونې دی او داسي نښې نښاني له ځانه سره لري چې تراسلامي دورې مخکې بسكاري، د بېلګې په توګه په خو سندرو کې د چندنو، استعمال ته اشاره شته چې دا کار د اريایانو بودايو دوره کې دود و او هندوانو او س هم ساتلى دی، هغه دا چې د چندن، سندل، سندره بوټي خخه د سېپختلтиما او خوشبوبي لپاره کار اخلي او په تندې يې موبني.

د (زريني خانګي) ليکوال د خبرو د بشپړتابه لپاره بايد دومره وايم چې همدا او س هم په ځينو پښتنې سيمو کې د سند استعمال رواج لري، د نتګرهار ولایت د روداتو په ولسوالۍ کې همدا او س هم د زوم کورنى د نورو جورو جامو سره یوځای سندر هم د ناوي پلارګنى کره وړي، د واده په ورخ د ناوي له کورنى خخه یوه بسحه سندر جورو وي او په بل لوښي کې (سور لرګي) په زېرو غوريو کې تکوي، په سندر کې سلايي بدې او کله چې د زوم کور والاد ورځي له خوا په ناوي پسي راشي، نو هغه بسحه لوړۍ پېغلو او بسحه ته پېکۍ او یا پیچه غوروي او بیا په سلايي ورته سندر

وهي چې هلته په هغه سيمه کې يې ((دری، بولی)), نو خرنګه چې
دغه دود همدا اوس هم په پښتنو کې شته، نو ئىكە هغه سندري چې
د سندر نوم پکي راغلى وي، لرغونى بلل زما په نظر د تامىل وړ
برېښي، د محتوا له نظره د واده سندري کله د جنگ او د پېغور
مطالب، کله د خوبنى او خوشالى مطالب کله د ستايىنى او غندنى
مطالب او کله هم توکي تکالې احتوا کوي.

د واده د سندرو د ويلو ترتيب او طرز د اتن له نارو سره جوت توپير
لري، خود شعرى جوربىت له پلوه دا هم دوه مسره ييزى، درې
مسره ييزى او کله هم خلور مسره ييزى وي.

دا يې هم خوبېلگى:

کله چې د نکريزو په شپه د زوم د كاله ورا د ناوي کور ته لاره شي،
نو لو مرى د زوم يوه خپلوانه چې د پر زامن ولري او په کورني ژوند
کې بنه خوشاله وي، ناوي ته نکريزې كېږدي، بيا نو بسحې چمبې را
واخلي او دا سندره وايى:

د کونج مېرمنې پاخه که دې زړه شي
هومره خوپانه څې چې پلانکى خان لونگى په لاس درته رانه شي
يا دا سندره:

اوسم به ګلونه نيسې که د بر بنګوونه يې

اوسم تربنې ووتلې که د دادا د کوره يې

که د (پلانکى) د کوره يې د غولي منځ به نيسې

کله چې د ورا بسخې غواړي چې ناوې په ژړا کړي نو د اسې سندره
ورته وايې:
زموره ناوې تيله داره ده نه ژاري
چې د (مېړه نوم یې اخلي) لغتې و خوري دا به بنه ژاري
يا: کله چې ورا نوي د ناوې کورته حئي په دروازه کې دا سندره
وايې:
درئم که نه درئم شالونګينې
ولاره شم که حمه

اخ

د پښتو شفاهي ادبیات، غوټي، خاورې، ۱۳۶۲، کال، بېلاپل
مخونه.

سودابه رمز - د پښتو خانګي د لومړي ټولکې محصله

د پښتو ادبیاتو فالونه او چیغان

الف-فالونه: د پښتو د شفاھي سندرو په لبر کې یو ډول سندري د فالونو په نامه بنو دل شوي، چې زموبد عامو ولسي سندرو یو خانګړي ډول دی، ويونکي یې نه دي معلوم او د ټول ولس کې مال دی. دغه ولسي منظوم فالونه غالباً د بسخو له خوا جور شوي او داسي سوچه پښتو لغات هم په خپله لمن کې رانغارې، چې تراوسه لپښتو قاموسونو نه دي خوندي کړي. د فالونو د جورې په برخه کې بايد وویل شي، چې کوم تاکلي او زان نه لري، اکثره لومړي، مسره یې لنده او دويمه یې او بده وي، کله یې دويمه مسره هم لنده او کله یې د دواړو مسره سېلابونه سره یوشان وي، خو په هر حال خوبه اهنج لري او هېڅ ډول سکتگي او بندښت په کې نه راخې. فالونه کله دوه مسريز او کله خلور مسريز وي، لکه دا فالونه چې خلور مسرې لري:

د جنت په مناري	سور چرګ وهی ناري
شپرد خدای تېربېي	خلکو کاندۍ نتداري
دوه مسريز فالونه لکه:	
پر کلي عالم خوره راله	د پاسه مسله راله

فالونه د بسحوله خوا د شعبان المعظم پر پنځلسمه شپه چې د برات
 مبارکه شپه ده، د خانګرو مراسمو په ترڅ کې ويـل کېـري، دـاـسيـ
 چې د کـلـيـ پـېـغـلـيـ اوـ بـسـحـيـ سـرـهـ تـولـيـ شـيـ دـوـيـ يـوهـ پـېـغـلـهـ نـجـلـيـ پـاـکـهـ
 ولـمـبـويـ بـيـاـ بـيـ پـهـ بـرـپـسـتـنـ کـېـنـوـيـ اوـ پـهـ اـصـطـلاحـ نـاوـيـ يـېـ کـړـيـ اوـ خـوـ
 تـکـرـيـ وـرـتـهـ پـرـ سـرـ وـاـچـوـيـ، يـوهـ بـسـحـهـ منـگـيـ لـهـ پـاـکـوـ اوـ بوـ خـخـهـ دـکـ
 کـړـيـ اوـ نـجـلـيـ مـخـيـ تـهـ يـېـ کـېـرـدـيـ، دـلـتـهـ نـوـ هـرـهـ بـسـحـهـ اوـ پـېـغـلـهـ خـپـلـهـ
 ګـوـتـمـهـ، بـوـدـلـيـ اوـ يـاـ کـومـ بـلـشـیـ دـخـپـلـ خـانـ اوـ يـاـ هـمـ دـخـپـلـیـ
 کـورـنـیـ دـکـومـ بـلـ غـرـیـ پـهـ نـامـهـ منـگـيـ کـېـ واـچـوـيـ فالـ وـیـوـنـکـېـ بـسـحـهـ
 دـ منـگـيـ تـرـخـنـگـ کـېـنـيـ اوـ فـالـ وـاـيـيـ، دـ شـیـانـوـ دـ رـاـ اـیـسـتـلـوـ تـرـمـخـهـ
 هـرـهـ بـسـحـهـ دـ منـگـيـ تـرـخـنـگـ کـېـنـيـ درـېـ وـارـېـ کـلمـهـ طـيـبـهـ وـاـيـيـ اوـ بـيـاـ
 وـرـپـسـېـ فالـ وـاـيـيـ:

واـچـوـيـ فالـونـهـ چـېـ خـدـاـيـ تـيـنـگـ کـړـيـ تـنـاـوـونـهـ
 فالـ وـیـوـنـکـېـ بـسـحـهـ دـ فالـ دـ هـرـېـ غـزـلـېـ پـهـ پـاـيـ کـېـ وـاـيـيـ: «لـيلـوـ دـ کـاـرـهـ
 کـنـگـرـ» بـيـاـ نـوـ هـغـهـ پـېـغـلـوـتـيـ نـجـلـيـ منـگـيـ تـهـ لـاـسـ کـړـيـ اوـ يـوـشـيـ تـرـېـ
 رـاـوبـاـسـيـ دـلـتـهـ نـوـ هـرـهـ بـسـحـهـ متـوـجـهـ وـيـ چـېـ زـماـ دـ کـنـگـرـ بهـ خـرـنـگـهـ
 غـزـلـهـ پـهـ بـرـخـهـ شـيـ، دـاـ هـمـ خـوـ فالـونـهـ:
 دـ جـوـمـاتـ پـهـ مـخـ رـيـشـكـهـ دـهـ

بـيـ بـيـ اوـدـسـ پـرـېـ کـړـيـ بـيـ بـارـانـهـ زـرـغـونـهـ دـهـ
 لـيلـوـ کـاـرـهـ کـنـگـرـ
 دـ غـرـهـ پـهـ سـرـ کـېـ خـوـشـ خـمـيرـهـ
 کـهـ مـوزـيـ شـلـ اوـرـتـېـ وـکـړـيـ زـهـ بـيـ اـمـيرـهـ
 پـهـ دـېـ توـګـهـ تـولـهـ شـپـهـ تـرـ سـهـارـهـ بـسـحـيـ اوـ پـېـغـلـيـ چـمـبـهـ وـهـيـ، پـهـ
 مجلـسـ کـېـ تـوـکـيـ تـکـالـيـ اوـ پـهـ کـړـسـ کـړـسـ خـنـدـاـگـانـيـ وـيـ دـغـهـ

مبارکه شپه پښتنو پېغلو او مېرمنو ته د خوشالۍ، نېکمرغۍ او په عین حال کې د مېلې شپه هم وي.

په ئىنۇ پښتنو کې، پښتنې مېرمنې د دغه منگي او بو ته ڏېره عقیده لري او له همدي امله د خپل ټيکري پېشكه په همدي او بو لمدوي او بیا گندھه (غوتې) ور اچوي، د دوى داسې عقیده ده؛ کله چې دا گندھه خلاصه شي، حتماً به يو و پښته په کې پيدا شوي وي که دا و پښته سپين و دا مانا لري چې د دې بنسئي ژوند به او برد وي او که و پښته تورو، نودا مانا لري چې دغه بنسئه به بنايي په ځوانې کې مره شي، داسې چې و پښستان به يې لانه وي سپين شوي.

د برات پر شپه د ټولو پښتنو په کورونو کې بنه خواره پخپري، ټکه د دوى ترمنځ داسې عقیده ده؛ خوک چې پر دغه شپه بنه او ډېر خواره برابر کري، نو تر کال همدي شپو ورڅو پوري بیا همداسې خواره خوري، د برات پر شپه ماشومان پتھاکي ولې او اور لوبي کوي.

فالونه هر ډول مذهبی، اخلاقی، اجتماعی، اتقادي او ټوکي مطالب په خپله لمن کې رانغارې، دا هم خو فالونه:
د کلې په سپين بامونه

پنې و کارډ را درومه
په دا غره کې ور بنس بولې
د زدې مور سی چې پر واچوي منځ پوټې

چاودې چاودې پښې
يۇمن ايرې پکې

او خړ پر له اوږي
که دې صبر ورته وکولعل به خنډي له در واوړي
شين دې پرتوګ شين دې خت
پرمکه دې اج (حج) قبول
د پښتو د دغه ډول سندرو پر ټولولو استاد حبیب الله رفیع،
پروفیسور سیال کاکر، علی محمد منګل او نورو کار کړي دی.

ب-چغیان (انګۍ): د پښتو د شفا هي سندرو په لړ کې د ولسي سندرو یو ځانګړي فورم دی چې ځاتته خاص شکلي او موضوعي خصوصيات لري. دغه سندري چې تراژيدیکه بنه لري ناوي یې د ژرا په څوکې په خاص اهنج او وزن وايي. څرنګه چې په پښتنو کې واده د نجلۍ په خوبنې نه دی شوی، نو نجلۍ نا راضه وي او پر زړه یې غوټې وي چې د خپل زړه د غوټو د خلاصولو لپاره د ژرا په ترڅ کې همدغه احتجاجیه سندري (چغیان) وايي. د چغیان ملتیاناوی د ساز پر ځای په خاص او اهنج واره ژرا کوي چې ټولې همزولي او خپلواني ورسره ژاري، چغیانو ته په ځینې پښتنې سیمو کې د (هوی) سندري وايي او په ځینو ځایونو کې ځینې نور محلې نومونه هم لري. د کاکړستان په سندريزه سیمه کې دغو سندرو ته د (اله مور) سندري وايي، خو موبته راول شوې سندري د انګۍ او چغیان په نومونو رارسېدلې دی. لکه دا سندري:

وروره لاس که په کخوره
يو اصيل غمى راباشه
خوردي ئى د بابك له کوره
خوري هوی که غاره لوی که
اكاگان درته ولاړ دي
اكاگانو زړونه لوی دي

چغيان لکه د اتنې ناري او د واده د سندرو په خېر سکښت لري او
خېينې يې دوه مسره يېيز، درې مسره يېيز، خلور مسره يېيز او تر دې
زيات وي چې د مطلب تر بشپړ بد و پوري مسرې ډېربېي او د هر
بيت مسرې معمولاً په خپلو منځو کې برابري دي، دا يې هم خو
بېلګې:

زه په خپل کوروم په راحت
بابک کرم خرڅه په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نسته عزت
خود به ژړا کرم په هر ساعت

xxx

شينکۍ کوتره وم بنورې دمه
نه چا نيومه نه چا کتمه
په هريو تکي به پرېو تمه
نن ناولده يې کېنسنمه

باید یادونه و کرم چې خېينې خېرونکې چغيان په فورمي لحاظ د
بنادي په سندرو کې مطالعه کوي، حال دا چې چغيان خاتته خاص
فورمي او موضوعي جو پښت لري، چې د پښتنې فولکلور په نورو

اصنافو کې نه مطالعه کېرى. دغه سىندرى چې خاص د ناوي او پېغلو له خوا ويل كېرى، پە تولنه کې د ناورو شرایط او د ۋېبرو زياتو تولنىز و بې عدالتيو، د بىخوا او نرو د حقوقونه برابرتىا او بىخى تەد انتخاب د حق نەوركولوز بېندە دى.

چييان د لومپى خل لپاره پروفيسور ولی محمد خان سىمال كاڭ پە خپله يوه ورە رساله کې چې (٤٨) مخونه لرى، خوندى كېل، چې دغه رساله پر (١٩٧٠م) كال پە كوتىھ كې خپرە شوي ٥.

اخؤنە

- ١ - ھېوادمل زلمى (سرمحق)، د پىنسىتو ادبىاتو تارىخ (لرغونى) او منئىنى دورە، لومپى تۆك، ١٣٧٩ل كال.
- ٢ - يۈن محمد اسماعىل، (پوهندوى)، د پىنسىتو شعر هندسى جوربىت، ١٣٧٧ل كال.
- ٣ - خاورى غوتى، د پىنسىتو شفاهىي ادبىات، شكل او مضمون، ١٣٦٦ل كال.

عبدالسمیع اتل-د پنستو خانگی دلومړی تولګي محصل

په پنستو لرغونو ادبیاتو کې مشاعرې

د پنستو منظمو مشاعرو لومړی خرک د پنستو
ادبیاتو په لرغونې دوره کې کتلامی شو، خودا
مشاعرې د اوسنیو هغو په شان ډله ییزې نه
دي او یا هم کېدی شي د ډله ییزو مشاعرو
بېلګې تر موږ نه وي رارسېدلې، خو په
کلاسيکه دوره کې بیا د ډله ییزو مقیدو
مشاعرو بېلګه هم لرو. په لرغونې ادبی دوره کې د ځینو شاعرانو
ترمنځ مشاعرې شوي، هغه دا چې یوه بل ته په شعر سره څواب
ورکړی دی. شعر ته په شعر څواب هم د مشاعرې یو ډول دي، چې د
دوو افرادو ترمنځ ترسره کېږي، دلتہ به ددي ډول مشاعرو خو
بېلګې وړاندې کړو:

د اسمعیل سربنی ناري:

اسمعیل سربنی د پنستون بابا د کسی د عبدالرشید لمسی و،
الله(ج) ده ته بنسکاره کمالات او کرامات ورکړي وو، د خدائ(ج) په
عبادت به بوخت و او دی به د کسی غره ته، نو په کال کې به یو
حُل د خپل نیکه (بېت نیکه) لیدنې ته راته او پس له مرګه یې بیا د
هغه زیارت ته د زیارت کولو لپاره ورته. ده د خربنبون بابا د یوه

سفر په باب ژوره اندېښنه خرگنده کړي او هغه سفر ده ته د زغملو
نه دی، نو خکه يې دا سوي ناري له خولي ووتلي:

که يون دی يون دی	مخکي بېلتون دی
له کسي غره خخه	څي خربنبون دی
که وروره وروره	خربن——بون وروره
ته چې بېلتون کړي	زما وي رته ګوره
چې څي مرغې له	توري کرغې له
همزولي پاته	څي خه برغې له
د خدادي دپاره	خربن——بون پاره
چې هېر مو نه کړي	زمود که——ول واړه
زړه مې وي لېږي	يار مې بېلېږي
بېلتون يې اور دی	څان په سوچېږي.

د اسمعيل سربني په غبرګون کې د خربنبون بابا ناره داده:

بېلتانه ناره مې وسوه په کور باندي
نه پوهېرم چې به خه پېښ وي په وړاندې
له خپلوانو به بېلېرم په سرو سترګو
دواړه سترګې مې په وينودې ژراندې
اسماعيله ستا نارو مې زړګۍ سُرى کئ
بېلتانه خربنبون بیاله تا پردی کئ
نه هېرېږي که مې بیانه ستا یادی کئ
په چرو د ویر به پري سې دزره مراندې

ڄمه ڄمہ چې او بد یون مې دی و مخته
دیانه خوری به اچوم و ترخته
ستاسې یاد به مې وي بس د زړه و سخته
که دا مئکه غرونه ټول سی لاندې باندې.

نصر لودي ته د شیخ رضی پارکی:

شیخ رضی او نصر لودی دواړه د ترہ زامن وو او پس د ترہ له مرګه
شیخ رضی د سلیمان غرونو ته لار، هلتہ یې د خدای عبادت کاوه
او خلک به یې د اسلام دین ته دعو تول، نو بیا خلکو د دوی ترمنځ
شیطاني وکړه او دوی یې سره بې اتفاقه کړل، نو شیخ رضی لودي
نصر لودي ته دا پارکی ولیکه چې ته کافر شوی یې او د اسلام دین
دې پري اينښی دی:

د الحاد په لوردي ترپل
گروه دې زمود و کوراوه
موږ روښۍ په زیارنه
تا په تورو تو رواوه
لرغون ولې گروه ہې دلې
چې دې گوبنې یې اړاوه
هغه گروه دې او ساره کړ
چې پل رو دې رنماوه
لودي ستا په نامه سپک شو
که هر خو مو درناوه

نصره نه مویی له کهاله
لودی نه یې په کاوه
زمود برغا ده ستاله گروهه
د ورخ لـوی په رغـاوه.

خونصر لودی هم شیخ رضی لودی ته یو پارکی ولیکه او ورته یې
وویل چې زه له خپلې عقیدې نه یم او بنتی دا هسې د دبمنانو
تورونه دی او ته به بايد د هغوي تورونو ته غوره کېنبردي:

د الحاد په تور تورن سوم
زه لرغون خو ملحد نه یم
زما دبنه هسې توراکړي
که ملحد یم د دبنه یم
له اسلامه نه ترپلمه
تورانو خخه په ترپله یم
گروه مې هغه لرغونی دی
اوسم کرور په لرغونه یم
دلودی زوی سنتی یم
د حميد له لور کهاله یم
توراني دبنن چې وايسي
زه له گروهه په اره یم
دا یې تور تاسې دروهوي
زه مومن ستاسې په تله یم

د دېښو ویناواي مه غږه
زه لودي يمه خوزه يم.

د خليل خان نيازي رباعي:

په لودي دربار کې پښتو ادب او ژبې ته پاملننه کېدله او شاعران
هم بنه پالل کېدل. يوه ورخ خليل خان نيازي د سلطان بهلول لودي
په ستاینه کې يوه خلوريزه وویله:

خرې ورېخې ژاري له پاسه
کويله برغ کا بېلتون له لاسه
یه هغه لوني گوهر په خول ستا
دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

سلطان بهلول سم لاسي د خليل خان نيازي په څواب کې دا لاندي
رباعي انشاء کړه:

ملک به زرغون کرم په ورکړه راسه
گوره اورېخې د داد له پاسه
خول مې د عدل په درو روښ دی
جهان به زېب موسي زما له لاسه

د پښتو ادب په لرغونې دوره کې د غه شېر شعرونه چې د شېر وو
بېلا بېلو شاعرانو له خوا ويل شوي او د دوو تنو په خپل منځ کې يوه
بل ته ويلی د پښتو لوړنیو مشاعرو بېلګې دی. البته وروسته
مشاعرو بله بنه خپله کړې چې سربېره پر دوو یا خو تنو، ان لسګونو
تنو په کې ګډون کړی، هم مقیدې مشاعري جوړې شوي او هم
ازادي، خو په لرغونې دوره کې یې دا خو بېلګې وي چې پورته یې
يادونه وشوه.

پاکیزه شینواری- د پښتو خانګۍ د لومړي ټولګي محصله

په پښتو ادبیاتو کې سروکې او نارې

الف- سروکې (نیمکې):

سروکې یا نیمکې یو ډول مرکب یا ولسي
شعر دی، چې بېلاپل فورمونه یا شکلونه
لري. دا چې د وخت په تېرېدو سره یې بندونه
د خلکو له حافظو وتلي دي، یوازې سريې
پاتې دی نو ځکه ورته سروکې وايې او بیا د
ولس له خوا په لنډ یو بشپړ شوي، چې په

پښتنې سيمو کې ډېر رواج لري، ځيې ورته سروکې وايې او د
پکتیا په منګلو کې ورته پامونه (پام) وايې. په سروکې کې د
موضوع له پلوه زیاتره د عشق او مینې مسايل منعکس کېږي او د
پښتي سيمود خلکو د اجتماعي، ملي او روحي ئانګړنو عکاسي
په کې شوې ده. سروکې سره له دې چې زیاتره برخه یې د پښتو
ولسي سندري پاتې شوې دي، ځينې داسې سروکې شته چې
ذوقيانو جوړ کړي دي، دا په پښتو ادبیاتو کې په عام ډول سروکې
بلل کېږي.

سروکې په تولیزه توګه یو بیت لري، د بیت یوه مسره یا نیم بیتی
ې اوږده او بله لنډه وي. دا چې سریا سروکې یې بولي سرزیاتره د
مقفى بیت په بنه وي کله د سر اوږده مسره په اول کې او لنډه مسره

په اخر کې رائي او په حينو نيمکيو يا سروکو کې لنډه مسره اول او
اوړده په پای کې رائي.

کله کله دواړه مسرې متعددالوزنه او متعددالقافیه وي. د ويلو
ترتيب يې دا دی چې په منځ کې يې لنډۍ، يا تېکي، رائي او د لنډۍ
له لنډې مسرې سره د سروکي لنډه مسره برابرېږي.

دغه لنډه مسره که د سروکي په اول کې وي يا په اخر کې او د لنډۍ
له لنډې برخې سره د سروکي هغه جوله چې دواړه مسرې يې سره
برابرې دي، دويمه مسره تکرارېږي او د لنډۍ د اوړدي مسرې بیا
هماغه د سر لنډه مسره او د هغه سروکي چې دواړه مسرې يې
برابرې وي، دويمه مسره يا (نيم بيتي) تکرارېږي، وروسته بیا ټول
سروکي تکرارېږي.

هغه سروکي چې لوړۍ مسره يې اوړده، دويمه يې لنډه وي، بېلګه
يې داده:

سورکي پېزووان دي په کندو ختلی لمردی

چا ويل چې مازیگر دی

د لنډۍ اچول:

موسم بهار وخت د ګلزار دی

چاویل چې مازیگر دی

په ما انګار دی چې پردي وطن ته خمه

چا ويل چې مازیگر دی

سورکي پېزووان دي په کندو ختلی لمردی

چا ويل چې مازیگر دی

هغه سروکي چي لومپي مسره يې لنهه وي او دويمه يې او بده وي،
بېلگە يې داده:
خانه را خه دلبره

د کی لاری د جینکو لندن ته ھینه

د لندی اچول:

د جینکو قدر یې کم که

امان اللہ تھے دی خدای لونی ورکوینہ

دری مسره ییز سروکی:

پسی ورجگ کرہ سرہ لاسونہ

لند کرہ د تیکی مزی دی

خال به دی و ران شی

سروکی په دوه ډوله دی: عام او خاص

الف- عام سروکی: دا ویل شوی سروکی هم په عامو کې رائحي.

پوری د جاناں کدھی بارپڑی

حُمَّ وَرْسَرَه حُمَّ

کله می مین زرگی صبر پڑی

۲- خاص سروکی: هغه سروکی دی چې یوازې د اتنې میدانونو

کی ویل کپڑی، لکھ دا:

تا ویشتلى يىمەوا بى غورە يارە

خوب خوب می ورینه

درخُم لَهْگَلُو

اوسمیں کہ درویم د گلو

د سروکو په برخه کې حینو بناگلو د پام ور کارونه کړي او د سروکو
په راتولولو کې يې زحمتونه ګاللي، لکه، بناگلي حبیب الله رفیع،
پروفیسور محمد نواز خان او داسي نور.
اوسم د پښتو ټولنې د فولکلور خانګې د سروکو یوه لویه مجموعه
د چاپ لپار تیاره کړي ده.

ب- ناري يا غربونه:

ناري ملي اشعار او هغه برخه ده چې په کيسو (افسانو) کې رائحي او
دا اشعار عموماً د بیت په ډول وي؛ حینې اوږده او حینې لنه وي.
د هري کيسې د ناري يا غړسېلابونه کله په خپل منځ کې برابر وي
او کله نه وي او په کوم شعری بحر پوري مقید نه وي.
ناري پر دربيو غتيو برخو وېشل شوي دي:

الف- د اتنې ناري

ب- تاريخي ناري

ج- د نکلونو ناري

الف- د اتنې ناري: دا ناري په عام ډول د اتنې په میدانونو کې ويل
کېږي. دا ناري په ناسته نه ويل کېږي یوازي په اتنې کې ويل کېږي
او که وویل شي خوند نه لري. دا ناري یوازي د اتنېچيانو له خوا ويل
کېږي، د اتنې ناري د اتنې له سروکو خخه بېلې دي. دا ناري د بسخو
په بنادي کې هم ويل کېږي او د نرينه وو په محفلونو کې هم ويل
کېږي، خود بسخود اتنې ناري بېلې دي، نرينه هغه په خپل
محفلونو يا اتنېونو کې نه وايي. د اتنې ناري ډول ډول دي په بېل بېل
وزن د اتنېچيانو له حرکتو سره سمې ويل کېږي.

لکه ورو اتن، یو بغله اتن، دوه بغله اتن، چپه اتن، راسته اتن، په
ناسته اتن، غلی اتن او داسې نور...

د دي هر ډول اتن له حرکاتو سره سم ناره له څيل وزن خخه اوږي او
په نوي وزن يې وايي. د اتن ناري د خپل جورښت له مخي دوه سره
يیزې، درې مسره يیزې او څلور مسره يیزې وي، خو کېدی شي تر
دي زیاراتې مسرې هم پیدا شې. د قافیې جورښت، د مسریو
لنډوالۍ، اوړډوالۍ او هیجایي سیستم يې همډوله دی. په درې
مسریزو او څلور مسریزو نارو کې د مسریو د څپو شمېر سره
مساوي نه وي، په درې مسریزو نارو کې لوړۍ او درېيمه مسره
سره هم قافیه يا هم اهنګه وي، وروستۍ يا درېيمه مسره معمولاً
لویه وي او دویمه مسره يې تر ټولو کوچنۍ وي، بېلګه يې داده:

لونګینه پر څنګ څنګ راواړه
چې دې شرنګ د بنګرو شينه لونګینه

XXX

چتې چې په پېښو دې کړې چوتې
څوانان دې لېونې کړل
زاره خواران دې وايستل له گتې

په دې ناره کې (چوتې یا گتې) د قافیې کلمې دی، لوړۍ مسره يې
لس دویمه مسره يې اووه درېيمه مسره يې یوولس خپې د.

ب- تاریخي ناري: دا یو ډول ناري دې چې د پښتو له اجتماعي،
سیاسي تاریخ سره اړه لري، دا ډول ناري د هوتكو د پادشاهي په
واقعاتو، د نادر افشار د راتګ او بیا د لوی احمدشاه بابا د دوران
په پېښو پورې اړه لري. دا ناري د ډېرې پخوا زمانې تر پېښو

وروسته له همغه وخت خخه په خلکو کې خوري شوي دي، دا ناري
ئينې مهمو واقعيتونو او تاریخي نکلونو ته اشاره کوي.
ناري د جورې بست له پلوه په عام ډول دوه مسره ييزې دي چې یوه
مسره يې لنډه وي او بله او بده وي، خو قافيه يې یوه وي.
بېلګه يې داده:

زمرى دی شاه ولی د جنگ زمرى دی
د سنگرو يې ويستلى مرهتى دی

د فتح کرنګه نال به دي زرين کرم
که دي دا وار فتحه راوره خپل امبل به ستا د غاري لونګين کرم

ج- د نکلونو ناري: په پښتو نکلونو کې زياتره د نکل د بیانولو
او کيسو په ترڅ کې ئينې منظومې ټوټې هم ويل کېږي چې دا ټونې
د نکل ناري بلل کېږي.
دا ناري دوه مسريزې او درې مسريزې دي او دا کله هم قافيه وي او
کله نه وي. لوړۍ او درېيمه مسره يې یوه قافيه لري، دويمه قافيه
يې هماهنګي نه ساتي. په خينو درې مسريزو کې درې واره یوه
قافيه نه لري.
بېلګه يې داده:

سرد سره پالنګه هسک کړه فتح خانه
ياغي شوي هندوستان رعيت ملکونه

اخؤونه

- ۱- پښتو متون، د پوهنواں محمد صابر خویشکي اثر، بېلاپېل مخونه.
- ۲- د شعر هندسي جورېنټ، د پوهندوي محمد اسماعيل یون اثر، بېلاپېلو مخونه.
- ۳- د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنې دوره، سرمحقق زلمى هېوادمل اثر، بېلاپېل مخونه.
- ۴- قافیه او د پښتو نظم شکل يا ډولونه، پوهنواں جلال الدین اثر، بېلاپېل مخونه.

میوند قاضی- د پښتو خانگی د لومړي تولګي محصل

په لرغونی ادب کې سیاسی پېښې

په پښتو لرغونی ادب کې یوزیات شمېر پېښې چې په هغه مهال کې واقع شوي، نه یوازې په پښتو شعر کې د هغو یادونه شوې، بلکې ځینې شعرونه له هغو څخه متاثر شوي دي او یا هم د شعر د توکپدو سبب شوي دي. دلته به دي ډول ځینو پېښو ته په لندېز سره اشاره وکړو.

۱- د بابا هوتك سندره کې سیاسی پېښه:
کله چې مغولو پراتغریرغل وکړ، نو بابا هوتك قومونه سره راټول کړل او په سره غره کې یې ورسه مقابله وکړه او هغوي ته یې ماته ورکړه، نو بابا هوتك د ډغه سیاسی او پوئې پېښه په سندره کې داسې خرګنده کړې ده:

پښتنو هلئ پر غره جنګ دی
سور غر په وینود دوى رنګ دی
مهال د توري دی د ننګ دی
پر کلي کورباندي مغل راغي

خلمو پر نتگ ئانونه مره کړئ
دېښن په غشيو مو پېيې کړئ
د پښتونخوا مڅکې ساته کړئ
پر کلې کور باندي مغل راغى

۲- د امير کرور و یارنه کې سیاسي پېښه:

کله چې د ابوالعباس سفاح له بنی امية سره جګړه وه، نو امير پولاد
او امير کرور په کې هم ګډون کړئ و، چې امير کرور په کې ډېري
سوبي وکړې. امير کرور د دې جګړې په پای کې خو بیتونه وویل
چې سیاسي پېښه یې په لاندې بیتونو کې خرگندېږي:
د زرنج سوبه مې د توري په مخ سور وکړه
په باداري مې لوړ اوی د کول د سور وکړه
ستره مې تربور وکړه
له ما اتله نسته

خپلو و ګرو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډينه بنې بامم بنې یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم
له ما اتل نسته

۳- د شيخ اسعد سوری له خوا د امير محمد سوری په اړه
ویرنه کې سیاسي پېښه:

کله چې محمود غزنوی پر غور باندې یرغل وکړ او امير محمد
سوری یې بندی کړ، نو هغه له ډېر غيرته په بندیخانه کې مړ شو،

نو شیخ اسعد سوری دغه سیاسی پېښه په ویرنه کې داسې
خرگندوی:

د محمود د ژوبلورو په لاس کنېبوت
چې غزنه ته يې باتلي په تلوار
نتگیالیو لره قید مړینه د ځکه
ساه يې والوله هسك ته پر دې لار
تر نړۍ يې غوره خاورې هدیره کا
د زمريو په بېړيو کله وي خوار

۴- د بسکارندوی له خوا د سلطان شهاب الدین په اړه
ستاینه کې سیاسی پېښه:

کله چې سلطان شهاب الدین پر هند یرغل کاوه، نو بسکارندوی به
هم ورسه د جنګ ډګر ته تلو، نود سلطان شهاب الدین دغه
سیاسی پېښه يې په لاندې بیتونو کې خرگنده کړې ده:

د اسلام د دین شهاب د نړۍ لمردی
تورستهان يې کړونما په جهادونه
هره پلا چې دې پر هند و سند یرغل کا
رنوی توره نړۍ په شهابونه

٥- د خلیل خان نیازی رباعی کې د سلطان بھلول لودی په اړوند سیاسی پېښې:

کله چې سلطان بھلول لودی له ډپرو جنګونو وروسته هندوستان
ونيو او ۳۸ کاله پادشاهي يې هلتہ وکړه، نو خلیل خان نیازی د
هغه د عدل په اړوند د اسي رباعي وویله:

خرپې ورېئې ژاري له پاسه
کويله بېغ کا بېلتون له لاسه
یه هغه لونې گوهر په خول ستا
دا مرحبا کاستا زموږ مواسه!

لیمه- د پښتو خانگي د لومړي ټولکې محصله

د امير کروړ د شعر لغوي خپرنه

لومړي د امير کروړ پېژندنه:

امير کروړ سوری چې په جهان پهلوان يې
شهرت درلود، د دويمې هجري قمری پېږي د
اولي دورې شاعر دی. امير کروړ د امير پولاد
سوری زوی دی او امير پولاد په غور کې د
ملک شنسب له زامنو خخه و، چې په غور کې يې پادشاهي کوله.
امير کروړ پر (۱۳۹ هـق)، کال د غور په مندېش کې پاچا شو، دی يو
تکړه، غښتلې، کلک او مضبوط سړۍ و، په یوه تن به له سلو تنو
سره جګېده، نوځکه کروړ او جهان پهلوان بلل کېده.

پته خزانه د تاریخ سوری په حواله ليکي: ((... دا اميران له پېړيو
پېړيو خخه په غور کې او سېدل او د هغه سور او لاده ده چې د سهák
له پښته و.)) امير کروړ د پښتو یو زبردست شاعر تېر شوی دی.
د اسي وييل کېږي چې يو عادل، ضابط او بنه کلک سړۍ او د بنسې
وينا خبتن و او هر وخت به يې شعرونه وييل، کوم وخت يې چې
جنګونو کې ډېري فتحې وکړي، نو يو بنه شعر يې ووايجه چې ويارنه
يې بولي. دغه شعر او دي ته ورته اشعارو ته رزمي او فخریه
شعرونه هم وييل کېږي. امير کروړ شاعر پر (۱۵۴ هـق)، کال د فوشنج
په جنګ کې وفات شوی دی.

او س به د امير کرور سوري ويارنه وگورو چي خومره خوب والي،
روانوالى او پوخوالى لري.

زه يم زمرى پردي نرى له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار و په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشى د من مي خي برپينا پر ميرخمنو باندي
په ژوبله یونيم يرغالم پر تبتدونو باندي
پر ماتې دونو باندي له ما اتل نسته
زما د بريو پر خول تاوبري هسك په نمنخ و په ويار
د اس د سوو مي خمکه ربدي غرونه کاندم لتار
کرم ايادونه ويچار   له ما اتل نسته
زماد توري ترشپول لاندي هرات و جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په او دوم
زه پېژندوي يم په روم   له ما اتل نسته
په مرو زما غشى لوني ډاري دبنن راخه
د هيرود پر خندهو خم تبنتي پلن راخه
رپي زپن راخه   له ما اتل نسته
خپل و ګړولره لور پېژونه کوم
دوی په ډاهينه بنه بامم بنه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم   له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداري مې لوراوي د کول د سور وکړه
سترمې تربور وکړه له ما اتل نسته
پر لویو غرو مې وینا درومي نه په خندو په ټال
نړۍ زما ده نوم مې بولی پر دریخ ستایوال
په ورخو شپو میاشتو کال-له ما اتل نسته

لغتونه:

- زه- من، د مفرد متکلم ضمیر خپل طرف ته اشاره
په- د ربط توري
نړۍ- جهان، دنيا، دارالفنا
له- سربل
اتل- قهرمان
هند- یواسيابي هپواد
سند- په هند کې د یو ځای نوم
تخار- د افغانستان یو شمالی ولايت
کابل- د افغانستان پلازمېنه
زابل- د افغانستان ولايت
من- عزم، اراده، تصميم، نيت
ميرخمنو- ميرخمن، دبنن، دبنمن
ژوبله- جنګ، جګړه، یو بل ژوبلول
يونم- متصل ضمیر دی، یون په مانا د حرکت، حرکت کوم، تلل
کوم

یرغالم-یرغل کوم، تخت و تاز
ماتپدونو-ماتې خورلې
بریو-د بري، کامیابي، کامیابيو، فتحي، سوبې
خول-تاج، جنگي خولى
ھسک-جگ، بلند، اسمان
نمئح-افتخار كول، لمانھل
ويار-افتخار
سو-پوندي
لتار-گلهوه، تخریب، خرابېدل، له منځه تلل
ایوادونه-ھېوادونه، ممالک
ويچار-خراب، رنگ
شپول-حلقه، احاطه
هرات-د افغانستان يو ولايت دی
جروم-د بدخشان ولسوالۍ، گرمسيير، تراوسه پوري هم د
افغانستان سهيلي خواته ويل کېږي.
غرج-غور، د غور پخوانى نوم و
باميان-د افغانستان مرکزي ولايت دی
اوどوم-چاره، علاج، درملنه
پېژندوی-پېژندل شوي، اوخار
روم-د يو هېواد نوم دی اوس د ايتاليا پلازمېنه ده
مره-ماورالنهر، د آموسيند پوري غاره
لوني-شيندي، لونل، شيندل، پاشل، تیتول، مصدر دی
پلن-پياده، پلى

هريرود- په هرات يا هري کې د يو سيند نوم دي
ربي- رېپېدل، لړزېدل
وګرو- وګري، خلک
لور- مهرباني، شفقت، رواداري، پېرزوينه
ډاډينه- اطمینان
بامم- (بامليې مصدر دي دا یې متصل ضمير دي) روزم، تربیه
کوم، پالم
روزننه- تربیه کول
ودنه- وده ورکول، روزنه، نشوونما ورکول
زرنج- د نيمروز مرکز
سوبيه- فتحه
مخ سور- سرخروبي، برياليتوب
کول- نسل
سور- د سور کورني
ستره- لوئ، مشر، بزرگ
دریخ- منبر، د درېدو ئای
ستايوال، مداح، ستايونکي

رحمن الدین- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو ادبیاتو پر پراختیا یی بهیر کورنۍ او بهرنۍ اغېزې

په ټولنه کې چې هره پېښه رامنځته کېږي، که هغه سیاسي پېښه وي، که اجتماعي، که سیاسي او پوئي، ټول په خپل خپل وار پر ادبیاتو او ادبی بهیر تاثیر کوي. په پښتو لرغونو ادبیاتو کې موډ گورو چې افغانستان ته د اسلام تر راتګ وروسته، سیاسي، مذهبی او جنګي پېښو پر پښتو ادبیاتو خپل خپل تاثیرات پري ایښي دي. د امير کرور له شعره نیولي، ابو هاشم سرواني، شیخ رضی لودی، نصر لودی، اسماعیل او خربنبون، شیخ اسعد سوری، بنکارندوی غوري، شیخ تیمن، بېتنيکه، شیخ متی، ملکیار هوتك او نورو ټولو په شعرونو کې ټول هغه مسایل بیان شوي چې د بېلابلو اجتماعي، مذهبی او سیاسي کورنیو او بهرنیو پېښو په تسيجه کې رامنځته شوي دي.

د امير کرور شعر د افغاني ټولني د داخلي تعاملاتو او تحولاتو تسيجه ده. د ابو هاشم سرواني منظومه ژباره افغانستان ته د اسلام تر راتګ وروسته د مذهبی اخلاقی تاثیراتو تسيجه ده. د شیخ اسعد سوری قصیده بیا د کورنیو جګرو او د پاچایي او بنتون د پېښو

عواقبو له امله رامنځته شوي ده. د بنکارندوی غوري قصیده بیا هم هند ته د افغانانو د فتوحاتو، سیاسي او مذهبی پېښو انځور- ګري کوي، د ملکیار هوتك سندره بیا د مغولو د بريدونو پر وړاندې یو عکس العمل دی، بېټنیکه په خپلو مناجاتو کې د خدای(ج) دربار ته خپل لاسونه پورته کوي چې د پښتون په نغری کې اوړ بل کړي او د پښتون قام وګړي زیات کړي. لنډه دا چې په لرغونې ادبی دوره کې چې هره پېښه رامنځته شوي، په یونه یو ډول یې په ادبیاتو کې انعکاس موندلی او ځینې پېښې بیا داسي، دی چې خپله د ادبیاتو د راټوکېدو سبب شوي دي. دا سیاسي، ټولنیزې او پوهې پېښې بیا منځنۍ دورې او وروسته معاصرې دورې ته هم راغځدلي او هرې پېښې په خپل وخت کې خپل خپل تاثيرات پېښې دی او ادبیاتو کې یې انعکاس موندلی دي.

د رنسانس تر پیلېدو وروسته په نړۍ کې ځینو اقتصادي او فرهنگي تحولاتو یو په بل پسې د بریالیتوب پړاوونه ووهل. په اتلسمه پېړۍ کې ډېره مهمه پېښه چې په نړیوال ډګر کې یې زیات ارزښت درلود هغه د فرانسي لوى انقلاب واو بیا وروسته په انګلستان کې د صنعتي انقلاب اغزو هم په توله نړۍ کې ځینې اساسی او بنستیز بدلونونه رامنځته کړل.

کله چې د فرانسي لوى انقلاب (۱۷۸۹)، بریالۍ شو، د افغانستان د حکومت واګي د تېمورشاه په لاس کې وو، که څه هم د فرانسي او افغانستان د ټولنو ترمنځ د اقتصادي او ټولنیزې قانونمندي له مخي ډېر توپیر او تفاوت موجود و، تېمورشاه یو مطلق العنان پاچا و، د فيودالیزم د له منځه وړلولپاره د فرانسي انقلاب بریالۍ شو،

دغه انقلاب لکه خنگه چې پر توله نړی یې اغږزه وکړه همدا راز
افغانستان هم ترې بې تاثیره پاتې نه شو.

په هغه وخت کې افغانستان د خانګړي ارزښت له مخې د خینو
پرمختلليو هپوادونو پام څاټه راوګرخاوه، روسيې او فرانسيې په
ګډه (۷۰) زره کسيز پوچ ترتیب کړ، بیا یې د زمانشاه دربارته یو
استازی واستاوه، دواړه دې نظر ته رسپدلي وو چې د افغانستان له
لارې بریاليتوب ترلاسه کړي او د سند له لارې پر هند ورودانګي،
خو خنگه چې په خپله زمانشاه د (۵۰) زرو په شاوخوا کې پوچ
درلود، ځکه یې د ناپليون غوبښته ونه منله.

انګليس له فرانسي او روس نه وېړه نه درلوده، خو له شازمان خخه
ېې وېړه ځکه درلوده چې د احمدشاه بابا په زمانه کې یې د افغانانو
د ننګ او جنګ توره او مېړانه لیدلې وه، نو ځکه یې له یوې خوا
قاجاريان او له بلې خوا سکان د هغه پر وړاندې لمسئول. د
انګرېزانو د همدي مخالفت په تتيجه کې زمانشاه ماتې وڅوره او
شامحمد د پرديو او فتح خان په مرسته پاچا شو. د زمانشاه تر
ماتې وروسته رنجيت سنگ د پنجاب د استقلال اعلان وکړ او د
شلو کالو په موده کې یې اټک کلا، ملتان، کشمیر، ډېرہ غازی
خان، ډېرہ اسماعيل خان او پېښور یو په بل پسې لاندې کړل. تر دې
وروسته بیا مشهد او نیشاپور قاجاريانو ونيو د افغان حکمران
میرزا نادر د کورنۍ (۳۸) غړي یې پرته له یوه ماشومه ووژل.

له دې ناورو حالاتو سره بیا هم پښتنه که له یوې خوا توره په لاس د
دبمن پر وړاندې جنګېدل، خو له بلې خوا به عوامي سندري په
دېرو و هو جرو کې د قومي ننګ، پښتونولۍ، تورې او مېړانې په

خاطر د اسلام لپاره د قربانی په جذبه ويل کېدلې. ددي تر خنگ د ختیزې کمپنۍ (شرق الهند) اهداف هم خلکوته خرکندېدل، دا ھکه چې دغه کمپنۍ او سیاستی یوه تجارتی او اقتصادي کمپنۍ نه، بلکې یوه سیاستی او نظامي کمپنۍ هم وه. دې کمپنۍ پر پښتنو هر اړخیزه اغېزه وکړه، هم له سیاستی پلوه او هم له اقتصادي پلوه. دغه دواړه عناصر د خلکو د عامه شعور د بیدارولو لپاره بې تاثیره نه وو.

نامتو مستشرق (دار مستقير) ليکي: «پښتو چاربيتې د پښتو یو ليکلې تاریخ دی، چې د دوى د جنګونو او غزاګانو کړه وړه په کې خوندي شوي دي..»

پر حماسي او رزمي چاربيتو سربېره نيمکي او لنهۍ هم په دغه دور کې د ولسي پاخون لپاره ويل شوې دي او ددي چاربيتو ډېره برخه مشهور فرانسوی (دارمستقير) په خپل کتاب «د پښتونخوا د شعر هار و بهار» کې راټوله کړې ده. په دغه ملي سندرو کې یوازي د تنګياليو ستاینه نه ده شوې، بلکې د هغو کسانو غندنه هم شوې چې د پښتنو د بنمنانو ترڅنگ درېدلې دي. مګر د دغو سندرو روح حماسي رنګ لري او یو تاکلى زمان په ګوته کوي.

پښتنو که له یوې خوا توره چلوله، نوله بلې خوا یې قلم هم چلاوه او د ځوانانو د احساساتو او جذباتو د یادولو لپاره یې چاربيتې غړولې او کښلي، زه دلته یوه چاربيته د بېلګې په توګه راوړم:
فاصده پادشاه راغى یوسفزی ولړې دو
په نیت د غزا لارو په نوبنار ورژې دو

قادمه پادشاه راغی رالپولی عظیم خان
د اوله یې جرگه کړل ملايان او ملکيان...

د پښتنو په سیاسی سیالیو او اتلولیو کې د ولسيي ادب اتلولي د هېرولونه ده، نو خکه زموبد تاریخ په زره کې دغه حماسي، قرباني او اتلولي، نه هېربدونکې او نه پناه کبدونکې دي. د بېلکې په توګه د هغه وخت یو شعر لولو:

په وطن قرباني ورکړه زما وروره
رنګ په وینو پنځه سوه ټوانان ګوره
چې یې خه قرباني ورکړه په میدان کې
تګيالي پښتنه هسې وي هر کوره
غل مې تل د ژوندون مرګ وي که پوهېږي
که پښتون یې ټان خلاص کړه له دې پېغوره
په دبمن چې د ټان وينه تویه نه کړې
واکداري د وطن مه غواړه ای وروره
څلواکي همېش په توره حاصلېږي
جنت هم د تبغ د سیوري لاندې ګوره
که په عیش او راحت ازادي غواړې
شرمنده او خالي لاس به ټې له کوره.

په پښتو لرغونې، منځنې او او سنې ادبې دورو کې په لسګونو داسې سیاسی، اجتماعي او نورې پوئې پېښې لیدلای شو چې هم یې پر ادبیاتو مستقیم تاثیر کړي دي او هم یې زموبد په ادبیاتو کې انعکاس موندلې دي.

صالحه عثمانى - د پښتو خانگي د لوړې ټولګي محصله

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې حکایت

حکایت د نړۍ د اکشرو ژبو په ادبیاتو کې مطرح دی، خود فارسي ژبې د کلاسيکو ادبیاتو په بهير کې په دې ژبه کې زيات بنکاره کېږي، چې د لنهې کيسې، داستان په مانا دی. حکایت د مظومې یا منشورې کيسې له ډلي شمېرل کېږي، هغه خه چې په حکایت کې وي ممکن هغه واقعیت ولري او یا هم له واقعیت څخه خبرې وکړي. یا دا چې خیالي یا ناواقعي وي. یانې هر خه چې بیانوی خیالي وي هېڅ واقعیت ونه لري. د نړۍ کابو هر ولس ئاته خپل نکلونه او حکایات لري او خلک هم نسبت نورو ادبی اشارو ته د حکایاتو له اورپدو او لوستو سره ډپره مینه بنېي. زموږ په ولس کې هم له ډپري پخوا زمانې دغه نکلونه موجود دي، چې په کليو او باند و کې یې خلک د تفريح د یوې وسيلي په توګه له ويلو او اورېدلو څخه خوند اخلي، اما د پښتو په تحريري (ليکنيو) ادبیاتو کې موبه حکایتي منظوم اشار په لسمه هجري پېړي کې موړو. په دغو حکایتي اشارو کې تر ټولو پخوانی اثر د زرغونې پښتو بوستان دي، دغه اثر له فارسي څخه پښتو ته راژبارېل شوي، چې زه یې د حکایت یوه نمونه دلته راړم:

اوږدلي مي قيصه ده چې له شاتوهم خوبه ده
په پښتو کې نظم شوی حکایتي اثر د دوست محمد کاکړ (غرغښت
نامه) ده، د حکایت نمونه يې داده:
له نېکانو روایت دی هسي توګه حکایت دی
نور محمد کاکړ راوي دی چې يې فیض تل جاري دی

دلته به ددي حکایتونو د شاعرانو د ژوند او بیا د حکایتونو پوره
برخه تاسو ته وړاندې کړو.

محمد هوتك په پته خزانه کې وايي: «زرغونه د ملا دین محمد
کاکړ لوروه، په پنجوايي کې او سپده او له پلاره يې وکا تحصيل د
علوم او د فصاحت احکام يې زده کړل، د فصحا وو اشعار يې
ولوستل. زرغونه په حباليه د سعدالله خان نورزي وه، چې توريالي
زامن يې درلودل او تول د علم او هنر خاوندان وو، ماته هسي نقل
وکا زما پلار چې زرغونې د شیخ مصلح الدین سعدي رحمة الله
علیه كتاب د بوستان تبول په پښتو شعر نظم کا او نوم يې و
«بوستان د پښتو» چې دا كتاب يې پر (۳۹۰ هـق)، کال پايته
ورساوه او تول نکات عارفانه او نصائح حکيمانه يې په پښتو کړل،
سرپرہ پر دې زرغونې نور اشعار او غزلونه هم وویل او په زمره د
فصحا وو يې شهرت وکا، هسي چې موزونانو د روزگار به يې
اشعار لوستل او د پښتو په بوستان يې سير کا او ګلونه د پند او
نصيحت به يې تولول. هسي وايي: چې زرغونه کمالداره بنځه وه،
خط يې خورا بنه او کاتبانو به يې له حسن خط، اقسام د خط زده
کول. زما پلار هسي وویل: چې په سنه (۱۱۰۲) هجري ماد

زرغونی په خط «بوستان د پښتو» ولید، چې خپل اشعار یې په خپل بنه خط هسي کېنلي وو، چې مغلري یې خط ته عاجزي کا او دغه حکایت له هغه کتابه زما پلار په ياد و چې زه یې په خزانه کې کارم:

حکایت له بوستانه د پښتو

چې له شاتو هم خوبه ده	اورېدلې مې قيصه ده
بايزيد چې و رويدار	داختر په ورخ سهار
په کوڅه کې تېرېدلې	له حمامه راوتلى
راچپه کړلې ناپامه	ايري خاورې چاله بامه
په ايرو په خاورو خر	مخ او سريې سوکړ
د خپل مخ په پاکېدو سو	بايزيد په شکر کښو سو
چې په اور کې سه نسکور	چې زه وړيم د بل اور
یابه لېشکوه کومه	له ايرو به خه بد ورمه
له لوينې یې خان پري کړ	هو پوهانو خان ايري کړ
خدای ته نه سی کړای کتل	څوک چې خان ته ګوري تل
لو خبره په کارنه ده	لوبيي تل په ګفتار نه ده
تکربه دې تل خورکا.	تواضع به دې سر لورکا

د پښتو ژبې بل حکایت ويونکۍ شاعر ملا پير محمد دې. په پښتو ادبی تذکره کې دده ذکر داسي کېږي: «ملا پير محمد هوتك د ملا سرور مغفور زوي دی چې ملا سرور له میا فقیرالله صاحب خخه زده کړه کړي ده او ملا پير محمد له خپله پلاره فيض ومونده. د عليين مکان حاجي ميرخان سره په جنگو کې ملګري و، چې د شاه

ظل الله ورور شاه محمود ادام الله دولتهم اصفهان ته ولار، ملا پير محمد هم يې هلته وغونبت او له انفاس ميمون يې استفاده کا او خلک د خدای شريعت او امام اعظم صاحب مذهب ته رابولي، نقل کا: چې مياجي صاحب له روافضو سره مباحثي کا او په دلاليلو علمي دوي ملامت کا چې لکه علمای روم چې په اصفهان کې دي هم د ملا پير محمد صاحب عزت کا او (پير افغان) يې لقب کا، مياجي صاحب له علم اخلاق کې يو كتاب دی چې (القرايض فی رد الروافض) يې نوم دی په افضل الطرايق کې يې دا حکایت کښلي دی چې زه يې له هغه کتابه دلته ثبت کاندم چې په دې کتاب کې يادگار وي..»

حکایت

شیخ متی چې خلیلی و	دی لـه آرـلـوـی ولـی و
یوه ورخ روان پـرـلـار و	لوـیـ خـبـنـتـنـ پـهـ اـسـتـغـفـارـ و
کـرـدـ ذـکـرـ دـ غـفارـ	یـوـشـبـهـ نـهـ وـوزـگـارـ
پـرـدـیـ لـارـوـیـ تـیرـبـیـ گـتـهـ	لـارـیـ مـحـکـیـ وـیـ پـهـ بـتـهـیـ
څـېـرـېـ شـېـپـېـ رـاغـلـېـ روـیدـارـ	چـېـ یـیـ چـافـهـ کـړـلـهـلـارـ
یـوـدـهـقـانـ بـهـ اـبـیـارـیـ کـړـهـ	شـېـپـهـ پـهـ شـېـپـهـ بـهـ یـېـ خـوارـیـ کـړـهـ
دـهـ بـهـ لـیدـ پـهـ تـورـهـ شـېـ	شـیـخـ متـیـ پـهـ زـیـارـاـختـهـ
لـهـ رـاحـتـهـ پـهـ بـېـزارـ وـ	تـولـهـ شـېـپـهـ بـهـ هـمـ بـیدـارـ وـ
یـوـهـ شـېـپـهـ رـاتـېـرـ مـلـیـارـ سـوـ	شـیـخـ متـیـ تـهـ پـهـ گـفـتـارـ سـوـ
ایـ دـ خـدـایـ روـیدـارـهـ خـهـ کـړـېـ؟	دوـمرـهـ زـورـ زـحمـتـ پـرـ خـهـ کـړـېـ؟
تـهـ بـادـارـیـ دـ وـلـیـانـوـ	تـهـ قـدـوـهـ دـ صـالـحـانـوـ
ستـاـ دـ خـاوـرـېـ سـرـهـ زـرـ دـیـ	دـ هـرـ چـاـ کـجـلـ الـبـصـرـ دـیـ

په زحمت په اضطراب
په دې خاورو خه دي گتمې؟
د مولاي په عشق پتسي
يو گړي په یوه ساه
زده کړه دا خبره ګوره!
شپې او ورځې دې په کوردي
دا هم ستاد غارې قرض دي
ترکلو کلو لمانځل
په جهاد به یې پوره کا
بيا خدمت د خلق الله دي
خان خبر کړه بنه له دينه
دلوي خدای د دین قاصد شه
دا خدمت یې په خان پور کړه
خان دې خلاص له مصیبت شي
د غزا پر خوانومړسو
د غزا غشی تېره کړل
د سلطان غیاث له ملوسو
د سلطان مل شو په ملونه
د غازيانو په تول شمېرسو
بنخ په خاورو د هرات سو
مری د خدای په رضا باندې.
په شپو شپو یې ته بېخواب
پاکوي د لاري ګتې
داسي ووي شيخ متى
چې خدمت د خلق الله
تره رخه بهتر دی وروره
ولي پاته له تا نوردي
ئه جهاد کړه پر تا فرض دي
يوه ورڅه جهاد افضل
څوک چې تل لمونځ وروزه کا
لومړۍ شرط د دین همدادي
له تا پاته دواړه دي نه
توره واخله مجاهد شه
د خدای نور پر جهان خپور کړه
چې دې بشپړ عبادت شي
چې له خوبه وين کاکړ سو
زغره خول یې اراسته کړل
هرات خواته په تلو تلو سو
وېکړه هوري جهادونه
خو هوري تر دنيا تېرسو
چې یې هلتنه هم وفات سو
مېړه هسي ژوندون کاندي

د پښتو ادبیاتو مشهوری او مهمي ادبی تذکري پته خزانې لیکوال محمد هوتك وايي: «د بابرخان زوي و، چې د کاګړ بابا د زيارت لپاره په کال ۹۱۲ هجري ولار هرات ته او بيا چې راغي ډوب ته په کال ۹۲۹ هجري يې یو کتاب په شعر نظم کړ، چې نوم يې دی (غرغښت نامه) دا کتاب چې ما ولیدی، شيرین بیتونه په مثنوي لري او د غرغښت بابا قدس الله سره الکريم حکایات دي او له ربنتینو خلقو يې روایات راجمع کړي دي. دغه کتاب زما پلار په تو به کې میندلی و او زموږ کهول کې مو کوچنيو او ژنيو په سبق (لوست).»

دوست محمد عليه الرحمه په خپل کتاب کې کښلي: چې زما پلار بابرخان هم یو کتاب په شعر کښلي و، چې نوم يې و «(تذکره غرغښت) هغه وخت چې بابرخان وفات شو او زه پر کورنه و، نو هغه کتاب ورک شوی دی او چا ضایع کړي، زه چې راغلم، د خپل پلار په ماتم هسي ويرجن شوم، لکه چې کتاب ورک و، ما خود هغه کتاب خبرې اور بدلي او په وارو وارو ويلى او هم مې یو خه له هفو خخه په ياد وي، نو ما پر خدای توکل وکا او هغه قيسې او روایات مې بيا په شعر وویل، خدای تعالي دې زما د پلار سعي مشکوره کا:

حکایت له غرغښت نامي خخه

هسي توگه حکایت دی
چي يې فيض تل جاري دی
چي منبست يې راته بناي
لوى ثبتن له تل عابد و
پردي لياري يې رياضت کا
په ژراو په نارو وي
عبادت يې ژوندو ژواک و
يابه کوت په ستانيه
شپه يې هم يوه سجده وه
بد يوه گوله يې قوت کا
هر سبا او هر بېگاه و
پر گناه يې ندامت کا
په شپو شپو يې و وينبوه
چي غرغبت بنيي پنهانه
له تا خوبن يمه نېکخويه
ما سوا کي دي قرار دی
د ثبتن عبادت کرنه.
له نېکانو روایت دی
نور محمد کاکر راوي دی
د نيكونوله خولي واي
چي کاکر نيكه زاهد و
تل تر تل يې عبادت کا
شپه يې رونې په لمانخووي
نه يې خوب نه يې خوراک و
چي به کېناست په لمانخنه
ورخ يې توله په قعده وه
تل يې سيرد لاهوت کا
غرق به تل په ذكر الله و
يوه شپه يې عبادت کا
ستركې پته سوي له خويه
هسي خوب يې ولید گرانه
واي اي کاکره زويه
ستا قدم زما پر لار دی
شپه و ورخ دي ده لمانخنه

دغه راز د پښتو لرغونې ادبی او بیا تر هغې وروسته په منځنۍ
ادبی دوره کې نور حکایتونه هم شته چې ما يې هغۇ مشھور و ته
اشاره و کړه.

محمد اسماعیل سنگر- د پښتو خانگي د لومړي تولګي محصل

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې نړه پښتو کلمې

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې د اسې سوچه پښتو
کلمې شته چې ځینې یې د وخت په تېرېدو سره
له استعمال غورځدلې، خو ځینې یې لاهم په
همغه بنه او شکل تراوشه کارول کېږي، زه
دلته یوازې د همدغو نړه یا سوچه پښتو کلمو
یادونه کوم:

ګنډ	کلمې	مانا
۱	من	اراده، عزم، نیت
۲	میرخمن	دېسمن، غلیم
۳	ژوبله	جنګ، یو بل ژوبلول
۴	یرغالم	یرغل کوم، هجوم کوم
۵	ماتېدونو	ماتې خورونکيو، شکست خورليو
۶	خول	د جنګي جامو خولی، اوسيپنيزه خولی
۷	نمنج	احترام، تعظیم، ستاینه، درناوی
۸	ویار	افتخار، فخر
۹	ویارنه	فخریه
۱۰	سو	سومان
۱۱	لتار	برهم، خراب، اخته

۱۲	اوچار	خراب، ويچار، رنگ
۱۳	شپول	احاطه
۱۴	اودوم	علاج، چاره، درمانه
۱۵	پېژندوی	پېژندل شوی، شناسا، اوخار
۱۶	لوني	وروی، خپرپېي، ويشتل كېري
۱۷	دېښ	دېښن، غليم
۱۸	پلن	پلى، پياده
۱۹	رېي	رېېرىي، رېېدى
۲۰	زړن	زړور، شجاع
۲۱	مخسور	سرخرويي، برياليتوب
۲۲	کول	خاندان، نسل
۲۳	لور	پېرزوينه، رواداري، مهربانې
۲۴	بامم	روزم، تربىيە کوم، پالم
۲۵	ودنه	وده ورکول، روزنه، نشو نما ورکول
۲۶	تال	خنډ، خنډ پدنه
۲۷	بولې	يادوي، گني
۲۸	درېخ	د درېدوځای، منبر
۲۹	ستاييوال	ستايونکي، مداح
۳۰	ژبور	سخنوران، زېغړاندي، تېزژبي
۳۱	تتلې	زبون، محزون، غمجن
۳۲	خړو	مجازاً د بدوي په مانا
۳۳	سونې	دروغ

ووايي	وبولي	٣٤
تجاوز، ظلم، زيatic، تعرض	تپرون	٣٥
شوكت، مهابت، دبدبه	پرتم	٣٦
د شعر توقبي، سرودونه	پاركوي	٣٧
غور خيدل، تپښته کول	ترپلل	٣٨
اعتقاد، عقيدة	گروهه	٣٩
باطل کړ	وکرواوه	٤٠
کوبنښ، زيار، زحمت	زيارنه	٤١
تور ورپوري کړ، تومتي کړ	وتوراوه	٤٢
يواري، وروسته	گوبني	٤٣
د اړول له ریښې خخه، تبدیل	اره	٤٤
خاندان، کورني	کهاله	٤٥
د رغولو په مانا	رغا	٤٦
تهمت زده، تهمتي	تورن	٤٧
تینګ، محکم، کلک	کروړ	٤٨
مه اوړه، مه منه	مه غږه	٤٩
غولوي، دوکه کوي	دروهوي	٥٠
غم، ماتم، مصيبة	ناوريں	٥١
شدیاره کړي خمکه، اړول شوي خمکه	سادين	٥٢
پرپشاني، غم	نول	٥٣
خیگرخوني، دزره غم، د زړه نول	تاخون	٥٤
معشوقه، محبوبه	شهۍ	٥٥

نوبت، دور، گرداش، حالت	پېر	۵۶
ښکلې، بنايسته، ګلالې، منلي، ډولي	اغلې	۵۷
کورنۍ، مسکن، خای	اوربل	۵۸
وريتول، کبابول، کړه ول	کړاوون	۵۹
فریاد، چیغه، کړیکه، کربوړه	کوکار	۶۰
پژمرده کوي، مراوي کوي	زمولوي	۶۱
شان او شوکت	اوکوب	۶۲
غوهوي، بیاتي کوي	سكنۍ	۶۳
جنګي، سپاهي، عسکر	ژوبلور	۶۴
تېښته، منله	حغلا	۶۵
غمجن، ویرغارپی	ویرژلې	۶۶
سخت، کلک، مضبوط	کرارې	۶۷
تاراج، تاراک	ناتار	۶۸
شوم، نامبارک، خرابي	شnar	۶۹
ناکراره، وارخطا، ترهور	ترار	۷۰
زخمونه	تپونه	۷۱
د ناروغ فرياد، نالښت	زگېروی	۷۲
د خېمي تنابونه	مراندي	۷۳
صاعقه، تندر، اسماني افت	تکه	۷۴
تخت	پلاز	۷۵
اصلاح، انصاف، سمونه	سما	۷۶
عدالت	تېكنه	۷۷

اواخار	۷۸	ظاهر او بسکاره، خرگند، معروف
بپړی	۷۹	زولنې
چوتون	۸۰	قاش یا د تورې پونس
ساندې	۸۱	ویر، ماتم، په مرۍ پسې ژړا
زرغا	۸۲	سرسبزی، زرغون، سمسور، غورېدلی
لابن	۸۳	د غره کمر، پان
جوپه	۸۴	قافله، ډله
تون	۸۵	ځای
جاندم	۸۶	جهنم، دوزخ
ټبر	۸۷	قوم، خاندان
سوراړ	۸۸	وچه او توره دښته
ویرمن	۸۹	غمجن
نیلی	۹۰	آس
لونل	۹۱	شیندل، پاشل، خپاره کول
جاجي	۹۲	فکر کوي، سوچ کوي
رامشت	۹۳	ساز او سرود
بربني	۹۴	لور باغ، بر باغ
چندي	۹۵	شاعر، ناظم
پیودی	۹۶	نظم کوي، حبلوي، حلوي
اشنکونه	۹۷	اشعار، منظوم کلام، شعرونه، نظمونه
ورنګکن	۹۸	ورانګکي لرونکي
شنې	۹۹	مست

سهان	۱۰۰	خُمکه، خَای، هِبُواد
شهاپونه	۱۰۱	خَلاندَه سَتُورِي
تېرون	۱۰۲	د تېرېدل لە مَصْدَر خَخَه تېرېدَنَه، عَبور
پرتم	۱۰۳	د بَدَبَه، شَان، شُوكَت
ايلايي	۱۰۴	ا طَاعَت، مَتَابَعَت
ايير	۱۰۵	كَبِنْتَى، د كَبِنْتِيُو يَا سَمَنْدَرِي پَوْخَ يَوْه دَلَه چَي د يَوْه تَنْ تَابَعَ وَيِ، كَتَار
سال	۱۰۶	مِيدَه شَكَه، سَرْمَه رِبَك
ختې	۱۰۷	البَسَه، جَامِي، كَالِي
بَتَ بَپَدِيا	۱۰۸	تَوْد بَيَابَان، سَوْخَنَدَه دَبَنَتَه، مِيرَه
خَندَوْنَه	۱۰۹	خَنْدَبَي، غَارَبَي، اَفْقَونَه
برېخَر	۱۱۰	ضَحَى، خَابَت، غَرْمَه
برمل	۱۱۱	ما سَبَبَنَيَنَ، بَرْمَهَال
لَرَمَل	۱۱۲	ما زِيَگَر، لَرَمَهَال
سرمل	۱۱۳	ما بَسَامَ، تَيَارَه مَهَال
ورمېز	۱۱۴	مَغَزَى، خَتَى
بمبېن	۱۱۵	د هَنْدَوَانُو پَيِر، پِنْهَنَت، بَرْهَمَن
بودتون	۱۱۶	بَتَكَدَه، د بَتَانَوَخَاي، بَتَتَون
نمذك	۱۱۷	مزَّگَتَى، مَسْجَد، جَوْمَات
نست	۱۱۸	نَابُود، نَشَت
زېرمَه	۱۱۹	ذَخِيرَه
پاسوال	۱۲۰	سَاتَونَكَى، مَحَافَظ

پلور	۱۲۱	خرخول، قیمت
خری	۱۲۲	قادص، استازی
پنچ	۱۲۳	خلقت، پیداینست، زیاتبدل
سورې	۱۲۴	کړیکې، چیغې، نارې
بارې	۱۲۵	د ګټې غونښنه، مزد، اجوره
میرخي	۱۲۶	دېنمني
سود	۱۲۷	اطمینان، نسلی، ډاډ
سوب	۱۲۸	حاضر
سوان	۱۲۹	سهولت او رعایت
نېز	۱۳۰	سېلاپ، لوی سېلاپ
اپوته	۱۳۱	پربشان، پرمخ، لالهاند، ځپلی، سرچې
خورنګ	۱۳۲	زخمی، ژوبل، وهلی شوی، تېبې
مواسه	۱۳۳	محافظ، نگهداره، ساتندويه
خرخ	۱۳۴	ننوتل، خربدل، جګبدل
ربل	۱۳۵	رواداري، پېرزوینه، لورېینه
ښهانه	۱۳۶	خوبې، نېکې، بنېګنه
نومړ	۱۳۷	نامزد، نومورې
ملونه	۱۳۸	د مل جمع، مله، ملګري
بولله	۱۳۹	قصیده
مکېز	۱۴۰	ناز
ایواد	۱۴۱	اوسنې چې موږ ورته هېواد وايو
یون	۱۴۲	تګ، حرکت، پرمختګ

بازو	متا	۱۴۳
لوی، واکمن، مختار	ستر	۱۴۴
قرارگاه، کلی، کور	تاتوبی	۱۴۵
نژه	کتاره	۱۴۶
د ژرا ناري	کوکي	۱۴۷
د اور بلولو خاشې	پېلۋەچى	۱۴۸
محبوبه	ملوکە	۱۴۹
اسمان	ھسک	۱۵۰
بېخ	ستەھ	۱۵۱
فاتح	سوبىن	۱۵۲
تکبر، لویوالى	لوینە	۱۵۳
منع کول، وېرول	گواپىل	۱۵۴

اخؤونە

- ۱- د پېستو ادبیاتو تاریخ، پوهاند عبدالحى حبیبى، بېلاپېل مخونە.
- ۲- د پېستو ادبیاتو تاریخ، لرغونى او منئىن دورە، سرمحقق زلمى ھېوادمل، بېلاپېل مخونە
- ۳- د پېستو لرغونى متون تدریسی چېتىر، د پوهندۇي محمداجان حقپال اثر.

فرهناز حیدری- د پښتو خانگي د لومړي ټولګي محصله

د پتهی خزانې پېژندنه

پتهی خزانه د هوتكی پاچا اعليحضرت شاه
حسین هوتك د پېر نامتو لیکوال محمد
هوتك د داود خان هوتك زوی هغه تذکره ده
چې په (۱۱۴۱-۱۱۴۲ هـ) کلونو کې ليکل
شوې او د پنځسو پښتنو شاعرانو او
ليکوالو ژوندلیکونه يې د تاريخ د خاورو په
زړه کې ساتلي دي.

دغه اثر پر (۱۳۲۲) کال لوی استاد علامه پوهاند عبدالحى
حبیبی و مونده او وروسته يې بیا له پارسي ژبارې سره خپور کړ د
پتهی خزانې له برکته د پښتو ادبیاتو تاریخ ډېري ورکې خونامتو
څېړې رابرسېره شوې. دا اثر دا زباتوي چې پښتو ژبه لرغونې
ادبیات لري، خود وخت ناخالو، پښتو او جګرو ورڅه ډېرڅه
خورلې دي، کهڅه هم د پتهی خزانې ترڅرې دو کلونه وروسته يو
شمېر پښتو دښمنو او پردېپالو عناصر و پردغه کتاب بې مانا او
بې منطقه نیوکې هم وکړې او حئینو خولا دا کاذبه دعوه هم کړه چې
دغه کتاب ګواکې (جعلي) دي.

علامه حبیبی د محمد هوتك د پتهی خزانې پر رابرسېره کولو سره د
پښتو ادبیاتو په تاريخ کې د یوې داسې څېړې په توګه و پېژندل شو،

چې د پښتو ژبې لرغونی تاریخ یې راژوندی کړ او ټولو پښتنو د لوی استاد عبدالحی حبیبی دغه هڅه ډېره وستایله. د پتې خزانې تر خپرېدو پورې داسې ګومان کېده چې پښتو ادب له بايزید روښان، خوشال بابا او رحمان بابا خڅه راپیلېږي، په داسې حال کې چې پتې خزانې ثابتنه کړه پښتو ادب ډېر پخوانی تاریخ لري. د شلمې پېړۍ له پیله چې د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره یو ملي غورځنګ راپیل شو او یو شمېر فاضلو استادانو د دغې ژبې د ادب د تاریخ تیاره گوتونه ورونوول، دې مسئلې د ګاونډ یو فرهنګونو یو شمېر متعصبو کړيو ته خوند ورنه کړ، د هغوی په نظر پښتوند غرو د خلکو یوه وحشی ژبه ده او که د فرهنګ نړېدلی څلی یې ودان شي، نو پښستانه به مدنی ژوند ته متوجه شي او بلاخره به یې ملي شعور لور شي، چې په پای کې به سیاسي واک هم ترلاسه کړي. ددي پروسې د مخنيوي لپاره ایرانيانو او پنجابيانو په یو شمېر دسيسو جورولو پېيل وکړ چې یوه یې هم د پتې خزانې د جعلی والي ډنډوره وه، له بدہ مرغه یو شمېر پښستانه ليکوال هم یا مخامنځ یا په ناسيده ډول د دغۇډنډورو بنکار شول، خوله دې هر څه سره سره (پتې خزانه) د ځینو متعصبو او ناروغو کړيو که بهرنې وي او که کورني په بابولو نه شي کبدی چې جعلی وبلل شي. دا هم اړينه ده وویل شي چې پتې خزانه، د افغانستان پښتون قام، پښتو ادب او کولتور به تلپاتې وي او هېڅوک به یې د پرمختګ او ودې مخنيوي ونه کړاي شي.

د کتاب نوم:

ددی کتاب په باب راغلی: «د دی کتاب نوم دی پته خزانه حکه
چې دله هغه احوالنه راغلی دی چې پتی وو او نه ووبنکاره.)»
دا کتاب يا اثر درې برخې يا درې خزانې لري:

دویمه خزانه د محمد هوتك د معاصر و شاعرانو د احوال په باره کې
ده چې د هغو احوال د محمد هوتك په زمانه کې هر چاته يا لېتر
لېره هغو خلکو ته د چا لپاره چې دا کتاب ليکل شوی، معلوم وو، د
کتاب په لوړۍ برخه يا لوړۍ خزانه کې يې د (۲۲) شاعرانو
احوال راغلی دی او د هغوي بیت (فرد) سندره، ناري، څلوریزه،
شعر، ويارنه، سانده، بولله (قصیده)، غزل هغه ټول اصناف يې
ليکلې. په دوى کې اسمعیل، خربنبون، شیخ متی، شیخ بوستان
برېخ، علی سرور لودی، حمید لودی، عیسی مشوانی، سلطان
بهلوں لودی، خوشال بابا او رحمان بابا شامل دي.

د کتاب درېیمه حصه (درېیمه خزانه) کې د مېرمنو ذکر راغلی دی،
يوه مهمه خبره دا هم ده چې د محمد هوتك په زمانه کې هرې قلمي
نسخه پته خزانه وه، حکه چې هغه وخت چاپخونې نه وي د اکثرو
كتابونو يوه يا خو محدودې نسخې موجودې وي.

د محمد هوتك د پته خزانې د نثر بېلګه:

حمد و ثنا هغه خدائی (ج) ته چې انسان يې په ژبه او بيان لور کا او
عزت يې ورکا له نورو حیواناتو په نطق او وینا سره او خپل کلام
پاک کې نازل کا په افصح بيان سره چې هغه ابلغ دي له کلامه د
کولو بلغاوو او فصحاوو.

ستاینه او سپاس دی هغه خاوند سره چې بې لە ده نشته بل خاوند
او نه بل بادار د وکړيو خبتن دی دی چې انسانان په خوبو خبرو
پالی او د هرې بليغې وینا ملهم دي.
درود نا محدود پر هغه پيغمبر، عليه الصلواته والسلام چې موب
ته يې راونبو له سمه لار.

بيت:

دی رهبرد کایناتو ترده جارسم
دی نامور د مخلوقاتو ترده جارسم

پته خزانه له يوي خوا ادبی اهمیت لري، خوله بلې خوا تاریخي
اهمیت هم لري، حکه چې په دغه اثر کې يوشمبر پېښې او حوادث
داسي دی چې هغه د افغانستان د تاریخ په باب خانګرۍ تاریخي
اهمیت لري. د علمي او تاریخي تحقیقاتو په برخه کې دا هم بايد په
ګوته کړو چې پته خزانه هم د تاریخي مطالعاتو او هم د تحقیقاتو په
برخه کې ډېره مهمه ونډه لري.

محمد هوتك د پته خزانې په قيد يو ادبی علمي او تاریخي کتاب
وليکه چې په پښتو ادبیاتو کې ساري نه لري، دا کتاب راتلونکي
نسل ته د ډېرنې ماخذ او سند حیثیت لري په يوه څغلنده نظر
ویلای شم که چېږي دغه ادبی او تاریخي شهکار په بله ژبه کې واي
نو او سن به يې نړیوال شهرت درلود، خوله بدہ مرغه چې د پته
خزانې اهمیت، ارزښت او ماھیت لا او سن زموږ له ډېرو خلکو پت
دی او ډېرو لاددي کتاب له ګټيو ګټه نه ده پورته کړي.

ضیاالله- د پښتو خانگی د لومړي ټولکې محصل

د امیر کرور د شعر ويپانګه

امیر کرور د امیر پولاد سوری زوی دی. امیر پولاد د ملک شنسب له زامنو خخه و، چې په غور کې یې پاچاهي کوله. امیر کرور پر (۱۳۹۷-۷۵۲م) د غور په مندیش کې پاچا شو. دی یو تکړه، غښتلی، کلک او محکم سړۍ و، په یوه تن به له سلوتنو سره جنګېده، نو خکه کرور او جهان پهلوان بلل کېده.

پته خزانه د تاریخ سوری په حواله ليکي: «چې دا اميران له پېړيو خخه په غور کې وو او د هغه (سور) اولاده ده چې د (سهاک) له پښته و.» امیر کرور د پښتو یوزبردست شاعر دی. وايسي، چې دی یو عادل، ضابط سړۍ او د بنې وینا خاوند و او هر کله به یې شعرونه ويبل، هغه وخت چې په جنګونو کې یې ډېري فتحې وکړې، نو یو زبردست شعر یې وواييه، چې («ويارنه») یې بولي دا شعر په دې ډول دی:

زه يم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشی د من مې ئې بربىننا پر ميرخمنو باندى
په ژوبله یونم يرغالم پر تبىتېدونو باندى
پر ماتېدونو باندى
له ما اتل نسته

زما د بريو پر خول تاوبېرى هسک په نمنځ په ويار
د اس له سو مې مەڭكە رېبدىي غرونه کاندە لتاپ
کرم ايادونه اوچار
له ما اتل نسته

زما د توري ترشپول لاندى دی هرات و جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوى يم په روم
له ما اتل نسته

پر مروه زما غشى لوئى داري دېن راخخه
د هيرود پر خندو ھم تبىتى پلن راخخه
رېي زېن راخخه
له ما اتل نسته

خپلۇ و گرو لىرە لور پېزۈينە كوم
دوى په ڏاھينە بىنە بامم بىنە يې روزنە كوم
تل يې و دنە كوم
له ما اتل نسته

پر لويو غرو مې وينا درومي نه په ھندو په تال
نپى زما ده نوم مې بولي پر درىئ ستايوال
په ورخو شپو مياشتى كال له ما اتل نسته

دا شعر د پښتو یو ډېر قيمتی، پوخ او متین شعر دی. د پښتونوی.
د زړورتیا او شجاعت اصلی خیالات په کې بنکاره او خرگند دي.
وزن یې هم ملي او د پښتو له خالصو اوزانو خخه دي.
د امير کروړ د شعر له پوهالي او متنات خخه ثابتېږي، چې پښتو
به تر اسلام د مخه هم نسه پوخ شعر او ادب درلود، مګر تر خوپوري
چې بله پخوانۍ نمونه نه وي پیداشوې، نو دا شعر د پښتو لوړۍ
شعر او امير کروړ د پښتو لوړۍ شاعر ګنډل کېږي. شیخ کته په
څپل کتاب (لغونې پښتنه) کې لیکلې دي، چې امير کروډ په
(۱۵۴هـ) کې مر شوی دي.

په دې شعر کې د پښتو ډېر پخوانې لغات راغلي دي، لکه:

اتل-نابغه او پهلوان

من-اراده، عزم، نيت

ميرخمن-دبمن، غليم

ژوبله-جنګ، یو بل ژوبلول

يونم-حرکت کوم، ئەم

يرغالم-يرغل کوم، هجوم کوم

اوڊوم-علاج، درملنه، چاره

دبمن-دبمن

پلن-پياده، پلى

زړن-زړور، شجاع

لور-پېرزوينه، رواداري، مهرباني

بامم-روزم، تربيه کوم، پالم

دريئع- د درېدو ئاي، منبر

ستايوال- ستايونكى، مداح

ماتېدونو- ماتې خورونكىو، شكست خورلىو

خول- د جنگي جامو خولى، اوسيپنيزه خولى

نمئ- احترام، تعظيم، ستايىنه، درناوى

ويار- افتخار

ويارنه- فخرىيە

سو- سومان

لتاپ- برهم، خراب، اخته

اوچار- خراب، ويچار، رنگ

شپول- احاطه

جروم- د جرم جمع، گرمىپېر، تراوسە پورى ھم د افغانستان سەھىلي

خواوو تە ويل كېرىي، چې د كندھار سەھيل لويدىئ او د هغە لە

شگلنخىي نە پىل بىا تر سىستان او چخانسۇر پورى رسېرىي.

غرج- غرجستان، چې د غور او هرات لە شمال نە پىل تر آمو پورى

او پە لويدىئ كې تر مرغاب او ماورالنھر پورى رسېرىي او پە ختىئ

كې لە بلخ سەرنىلى.

پېژندوى- پېژندل شوي، شناسا، اوختار

لونى- اوري، خېرىي، ويشتىل كېرىي

رېي- رېردىي، رېپېرىي

مخسور- سرخروبيي، برياليتوب

كول- كھول، كورنى، خاندان، نسل

ودنه- وده وركول، روزنه، نشونما وركول

تال-خنده، وخت
بولی-یادوی، گنی.
سویه-فتحه، فتح
بری-کامیابی
بادر-پساغلی
لوراوه-لوره، جگ
چاهینه-اطمینان
هسک-اسمان
زرنج-د نیمروز مرکز دی.

عزیزالرحمن تسل - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو ژبې شعری فورمونه

دلته هغه ډول شعری فورمونو ته اشاره کوو چې
له عربی ژبې خخه پښتو ته راغلی دي او یا هم
اوسم په پښتو او عربی دواړو کې مشترک ګنل
کېږي.

۱ - غزل: د بسحوله خبرو نه خوند اخیستل او
يا هم له بسحوله سره مخامنځ خبرو کولو ته غزل وايي. له عربی ژبې
خخه پښتو ادب ته د راغلو (۱۳)، جوړښتونو خخه یو غوره فورم هم
دي. غزل مطلع لري يانې د سر بیت یې مقفی او د دویم هر بیت
مسره یې قافیه لري او د مطلعې قافیه تعقیبوي.
غزل دوه ډوله خبرې کوي، ډېرې داسې غزلې راغلی چې لومړي
بیتونه یې د مستۍ او خوشالۍ سترګګ وهی، خود منځ بیتونه
یې د ویرناري وهی، د غزل بیتونه له (۱۵-۵) پوري وي.

د عربی (۱۳) شعری جوړښتونه په دې نومونو یادېږي، غزل،
مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، رباعي، قطعه، قصيدة، مثنوي،
مسدس، ترجيح بند، تركيب بند، عشر او ...

بشپړ ازاد شعر: په دې شکل کې یوه تاکلې موضوع انځورېږي
هر څومره چې زیات ليکل کېږي يا کم، قيد نشته ورته خو شرط
دادې چې وزن بايد ولري.

۲- مثنوي(دوه ييز): دغه جورنست په خپل منخ کې گډه قافيه لري، وزن او خپې يې برابر دي، ډېري او بدې موضوع ګانې په کې نغښتل کېږي، د مومن خان او شېرينۍ، یوسف خان او... داستانو نه هم په همدې فورم کې نظم شوي دي.

۳- مثلث(درې ييز): هر بیت يې (۳) مسرې لري د لوړۍ بیت درې یواړه مسرې یوه قافيه، یو وزن لري او د نورو بندونو هر لوړۍ بیتونه په خپل منخ کې قافيه لري او د درې یمي مسرې قافيه يې له مطلعې سره یوشان وي.

۴- رباعي: په سېین مخ کې د زني په منخ شين خال وار له واره د سترګو خير ورکش کوي، رباعي هم همداسي تل جذابه وي، له عربي ژبه خخه پښتو ادب ته راغلي او په پښتو کې ورته خلوريزه ويل کېږي. ددي فورم خلورواړو مسرو د څو شمېر سره مساوې وي. د خلوريزې لوړۍ بیت مقفى وي، درې یمه مسره يې قافيه نه لري، د خلورمي مسرې قافيه د مطلع قافيه تعقیبوي، د غزل په شان يې ردیف اختياري وي.

۵- قطعه: دا شکل هم له عربي خخه راغلي، د خلوريزې په شان خلور مسرې لري توپیر يې یوازې دا دې چې په رباعي کې لوړۍ بیت مقفى وي یانې دواړه مسرې سره خپلو کې قافيه لري او یو ډول قافيه تعقیبوي او د درې یم بیت دویمه مسره ورسره قافيه کې ګډه وي، خو په قطعه کې د لوړۍ بیت لوړۍ مسره او د دویم بیت وروستۍ مسره سره یوه قافيه لري او دواړه لوړۍ مسرې قافيه نه لري.

۶- قصیده(بولله): د قصد کولو مانا لري او همدارنگه د قصد له مصدره جوره شوي، مانا يې استقامت، اتصال، سموالي، برابري او سپه خلتوپ ده، د بيتنونو شمپره يې له (۱۵) خخه کم نه وي او تر دوه سوه هم زيات بيتنونه لري. د غزل په خبر د سر لومړي بيته يې مقفى او د نورو بيتنونو دويمه مسره يې د مطلعې قافيه تعقيبوي، پخوا قصيدو درې برخې درلودې، ګريز، حسن تعلييل او دعايه. هره قصیده چې دا درې برخې ولري په تول او وزن پوره قصیده بلل کېږي. په پښتو کې لومړي قصیده شيخ اسعد سوری ليکلې ده.

۷- مستزاد: دا شکل درباعي، غزل يا قصیدې پر هره مسره باندي چې يوه لنډه مسره ورزياته شي مستزاد ګنهل کېږي او لويء مسره د مانا په لحاظ کوچنۍ مسرې ته اړتیا نه لري، حکه چې توله مانا په لومړي مسره کې بشپړه وي.

۸- مخمس(پنځه يېز): په دغه شعري جورښت کې هر بند پنځه مسرې لري، د لومړي بند پنځه واړه مسرې يوه قافيه لري، د نورو بندونو خلور مسرې خپل منځ کې يوه قافيه تعقيبوي، خو پنځمه مسره بايد د لومړي بند قافيه تعقيب کړي.

۹- مسدس(شپېز): د شعر دا فورم شپېز مسرې لري، د سر لومړي بند يې تول تال يوشان قافيه لري د نورو بندونو پنځه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه او هره شپرمه مسره يې په قافيه کې د لومړي بند د مسرود قافيې تابع ده او سېلابونه يې مساوي وي.

۱۰- مسبع(اوہ يېز): له نوم خخه يې معلومېږي چې اوه مسرې لري، د لومړي بند تولې مسرې يې په قافيه کې يوشان وي او د

نورو بندونو شپږ مسرې يې یو ډول قافیه لري، خود پاى مسره يې د لومړي بند د مسرو د قافیې تابع وي.

۱۱- مثمن (اته ييز): هر بند يې اته مسرې لري، اته واره مسرې يې په خپل منځ کې یو ډول قافیې لري ردیف په کې په خپله خوبنه دي، د نورو بندونو اتمه مسره يې د لومړي بند قافیه ګوري، خونور بندونه يې په خپل منځ کې یوه قافیه لري.

۱۲- معاشر (لسينز): دا جورښت لس مسرې لري، د لومړي بند لس واره مسرې يې په خپل منځ کې مقفى وي، د نورو بندونو^۹ مسرې يې په خپلو منځو کې هم قافیه وي او لسمه مسره يې د لومړي بند مسرو له قافيو سره یوشان وي، ټولې مسرې يې یو واحد وزن تعقیبوي.

۱۳- ترجیح بند: دا هغه نظم دی چې لومړي خو بیتونه وویل شي بیا ورپسې یو مقفى بیت ورلوپرې او په دې ډول یو بند جورپوي. همدا ډول بیا بېل بند پیلپرې او بیا ورپسې همدا مقفى بیت تکرارپرې. په ترجیح بند کې د هر بند لومړي بیت مقفى وي او د نورو بیتونو دویمي مسرې يې قافیه لري او لومړي مسره يې بې قافیې وي، د بندونو د بیتونو شمبر يې سره مساوي وي.

۱۴- تركیب بند: تركیب بند دی چې خو مقفى مسرې سره یو بند جورپوي بیا وروسته یو بل مقفى بیت ورلوپرې چې د دغه وروستي بیت قافیه د لومړي بند له قافيو سره یوشان وي همدا شان وروسته نور بندونه رائحي چې هر بند ځاتته قافیه لري او په پاى کې چې کوم مقفى بیت رائحي د هغه قافیه هم خپلواکه وي او د لومړي بند د

وروستي بيت سره قافيه کې يوشان وي او نه يې هم قافيه د خپل
بند تابع وي، خود خپو شمېر يې باید تر پايه توپير ونه لري.

١٥ - تول قافيز نظم: دا هغه ډول شعری چوکات دی چې هره
مسره يې قافيه ولري او تول مسرې يې يوه قافيه تعقيبوی. کوم
فورمونه چې له عربي زې خخه پښتو ته راغلي دغه فورم په کې نه
ښکاري، شايد چې دغه فورم په عربي کې نه وي.

اخونه

۱ - د پښتو شعر هندسي جوړښت، د پوهنډوي محمد اسماعيل یون
اثر، بېلاړل مخونه.

۲ - یو شمېر بېلاړلې وېښاني.

رحيم الله وردگ- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

په پښتو لرغونی ادب کې ويارنه

هره ژبه او ادبیات ځانته تاريخ لري، نو پښتو هم یوه لرغونې ژبه ده او اوږد تاريخ لري، چې زیاتو شاعرانو او ادبیانو په کې خپلې خوبې ملغوري پېيلې، هر ډول نظم او شريې په کې ويلى او ليکلې دی او د خپل زره او قلم تنده يې په کې ماته کړي ده. ما د دوی له ليکنو او ويلو خخه تاسو ته د ويارنه په باب یو خه معلومات راټول کړي چې په لاندې ډول دي:

ويارنه:

ويارنه د پښتو نظم له مانيزو (معنوی) ډولونو خخه ده. ويار د ويارې له مصدر خخه دی چې د افتخار او فخر کولو په مانا دی. ويارنه هغه ادبی کلام دی چې شاعر د خپل ولس، خلکو، وطن او ژبې د سرلورې، پرمختګ او لورې والې په برخه کې ويلى وي او یا دا چې شاعر داسي شيان، الفاظ، موضوعات او کلمات په خپل کلام کې بيان کړي چې وياري او افتخار پري وکړي، نو په پښتو لرغونی ادب کې ويارنه همغه د پښتو لومړنۍ شعر دی، يانې د امير کروړ سوری غوري شعر دی چې د اسلامي دورې تر لومړيو ګلونو (۱۳۹ هـ) خخه وروسته ويل شوی دی. کله چې د عباسي دعوت

په جنگونو کې امیر کروپ سوری ھېرې سوبې وکړې نو همدا ويارنه بې وویله چې پتې خزانې تر موبې پورې رارسولې ده. پتې خزانې دا متن د شیخ کته متي زی له لرغونې پښتانه نومي کتاب خڅه اخيستې چې د هغه ماخذ محمد هوتك د محمد بن علي البستي کتاب (تاریخ سوری) بنودلی دی، خود تاریخ سوری ماخذ معلوم نه دی. په هر صورت تاریخ سوری چې پر (٢٥٠ هـق) کال په خپلو پابو کې ئای ورکړی دی، کېدی شي په شفاهي ډول د خلکو په منع کې خور راغلی وي او د راویانو حافظو تر محمد بن علي البستي پورې رارسولې وي، چې دا عنعنه تراوشه پورې په موب کې موجوده ده او د پښتو ډېر اشعار په کليو او بانه و کې په پېړيو پېړيو سینه په سینه انتقال شوي او انتقالېږي.

استاد حبیبی دې ته يو مستند متن ويلی دی، وايې: «چې د انتقال او ضبط روش يې د شرقی څېرنو له معمولو روشنونو سره سل په سلو کې موافق دی.» دا ويارنه د خپل زمان له روحیې سره برابره ایجاد شوې ده، ددې ويارنې شکلې جوړښت نه د شرق له د بواسې شعری ډولونو لکه قصیده، غزل، ترکیب بند، ترجیح بند، مخمس او نورو سره یوشان والی لري او نه سل په سلو کې د پښتو شاعري له خپلو ملي ډولونو سره لکه چاريته، بدله، بګتۍ، لوبو او کسرونو یوشان والی لري، نو خکه استاد حبیب الله رفیع دغه ډول سندري د پښتو لرغونې سندري بللي دی او وايې: «دا ډول سندري د زړو اريايې سندرو او د پښتو د ولسي سندرو ترمنځ د اتصال یوه کړي ۵۵.» خواستاد محمد صديق روهي وايې: «دا ويارنه د اوستا، زاميادېشت، مهريشت او د ریکویدا له ټینو سندرو سره

پرتله کېدى شي.» همدارنگه په دې سندره کې داسې لغات او ترکيبيونه شته چې هغه يوازې د پښتو ژې دې او د نورو ژبولکه عربي او پارسي تر تاير لاندې نه دې، دا چې دا ويارنه خه دپاسه دولس نيم سوه کاله مخکې ويـل شـوـيـ دـهـ، نـوـ ـحـيـنـيـ هـغـهـ لـغـاتـ پـهـ کـېـ دـيـ ـچـېـ پـهـ عـامـهـ پـښـتوـ کـېـ اوـسـ مـتـرـوـكـ دـيـ اوـمـکـانـ شـتـهـ ـچـېـ دـ پـښـتوـ پـهـ ـحـيـنـوـ غـرـنـيـوـ لـهـجـوـ کـېـ لـاـتـراـوـسـهـ مـوـجـوـدـ ويـ اوـ دـاـ ويـارـنـهـ خـپـلـهـ روـانـيـ ـژـبـهـ لـرـيـ ـچـېـ بـېـلـگـهـ يـېـ شـتـهـ اوـ لـهـ دـيـ ويـارـنـيـ خـخـهـ دـ عـلامـهـ حـبـيـبـيـ پـهـ وـيـناـ دـ اـمـيـرـ كـرـوـرـ مـيـنـهـ اوـ لـپـوـالـتـيـاـ لـهـ خـپـلـ تـبـرـ سـرـهـ خـرـگـنـدـ ـېـرـيـ، نـوـ زـهـ دـدـيـ ويـارـنـيـ يـوـ خـوـ بـيـتـونـهـ دـ نـمـونـيـ پـهـ دـولـ لـهـ پـتـيـ خـزانـيـ خـخـهـ ستـاسـوـ مـخـ تـهـ بـدـمـ:

زه يم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشى د من مې ئې بربنسا پر ميرخمنو باندي
پر ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندي
پر ماتېدونو باندي
له ما اتل نسته

زما د بريو پر خول تاو پري هسك په نمنځ په ويار
د اس له سو مې مئکه رې بدې غرونه کاندم لتاړ
کرم ايادونه او جار
له ما اتل نسته

تردي ويارنه وروسته په پښتو ادب کې بله ويارنه د ملکیار غرشین ده چې پر ۷۱ هـ، کال کله چې سلطان شهاب الدین غوري پر ملتان حمله کړي وه، نودغه ويارنه هم زموږ د ادبی مورخانو په اشارو کې د هغه وخت ويارنه ګنل شوي ده، چې دا ويارنه د اسلام د خپر بدلو او اسلامي فتوحاتو په ملاتر کې ويـل شوي ده. د اسلامي فتوحاتو ستاینه يې کړي ده او د اسلامي لبـکـرو د هـخـولـوـ، يـادـولـوـ او د دـوـيـ د روـحـيـ د لـوـرـوـلـوـ هـخـهـ پـهـ کـېـ شـوـيـ دـهـ اوـدـ کـرـوـرـدـ ويـارـنـيـ غـونـدـيـ دـپـښـتـوـ پـهـ لـرـغـونـوـ سـنـدـرـوـ کـېـ رـاخـيـ دـمـلـکـیـارـ غـرـشـینـ دـاـ ويـارـنـهـ دـپـخـوـانـيـ قـومـونـوـ دـحـمـاسـيـاتـوـ اوـرـزـمـ رـنـگـ لـرـيـ، دـهـغـوـ سـنـدـرـوـ لـهـ دـلـيـ خـخـهـ دـهـ چـېـ پـخـوـانـيـوـ پـښـتـنـوـ بهـ دـجـگـرـيـ پـرـ مـيـدانـ وـيـلـيـ اوـ مـقـصـدـ يـېـ دـزـلـمـوـدـ اـحـسـاسـاتـوـ تـاـوـدـهـ سـاـتـلـ وـوـ، چـېـ بـنـهـ جـنـگـ وـکـړـيـ. دـاـ ويـارـنـهـ دـپـښـتـوـ سـوـچـهـ لـغـاتـ لـرـيـ هـمـدارـنـگـهـ لـكـهـ نـورـ ګـرـنـيـ اـشـعـارـ يـوـ تـكـرـارـبـدـونـکـيـ غـبـرـگـونـ لـرـيـ چـېـ دـهـ بـنـدـ پـهـ اـخـرـ کـېـ وـيـلـيـ کـېـرـيـ اوـ دـاـ دـپـښـتـوـ يـوـ ځـانـگـرـيـ خـاصـيـتـ دـىـ چـېـ پـهـ نـورـوـ ژـبـوـ کـېـ نـهـ شـتـهـ. پـهـ دـېـ ويـارـنـهـ کـېـ شـاعـرـ ځـانـ يـوـ مـبلغـ رـاـپـېـشـنـيـ چـېـ دـدـهـ وـيـنـاـ پـرـ اوـرـبـدـونـکـوـ بـانـدـيـ اـغـبـزـهـ وـکـړـيـ اوـ دـسـنـدـرـيـ مـقـصـدـ حـاـصـلـ شـيـ اوـ دـاـ ويـارـنـهـ دـکـرـوـ تـرـ وـيـارـنـيـ وـرـوـسـتـهـ لـوـمـړـنـيـ جـنـگـيـ اـثـرـ دـيـ. دـاـ سـنـدـرـهـ دـ سـلـیـمـانـ ماـکـوـ پـهـ تـذـکـرـهـ کـېـ رـاـغـلـيـ دـهـ. زـهـ غـواـرمـ دـدـيـ سـنـدـرـيـ يـوـهـ بـرـخـهـ رـاـوـرـمـ:

منګولي سري کړئ	دنبن مو پري کړئ	تورې تېري کړئ
خـبـنـتـنـ موـ مـلـ دـيـ	اوـسـ موـرـغـلـ دـيـ	اوـسـ موـ مـلـ دـيـ
غـازـيانـوـ ګـورـئـ	خـبـنـتـنـ موـ مـلـ دـيـ	غـازـيانـوـ ګـورـئـ

خې لە بە تبنتو	کە تىنگ كۈزۈۋە
خېتىن مو ملدى	
چې زمرى يونە	پىرىي یونە
	اسلام راخخەدى
	خېتىن مو ملدى
د شەباب پە ملاسى	غازيانو راسى
	تولشا خواسى
	خېتىن مو ملدى

د ملکىيار بابا تر ويارنى وروسته زمۇپە لرغونى پىنستو ادب كې بلە د هوتكى بابا هغە سىندرە دە چې كله چنگىزى يرغلەگرو پىر سور غە يرغلەكە، نۇ د هوتكى بابا چېرخىلوان پە كې مەشۇل نۇ دە دا سىندرە پە لور اواز وويلە او پىر غشۇيى د مغۇلو تىرونە خىرىپى كېل، ھەدارنگە دا سىندرە چې غېنلىيە مېپە او رېدلە پە جىنگ توپىدلەن تر خو چې سور غە يى د مغۇلو پە وينورنگ كې او تول يى پۇپناھ كېل. ھەدارنگە بابا هوتكى لومۇرى سېرى دى چې د مغۇلو پە مقاپىل كې يى دا ويارنى پە خوند ويلە دە. هوتكى بابا تە د وخت د تولو شاعرانو پېشوا ويل كېرى. ددى ويارنى زېھ خورە خود بىرە زارە لغات نە لرى او د شعر شىكلە پە كې حماسى او سادە دى. لە دى ويارنى خە د شاعر او د هغە وخت پىنستۇنۇ وطنىي احساس او د مىنى د ساتنى تاودە احساسات بىكاري، چې دغە افكار ھە د مغۇلى دوري د پىنستو شعر خانگىرنى دى او تر (۱۰۰۰ھ.ق) پورى پە پىنستو شعر كې خوندى شوي دى. دا ويارنى پە پتىھ خزانە كې راغلىپى دە او د پتىھ خزانى مولف محمد هوتكى لە خېلپلاڭ خەنكلە كې دە چې زە بە يى خوبىتىنە پە دى ئاي كې راۋىم:

آدمرغی غبـ تـليـوـ رـاسـئـ
پـرـتـگـ وـلـاـرـ دـپـنـتـونـخـواـسـئـ
تـورـیـ تـبـرـیـ غـشـیـ تـرـمـلاـسـئـ
پـرـکـلـیـ کـورـبـانـدـیـ مـغـلـ رـاغـیـ

زمـادـ زـلـمـ وـيـنـیـ بـهـ بـیـ
حـمـکـیـ اوـ غـرـونـهـ پـهـ سـرـهـ کـبـرـیـ
مـیرـخـیـ حـغـلـیـ اوـ تـرـهـ بـیـ
پـرـکـلـیـ کـورـبـانـدـیـ مـغـلـ رـاغـیـ

زـلـمـوـ پـرـتـگـ خـانـونـهـ مـرـهـ کـرـیـ
دـبـنـ پـهـ غـشـیـوـ مـوـ پـیـیـهـ کـرـیـ
پـرـپـنـتـونـخـواـ خـانـونـهـ مـرـهـ کـرـیـ
پـرـکـلـیـ کـورـبـانـدـیـ مـغـلـ رـاغـیـ.

دا وي د پـنـتـوـ پـهـ لـرـغـونـيـ اـدـبـ کـيـ وـيـارـنـيـ چـيـ ماـ بـيـانـ کـرـيـ، کـبـدـيـ
شيـ چـيـ نـورـيـ هـمـ مـوجـودـيـ ويـ. دـاـ هـمـ خـرـگـنـدـهـ دـهـ تـرـدـيـ دـورـيـ
راـورـوـسـتـهـ پـهـ مـنـئـنـىـ اوـ هـمـدارـنـگـهـ پـهـ مـعـاـصـرـوـ دـورـوـ کـيـ هـمـ زـمـوـبـ
زـيـاتـوـ شـاعـرـانـوـ وـيـارـنـيـ وـيـلـيـ دـيـ. لـكـهـ خـوشـالـ بـابـاـ، دـ هـغـهـ دـ کـورـنـىـ
شـاعـرـانـوـ اوـ نـورـوـ، خـوـمـاـ يـواـزـيـ دـ لـرـغـونـيـ دـورـيـ وـيـارـنـوـتـهـ اـشـارـهـ
وـکـرـهـ چـيـ گـرـانـ استـادـ پـوهـنـدـوـيـ مـحـمـدـ اـسـمـعـيلـ يـونـ رـاتـهـ دـ کـورـنـىـ
دـنـدـيـ پـهـ توـگـهـ رـاـسـپـارـلـيـ وـهـ.

اخوونه

- ١- هوتك محمد، پتهه خزانه، ١٣٨٩ل کال، مومند خپرندويه تولنه.
- ٢- جيبي عبدالحى، د پښتو ادبیاتو تاريخ، ١٣٨٤ل کال.
- ٣- هپوادمل زلمى، د پښتو ادبیاتو تاريخ لرغونې او منځنى دوره، ١٣٧٩ل کال.
- ٤- ارزومند محبوب شاه، د پښتو نظم کلاسيک ڇانرونه، ١٣٨٩ل کال، گودر خپرندويه تولنه.

اسد الله رحيمي - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو ادب د لرغونی دورې پیل او پای

لرغونی دوره:

پخوانی دوره چې په هغې کې قبیلوی نظام مسلط بسکاری تر شپاپسمې میلادی پېړۍ پورې دوام کوي. د تحریري اسنادو له مخې په ادبی تاریخ کې دغه دوره له امیر کروه پیلپري او د بايزيد روبسان تر ظهور او پاخون پورې رسپږي. په شپاپسمه میلادی پېړۍ کې د پښتونخوا په ختیزه برخه کې د هند مغلی سلطنت په زمانه کې فیودالی تولیدي مناسبات منئتنه راخي او په ادبیاتو کې هم بدلون لیدل کېږي. پخوانی دوره د ټولنیزې اروپوهني او فرهنگي عنعنې له پلوه د ریگویدا او اوستا له سندرو او ګاخونو سره ورته والي لري، د ځینو ادبپوها نو په عقیده د ریگویدا او اوستا د سندرو او ګاخونو او د پښتو د لرغونو سندرو موضوعګانې او قالبونه سره ورته دي، د پخوانی دورې، عمده موضوعګانې د نمانځنې سندري، ويړنې، ويړنې، مينه، بېلتون او اخلاقې بنوونې دي چې په هغو کې سېپېځلي تخیلات او لفظي صنایع نه لیدل کېږي. د غوريانو د واکمنې په دوره کې د قصیدې جوړونه یو نوی پراو ګنيل کېږي، څکه چې په دغو قصیدو کې د شپنو شعر سره فاصله منئتنه راغلې ده، که خه

هم قصیدي له درباري ادب سره نېد پوالى لري، خوپه هغو كې د
كوجيانو سندرو روحيه هم ساتل شوي ده. د پښتو قبيلو مشران او
واکمنان د يووالى او قبيله يې قدرت د سمبولونو په توګه ستايل
شوې دې، که دغه قصيدي د هغه وخت له عربي او فارسي قصيدو
سره پرتله شي، نود هغوي ترمنځ د قالب او محتواله پلوه جوت
توبير ليدل کېږي، د پښتو واکمنان د قومي يووالى د سمبولونو او
خواخوبو دوستانو په توګه ستايل شوي دې، شاعر نه د صلي او
انعام د اخيستلو لپاره شعرونه وايي او نه په ستاينه کې له اغراق نه
کار اخلي په داسي حال کې چې د فارسي ژبي شعر د عربي شعر د
وزن پیروي کوي، د پښتو شعر د لرغونو اريايانو د سندرو وزن
ساتي، تراوسه پوري پښتو شعر همدغه خصوصيت ساتلى دى،
يانې د شعر وزن د څې او د هجاوو د شمېر پراساس تاکل کېږي.
د امير کرور شعر چې لرغونې دورې پوري اره لري یو قدیم شعر
دى، چې له پتې خزانې خخه موږ ته لاسته راغلى دى.
د امير کرور شعر چې وايي:

زه يم زمرى پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هندو سندو پر تخار او پر کابل نسته

دا د پښتو زور شعر دې چې د دويمې هجري پېړۍ له لوړۍ برخې
خخه راپاتې دې، له ظاهري پلوه يانې د ژبي، ادا، لغاتو او کلماتو
له مخي مخصوص رنګ او زموږ د او سنې ژبي له محاوروی جريان
سره توبير لري. ډېر داسي لغات په کې راغلى چې او س متروک او
مهجور دي او په عمومي محاوره کې نه استعمالېږي. ددي شعر له
لسانی پلتهني خخه سړې دا نتيجه اخيستلاي شي چې په دغه

لومړنۍ دوره یانې په هجري دویمې پېړۍ کې پښتو ژبه په غور کې د نورو ژبوله اختلاطه سوچه وه، په دغه شعر کې یو عربي او فارسي لغت هم نه شته. د روښانيانو له تحریک سره سم د پښتو ادبیاتو دویمه دوره پیلپري، پر پښتو ژبه ګن شمېر مذهبی تاثيرات او د عربي ژبي ژبني، اغېزې ليدل کېږي.

اخونه

د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنې دوره، دویم تېوک، د سرمحقق زلمي هېوادمل اثر.
د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم او لومړی تېوک، د عبدالحی حبیبی اثر.

فرید الله وفا - د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو لرغونو ادبیاتو فزیکي جغرافیه

کله چې سړی د موجودو او لاسته راغلو پښتو ادبی اشارو پخوانی اسناد مطالعه کوي، نو بنکاري چې دغه لومړني اشار په ځینو دا سې مرکزونو کې ایجاد شوي دي، چې هلتہ د پښتنو خپل محلی حکومتونه او قبیله یې نظامونه وو او پښتنه هلتہ د خپل ملي هویت او سیاسي اقتدار خاوندان وو.

په دغو مرکزونو کې لرغونی مرکز او د پښتنو پخوانی تابوی غور دی، بل مرکز یې د کسی غره لمنې دي او درېیم یې هم ملتان دي، خو مخکې تر دې چې په دغو درېو مرکزونو کې د پښتو پر ایجادی ادبیاتو خبرې وکرو، بهتره به وي دا خبره له یاده ونه باسو چې د دویمي هجري پېږي شاوخوا په غزنې کې د لویکانو شاهي کورنۍ موجوده وه چې تر گردېز او زابلستان پوري سیمه یې په ولکه کې وي او د منطقې له سیمه ییزو شاهي کورنیو سره یې روابط هم درلودل. د غزنې د لویکانو د کورنۍ د یوه لویک یو پښتو بیت موږ ته رارسېدلی دی.

غور: غور د افغانستان یوه لرغونې او تاریخي سیمه ده چې د پاچاهیو سلسلې په کې تېږي شوي او د دې سیمه پاچاهانو د اسلام

د مقدس دین د خورولو په چارو کې هم لویه برخه درلودلې ده، نو
 لومړۍ لاسته راغلې شعر د غور په مندېش کې و، دغه د غور
 سوری شاهی کورنۍ په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه هم
 مشهوره ده او دا څکه چې ددې کورنۍ یو مشرنيکه شنسب (شن
 اسپ) نومېده، چې د پلار نوم یې خرنک و، دا شنسب د حضرت
 علی (رض) په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی دي.
 د شنسب زوی امير پولاد و، چې د خپلو پلرونو نوم یې بیا راژوندی
 کړ، د امير پولاد د پاچاهی مرکزد غور په مندېش کې و. کله چې
 دی وفات شو نو پاچاهی یې زامنوته ورسېده، امير کرور د امير
 پولاد سوری زوی چې پر (۱۳۹ هـ) کال د غور په مندېش کې پاچا
 شو، د امير کرور کوم شعر چې پتې خزانې راوړی دی هغه دادی:

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
 پر هندو سندو پر تخار او په کابل نسته

بل په زابل نسته
 له ما اتل نسته

د کسي غر: د پښتنو په لرغونو استوګنځایونو کې یوه ډېره
 مشهوره او تاریخي سیمه د سليمان د غرونو لمنې دي. ددې غرونو
 لمنې د شپږ سوو کيلو مترو په شاوخوا کې اوږدوالي لري. د
 سليمان غر په لمنه کې شیخ بېټنۍ، شیخ اسماعیل او خربنیون د
 اسلامي عصر د دربیمي او خلورمې پېړې په شاوخوا کې د کسي
 په غره کې او سېدلې دی او بېټ نیکه به د کسي په غره کې تل د
 اللہ(ج) ثنا او صفات ویل، د ورځې به روژه واود شپې به یې د
 اللہ(ج) عبادت کاوه او دا مناجات یې زموږ لاسته راغلې دی:

لویه خدایه لویه خدایه
ستاپه مینه په هرخایه
غـرـوـلـاـپـدـیـ دـرـنـاـوـیـ کـیـ
تـوـلـهـ ژـوـیـ پـهـ زـارـیـ کـیـ
دـلـتـهـ دـیـ دـغـرـوـ لـمـنـیـ
زـمـوـبـ کـېـرـدـیـ دـیـ پـهـ کـیـ پـلـنـیـ
داـوـگـرـیـ ھـېـرـکـرـیـ خـدـاـیـهـ
لوـیـهـ خـدـاـیـهـ،ـ لوـیـهـ خـدـاـیـهـ.

ملتان: د مورخینو او د تاریخي کتابونو له ليکنو معلومېږي، چې د لومړيو دورو اسلامي پېړيو په شاوخوا کې پښتنه په کافي تعداد د سليمان د غرو له لمنو او د پښتونخوا له سيمود سند او پنجاب سيموته ورغلې او مېشت شوي وو، په هندوستان کې لودي کورني په خلورمي او پينځمي پېړي کې حکومت کړي دی. په دې کورني کې تاریخونو د دوو تره زامنو (شیخ رضی لودي) او (نصر لودي) دوه پارکي خوندي کړي دي.

- (۱) د الحاد په لور دې ترپيلل گروه دې زموږ وکوراوه
(۲) د الحاد په تور تورن شوم زه لرغون خو ملحد نه يم
ددې ترڅنګ په لرغونې دورې کې د پښتو ادب نورې وړې وړې حوزې هم شته خو ما په لنه يز سره دې لویو حوزو ته اشاره وکړه.

نورالرحمن حقالم-د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د لنډيو لرغوتتوب

د اسي ولسي او ملي بن چې په هغه کې زرگونو زرگونو مختلفو باಗوانانو د خپلو سليقو له مخي رنگارنګه ګلان، لکه مرسل، ګلاب، نرګس، پتونی، اتری، فرشی، ملکي شب، فلاکس، نوري شبو، ژپر ګل، جريبن، رامبېل، چامبېل او نوري ټپنولي او کرلي دي، چې هر يو يې خاصه بنکلا، رنګ او بوی لري، خلک ورڅخه خوند اخلي، د هر رنګ او بوی څخه په خپله اندازه لذت وړي او ورڅخه متأثره کېږي. ددي ولسي او ملي باغ ګلان همدا زموږه لنډي دي چې هر شاعر په خپله خوبنه او سليقه پښتون قام ته بې له کومې توقع او امتياز څخه د سوغات په توګه بنسلۍ او هديه کري دې.

لنډي د پښتو د ولسي ادب او فولکلور اساس او تهداب تشکيلوي او د اسي فولکلوريک، ساده، روان او بنکلی شعر دی چې د قيمتي ڈبرو کان ته پاتې کېږي. داسې کان چې د سرو زرو، لاجوردو او نورو ډېرو قيمتي منزالونو څخه ډک دی چې په امېلونو، غارکيو، پېزاوننو، د ګوتو په غمييو، په تومانچو، ټوپکوا او توروکې، ځان په خاصو رنگونو، مفهومونو، ځلاوو او بنکلاوو کې

راسبی، لکه عشقی، حماسی، اجتماعی، اصلاحی، انتقادی او نور.

داد گران هپواد د ادیبانو، لیکوالانو، شاعرانو او نورو دنده ده چې دا کانونه ولتیوی، پیدا یې کړي، وه یې خپري، تفχص او اكتشاف یې کړي او بیا یې د ولس د ګټې اخیستنې لپاره استخراج کړي، تر خو چې خپل رسالت یې د او سنی او راتلونکی نسل لپاره سرته رسولې وي.

تر کومه ځایه چې معلومه ده لنډۍ، له دوو بندونو (دوه ويست سپلابونو) خخه جوره ده چې لومړی بند یې نهه^(۹) سپلابه او دويم بند یې دیارلس^(۱۳) سپلابه لري. د هپواد په بېلاپېلو برخو کې لنډۍ په مسری، تېپې، تېکۍ او نورو نومونو هم یادوي چې بېلاپېل تعريفونه ورکول کېږي، لکه:

لنډۍ: د یوه وړوکې لنډه مار نوم دی چې سترګې یې له رنها سره حساسیت لري، نو ځکه د شپې له مخې راوځي او ډېر زهرجن دی، زهر یې پر بدن باندې داسي اثر کوي چې نور د خلاصې د توان او مجال یې نه وي، نو لنډۍ هم په همدي دوو لنډه بندونو کې ډېر لوی مفهوم او مضمون ځایوی چې اغېز یې خورا زیات دی، د همدي تاثیر له مخې یې لنډۍ بولي.

مسره: مسره د یوې تېږې تورې نوم دی چې په مصر کې جوړدله او د پخوا وختو په جګړو کې خورا موثره وسله وه چې پښتنو ورڅه زیاته استفاده کوله، د تاثیر له مخې لنډۍ، ته مسره هم وايې

تپه: تپه له تپ (زخم) خخه اخیستل شوی ده، خنگه چې تپ پر
انسان اثر کوي همداسي لندۍ هم پر اورېدونکي اغېز کوي، نو
ئکه لندۍ ته تپه هم ويل کېږي.

د لندۍ شروع، شمېر او شاعر معلوم نه دی، مګر په تول ولس
پوري مربوط شعر دی. د پښتو ګرامر لیکوال لیکي چې: «تول په
دې په يوه خوله دی چې د پښتو لندۍ، سروکي،... د ویدي سندرو
پیل دی خو خوک په هغې پسې نه دی ګرځدلې» ويل کېږي چې
لندۍ له ویدي سندرو سره پیل شوي دی چې لېټر لړه خلورنیم یا
پینځه زره کلونو ته یې عمر رسېږي.

سپورډیه سره وهه راخېږه

يار مې د ګلو لو کوي ګوتې ربینه

دا هغه زره لندۍ ده چې عمر یې زرگونو کلونو ته رسېږي. بنااغلي
حبيب الله رفيع د يوه بهرنې خبرونکي (جون زانولسونيو) له خولي
د پورتنې لندۍ په هکله وايې چې: «دا د هغه وخت لندۍ ده چې
اريایان به د شپې له خوا د (سوما) د بوتي د لو کولو لپاره غره ته
تلل او بيا به انتظار وو تر خود خوارلسماي سپورډي (د خوارلسماي
شپې سپورډي)، راوځېري او دوى د سوما بوتي لو کړي، ئکه که دا
په لمر کې لو شوی واي شيره یې خرابېدله، نو دوى به د سپورډي د
شپې انتظار ويست او تول به راتبول وو بيا به یې ددي بوتي لو کاوه
او له هغه به یې شيره ایستله، له هغه به یې مشروب جوړول چې
دوی ته ډېر مقدس وو او له هغو به یې استفاده کوله. دا لندۍ یا تر
خوارلسما (د خوارلسماي شپې)، وړاندې ويل شوي یا په داسي ځاي

کې ویل شوی چې غرونه لور دی او سپوردمى ژرنە راخېرى يا هر
خە چې دی د مىنې له خوا دالنەي ورتە ویل شوی ۵۵.) نومورى
دوان ورکوي چې:
مازىگرى دى بىپرى مه كې

تە به د ناز بىپرى کوي رېنتىيا به شىئە

داد لمىپالنى د وخت لنەي دە، كله به چې لمىپالنە دە
وخت كې به لمىپالنە عبادت كاوه دوى باور درلود چې پە دې
وخت كې هەر دوعا قبلېرى، نوپر همدى اساس گوري چې مىنە
(معشوقە) بىپرى کوي او هلتە مازىگرى دى، نو وايى چې: مازىگرى
دى بىپرى مه كې، تە به د ناز بىپرى کوي رېنتىيا به شىئە. دا دواپە
زې لەنەي دى مىگرى يقىناً كلمى يې بدلې شوې دى، ئىكە د ھەغە
وخت د كلمو پە استعماللۇ سره اوش خوک پوهەدى نەشى، نو د
وخت پە بدلەدو سره كلمات ھم اوسىنى حالت تە رارسېدىلى دى، خو
يوازى فکر او مطلب يې تر دې دمە رالېرىدە بىلە دى.

پە لەنەه توگە ويلاي شو چې د لەنە يو شاعر معلوم نە دى، مىگرد
شاعرانو لە زېرونونە راوتنى دى او د خلکو د پراخو پرگەنە پە زېرونونو
يې چنگ وھلى دى. لە يوپى سىينى نە بلى سىينى تە او لە يوه نسل
خخە بل نسل تە يې انتقال كېرى دى، لەنە ژوندى دى او د تل
لپارە بە ژوندى پاتې شى، ئىكە داد ولس شعر دى او پە ولس پورى
اپە لرى او همدا ولس يې، تر خو چې دانپى نېرى دە د تل لپارە
ژوندى ساتى.

لکە چې معلومە دە د لەنە، اساسى موضوع انسان او د ھەغە
چاپېرىال دى او هر خە چې پە انسان پورى اپە لرى د تولو

خصوصياتو سره يې په ساده، روانه، بنایسته او ظریفانه بنه
بیانوي، پر همدي اساس د حقیقتونو او خیالونو د مینې او محبت
د عشق او وفا د دیدنونو او وصلت د حماسو، تګ، غیرت،
مپړاني، زپورتیا او څان تېرېدنې همدارنګه د بې غیرتی، پېغور،
موزیتوب، غم، غماز، هجران د سختیو او محرومیتونو د هیلو او
نا هیلیود وفا او بې وفا یې د باور او بې باور یو د توبو او تشبهاتو،
لنډه دا چې د ژوندانه له ټولو برخو خخه بحث کوي او هغه څه چې د
انسان په محیط او ماحول کې قرار لري او راخرگندېږي، هغه هم
ورڅخه پتنه پاتې کېږي لکه غرونه، سیندونه، سپلابونه، باجونه،
ګل، بلبل، سپورډۍ، باد، باران، تندر، ستوري او اسمان او په
خاصه توګه ګودر، مازیګر، چنارونه او نور.

په لنډیو کې بنځو ته ځانګړی او مهم ځای ورکړل شوی دی او همدا
بې وجهه ده چې د بنځو په وجود کې زلفې، وربل، بانه، وروځې،
مراؤې او توري سترګې، شونډې، انتګري، زنه، غاره، قد،
موسکا، په ناز کتل او تلل، خالونه، تیک، پېزووان، چارګل...
زيات ستایل کېږي او له بلې خوا نرینه چې د سکې بل مخ دی، هم
په خاصو الفاظو ستایل او رتيل کېږي. که نرینه پښتونولي او
افغانی ارزښتونو ته په درنه سترګه وګوري او عمل پري وکړي، نو
هغه ستایل کېږي، لکه:

جانان مې سر په وطن کېښود

په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه

نن په خیبر د زلمو جنګ دی

خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دينه

د اکبر خان غازی په توره
وطن ریا شود بمنان په ماتې حینه
دا هره مور به زامن راوري
د احمد شاه په شان به لب لب پیداشينه
د توريالي اکبر له برمه
خوانان د ننگ توري و هي سر و رکوينه
د هندوستان پيرنگي ژاري
که ژپر ايوب په دنيا و کوندي په شونه

او چا چې پښتونولی، ته شا کړي ده، هغه رتيل شوي او رتيل کېږي،
لکه جنګ خخه تېښته، موزي توب.

عالمه راشئ مخ راتور کړئ
ما د بې ننګو یاري کړه و شرمبدمه
جانان له جنګه په شا راغي
په پروني، ورکړي خوله نښېمانه شومه
موزي په مينه خه پوهېږي
په نس يې مور کړه تر سهار کوي خوبونه
خدایه بې ننګه اولاد ورک کړي
چې ننګ ناموس د مور او پلار بر بادوينه

سره له دې چې د لندېيو عمر معلوم نه دی مګر له ئىينو لندېيو خخه د
لندېي عصر او زمان (نه دقیق تاریخ) چې په محیط او ما حول کې له
خاصو پېښو او تغیراتو سره تراو لري، معلومېدی شي، لکه:

د مومن خان چيغه شوه پورته
د شيرينو شرط به په سرباندي گتيمه
چې رامداد خان دې وويشتلو
نامردہ نه کړي پښتنه داسي کارونه
مومن په جګه غونډۍ کېږدی
چې بوره مورې هر سهار زيارت کوينه

په پورتنېو لندېيو کې د مومن خان، رامداد خان له يادولو خخه د
لندېيو عصر يا زمان معلومېدی شي، خود دقیق تاریخ یې نه.

احمدپردپس- د پښتو خانگي د لومړي ټولګي محصل

په پښتو لرغونی ادب کې سیاسی خبرې

۱- امیر کرور د جهان پهلوان:

امیر کرور سوری چې په جهان پهلوان يې
شهرت موندلی دی، د دویمې هجري قمری
پېړۍ د اولې دورې شاعر دی. امیر کرور د
امیر پولاد سوری زوی دی او امیر پولاد په
غور کې د ملک شنسب له زامنوا خخه و، چې
غور کې يې پاچاهي کوله.

امیر کرور پر (۱۳۹ هـ.ق) د غور په مندیش کې پاچا شو، دی یو
تکره، غښتلی، کلک او مضبوط سرې و، په یو تن به له سلو تنو
سره جنګیده، نو ئکه کرور او جهان پهلوان بلل کېده او د پښتو
ژibi یو تکره او زبردست شاعر تېر شوی دی.

امیر کرور پر (۱۵۴ هـ.ق) کال د فوشنج په جنګ کې وفات شوی
دی.

۲- نصر لودي:

نصر لودي د شیخ حمید لودي زوی، د لوديانو دویم حکمران و، د
(۱۳۹۰ هـ.ق) په شاوخوا کې يې حکومت کاوه، دی تر حمید وروسته

د هغه پرخای کېناست چې په ملتان کې دده واکمني د سند تر غارو او د سليمان تر غره پوري رسپده او د پښتو ژبې شاعرهم و.

٣- شیخ رضی:

شیخ رضی د شیخ حمید لودی وراره دی چې شیخ حمید خخه وروسته د (٣٨٠ هـ.ق) په شاوخوا کې حکمران او په اخباراللودی کې د حمید لودی په وینا د پښتو ژبې له شاعرانو خخه و، چې د حمید لودی په وخت کې یې د افغانانو په غرو (سلیمان غره) کې د اسلام تبلیغ کاوه.

٤- سلطان شهاب الدین غوري:

سلطان شهاب الدین د خپل ورور سلطان غیاث الدین تر مړینې وروسته پاچا شو او دی د خپل ورور په وخت کې د لښکر مشر و او د غیاث الدین د وخت ډېري کامیابی او بري د هغه په وسیله ترلاسه شوي وو. دده په زمانه کې د غوريانو پاچاهي د شمال له خوا تر خوارزم او ماورالنهر او په هند کې د هند په لویو برخو کې جاري وه دا لوی پاچا پر (٢٠٢ هـ.ق) کال د اباسین په غاره د هند د اړو دورو کرارولو لپاره هغې خواته روان شوي و، د یوه ناپېژندل شوي سړی له خوا ووژل شو.

٥- سلطان محمود غزنوي:

د سبکتگین تر مړینې (٤٢١-٣٨٩ هـ) وروسته د هغه له وصیت سره سم اسمعیل د سبکتگین کوچنی زوی پر تخت کېناست. په دې وخت کې محمود د خراسان حاکم و. کله چې سلطان محمود د خپل پلار له مرګه او د ورور له پاچاهي خبر شو، له اسمعیل خخه یې

وغونبتل چې له حکومت خخه لاس واخلي او د غه چاري ده ته
وسپاري، خواسميل مخالفت وکړ په نتيجه کې د لړاخ ود ب
خخه وروسته اسمعيل د غزنوي په شاوخوا کې ماتې وکړه او غزنوي د
محمود لاس ته ورغني.

محمود پر (۹۹۸) کال د غزنوي پر تخت کښاست، محمود د
سيستان علاقه ونیوله او د بغداد د خلافت له خوا په رسميت
وپېژندل شو او د یمین الدوله لقب ورکړل شو. سلطان محمود
غزنوي (۱۷)، ئلې پر هندوستان يرغل کړي دی او د سلطان محمود
لویه جګړه د سومنات جګړه ۵۵، چې پر (۱۲۴) کل پېښه شوې ۵۵.

۲ - سلطان بهلول لودي:

سلطان د ملک کالاشا هوڅل لودي زوي دی پر (۸۱۴هـ.ق) کال د
ملتان په کمانگرانو کې دنیا ته راغي، د ټوانۍ په وخت کې
سپاهي و، بیا ملک شو، سوداګري ته یې مخه کړه او د خپل
لياقت، مهارت او بهادرۍ په وجه د ډيلۍ پاچاهي ته ورسپده.
ډيلۍ، پاني پت، دیبالپور، لاهور، هاني، حصار، جونپور، بهرايج،
ناګور او د ملتان تر څنډو پوري هندي ځمکې ټولي د ده په پاچاهي
کې شاملې وي. د تاريخ داودي له وينا سره سلطان بهلول لودي
پر (۸۵۰هـ.ق) کال د ریبع الاول د میاشتې پر اوولسمه نېټه په
هندوستان کې پاچا شو او تر (۴۴) کاله پاچاهي وروسته پر
(۸۹۴هـ.ق) کال د هندوستان د عاليګړ د ضلعې د جلالې په قصبه
کې وفات شو. سلطان بهلول لودي د هندوستان عادل او عالم پاچا
و چې په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل او خپله هم د پښتو
ژبي شاعر و.

٧- شیخ اسعد سوری:

په پته خزانه کې راغلی دی: ((شیخ کته په لرغونی پښتنه کې له تاریخ سوری هسې نقل کا چې اسعد سوری په غور کې او سبده او هلتہ سوری خاندان په پاچاهی، کې ڏېر عزمند و، شیخ اسعد د محمد زوی و چې پر (٤٢٥ھـق) کال په بغینن کې وفات شو، شیخ اسعد سوری ڏېر بنه اشعار ویل، نقل کا چې سلطان محمود غزنوي پر غور باندې د امیر محمد سوری سره جگړه وکړه او په اهنگرانو کې یې محصور کا په دې وخت شیخ اسعد هم د اهنگرانو په کوت کې و هغه وخت چې سلطان محمود امیر محمد سوری ونیوا او بندی یې غزنی ته بوت، نو امیر محمد سوری چې خورا زړور او عادل او ضابط امیر او، له غیرته په بند کې مړ شو او شیخ اسعد چې دوست و د امیر محمد سوری پر مرګ یې ساندې وویلې.)) پر پورتنیو سیاسی او فرهنگی شخصیتونو سربپره گن شمېر نور سیاسی شخصیتونه هم په لرغونې دوره کې تېر شوی چې په مستقیم ڏول یې پر پښتو ژبې او ادب خپل خپل تاثیرات پري اینې دی، خو ما یې هغه ڏېر مشهور او مطرح کسان د بېلګې په توګه دلتہ معروفی کړل.

محمد مصطفی باور - د پښتو خانګې د لومړي ټولګي محصل

په لرغونې ادبی دوره کې قطعه

قطعه په هغه فورمونو کې شمبرلۍ شو، چې له
عربی ژبې خخه په درېسمه هجري پېړۍ کې
پښتو ته راغلې او په پښتو شاعری کې اودل
شوې ۵۵.

قطعه لکه د خلوريزې (رباعي) په څېر خلور
مسري لري، خوله رباعي سره یې توپيردادي،
چې په رباعي کې لومړي بیت مقفى وي، یانې دواړه مسرې یې
قافيه لرونکې وي او د یوشان قافيه پېروي کوي او د دويم بیت
دويمه مسره ورسه هم قافيه وي. په قطعه کې د لومړي بیت لومړي
مسره او د دويم بیت لومړي مسره له قافيه خخه ازادي وي او د
دواړو بیتونو دويمې مسرې په خپل منځ کې یوشان قافيه جوروی،
خوبل پلو ځینې کسان بیا دا دوه بېلاښل فورمونه یو له بل سره
مغالطه کوي، قطعې ته خلوريزه او خلوريزې ته قطعه وايې. دوی
په دې کې تېروتنه کوي چې دواړه یوشان دي، د دواړو مسره شمبر
يو برابر دي، خود رباعي يا خلوريزې دواړه بیتونه ضرور مقفى وي
یانې د سر دواړه مسرې یې یوشان قافيه لري، خود قطعې لومړي
بیت بیا یوشان قافيه نه لري، البتہ د لومړي بیت دويمه مسره او د

دویم بیت دویمه مسره په قافیه کې یوشان دی. همدارنگه د اهنگ
له پلوه هم دواړه شعری فورمونه توپیر لري.
قطعه په دوه ډوله ۵:

۱- هغه قطعه چې رديف نه لري

۲- هغه قطعه چې رديف لري

دا چې موضوع پر لرغونې دوره خرڅېږي، نو غواړم چې دلته د
لرغونې دورې ځینې قطعې یا پارکې ستاسو په چوپر کې وړاندې
کرم او خپل بحث به هم ورباندې وکړم.

د اسلامي عصر په درېیمه او خلورمه پېړۍ، کې د دې سیمې د دوو
شاعرانو پارکې چې له پښتو تذکرو خخه لاسته راغلي دي، چې یو
بې شیخ اسمعیل دی چې د ده دوه پارکې زموږ په لاس کې دي یو
بې په تذكرة الاولیا او بل بې په پتې خزانې کې خوندي دي.
د شیخ اسمعیل هغه دوه پارکې دادی:

تبنته وکړه له ابلیسه	چې ابلیس لعین بنکاره سی
هلته ورکه پلوشه سی	تول نړۍ توره تیاره سی
سرې وران سی له ابلیسه	غوخ د پس په کتاره سی
که هر چا ابلیس خرڅ کړ	نویسي هله نتداره سی
که سړی ابلیس ته پړ سو	نو پر کورد ویر ناره سی

که خه هم دا پارکې د وزن له پلوه کومه ستونزه نه لري، خود
قطعې اصلې جو ربنت سره یو خه توپیر لري. د دویم بیت
لومړۍ، مسره باید د لومړۍ بیت د دویمې مسرې له قافیې سره
یوشان نه واي، یوازنې ستونزه په کې همدا ده چې له قطعې
اصلې جو ربنت سره مطابقت نه لري.

سلیمان ماکو په تذكرة الاولیا کې د بختیار یو پارکی خوندي کړي
چې دلته یې تاسو ته وړاندې کوم:

ویرمې زړه سوري سوري کړ
راتنه وګوره ملکوکې
په بېلتون کې دې وباسې
له خورمنه زړگې کوکې

xxx

د بېلتون اورونه بل دی
هر ګړي مې زړگې سوخي
لېونی یمنه د مینې
سونه لکه پل ووخي

xxx

غورې دلې دی اوږدې
اور زما په زړگې بل دی
زه بختیار خاورې ایسرې سوم
په اوری سوی مې ګوګل دی
راتنه وګوره ملکوکې
راتنه وګوره ملکوکې

دلته ددې شعر لومړي دوه بندونه قطعې ته ورته دې، که له ټول شعر پرته
یې په مستقل ډول ولولي، نود قطعې شکل درکوي.

د کسې د غره په لمنو کې د پښتو د لومړنيو شاعرانو ایجاد شوي پارکي
د خپلو جوړښتی خصوصیاتو له مخې د پښتو لرغونو سندرو په جمله
کې راخې، خود شیخ بختیار پارکي یا سندره چې عشقې سندره ګنل
کېږي، د سر لومړي او دویم بند یې د قطعې خصوصیات لري، ئکه چې
د هر بند دویمه او خلورمه مسره یې په خپل منځ کې همقافیه دې.

عتیق الله خاکسار - د پښتو خانګۍ د لوړۍ ټولګي محصل

په لرغونی ادب کې د مثنوی ارزونه

په دې لیکنه کې د مثنوی له ارزونې خخه زموږ
موخه د هغې د ارزښت معلومول دي. یانې د
مثنوی بنسه اړخونه او نیمګړ تیساوې څېرو.
لوړۍ باید پر مثنوی پوه شو چې مثنوی څه ته
واي.

مثنوی: هغه شعری فورم دي، چې له عربی
خخه پښتو ته راغلی دي، هر بیت یې خاتمه حانګړې قافیه لري،
یانې دوه مسرې په خپل منځ کې سره هم قافیه وي او ردیف په هر
بیت کې اختياری دي. کېدی شي چې ځینې بیتونه ردیفونه ولري
او ځینې یې ونه لري، د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې
سره مساوی دي، خود ټولو بیتونو د مسرو د خپو شمېر یې د یو یا
دوه خپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي. البته تراکبر
زمینداوري دمخه مثنوی ته ورته شعرونه وو، خوبشپړه مثنوی
اکبرزمینداوري لیکلې ده.

دلته یې د مثنوی خو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز
نور خه نه لرو تمیز

یو پر بله عاشقان یو
په خپل عشق کې صادقان یو
یو پر بل پسې رنځور یو
چې نېډې نه یو مهجور یو
عشق که بنه دی که بلا دی
پیدا کړی زموږ مولادي

په پورتنيو بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. په
لرغونی ادب کې د مشنوی ځینې ځانګړنې دادی.
۱- زاره ویونه لري ۲- زړه پانګه په کې پاتې ۵.
۳- پښتو یې سوچه ده ۴- د پردیو ژبو اغېز په کې کم دی یا هېڅ
نه شته. ۵- ويارنه او افتخار په کې موجود دي. ۶- عشق
او دوستي په کې نسکاري. ۷- ټولنیزه مينه او محبت په کې ليدل
کېږي.

تر اکبر زمينداور وروسته زرغون خان نورزي مشنوی لیکلې:
ساقي راشه پیاله راکره مرور یار مې پخلا کره
د نورو بېلکو په توګه د بابوجان بابي او د بي بي نېکبختې مشنوی
هم یادولاني شو.

د بابوجان بابي مشنوی:
عشق یو هسي توريالي دي
عشق اور هسي سوزان دي
چې په هر ئاي یې بردي دي
چې سوچلى یې جهان دي

د بي بي نېکبختې مشنوی:

په ظاهر په باطن سپينه
په زره تيىنگ شه له يقينه
په زره بناد شي اي مومنه
ظاهر زهد په اخلاص کره

اخونه

۱- خوشال په خپل ايده يال، محمد اسماعيل یون.

۲- پته خزانه، محمد هوتك، دويم چاپ.

محمد داود رحیمی- د پښتو خانگې د لومړي ټولګي محصل

د هند لودي واکمنان او پښتو لرغونی ادب

لودي قبىله د پښتنو د مشهورو
اونومياليو قبىلو له جملې خخه ده چې
دهند په ملتان یا ختیزه پښتونخوا کې یې
استوګنه کوله. د نومورې کورني دنسپ په
هکله تاريځ پوهانو مختلفې نظرې ورکړې
دي، د خېنوتاريځ پوهانو په اند لودي
کورني د متوزي پښتنو له جملې خخه ده او متو بي بې دېست
نى که لوراودشاحسین مېرمن وه. متوبې بې دوه زامن درلودل
چې د ابراهيم او غلجي په نومونوي دېدل چې تردي وروسته بېا
په لودي انو باندي مشهورشول.

دلودي کورني نوري خانگې له سیانې، نیمازی، پرانګي، لواني،
دوتاني، سوري او مرتو خخه عبارت دي. ددي کورني لومړنۍ
پاچا سلطان حمید لودي نوميده چې د (۳۷۵هـ) په شاوخوا کې
دلاهور او پنجاب دراجا له خواقدرت ته ورسېد چې دواک سیمه
ئې د ملتان شمال لورته د پښتونخوا خېنې سیمي تر لغمانه پورې
او په سهیل کې د پنجاب یوشمى رسیمي وي چې پلازمېنې یې
ملтан و سلطان حمید د لودي چې د وزړ ورا او پښتون سپې و

اودهمدی زرورتیا اوپښتونولی له امله یې له راجا سره پر
 جی پال باندې د لویدیخ له لوري دبری دنو مخنیوی کاوه.
 سلطان حمید لودی په داسې وخت کې واک ته ورسپد چې په
 پښتونخوا کې د غزنوي کورني پاچاهان د واک پر ګدی ناست وو
 او خوئلې په جګروکې هم ورسره بنسکېل شوي دي. مګر کله چې
 سبکتگین دواک چاري په لاس کې واخیستې نو حمید لودی
 ورسره سوله وکړه.

تر سلطان حمید لودی وروسته دده زوی نصر پاچا شوکله چې
 نصر مړ شونو پر ځای یې داود قدرت ته ورسپد، چې په دې وخت
 سلطان محمود غزنوي په غزنوي کې پاچاهي کوله چې له داود سره
 یې په (۳۹۵-۳۹۶ هـ) کې جګړه وکړه اوپه (۴۰۱-۴۰۵ هـ) کې یې
 داود ونیواوغزني ته یې راوست او بندی یې کړ چې هلتہ وفات
 شو.

دي سره دلوديانو دپاچاهي لمن ټوله شوه. مګر په (۸۵۵ هـ) یانې
 څلورنۍ مې پېړي وروسته لودی ان یو ځل بیا په هند کې قدرت
 ته ورسی دل. ابوالظفر بهلول شاه یو ځل بیاد لودی کورنی نوم
 راژوندي کړ او د پښتو حکومت یې په هند کې جوړ کړ، دده تر
 مړنې وروسته سلطان سکندر لودی او بیا سلطان ابراھیم لودی
 په هند باندې حکومتونه کړي دي.

لودی کورنی نه یوازې یوه شاهي کورنی وه بلکې د پښتو ادب
 پرمختګ لپاره یې هم دقدرو رخدمتونه کړي دي. که څه هم
 دا کورنی. له خپل تا توبي یانې پښتونخوا خخه لري او سپدله،

خوبی‌اهم دوی پښتنی فرهنگ، زبه، دود او دستوره‌برنه کړل،
ددې کورنۍ ئىنوشاها نو دشاھي تاج ترڅنګ دادب تاج هم پر سر
ایښی و، خپله یې هم شعرونه ول او په دربارکې به یې ادبی
مشاعرې او غونډې جو پولې.

ددې لپاره چې دلودي کورنۍ له دې شخصی تونوسره بلدتنيا
پیـدا کړو نو د دغوشـا عـارـانـولـنـه پـیـژـنـدـنـه (بـیـوـگـرافـیـ) او
دـشـعـرـنـمـوـنـیـ تـاسـیـ تـهـ وـړـانـدـیـ کـوـوـ.

الف: شیخ رضی لودی اونصرلودی:

دلودي کورنۍ د مشهور رو شاعر انوله جملې خخه دي، شیخ رضی
د حمیـدـوـرـاـرـهـ اـوـنـصـرـیـ زـوـیـ وـ،ـ چـېـ دـدوـیـ لـهـ جـمـلـیـ خـخـهـ
نصرلودی د خپل پلار تر مړی نی وروسته پاچاهی ته هم رسیدلی
دي.

د شیخ رضی احوال پتې خزانې په لاندې ډول ذکر کړي دي «پوه
سه پدی چې کامران خان ابن سدواخان په بنهر صفا کې په سنه
(۱۰۳۸) هجري کې یو کتاب و کېښ چې (کلید کامرانی) نومېږي
په دې کتاب کې کامران له کتابه د شیخ احمد بن سعید الودی
چې په سنه (۶۸۶) هجري کېسلی دی او نوم یې (اعلام الوزی فی
اخبار لودی) دی هسی نقل کا: چې شیخ رضی لودی د شیخ
حمید لودی وراره وه، شیخ رضی یو کلک او معتقد مسلمان و
له همدى امله دی د اسلام د دی ن دخپرولو پاره پښتونخوا ته
ولار، دوه کاله یې هلتہ تېرکړه او ډېر خلک یې د اسلام په
سېپې خلی دی ن باندې مشرف کړل نصرلودی چې کله د خپل پلار له

مېنى خخه وروسته په تخت کېناست نومورى دملاده له
استازو سره اپىكې تېنگى كې او ده گوی سره به کېناست
او بلآخره له دوى خخه ئې داسماعىلىې فرقى عقاید زده كېل
او ملحد شو.

شىخ رضى چى كله له دې پېښې خخه خبرشونو له پېستونخوا
خخه ئې نصرلودي ته دالاندى پاپكى راولپڑه:

دالحادپە لوردي ترپل
گ روھ دې زموږوک وراوه
م ونېرونلى پ زىارنە
تا پ توروت وراوه
لرغون وولې گروھ دلې
چ بې دې گوبنې بې اړاوه
هغه گ روھ دې او س اړه کړه
چ بې پل رو دې رن اووه
لودي ستاپه نامه سپک شو
ک هرڅومورن اووه
نصره نه موی له کهاله
لودي نه ئې په کاوه
زمونې رغاده ستاله گروھه
د ورخ لوي په رغ اووه.

کله چی نصرلودی داخبری او ربدی نوله دی خبری خخه ی بی
انکار و کر چپی گنی دی ملحد شوی دی نودشیخ په ځواب کې
ی بی دالاندی پارپکې وویل.

زه لرغون خوملحد نه ی م دالحاد په تورتورن سوم
که ملحد ی م د دبننه ی م زما دبننه هسپی تورراکرپی
تورانو خخه په ترپله له اسلامه نه ترپلمه

او س هم کرو په لرغونه ی م گروه می هغه لرغونی ده
وتورانو ته تی ساره ی م داسلام په هسک به حلم
دحمی دله لور کھاله ی م دلودی څوی سنتی ی م
زه له ګروه په اړه ی م تورانی دبمن چپی واي
زه مومن ستاسي په تله دایی تورتاسي دروهوی

زه لودی ی مه خوزه ی م ددبندو وی سناوی مغربه

که چیری مو نب دنصرلودی او شیخ رضی لودی اشعارو ته متوجه
شو نود اشعار دشکل له مخي دغزل بنه لري البتہ هغه غزلونه دی
چپی مطلع نه لري. دمحتوواله مخي دیني بنه لري همدارنگه ی وو
خه قافیوي نی مگرتی او وي هم لري یوه بله ځانګرتیا ی داده
چپی د عربی او فارسي ژبپی له اغبزی خخه خالي ده، د (سنتی،
مو من اوالحاد)، یو خو کلمپی په کې عربی دی او نور قول سوچه
پښتو لغاتونه دی چپی ځئنی ی بی او س له منځه تللی دی.

ب : سلطان بھلول لودي :

کله چي پر (٤٠١ هـ ق) کال دسلطان محمود غزنوی له خوا د لودي کورني پاچاهي له منحه ی وورل شوه، نو تر (٤٥٠) کلونو پوري دلودي سانونوم په هند کې کم اوري مدل کېده. مگر دسلطان بھلول لودي په راتلوسره دلودي کورني نوم یوئل بي هاراژوندي شو. دپښتو ژبي باوري سرچننه پته خزانه دبھلول لودي په هکله لى کي: «په مخزن افغانی کې نعمت الله هسي کښلي دي چي ملك بھلول دملک كالازوي و په هندوستان کې یې دسلطنت لوا هسکه کره او دغه ملک له لودي طاي في خخه و له ډېري زمانې دې لودي تېرسلطنت کا په هند کې ملک بھلول په سرهند د اسلام خان تروفات راهي سبي استقلال و موند او تر جنگو په وروسته یې پر ډهلي خطبه او سکه و وهله پانی پت او لاهور او هانسي او حصار او ناګوري د ملتان تر خنه و پوري ونیول او د هندوانو د راجګانو سره سخت جنگونه و کړل او ته ديرش کاله یې په هندوستان سلطنت وکا».

بھلول لودي اصلاح شاهو خپل دی دده سور او پلار دملتان په کمانگران سیمه کې او سپدل پر (٨١٤ هـ) کال د بھلول په سور باندي کو ته را پنگه شوه چې موري په شوه او دی دمور له مرگ خخه څوشېبې مخکې پیدا شو.

په(۸۲۱)ھق کال کې د بھلول تره سلام خان، چې د سرهندي حاکم
و د بھلول له پلار خخه پرته چې د ملتان د دوروالې د سیمې حاکم و
نور قول ورونيه سرهندي ته وروغونبنتل.

کله چې د بھلول پلار د نيازى و سره په یوه جګړه کې ووژل شو
نوسلام خان بھلول هم سرهندي ته وروغونبنت او هلتنه یې له خپل
تره سره د ژوند شپې اوورځې سبا کولي، بھلول په کوچنۍ توب
کې هم هونبئي مار، پوه او خئيرک و له همدي امله دده تره هم ډېره
پاملننه کوله او په خورا مىنه یې را لوی کړ.

کله چې سلام خان وفات شو نو ملک بھلول په (۸۵۵ھق) کال کې
پاچاهي ته ورسېد، ده لوړۍ په هند کې خواره واره پښتنه سره
یوموتۍ کړل او د خپلوبښتنو ورونيو په مرسته یې په هند کې
یې ډیرفتوحات و کړل بلاخره په (۸۹۴ھق) کال کې یې له دي
فاني نړۍ، خخه سترګې پتې کړې.

سلطان بھلول لودي د پښتو ژبې یو تکړه شاعرهم و، له اديبانو
او شاعرانو سره یې زیاته مىنه در لوده، دده په دربار کې به هر
وخت ادبې مشاعري او غونډې جوړ بدې.

دده دربارې و مشهور شاعر او اديب چې خلایل خان نيازى
نو مېدہ سلطان ته په یوه خلورىزه کې د اسي خطاب کوي.
خرپې و ربئې ژاري له پاسه کوي له غږ کا بېلتون له لاسه
یه هغه لوني گوهر په خول ستا دامر حبا کا ستا زموږ مواسه
ددې خلورىزې په ټواب کې سلطان بھلول دا لاندې خلورىزه
ورته ووی له.

ملک به زرغون کرم په ورکره راسه گوره ور بخی داد له
پاسه

خول می دعدل په درو رون دی جهان به زبب مو می زماله
لاسه

دسلطان بهلول لودی همدغه یوه خلوریزه پتی خزانی تر مونز
پوری رارسولی ده اودده نور اثار په واک کی نه لرو
ج: علی سرور لودی:

او س هم دلودی کورنی یوبل ادب، شاعر او صوفی تاسی ته
در پیژن:

نوموری شیخ هم دشاھو خبلو له تبر خخه دی او د (۹۶۰) هق کال
په شا او خوا کی یی ژوند کا وه شیخ علی سروری و لوی شیخ
او روحانی شخصیت و دتدریس حلقه یی هم در لوده اوزیات
مری دان یی وو.

نوموری شیخ شاعر هم و چی دینی او عرفانی شعرونه به یی
ویل، مو بدلته دده یو شعر تاسو ته و پاندی کوو.

غزل

محبت پیاله می نوش کرده په مجاز کی
د حق نوروی نم په سترگو دای از کی
درست وطن راته دری اباب شو بی دیدنه
دید می نه شبی مگر خدای می سبب ساز کی
که زه مرشم هم له گوره کرم سر پورته

ناگهان چې مې دلبر پورته اواز کې
که مې سرغۇخ درقىب پە تېرە تېغ شى
ھم بە ئەم كە دلبر غونبىت پە مەرونماز كې
زە وى سار مىداماً ناستىولە بلە
پېغمەزادى بارى كانى دغەم ساز كې
گران بېلتۈن بە دەھفو مىنۇ وىنە
چې تل ناست وي پە خلوت كې سرە راز كې
اي (سۈرۈرە) غەمازان سوھ بې حسابە
پاك الله دې صورت تىش بې مغىزە پىاز كې.

محمد حامد حسن زی- د پښتو خانگي د لوړې ټولګي محصل

په پښتو لرغونی ادب کې عشقی روحیه

له استاد خخه په منني چې موبه ته یې دا وخت
راکړ، تر خود خپلې ژبې د لرغونتوب په اړه
معلومات ترلاسه کړو، په دې برخه کې خپرنه
وکړو، په راتلونکي کې ددې جوګه شو، چې
خپلې ژبې ته خدمت وکړو او خپله ژبه د نورو
پرمختللو ژبو په کتار کې ئای کړو. کوم
معلومات چې ما ددې موضوع په اړه وړاندې کړي، کېدې شي هغه
ډېر کم، املایي او انشایي غلطی هم له ئان سره ولري، خوزه
ددغو نېمګړتیاوو بیننه غواړم.
د پښتو د لرغونو ادبیاتو په لاسته راغلو نمونو کې موبه د شپږمې
هجري پېړي په دوران کې ځینې داسې نمونې هم ترلاسه کوو، چې
په هغو کې یوه سپېڅلې خو سوئنده مينه انګازې کوي.
د دغسي او رنیو عشقی احساساتو لرونکې ادبی نمونې موبه ته یوه
د سليمان ماکو له تذكرة الاولیا او بله له پتې خزانې خخه ترلاسه
شوې دي، چې په لاندې ډول به پرې خبرې وکړو.
له دغسي سندرو خخه یوه سندره د شیخ تیمن کاکړد، دا سړۍ د
سلطان علاءالدین حسین سام معاصر او د (۵۵۰هـ ق) کال
شاوخوا یې د ژوند زمانه وه. دی په ډوب او د پخوانی غور د کجران

په سيمو کي او سېدلی دی. دده یوه سندره د پته کراندي کوم.
رائقل کړي ده چې دلته یې وړاندې کوم.
گهیخ رهنا د لمړ خپره سو
زمړ پر کور د ويرناره سو
د بېلتون ورڅه تیاره سو
دغ سو ناخاپه چې بېلتون راغي
زړه مې له دې ویرنې شين دی
په ژرا ژاړم خنه ناوريں دی
زرغون په اوښو مې سادین دی
په نول نولېږم چې تاخون راغي
نه به بیا یم نه به بیا راسي
نه به تیاره شپه زما رهنا سی
نه به شهی راته پخلاسی
بېلېږي پېری ګډ د یون راغي
د څښتن پار دی هېر مې نه کړي
اغليه مخ چې په یانه کړي
اور بل دې پربنـووئ واته کړي
پرمـا دـبل اور کـړـاوـونـ رـاغـي.

د ګه سندرې د هغو بدلو ابتدائي شکلونو ته پاتې کېږي چې په
کندهار او ددې سيمې په شاوخوا سيمو کې په خاص شور او جذبه
او ځانګړې غاره ويل کېږي او په دې سيمو کې یې سپري بدلي
بولې.

د شیخ تیمن په دې بدله کې یوه مینه او یوه سپېخلې پښتنی مینه
څېږي و هي او په خورا پربولو الفاظو کې یې خپله مینه بیان کړې ده،
لوستل یې اوس هم پر لوستونکي او اورېدونکي خاص اغزر
بنندې.

د پښتو بله عشقی سندره چې تر موږ رارسېدلې ده هغه د قطب
الدين بختیار کاکي خوندوره زړه سندره ده. قطب الدين د احمد
زوی د موسى لمسی دی، کورنۍ یې له بختیارانو خخه سند ته
تللې او د سند په اوج کې او سېدلې ده. بختیاران د پښتنو یوه
ستانه قبیله ده، چې د پښتنو د انسابو په کتابونو کې یې یادونه
شوې ده او کورنۍ یې اوس هم په کندهار او د سليمان د غره په
لمنو کې اوسي. قطب الدين پر (٥٨٠ هـ) کال زېډلې دی، د
اسلامي معارفو او عرفان لوی مراتب یې ګټلې وو او په هندوستان
کې شهرت ته رسېدلې و په مرات الافاغنه کې یې قطب الدين
بختیار د (قطب افغان) په لقب ستایلی دی.

د قطب الدين بختیار د مرینې کال (٢٣٤ - ٢٣٣ هـ) د ربیع الاول
څلورم بسودل شوی دی. د قطب الدين بختیار کاکي یوه د مینې
سندره سليمان ماکو په تذكرة الاولیا کې راوړې ده چې دلته یې را
اخلو:

ویر مې زړه سوری سوری کړ	راته و ګوره ملوکې
په بېلتون کې دې وباسم	له خوبمنه زړگې کوکې
راته و ګوره ملوکې	راته و ګوره ملوکې
راته و ګوره ملوکې	راته و ګوره ملوکې

هـ گـرـیـ مـیـ زـرـگـیـ سـوـحـیـ	دـ بـپـلـتـونـ اـورـونـهـ بـلـ دـیـ
سـوـخـمـ زـهـ لـکـهـ پـپـلـوـحـیـ	لـبـونـیـ يـمـهـ دـ مـیـنـیـ
راتـهـ وـگـورـهـ مـلـوـکـیـ	
راتـهـ وـگـورـهـ مـلـوـکـیـ	
اورـزـماـ پـهـ زـرـگـیـ بـلـ دـیـ	غـورـولـیـ دـیـ اـورـبـلـ دـیـ
زـهـ بـخـتـیـارـ خـاـوـرـیـ اـیـرـیـ سـومـ	پـهـ اـورـ سـوـیـ مـیـ گـوـگـلـ دـیـ
راتـهـ وـگـورـهـ مـلـوـکـیـ	
راتـهـ وـگـورـهـ مـلـوـکـیـ	

دـ بـخـتـیـارـ دـاـ سـنـدـرـهـ كـهـ خـهـ هـمـ دـپـرـهـ سـادـهـ دـهـ،ـ خـوـدـ اـسـتـادـ الـفـتـ خـبـرـهـ
يـوـ موـثـرـ شـعـرـ اوـ بـنـهـ نـغـمـهـ دـهـ اوـ لـهـ يـوـهـ خـوـبـمـنـ زـرـهـ خـخـهـ رـاـوـتـلـیـ دـهـ.
دـ پـبـنـتـوـ دـ زـرـوـ عـشـقـیـ سـنـدـرـوـ چـانـگـرـنـیـ:ـ دـ عـشـقـ اوـ مـحـبـتـ
دـ دـغـوـ دـوـوـ زـرـوـ تـرـلـاسـهـ شـوـيـوـ پـبـنـتـوـ سـنـدـرـوـ لـهـ مـطـالـعـیـ خـخـهـ دـاـ دـواـرـهـ
سـنـدـرـوـ تـهـ دـغـهـ لـانـدـیـ خـصـوـصـیـاتـ تـاـکـلـایـ شـوـ:

۱- دـ عـشـقـ اوـ مـحـبـتـ دـغـهـ دـوـهـ سـنـدـرـیـ چـیـ شـاعـرـانـیـ پـهـ شـپـرـمـیـ
پـپـرـیـ کـیـ اوـ سـپـدـلـیـ اوـ دـ يـوـیـ شـاعـرـ حـتـیـ دـ اوـوـمـیـ پـپـرـیـ دـ لـوـمـرـیـ
نـیـمـایـیـ هـپـرـ کـلـوـنـهـ هـمـ ژـوـنـدـیـ وـ،ـ دـ خـپـلـوـشـکـلـیـ خـصـوـصـیـاتـوـلـهـ پـلـوـهـ
يـوـهـ سـنـدـرـهـ دـ پـبـنـتـوـ بـدـلـیـ لـوـمـرـنـیـ شـکـلـ دـیـ،ـ دـ بـدـلـیـ دـغـهـ اـبـتـدـاـیـ
بـنـهـ مـوـبـتـهـ دـاـ خـبـرـهـ هـمـ رـاـبـیـیـ چـیـ زـمـوـبـدـ وـلـسـیـ شـعـرـ دـعـمـوـلـوـ
ژـاـنـرـوـنـوـ،ـ لـکـهـ بـدـلـیـ اوـ دـ چـارـبـیـتـیـ دـ شـکـلـ زـرـیـ هـمـداـ وـخـتـ زـرـغـونـ
شـوـیـ دـیـ،ـ خـوـدـ قـطـبـ الدـینـ بـخـتـیـارـ کـاـکـیـ سـنـدـرـهـ خـپـلـ لـرـغـوـنـیـ
شـکـلـیـ خـصـوـصـیـاتـ لـرـیـ اوـ مـوـبـیـ پـهـ خـپـلـوـ لـرـغـوـنـوـ سـنـدـرـوـ کـیـ
حـسـابـوـ.

۲- د دغۇ دوارو سىندرۇ زېھ پېرە سادە او روانە دە، خۇ ئىنىپى داسىپى لغات پە كې راغلىي چې د پىنتوپە ئىنۇ لەجۇ كې بنايى موجۇد وى، خۇپە عامە پىنتو كې نەشته.

۳- پە دوارو سىندرۇ كې عشق او مىنە بىان شوي دە، دا مىنە سوئندە دە، بنايى ئىنىپى خلک يې د يوه معشوق مىنە وبولى او ئىنىپى بىا پە دې عقىدە دى چې پە دې سىندرۇ كې د الھىي سوئندې مىنې انگازى خورى دى، پە هەر صورت د دوارو ۋولە مىنې احساس ئىنى كېدى شي.

دلاور ایوبی - د پښتو خانگی د لومړي تولګي محصل

د امير کروړ او ملکیار هوتك د شعرونو تاریخي ارزښت

الف- امير کروړ: امير کروړ د امير پولاد سوری زوی دی چې پر (۱۳۹ هـ ق) کال د غور په مندېش کې د واک پر ګدی کېناست. امير کروړ یو تکړه او پهلوان څوان و چې په یوازې خان یې له خو تنو سره جګړه کوله، امير کروړ د خپل واک په موده کې خیسار، کمران، برکوشک، بالشتان او همدارنګه د غور کلاوې د خپل سلطنت تر سیوروی لاندې راوستلي. نوموری د ابو مسلم خراساني خورا کلک ملګری او په هغه جګړه کې هم ورسره مل و چې له ابوالعباس سفاح او بنی امية سره یې وکړې، امير هم خپل لښکر د جنګ لپاره ورولبېړه په پایله کې د بنی امية کورنۍ ماتې و خوره او عباسیان بريالي شول، عباسیانو سره یې په نورو جنګونو کې هم همکاري کړې ده. امير کروړ واک ته په رسپډو سره د خپل قوم (سوریانو) نوم بیا راژوندی کړ، د خپل قوم لپاره یې هم خدمت وکړ، ده د خپل واک په وخت کې دوه مرکزونه درلودل، چې په ژمي به په مندېش کې او

په اوري کې به په زمينداور کې مېشت و او هلته يې د ژوند شېپې او
ورئي تېرولي.

امير کروړ ددي ترڅنګ چې یو تکړه جنګيالۍ و د پښتو ژبې په
شعر کې هم مخکن و او پښتو اشعار به يې ويـلـ. د پـېـ خـانـېـ
مولـفـ د لـرـغـونـيـ پـېـنـتـانـهـ چـېـ دـ شـيـخـ كـتـهـ تـالـيـفـ دـيـ دـ اـمـيـرـ کـرـوـرـ دـ
شعر نمونه تر موږه رارسولي د چې دلتـهـ يـېـ تـاـسـېـ تـهـ وـړـانـدـېـ کـوـمـ.

زه يـمـ زـمـرـيـ پـرـ دـېـ نـېـ، لـهـ ماـ اـتـلـ نـسـتـهـ
پـرـ هـنـدـ وـ سـنـدـ وـ پـرـ تـخـارـ اوـ پـهـ کـاـبـلـ نـسـتـهـ
بلـ پـرـ زـاـبـلـ نـسـتـهـ
لـهـ ماـ اـتـلـ نـسـتـهـ

غـشـىـ دـ منـ مـېـ حـئـيـ بـرـېـنـسـنـاـ پـرـ مـيـرـخـمـنـوـ بـانـدـېـ
پـرـ ژـوـبـلـهـ يـونـمـ يـرـغـالـمـ پـهـ تـبـتـېـدـوـنـوـ بـانـدـېـ
پـرـ مـاـتـېـدـوـنـوـ بـانـدـېـ
لـهـ ماـ اـتـلـ نـسـتـهـ

زـماـ دـ بـرـیـوـ پـرـ خـولـ تـاوـبـرـیـ هـسـکـ پـهـ نـمنـځـ پـهـ وـیـارـ
دـ اـسـ لـهـ سـوـ مـېـ مـؤـکـهـ رـېـدـیـ غـرـونـهـ کـانـدـمـ لـتـارـ
کـړـمـ اـیـوـادـونـهـ اوـ جـارـ
لـهـ ماـ اـتـلـ نـسـتـهـ

زـماـ دـ تـورـېـ تـرـشـپـولـ لـانـدـېـ دـ هـرـاتـ وـ جـرـومـ
غـرـجـ وـ بـامـیـانـ وـ تـخـارـ بـولـیـ نـوـمـ زـماـ پـهـ اـدـوـمـ
زـهـ پـېـژـنـدـوـیـ يـمـ پـهـ رـوـمـ
لـهـ ماـ اـتـلـ نـسـتـهـ

پر مروه زما غشي لوئي داري دبن راخخه
د هريرود پر خنده و حم تبتي پلن راخخه
ريبي زبن راخخه
له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د توري په مخ سورو کړه
په باداري مې لوړ اوی د کول د سور کړه
ستسر مې تربور وکړه
له ما اتل نسته

خپلو وکړو لره لور پېرزوينه کوم
دوی په ډاډينه بنه بامم بنه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نسته

پر لويو غرو مې وينا درومي نه په هنده و په تال
نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دریچ ستایوال
په ورڅو شپو میاشتو کال
له ما اتل نسته

د امير کرو پورتنى شعر د پښتو لومنې لاسته راغلی شعر دی چې
تر دې د مخه موږ بل شعر په لاس کې نه لرو، البته له دې څخه به
وراندي نور اشعار هم موجود وو، خوزموږ تر ګوتونه دی
رارسېدلې، له دې امله دا لومنې شعر بلل کېږي.

دا شعر د فخر کولو او ویار بنه لري او نوموري د خپل خواک، شان و شوکت، مېړاني او خپل قوم ته د خدمت اظهار په کې کړي دی او دا د ده د جنګياليتوب بنګارندويي کوي.

د شکل او جوړښت له مخې نه د پښتو د ملي نظمونو لکه لنډۍ، چاريته، بګتني... په ډول دی او نه هم له هروضي نظمونو لکه غزل، قصیدې... سره سرخوري نو له همدي امله زموږ پوهانو لکه استاد حبیب الله رفیع دا شعر د پښتو د لرغونو سندرو په جمله کې حساب کړي دی. ددي شعر یوه بله بنېګنه داده چې ټول لغتونه یې سوچه پښتو دي او د نورو ژبو لغات په کې نه دي کارول شوي، په داسي حال کې چې زموږ په زیاتره لرغونو منظومو او منثورو اثارو کې د عربی او پارسی لغات تر ستړگو کېږي، خو بیا هم په دې شعر کې داسي لغات کارول شوي دي چې په اوسنې پښتو کې بېخې نه شته او یا هم ډېر کم تر ستړگو کېږي چې هغوي هم خپله اصلې بنه له لاسه ورکړي ده. د امير کروپ پر دې شعر خه باندي دولس نيم سوه کاله تېږډي او له تاریخي پلوه دا شعر پښتو ادب ته ډېر زيات ارزښت لري.

ب- ملکیار هوتك: ملکیار هوتك د بابا هوتك زوي او د پارو لمسی دی چې پر ۷۱۵هـ.ق، کال زېړېدلی دی، دده پلاړ په هغه وخت کې د خپل قوم مشرو، نوموري یو تکړه، زړور او جنګيالي پښتون و خرنګه چې مغولو جنګياليو د پښتنو پرسیمو باندي زیات یرغلونه کړي وو، د دوی پرسیمه یې هم یرغل کړي و او د دوی تر منځ سخت جنګونه هم پېښ شوي وو، ګنډ شمېر پښتنه او مغول په دې جنګونو کې ووژل شول.

کله چې بابا هوتك پر (٧٤٠ هـ ق) کال وفات شوله دي امله چې دي
 د پلار مشر زوي و، نود قوم مشرتابه او مسولييت د ملكيار پر غاړه
 شو. په دغه وخت کې ملكيار (٢٥)، کلن زلمي و، ده هم د خپل پلار
 غوندي د قوم مشری په بنه توګه وکړه، دی یو پیاوړی، باغيرته او
 واکمن څوان و، همدارنګه دی یو هبوا د پال سپري و. په خپله سيمه
 يانې سيورى کې یې د کوروونو، کارپزونو او نور رغونيز کارونو کې
 خپل رول ترسره کړ. کله چې مغول له دي کارونو خخه خبر شول، د
 هغوي وحشی لښکري دې سيمې ته راغلي او د دې ئای توله ابادي
 یې ويچاره کړه او دوی هم مرغې او بوب ته په تللو اړ شول، تر خه
 مودې وروسته یې له خپلې سيمې خخه مغول بېرته وشپل او مېشت
 شول.

ملکيار د رزم ترڅنگ د بزم خاوند هم و، د پښتو ژې یو تکړه شاعر
 تېر شوی، ډېر خواړه اشعار یې ويلې چې اکثرو یې غنایي او
 عشقې بنه درلو ده، دده د شعر نمونه په لاندې ډول ده:

ترنک بهېږي	ترنک بهېږي	غارې ترغارې
زما زړګۍ خو	خپل لالې غوارې	
که روده روده	د ترنک روده	خاوند دی وچ کا
چې زړګۍ مومي	زما خپله سوده	
که نېز دی نېز دی	نېز د بېلتون دی	زړه نېزه وړي
په وير ژړلې	په غم زبون دی	
که اور دی اور دی	په زړه یې اور دی	دا اور به وچ کا
بل ډېر په زور دی		د وير نېزونه
سپینې سپورمه	ورته وايه	نمنه یوسه

چې ترنک ټال کرم ستا له خولگیه
که خرو خرو او بو سوان کړئ بېل ملکیار دی
پاتې له یار دی سوب یې جانا ندی.

که د ملکیار هوتك پورتني سندري ته په ئییر سره و ګورو، نو دا سندره تقریباً عشقی بنه لري شاعر د خپلې مینې اظهار په ډپره بنه توګه کړی دی او د شکل له مخې هم د پښتو د لرغونو سندرو له جملې خخه دی، په دې سندره کې شاعر د زمانې او همدارنګه د طبیعت له ناخوالو خخه سرتکولي دی، چې دده او معشوقې او وصال پر وړاندې خنډ ګرځدلی ذی، چې د ترنک سیند یې د بېلکې په ډول ويلاي شو.

د ملکیار هوتك دا سندره په ډپر خلاص زړه ويل شوي ده، زبه یې ډپره ساده او روانه ده او د هر لوستونکي لپاره زړه رابنکونکي ده. همدارنګه د هنريت خيال هم په کې ساتل شوي دی، نومورې سندره د هماګه وخت د شرایطو، دود او دستور او همدا ډول د پښتنې افکارو نماینده ګي کوي او په ډپر لور ڏوق سره بيان شوي ده. د یادولو وړ ده چې د ملکیار هوتك پورتني سندره د پښتو د لرغونې ادب د لري وروستي کړي، ده، چې تر موږ رارسېدلې ده او عشقې یا غنائي مسائلو ته په کې اشاره شوي ده.

گل محمد پښتون- د پښتو خانګي د لوړې ټولګي محصل

د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې نشر

په دې دوره کې نشر لکه خنګه چې باید واي
دومره په لاس نه لرو، دا ددي مانا نه لري چې
پښتو به په نشر کې اشار نه درلودل، بلکې دا
ویلای شو چې پښتو یوه لرغونې ژبه ده، لکه
خنګه چې یې په نظم کې ډول ډول اشار
درلودلې دي، دغه رنګه به یې په نشر کې هم
اثار درلودل او پښتو نثر هم تاریخي ریښې لري، ولې هغه به هم
لکه د پښتو نور اثار چې د زمانې ناوړو سپلابونو له ځان سره وړي
دي، نثر به هم په دې سپلابونو کې ورک شوي وي. دغه وجهه ده چې
تر (۲۰۰ هـ) خخه د مخه موږ هېڅ کوم کتاب نه لرو، یوازې د هاشم
زید السرواني (۲۹۷-۲۲۳ هـ) د سالو وړمه کتاب چې په نثر یې
ليکلې دی او د هغه هم یوازې نوم راپاتې دی چې دا کتاب د عربي
ژبې د شعرونو د فصاحت او بلاغت په بیان کې په پښتو نشر ليکل
شوی دي.

د مغولو تر تاراک (۲۰۰ هـ) د مخه د پښتو ژبې ادبی مرکزونه غور،
هلمند، ارغنداب او د ترنک ورشو ګانې وي، خنګه چې دغه
مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران کړل او د مدنیت یوه
بېلکه یې هم پر پښسوده، نوبنایي چې د پښتو کتابونه او اثار هم

ورسره تباہ شوي وي، يو پوخ دليل شته چې تر (۲۰۰ هـ) دمخه هم د پښتو نشر موجود و اود پوخوالي او متنات درجي ته رسپدلى و، ځکه د (۲۰۰ هـ) په شاوخوا کې چې د نشر کومه نمونه موجوده ده هغه ډېره پخه، متینه او خوبه ده، د يوې ژبې شر چې دې درجي ته رارسېږي، طبعاً يې باید لوړونې پراوونه تېر کړي وي چې د کوچنيوالی له مرحلې خخه د پوخوالي درجي ته رارسېدلۍ وي. د مغولو چپاونو، نه يوازې دا چې پخوانی اشارې له منځه یوړل، بلکې راوروسته دورو اثارې هم په خپلو سېلابونو کې لاهو کړل. دغه وجهه ده چې تر (۲۰۰ هـ) خخه وروسته هم د کلونو کلونو په بهير کې موبد د نشر کوم پوره اثر په لاس کې نه لرو، يوازې د سليمان ماکو د (تذكرة الاوليا)، چې تولې خلور پانې دې يا اته مخه او ډک اووه مخه کېږي د هلمند د ناوې د ادم خان په کلې کې د زړو کتابونو د پلتلو پر مهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبی گوتو ته ورغلې چې دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاریخي، ادبی، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي، چې لوړۍ دا پردوو برخو و بشلای شو:

الف- د سليمان ماکو خپله ليکنه چې په شرده او د شاعرانو ژوند ليک په کې راغلي دي.

ب- په تذكرة الاوليا کې د شاعرانو راغلي کلام چې په نظم دي. سليمان ماکو د پښتو پخوانی مورخ او نشر ليکونکي دي. دده دغه تذکره د پښتو مشاهيرو او ادبی رجالو یو مفصل تاريخ دي، چې دی د هر سپي احوال بيانوي. د هغه علمي او روحاني مقام بنسيي او بیا یې د شعرونو بېلګې او خه ويناوي رانقلوي. دا شرد پښتو

پخوانیو شاعرانو په احوال او اثارو کې زموږ یو پخوانی تاریخي او پوخ ماخذ دی، چې دی د هغود ژوندانه احوال، اخلاق، کورنۍ او هم ادبی موقعیت بنیسي، نو ویلای شو چې دا د تصوف کتاب نه دی، بلکې د شعر او ادب یو قیمتی تذکره ده.

د سليمان ماکو نشر ته که په تحليلي نظر وکتل شي، نو په هغه ادبی چاپېریال کې چې دا شر رامنځته شوی دی، حتمي به د دغو شرایطو تابع و.

۱- د پښتو ژبې خپل اثر چې سليمان ماکو پښتون و او د پښتو ژبې ويونکي و، نو طبیعي ده چې دغه عامل به دده د نشر لیکنه کې موجود وود هغود لیکلو سبک به هم پر ده دروند اثر درلود.

۲- په پارسي ژبه کې چې کوم ادبی حرکت موجود و او د سليمان چاپېریال یې نیولی او ضرور به یې دده پر نشر هم اثر کړي وي.

۳- په دغه وخت کې عربي ادب او ژبې هم پوره او بشپړ اثر کړي و، پخپله پارسي نشر هم په لومړيو وختو کې تر دغوا غېزو لاندې وده وکړه (۰۰۵۵هـ) په شاوخوا کې چې کوم پارسي منشور کتابونه ولیکل شول د عربي ژبې اغېز په کې خرګند دی، حکه چې پښتانه هم له عربي ثقافت سره د دغې زمانې په بهير کې اړیکې لري، نو پر پښتو هم د عربي اثر شوی دی.

په لفظي لحاظ د سليمان ماکو نشر خوب، ساده، روان او له ځانګړي اهنګه ډک دی، په خاصو ځایونو کې یې سجع کارولي چې نشر ته یې زياته بسکلا وربېنلي ده او له عمومي محاوري خخه لري نه ده، جملې یې لنډي دی، مقصد لنډ بيانوي او په معنوی لحاظ د اسلام او مذهب تاثير په کې بسکاري. په دې دوره کې نور داسي کتابونه نه

لرو چې هغه هم په نشر کې ليکل شوي وي، خويوازې نومونه او
حئينې محتويات يې د خينو تذکرو په حواله لاسته راغلي دي.
د سليمان ماکو تذکره له ژبني پلوه د دربو ژبوله لغتونو خخه جوره
ده: الف-پښتو، ب-عربی او ج-فارسي. دا شرد ګرامر له پلوه
سره توپیر لري او همدا ډول حئينې متروکې او ورکې کلمې هم لري.
تردي نشر وروسته نور شرونه چې دي، هغه په (۲۵۰هـ) کې تاریخ
سوری هغه کتاب دی چې د پتې خزانی مولف يې د شیخ کته د
لرغونی پښтанه په حواله نوم اخلي او دا کتاب د شیخ کته په لاس
کې او په لرغونی پښтанه کې يې ډې مواد له دغه کتابه رانقل
کړي وو، ددي کتاب ليکوال محمد بن علي البستي دی چې په
بُست کې او سېده.

پته خزانه داسي خرگندوي چې دا کتاب په پښتو ليکل شوي او په
هغه کې يې د سوريانو د کورنۍ حال او احوال بيان کړي. د هغو
کورنيو، سياسي او ادبی شخصيتونو همدارنګه د تاریخي او
سياسي پېښود پېژندنې تر خنګ يې ادبی رنګ هم درلود، ددي
خبرو به ثبوت د (تاریخ سوری) هغه محتويات دی چې موږ ته په
دوو واسطه لاسته راغلي دي.

الف-شیخ کته (لرغونی پښтанه) کې له تاریخ سوری خخه مواد
اخیستي دي.

ب- د پتې خزانی مولف ((محمد هوتك)) له ((لرغونی پښтанه)) خخه
په خپل کتاب کې حئينې مواد را اخیستي دي، هغه اثار دادي:

- ۱- د امير کروه احوال او دده ويارنه.
- ۲- د اسعد سوری احوال او قصیده يې.

٣- د بسکارندوی غوري احوال او قصیده يې.

تر تاریخ سوری خخه راوروسته د پښتو نشر بل کتاب چې «اعلام الوزی فی اخبار لودی» نومبری او پر (٢٨٢ھ) کال احمد لودی ليکلی دی، ددې کتاب پته هم نه شته او دا کتاب هم د لودی پاچاهانو د احوال او اشعارو یوه ټولګه ده چې تر یولسمی هجري پېړۍ پورې لاموجود و، تر دې راوروسته د (٧٥٠ھ) په شاخوا کې د یوه بل تاریخ د نامه خرك لګېږي دا کتاب (لغونی پښتنه) نومبری چې شیخ کته متی زی ليکلی دی او او س هغه ورک دی خو داسي څرګندېږي چې دا کتاب تر (١٤٢ھ) پورې د پتې خزانې د مولف محمد بن داود سره و ځکه چې محمد هوتك ددې کتاب ډېره یادونه کړې ده او د شاعرانو ډېر احوال یې له دې کتاب خخه راوروی دي او دا د پتې خزانې لوی ماذد دي.
دا کتاب په شر او نظم کې د پښتنو پوهايو، شاعرانو او جنګياليو مهمه ذخیره ده چې نشي ېښه پوخ، خوب او روان دی.

د شیخ ملي دفتر هم په دې دوره کې د نشر هغه کتاب دی چې د (٨٣٠ھ) په شاخوا کې ليکل شوي دی، چې په دې کتاب کې د یوسفزو د یون او فتوحاتو احوال، د پښبور او سوات په سيمو کې د دغه ولس تاریخي پېښې او د Ҳمکود و پېشلو د قانون یيان په کې ليکل شوي و.

(د پښتنو تاریخ) هم هغه منثور تاریخي او قانوني اثر و چې کجوان رانیزی پر (٩٠٠ھ) کال د دفتر د تکمیل لپاره ليکلی و، دا کتاب هم او س په لاس کې نه لرو.

اخوونه

- ١- حبیبی عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، لوړۍ او دویم ټوک،
دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ مال.
- ٢- هوتک محمد، پته خزانه، مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹ مال.
- ٣- زبور ډاکټر زبورالدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ، لرغونې دوره،
مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹ مال.
- ٤- یون محمد اسمعیل مقاله (د تذكرة الاولیا ځانګړتیا او
لرغوتیا).).

حمیدالله-د پښتو خانګې د لومړي تولګي محصل

د لرغونې او منځنې دورې د ادبیاتو ترمنځ توبیرونه

د پښتو لرغونې ادبیات زموږ ګران هېواد په
څو مهمو مرکزونو (غور، ملتان او د کسي
غر، کې لږ او ډېر لاسته راغلي. دا درې هغه
مرکزونه دی چې پښتنو په کې خپل محلی
حکومتونه کړي او یا یې د خپلې قبیلې تر
نظم لاندې ژوند کړي دی، د پښتونخوا او د
افغانستان په نورو سیمو کې پښتنه خواره وو او د سند او پنجاب
تر لمنو رسپدلي وو.

د پنجاب په یوه خورا لرغونې بنار ملتان کې یې حکومت هم جوړ
کړي و په دې مرکزونو کې چې کوم ادبیات منځته راغلي دی هغه
ادبیات دا لاندې خصوصیات لري:

۱- د اسلام په لومړيو پېړيو کې د پښتو ایجاد شوي ادبیات د خپل
شكل او جوړښت له مخي له زړو اريایي ادبیاتو سره نېدېوالی لري
او د پښتو خپل شعری اوزان دی چې د اسلام د لومړيو خلورو پېړيو
په دوران کې په د غو مرکزونو کې ایجاد شوي. پښتو اشعار به په
خپلو د غو لرغونو ملي اوزانو کې ویل کېدل.

۲- په دغو سندرو کې ډېر پېچلي موضوعات نه، بلکې د هغه زمان د پښتنو موقف ته پاملننه د مناظري، جنګي او حربې کارنامو ويړ، له خپل قوم او کورني سره مينه ددي سندرو اساسی موضوع ده او د اسلامي اساساتو حمایت په دغو سندرو کې شامل دي.
د پښتو ادبیاتو لومړۍ دوره له دویمي دورې سره کامل توپير لري، په هر لحظه په ده دوري کې پښتو ادبیات د افغانستان او پښتونخوا او هند په سیمو کې له ئینو ملي، مذهبی او پښتنی احساساتو سره په ارتباط کې ایجاد ډېږي.
د منطقی مسلط فرهنگي او ادبی جريان پر پښتو ادبیاتو خپل پوره اغېز کوي او د همدغو جرياناتو په پیروي کې خپل ځانګړي سبکونه پیداکوي او ټئته خپل خاص او رېدونکي او پیروان مومني.

ددې دورې ځانګړي توپير په دې کې هم دې چې ددي دوري ئینې بشپړ اثار په لاس کې لرو او د لومړۍ دورې ئینې اثار له موب سره شته، خو یو شمېر زیات یې زموږ په لاس کې نه شته، یا ورک شوي او یا د وخت په تېرېدو سره له منځه تللي دي. د هري دورې د شاعرانو سبک توپير کوي، د لومړۍ دورې د شاعرانو سبک د دویمي دورې د شاعرانو له سبک سره ډېر توپير لري.
د لسمې هجري پېړۍ په دوران کې بايزيد روښان د خاصو سياسي، اجتماعي، فرهنگي شرایط او تمایلاتو ترا غېزې لاندې یو عرفاني حرکت پیل کړي. د پېړۍ او مریدۍ سلسله یې جاري کړه او خپل مبادي او لارښوونه یې په ډېر بسکلو الفاظو کې په پښتو، پارسي،

عربی او هندی اثارو کې تنظیم کړه، نو دغه مهال د نظم او نشر یوه غتیه زېرمه په پښتو کې پیدا شو.

۳- د اسلام د مقدس دین د لوړیو پېړیو پارکی لکه چې د شکل او جوړښت له پلوه خپله ملي بهه لري، د نورو ژبود شاعری اغږزې پر دې شعرونو زیاتې نه لیدل کېږي او د نورو ګاونډیو ژبو اثرات په کې کم لیدل کېږي. هغه یو نیم د عربی ژبې او نورو ګاونډیو ژبو لغتونه په کې شتون لري، دا ډول اخیستنې د پاک اسلام د دین راتګ او له نورو ژبو سره د ګاونډیتوب له امله یا د راشې درشې له امله یو طبیعی عمل دی.

۴- په دغو مرکزونو کې ایجاد شوي اشعار ساده او هنري رنګیني دومره نه لري، ویناوالو یې سیده د خپل مطلب پر ویلو پیل کړي دی او د هنري رنګینيو خیال یې نه دی ساتلی.

دوم- د کسي غر: دا هم یوه لرغونې سیمه ده چې پښتنه له ډېږي پخوا زمانې خخه هلتہ مېشت دی او دې غرتہ اکشہ خلک د سليمان غر هم وايې، چې په پوره اندازه پښتنه هلتہ او سېږي.

څنګه چې د کسي په غره کې پښتنه او سېدل نو هماگسي د خپلې تولنې له شرایطو سره سم برابر ادبیات یې هم درلودل. هغه ادبی اثار ددي غره د خلکو په منځ کې او د تولو لرو او برو پښتنو په منځ کې په شفاهي او تحريري بهه تراوسه هم شتون لري او په لسګونو پښتنه شاعران په دې غره کې زېړدلي او روزل شوي دي، چې له هغې جملې خخه یو هم شیخ بیټنې بابا دی چې تر تولو معلوم او پخوانۍ کس دی چې د کسي د غره په لمنه کې روزل شوي او د ژوند دوره یې د درېیمي هجري پېړي په شاوخوا اټکل کېدی شي.

درېیم-غور: غور زموږ د ګران هېواد افغانستان یوه لرغونې او تاریخي سیمه ده چې د پاچاهیو سلسلې په کې تېرې شوي او د پښتنو په لرغونو استوګنځایونو کې یوه هم د غور سیمه ده چې د پښتنو قبیلو په منځ کې د غوريانو یا غورياختلو په نامه یادېږي. دې قبیلې هم د پښتو لرغونو ادبیاتو په برخه کې زیارونه ایستلی دي او له هغه وخت سره سم یې خپل ادبیات درلودل او پښتو ته یې خدمت کاوه، شفاهي او تحریري ادبیات دواړه یې درلودل. له دې جملې څخه یو هم امير کړو دی چې ډېر پخوانی شاعر دی د هغه یو شعر لاسته راغلی دی چې ويړنه یې بولی، بنه روان شعر دی او سوچه پښتو لغتونه یې کارولي دی.

نېک محمد کټوازی- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې جغرافیا یې نومونه

دا چې هر هېواد لرغونی جغرافیا یې نومونه
لري، نو زموږ هېواد افغانستان چې پنځه زره
کلن تاریخ لري، ډېر لرغونی جغرافیا یې نومونه
لري. زه دلتہ د ځینو هغه مشهورو سیمو
نومونه اخلم چې د پښتوند لرغونو ادبیاتو د
نظم او شرپه بېلګو کې يې یادونه شوي ده:

- ۱- بالشтан: د جنوبی غور مشهور بساو، چې ځینو مورخينو
والشтан هم ليکلی دی.
- ۲- مندېش: د غزنويانو او غوريانو په وخت کې منديش مشهور
بساو، چې بيهقي او ګردېزي او جوزجانۍ يې هم نوم اخلي.
- ۳- د خيسار کلا: دا کلا په غزنوي او غوري دورو کې د مغولو
ترتاراکه مشهوره وه، اوس قیصار په ممبی پوري اړه لري.
- ۴- تمران: د تیموری قبیلې ځای دی چې د غور شرق خواته پروت
و.
- ۵- برکوشک: یاني دغه لوره مانۍ وه چې فیروزکوه کې پرته وه.
- ۶- پوشنج: د یاقوت په قول له هراته لس فرسخه لري یو بساو.

- ٧- غرجستان: غرجستان چې د غور او هرات له شمال نه پیل تر اموپوري او په لويدیخ کې تر مرغابه او مروالرود پوري رسپري او په ختيئ کې له بلخ سره نبلي.
- ٨- قصدار: په اوستني بلوچستان کې یو بشار دی چې اوستي بوللي.
- ٩- هلمند: په اوستا کې د هلمند یادونه د هنرمند په نوم شوي دا سيمه تر ميلاد (٣٠٠٠) کاله وړاندې تاریخ لري چې د بست بشار یې مهم دفاعي بشارو.
- ١٠- پكتيکا: دا هم یو لرغونی جغرافيايي نوم دي، ټکه د یونان یو مشهور تاريخ ليکونکي هيرودوت (٤٢٥-٤٨٤ق.م) هم په خپله مشهوره جغرافيه کې د پښتنو ذکر کوي، دی د پښتنو هپواد (پكتيکا) په نامه یادوي او په پكتيکا کې د سليمان غر، د جركني غراود گومل سيند، د سه ګانې غونډي، تاريخي ځایونه دی چې زه به د گومل د سيند په باره کې لړخه معلومات درکرم.
- ١١- گومل سيند: گومل سيند د پكتيکا ولايت د جنوب خواته د سليمان له غره سره مستقيم تپر شوي چې ان تر جنوبی وزيرستان پوري امتداد لري، دائمي او بهنه لري، خود بارانونو په موسم کې په کې او بهه چېږي وي.
- د ډیورتله کربنه هم یو خل د یو خو هئيتونو له خوا خو څله لاسليک شوه د گومل او کرمي د سيندونو تر منځ خو دا مسئله حل نه شوه ټکه چې یو طرفه بنه یې لرله.

۱۲ - غور: دا یو تاریخي ولايت دی، دا ولايت ډېري دفاعي
کلاگانې لري تر تولو مشهوره کلا یې د قيصر کلا ده چې سلطان
علاوالدين اباده کړي وه او بل د (مينار) جام دي.

۱۳ - هرات: هرات د هپواد له شمال غربی ولايتونو خخه دی چې
ډېرتاريخي ولايت دی. سکندر مقدوني د هرات بنار د (اتاکان) یا
«ارتکایا» په نوم یاد کړي دی. پر دې خاوره یونانيانو، کوشانيانو،
یفتلييانو، ساسانيانو او تیموريانو واکمنۍ ترسره کړي دي.

۱۴ - بخدي (بلخ): د پخوانی اريانيانو مرکز و چې بل نوم یې د
بیرغونو بنار و چې دا هم یو لرغونی بنار ګوتی و.

۱۵ - سور غر: دا غر ډېر مشهور غر دی چې د کلات شمال شرقی
خواته واقع دی. کله چې به په هفه وخت کې هرڅل مغولو د
ارغنداو پر غارو لوټ کاوه اتغر، بولان او کلات به یې تالاکول
باباهوتک خپل قومونه راټول کړل او په سره غره یې حمله وکړه، په
دې جګړه کې مغول تالاشول. د بابا هوتك په یوه جنګ کې چې
پښتنه د مغولو په مقابل کې لېخه کمزوري شول، نو ده د ځوانانو
د احساساتو د راپارولو لپاره دا لاندې سندره وویله:

پرسور غر بل راته نن اور دی
وګړیمه جوړ راته پېغور دی
پرکلي کور باندې مغل راغى
هم په غزنې هم په کابل راغى
غښتليو تېګ کړئ دا مسووار دی
مغل راغلې په تلوار دی

په پښتونخوا کې یې ناتاردي
پرکلي کورباندي مغل راغي

- ۱۶- مهمند: دغه کلی او س هم په دې نامه یادېږي، په کندهار
کې دې.
- ۱۷- قصرنارنج: دا قصر په کندهار کې دې.
- ۱۸- لغمان: د دې ولایت پخوانی نوم (لمپاكا) و چې بطليموس
یاد کړي او بیا د وخت په تېرېدو سره لقمان او بیا لغمان شو.
- ۱۹- بامیان: دا ولایت هم لرغونی دې چې د بودا مجسمې هم په
دې ولایت کې دې.
- ۲۰- دیبل: د عربو سمندرګي پر غاره یو بنار و چې او سنی
کراچۍ ته نېډې دې.

اخوونه

- ۱- پته خزانه، دویم چاپ، ۱۳۳۹.
- ۲- افغانستان پېژندنه، اورنگزېب ارشاد، ۱۳۸۴.

سیداکرام الدین- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

په پښتو لرغونې شاعري کې رزمي روحيه

که موږ پښتو ادبیاتو ته نظر وکړو، خه په لرغونې دوره کې، خه په منځنۍ دوره کې او خه هم په اوسنې دوره کې، ټولو کې رزمي روحيه ليدل کېږي، ددې یو مهم علت دادی چې پښتنه همېشه او یا یې زیات وخت له جنګونو سره مخامنځ شوي، جګړې پرې تپل شوي او جګړو ته یې څواب ویلى دي. نو په دې خاطر رزمي روحيې پر پښتو ادبیاتو په مستقیم او نا مستقیم ډول اغبز کېږي دي. تصادفي نه ده چې پښتو لومړنۍ لاسته راغلې شعر هم فوق العاده رزمي روحيه لري.

د پښتو د ادبی تاریخ یوې مهمې منبعې پتې خزانې په حواله امير کروړ د امير پولاد سوری زوی و، چې پر (۱۳۹ هـ ق) کال د غور په منديش کې پاچا شو.

امير کروړ د غور کلاوې، بالشستان، خیسار، تمران، برکوشک او نوري ونسولي. دده پاچاهي دوه مرکزه درلودل، امير کروړ پر غښتلې پهلوان و چې په یوازې ځان به له سلو تنو سره جنګېده. ده د عباسې دعوت په جنګونو کې هم ګډون درلود او ډېرې برياوې یې ترلاسه کړې وي.

امیر کروړ عادل پاچا او پر دې سربېره ده په پښتو اشعار هم ویل.
امیر کروړ پر (۱۵۴ هـ) کال د پوشنج په جګرو کې مر شو او پرخای
یې دده زوی امیر ناصر پاچا شو.
د امیر کروړ کوم شعر چې پتې خزانې راوړی دی دادی:

زه یم زمری پر دې نپی له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشی د من مې حې برپیننا پر میرخمنو باندي
پر ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندي
پر ماتېدونو باندي
له ما اتل نسته

زما د بريو پر خول تاو پري هسک په نمنځ په ويار
د اس له سو مې مئکه رېبدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ايوادونه او جار
له ما اتل نسته

زما د توري تر شپول لاندې دی هرات و جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوي یم په روم
له ما اتل نسته

پر مروه زما غشی لوني ډاري دبن راخخه
د هريرود پر څنډو څم تښتې پلن راخخه
ريي زړن راخخه
له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د توري په محسورو و کړه
په باداري مې لوراوى د کول د سورو کړه
ستره مې تربور و کړه
له ما اتل نسته
خپلو و ګرو لره لور پېرزوينه کوم
دوی په ډاډينه بنه بامم بنه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم
له ما اتل نسته
پر لویو غرو مې وینا درومي نه په ځنډو په تال
نړۍ زما ده نوم مې بولی پر دریچ ستایوال
په ورڅو شپو میاشتو کال
له ما اتل نسته

دا لور شعر د پښتو تر ټولو پخوانی لاسته راغلی شعر دی چې د
اسلامي عصر په دويمه پېړۍ کې د غور یوه پښتون پاچا امير کروړ
سوری ویلی دی. تر دې شعره بل پخوانی شعر لاتراوسه نه دی
ترلاسه شوی، امکان لري په راتلونکي کې د امير کروړ تر شعر ډېر
پخوانی پښتو اشعار کشف شي.
د امير کروډ شعر ژبه لاتراوسه خپله رواني لري، سره له دې چې
ځینې لغات یې په عامه پښتو کې نه استعمالېږي، خوپا هم دا ژبه
ډېره سخته او نا اشنا نه ده او کېدى شي چې ځینې لوستونکي دا

پونتنه وکړي چې په دی خه دپاسه دوولس نیم سوو کلونو کې په
 پښتو کې ډېر زیات ژبني تحول نه دی راغلی؟
 د امير کرور پورتني شعر ته په کتو سره ويلاي شو، چې پښتو
 لوړنۍ لاسته راغلی شعر هم په رزمي روحيه پيل شوي دي.
 د اوومې پېړي، د دويمې لسيزې په دوران کې (۲۱۷هـ) د چنګېز
 د تالانګرو لښکرو حملې د افغانستان پر ځينو بنارونو او اسلامي
 فرهنگي مرکزونو پيل شوي، د دغو تباہ کارو لښکرو د جنګونو
 خونريزيو او تالان په نتيجه کې بنارونه پر کنه والو بدل شول،
 انسانان ووژل شول او فرهنگي مرکزونه خراب شول، عالمان،
 شاعران او د فرهنگ لوی شخصيتونه يا ووژل شول او يا د خپلو
 تاټوبو پرېښودلو ته اړ شول، کتابتونونه او کتابونه له منځه لارې.
 دغه وخت زموږ په هېواد کې د غزنويانو او غوريانو شاهي کورنيو
 اقتدار ختم شوي و، پر شمالي برخوي ځواز شاهانو حکومت
 کاوه، پرسستان او شاوخوا سيمود نيمروز محلی حکمرانان
 مسلط وو، په هرات کې آل کرت کورنۍ حکومت درلود او د
 افغانستان په شرقی برخو کې ځينې داسي کسان حاکمان وو چې
 پخوا غوريانو ګوماري وو. چنګېز او دده اولادې د اوومې پېړي په
 جريان کې زموږ د هېواد پر بېلاپلو برخو حاکميټ درلود او په ډېره
 بې رحمي بې ددې هېواد بېوزلي ولسونه ووژل.
 د چنګېز، دده د اولادې او پاتې شونو، د لښکرو پروراندي د
 مقاومت موضوع د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې منعکس شوي ده.
 محمد هوتك په پته خزانه کې د بابا هوتك یوه داسي سندره
 راوري د چې د مغولو د تالانګرو لښکرو پروراندي د افغانستان د

یوې سیمې د پښتنو د مقاومت خرکونه ئینې ایستل کېږي، هغه
سندره داده:

پرسور غريل راته نن اوردي
و گويه جور راته پېغوردي
پر کلي کور باندي مغول راغى
هم په غزني هم پر کابل راغى
غښتليوتگ کړئ دا مو واردي
مغل راغلى په تلواردي
په پښتونخوا کې يې ناتاردي
پر کلي کور باندي مغل راغى
آدمرغې غښتليو راسئ
پرتگ ولارډ پښتونخوا سئ
تورې تېري غشي تر ملاسئ
پر کلي کور باندي مغل راغى
زلمو په غشيو کړئ وارونه
د تې رو رو ګوزارونه
وروراندي کړئ خپل تېروننه
پر کلي کور باندي مغل راغى
زماد زلم وينې په بې بې
حکمې او غرونه په سره کېږي
ميرخى څغلي او تره بې
پر کلي کور باندي مغل راغى

پښتنو هلئ په غره جنگ دي
 سور غر په وينود دوي رنگ دي
 مهالد توري دي دنگ دي
 پر کلي کور باندي مغل راغي
 زلمو پرتگ خانونه موړ کړئ
 د بنن په غشيو مو پېيہ کړئ
 د پښتونخوا حمکي ساته کړئ
 پر کلي کور باندي مغل راغي.

د پېي خزانې له بيان سره سم هر کله به د مغولو لښکرو د ارغنداو
 پر غارو لوټ کاوه د اتغر او بولان سيمې به یې تالاکولي، نو ددي
 سندري ويونکي باباهوتک خپل خلک راتمول کړل او سره غره ته
 نبدي یې له مغولو سره جنگونه وکړل، په دې جګړه کې د پښتنو
 قوت لږ او غليم ډپرو، خو کله چې باباهوتک په لور او اواز دا
 سندره وویله، نو زلمي به په جګړه کې تودېدل او سوبه د پښتنو په
 نصیب شوه. دا سندره د خپل شکلي جوړښت له پلوه زموږ
 ادبیهانو د پښتو په لرغونو سندرو کې حساب کړي ډه، د مضمون
 له پلوه یې محتوى رزمي ډه چې د پردو لښکرو او تالانګرو په مقابل
 کې له وطن نه د دفاع مفکوره په کې منعکس شوي ډه او خلک یې
 د پردو د تسلط پر وړاندې مقاومت ته رابللي دي.

رزمي روحيه له پښتو لرغونو ادبیاتو خخه همداسي منځني او
 معاصرې دورې ته راغه چدلي ډه، د روښانيانو د تحریک په

ادبیاتو کې د مذهبی روحيي ترڅنګ رزمي هم ليدل کېږي، خوشال او د هغه پیروان خوبېخی د بزم او رزم شاعراندی او په معاصره دوره کې بیا د انگرېزې يرغل پر وړاندې موبد د رزمي ادبیاتو ډېري بېلګې لرو، خو خرنګه چې زما موضوع په پښتو لرغونې شاعري کې رزمي روحيه وه، نو خکه مې په لنهیز سره یو دوو بېلګو ته اشاره وکړه.

محمدهارون محمدی- د پښتو خانګي د لومړي ټولګي محصل

د پښتو لرغونی نظم قافیه یې خرنګوالی

د پښتو ادبیاتو په لرغونی دوره کې د نشر په
انډول د نظم برخه درنه ده، نظم هغه کلام دی
چې وزن ولري، قافیه هم د نظم یورکن دی،
خواصی رکن یې نه دی، له قافیپه پرته یو
نظم جوړ بدلاۍ شي، خوله وزن پرته د نظم
جوړ پدنه ممکنه نه ده، نو ځکه ويلاۍ شو چې
وزن د نظم اساسی عنصر دی او قافیه یې فرعی، خواکشہ نظمونه
قافیه لري، ځینې یې ردیفونه لري خو ځینې یې نه لري، بیا تر
ردیفه قافیه په نظمونو کې ډپره کارول کېږي، هغه شعری فورمونه
چې له عربی خخه پښتو ته راغلي هغو کې د قافیپه استعمال حتمي
دي، قافیه په لغت کې وروسته، شا، خټا او ورپسې تلونکي ته
وايي او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بیتونو دوروونو د پای
کلموله غړونو خخه بحث کوي. قافیه تردووزیات مشترک
اوازونو ته ویل کېږي، یانې داسې کلمې چې په خپل منځ کې لېتر
لړه دوہ مشترک غړونه ولري. پوهان قافیه پرڅو ډوله وېشي، ازاده
يا مطلقه قافیه، مقیده يا تړلې قافیه، یوه ستوي قافیه، غږکه
قافیه او ځینې نور ډولونه. په پښتو ادبیاتو کې د امير کړو نظم یو
قافیوال نظم دی، دلته به زه په ترتیب سره په پښتو لرغونی دوره

کې د ئىنۇ قافىيە والو نظمونو ئىينى بىرخى د بېلگىپە توگە يادى
كۈم:

زەيم زمرى پىردى نۇرى لە ما اتل نستە
پەندو سندو پەرتخار او پەر كابل نستە
بىل پەر زابل نستە
لە ما اتل نستە

دلتە (اتل، كابل او زابل) د قافىيە كلمى دى، (نستە نستە) يى
ردېفونە دى (ل) او تر هغە دمەخە حركتونە يى مشترىك غربونە
دى.

لوىيە خدايىە لوىيە خدايىە
ستاپە مىنە پە هەرخايىە
غۇرولاردى درناويى كې
تولۇھە زويى پە زاري كې
دلتە دى د غۇرۇلمنى كې
زمۇب كې بىدى دى پە كې پلنې
دا وڭرىپى دېر كې خدايىە
لوىيە خدايىە لوىيە خدايىە

پە لومپى بىت كې (خدايىە او ئايىە) د قافىيە كلمى دى، ردېف نە
لرى، پە دويم بىت كې (درناويى او زاري) د قافىيە كلمى دى (كې
كې)، ردېف دى. پە درېيم بىت كې (لمنى او پلنې) د قافىيە كلمى دى
ردېف نە لرى.

مخکي بېلتۇن دى
خى خربىبۇن دى
كە يۇن دى يۇن دى
لە كىسى غەرە خە

(يۇن، بېلتۇن او خربىبۇن) د قاھىيى كىلمى دى، (دى دى) ردىف دى.

د فلک لە چارو خە و كۆرم كۆكار
زمۇلۇي هەر گل چى خاندىي پە بهار
(كۆكار او بهار) د قاھىيى كىلمى دى ردىف نە لرى.
د پىرسلىي بىنكلۇنكى بىا كەپ سىنگارونە
بىا يىپ ولۇنل پە غۇرنۇ كىپ لالۇنە
(سىنگارونە او لالۇنە) د قاھىيى كىلمى دى.

تىرىدى چىي پە نۇزىمۇنۇ كى قاھىيە يى خىنگۇالىي تە گورو، نۇ
اڭشە نۇزىمۇنە پە تۈل بىابردى، خۇ يۇنىم ئاي پە كى قاھىيە
نىمگەپتىياوې بىكارە كېپىي، لە:

زېھەم بىنە وينا كاندىي چى يىپ وينە
د خاوند پە لاس كىپ زر او درەمۇنە
پە دى كى (وينە او درەمۇنە) قاھىيە شوي چى سىستە غۇندى قاھىيە
جورۇي او مشترىكەت يىپ كەم دى.

يا ھەم د شىيخ اسعد سورىي پە قىصىدە كىپ چى (اوچاپ) كىلمەلە
(كۆكار، بهار، تار، خونخوار) او نورۇ سرە ھەم قاھىيە شوي دە.
خېتىن مو مل دى، او سەمو يرغل دى، ھېۋاد د بل دى
دلتە (مل، يرغل، بل) د قاھىيى كىلمى دى (دى دى) ردىف دى.
نن زە غېپرم پە صفت د سلطان
چى دى بادار غازىي ملک د جهان

جهان او سلطان د قافیي کلمي دي.

گهیئ رندا د لمر خپره سوه

زما پر کور د ویر ناره سوه

دلته (خپره او ناره) د قافیي کلمي دي، (سوه، سوه) ردیف دی.

پر لویو غرو هم په دښتو کې

په لوی سهار به نیمو شپو کې

په غاره رغ او په شپېلکو کې

یا د ویرژليو په شپېلکو کې

تول ستاد یاد ناري سورې دی

دا ستاد میني نتدارې دی

په پورته درېيو سربیتونو کې (دښتو، شپو، شپېلکو او شپېلکو) د

قافیي کلمي دي او (کې کې) ردیف دی. په وروستي بیت کې

(سورې او نتدارې) د قافیي کلمي دي او (دي دي) ردیف دی.

زه عاشق یم یار هم نیز

بل خه نه لرو تمیز

(نیز او تمیز) د قافیي کلمي دي ردیف نه لري.

ساقې پاخه پیاله راکړه

مرور یار مې پخلا کړه

(را او پخلا) د قافیي کلمي دي (کړه کړه) ردیف دی.

اور بدلي مې قصه ده چې له شاتو هم خوبه ده

(قصه او خوبه) د قافیي کلمي دي (ده ده) ردیف دی.

همداسي تریا یه پوري د پښتو لرغونو ادبیاتو په نظمي برخه کې

قافيه په بنه ډول مراعت شوې خو ئای نیم په کې ځینې

نیم ګړتیاوې هم لیدل کېږي.

هیلی- د پښتو خانگي د لومړي ټولګي محصله

د شیخ اسعد سوری د قصیدې هنري او فني ارزښت

سریزه:

اصلی موضوع چې زما په تحقیق او خپر نې پورې اړه لري هغه د
شیخ اسعد سوری د ویرنې هنري اهمیت په ګوته کول دي، خو
مخکې تر دې لارمه بولم چې د قصیدو د ادبی او هنري صنف پر
تاریخي پس منظر رنا واچوم او هغه په دې ډول.

بولله (قصیده) د ختیزو ادبیاتو په دائیره کې یوه ډېرہ با ارزښته او د
سر و زرو په تول برابره برخه تشکیلوي، چې په خاص ډول د عربی،
دری، پښتو او اردو ژبود ادب یوه ډېرہ بنکلې او منلي زبرمه او
سرمايه په حقیقت کې همدغه قصیده ګنل کېږي.

قصیده په عربی اصطلاح کې هغه متوصل او بې عیبه اصلاح شوي
کلام او موزون شعرو چې د بیتونو شمېر به یې له (۱۶) نه تر (۱۷)
بیتونو پورې او له دې خڅه به کم نه وو او دا نوم له اره د قصد له
مخراج او مصدر خڅه جوړ او مرتبط شوی چې مانا یې استقامت،
اصالت او سموالي دی او له بل پلوه د برابری او سوچه والي مالګه
ورسره هم ګډه وه.

قصیده په عربی ادب کې تر اسلام و راندي هم موجوده وه، نوله دې
نه داسي معلومېږي چې قصیده په موجوده بنه او ګانه کې د پورته

لیکل شوی تعریف او پېژندنې له مخې د نورو ملتونو ادپوهانو او خېرونکو له عربی ادب نه کتې يا په لړ او ډېر تغیر تر ګوتوكړې وي. د عربوله جاھلي او شډل ادب خخه مورته هغه او بدي او په عین حال کې روانې او ساده قصیدې د نمونې په توګه راپاتې دي، چې د عربی ادبیاتو په اصطلاح کې ورته (معلقات سبعة) وايی او دغه شاعران تر اسلام د مخه په عربو کې تېر شوی دي. د خېرونکو د وینا او ليکنې له مخې ويلاي شو چې عربی قصیده په شګلنو دښتو کې د مېشتو پرګنو د قبیلوي ژوند یوزره رابسکونکی او بنایسته تصویر و.

د دغو عربی قصیده ويونکو قصیدې به په مجموع کې له (۱۲) خخه نیولي تر (۱۰۰) بیتونو پوري غزبدلي وي، که زه په دې اړه د کتابونو په مرسته وغواړم چې د قصیدې ادبی ناوې د بنګلې مخ نه پلو نور هم پورته کرم او د دې ادبی ناوې بنکلا او بنایست لوستونکو او د ادب مينه والو ته نور هم وخلوم، انشالله د خپلې مطالعې او ژوري پرله پسې هڅې په رنا کې په ډاډه او زغرده توګه دا کار کولای شم، خواوس راته ناشونې بنکارېږي، ځکه چې زه د یوې بنځې او بیا خاصتاً د مور په حیث چې له یوې خوا راته ماشومان را په غاره دی، د کور اخلى پخلی او د ورځني ژوند کړاوونه او له بلې خوا د خپلوزدہ کړو په چاپېریال کې لالهانده، سرګردانه او د کتابونو د شتولالي معضله هم ده، د امتحانونو د پرله پسې خپو هم په سراخیستې يمه، د داسې موضوع ليکنه که له یوې ھډې ډېره دلچسپه او بنګلې هم ده، خوله بلې خوا د پورته لیکل شویو عذرلونو او مجبوريتونو له مخې ما غوندي نا وزگاري

بنجی ته ڏپره سخته او مشکله ده چې په دې اړه لکه خنگه چې د موضوع حق دی ڏپر خه ولیکم، هيله ده زما خپل استاد به دا معدرت قبول کړي.

د شیخ اسعد د قصیدې هنري ارزښت:

د شیخ اسعد سوری قصیده هم لکه د نورو قصیدو په شان یو مخصوص او ځانګړی هنري او فني اهمیت لري او دې قصیدې هنري ارزښت ددي قصیدې په شروع او ترتیبollo کې پروت دی او هغه په دې ڇول په گوته کوو:

شاعر په لومړي سر کې د خپلې ویرنې په جورollo کې د اسمان له چې گردش نه شکایت کوي او دی د فلك د ناخالو او گردش تاثيرات په کاینا تو کې په گوته کوي. ددي قصیدې لومړي برخه دا رابنیي چې خوبنۍ او خوشالۍ د قصیدې د بدیعې صنعتونو په لړه کې د تشبيب مقام نیولی دی، دلته شاعر د خپل اصلی هدف د بنکاره کولو او خرگندولو په ادا کې د خپل فکري قدرت او سرشاره استعداد، زور او قوت لوستونکو ته نبیي، په خوبیتونو کې دا قدرت رانغارې، د اسمان د تېري، ظلم، ناخالو او حرکاتو منظري موبته په گوته کوي او د خپلې قصیدې تهداب او بنسټ په ڇپره هوبنیاري او د یو مجرب استاد په حیث داسې بدی:

د فلك له چارو خه وکرم کوکار
زمولي هرگل چې خاندي په بهار
ڏپر مخونه د فلك خپېره شنه کا
ڏپر سرونه کا ترخاورو لاندې زار

چې يې ملاوې نه کېږي په غښتليو
د افلک پري وکا خه کاري ګوزار.

بيا تر دې وروسته د قصیدې اساس په تدریجې ډول تر خپل هدف
پوري رارسوی، نوبیا دغه شاعر غواړي چې د دغو ظلمونو تر
رابرسېره کولو او خرگندولو وروسته په خپله نېغه په نېغه له فلك
سره وينا وکري، په دغو پورته بیتونو کې شاعر غایبانه حکایت او
شکایت کوي، مګر تر دې وروسته د غایب نه مخاطب ته متوجه
کېږي او دا يې بل فني اهمیت دی، چې اول د ګيلې او شکایت
شروع له غایب نه کوي او داسي انجورنه کوي چې هغه نه شته او
دده شکایت نه اوري او شاعر هم نه غواړي چې خپل شکایت د هغه
غور به ورسوی، مګر کله چې دده تاثير نور هم زیاتېږي او زغم له
لاسه ورکوي، نولکه په یو غشي د ويشتلي زخمی انسان په ډول پر
اصلې ويشنونکي باندي په ډې جرئت ګوزار کوي او بیا فلك له
غيابت نه حضور ته راولي، له هغه سره خپلې ګيلې مخامنځ شروع
کوي او فلك ته په خرگند ډول او جرئت سره خطاب کوي، لکه چې
واي:

څه تېرى څه ظلم کاندي اى فلكه!
ستا له لاسه نه دې هېڅ ګل بي له خار
پرويرژلو لور نه کړي په زړه کراپي
پرتللو وروي د غم ناتار.

دغه نېغه په نېغه باجرئته مخاطبه تقریباً تر یوولسو بیتو پورې رسپړی، په ډول د فلک نارواوې او جفاګانې بنکاره کوي او په اخره کې په ډېره استادۍ او پوره مهارت خپل مقصده مخه او خلاصه کوي او دا مرحله په ډېره ادبی ډول په کې رانغارې چې په ادبی اصطلاح کې ورته حسن تخلیص ویل کېږي، نو ځکه بیا داسې وايې چې:

کله غورئخوې واکمن له پلازو نو
کله کښې نو په خاورو کې بادار
زمور پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
و دې ژوبلله په دې غشی هزار
پرسوريو باندي ویر پړوت له پاسه
محمد واکمن چې ولارې په بل دار

په پورته بیتونو کې شاعر د خپل واکمن او بادشاہ عدالت او نسه کردار په ګوته کوي دا یې بل هنري ارزښت دی، خوله دې سره سره د خپل واکمن پر اسارت او مړینې افسوسونه کوي، لکه چې وايې:
په دې ویر د غور و ګړي تور نمری سول
په دې ویر، رڼا تیاره سوهد بنار
ګوره خاخي رنې او بنې له دې غرونو
دا کړونګۍ ساندي لي په سوره هار.

دلته نو شاعر په مهارت او هنريت سره طبیعت ته مخه کوي، د غور بنایسته منظرې په دې ویر جنه واقعه کې هم نه بې برخې کوي او

چاپېریال د شاعر پر طبیعت داسې جلوه او رنا پرپیاسی، لکه چې
وايي:

نه هغه زرغاد غرونود بیديا ده
نه دزرکيو په مسا دي کتهار
نه غټول بیا زرغونېږي په لابسونو
نه بامي بیا مسدده کا په کھسار

همدلته ده چې شاعر د طبیعي شعر بنسېگنې بنه ترا خرګندوي. د
شاعرتکيئه او باور پر طبیعت باندي معلومېږي، خپل نظر پر
طبیعي مناظرو باندې خرګندوي او په درد او ویر کې هم خپل
چاپېریال او محیط له ياده نه باسي.

شاعريو خل بیا د قصیدې بل اړخ انځوروی او له فلك سره داسې
د زړه له سوزه ډکه وینا کوي، لکه چې وايي:
لاس دې مات شه ای فلکه! چې ذې وکا
محمد غوندي زمرى د مرینې بنکار

په لاندې بیتونو کې شاعر نور هم له ڏېره قهره وینا توندوی او د وير
اورني او توند احساسات او جذبات په خپل ادبی هنر او مهارت
dasې بنکاره کوي:

شين زړگۍ فلکه! ولې لاولادې
ای د غور غرونو په خه نه سوئ غبار
چې زمرى غوندي واکمن ئې له جهانه
چې خوک نه کړي پر نېۍ باندې قرار

وروسته بیا شاعر خپله قصیده په بل ډول پای ته رسوی او بله
تیجه ورنه اخلي چې یو ډول ملي غرور، پښتنی ننگ، غیرت او
ټولنیز شعور ورځنې بنکاري، لکه چې وايی:

سخ پرتا ای محمده! د غور لمروې
پرنړۍ به نه وي ستاد عدل سار
ته په ننګه وي ولاړ په ننګ کې مړ سوې
هم پر ننګه دي پر ننګه کا خان جار
که سوری دي په مرګ وير کاندي ويرجن سول
هم به وي پارې ستا په نوم ستا په تبار.

دا وه د شیخ اسعد سوری د قصیدې شننه او هنري اړخونه چې په
لنډیز سره مو ورنه نغوته وکړه.

يادونه: ددي مقالې په ليکلواو ترتیبولو کې چې مې له کومو
كتابونو ګته اخيستې، په لاندې ډول دي:
۱- د پښتو ادبیاتو تاریخ، د پوهاند عبدالحی حبیبی اثر.
۲- عرفان مجله، د پوهندوی وسیع اللہ احسان مقاله.
۳- پښتو ادب کې قصیده، د مرحوم پوهاند عبدالحی حبیبی
ليکنه.

منه او گور ودانی

له گران او قدر من فرهنگپال ورور (محمد اقبال عزیزی) خخه ډبره منه کوم،
 چې ددې کتاب د چاپ لګښت یې برابر کړ. قدر من ورونه (ضیا الرحمن
 ضیاء) او (وفا الرحمن وفا) په تودو ولو لو او مینه ستایم، چې د ټپرو خو کلونو
 په بهیر کې یې راسه په فرهنگي چارو کې ځانونه ډېرسټري کړل؛ له قدر من
 ورور مجیب الرحمن امیری خخه ھم ډبره منه کوم، چې ددې اثر په سمون او
 کره کولو کې یې مرسته او همکاري وکړه دا کتاب او دې سره نور کتابونه،
 چې تاسو یې اوس گوري، دا تول د دوى او د دوى په شان د نورو فرهنگپالو
 دوستانو د مرستې او ملګرتیا برکت دی. که زما د فرهنگي ملګرو هر اړخیزه
 مرسته نه واي، نو خدای^۱ خبر، چې زما کتابونه به پر دومره وخت او پر داسې
 بنې چاپ شوي او د اټېرنېټي خپو ته رسپدلي واي. زه په دې فرهنگي کار کې د
 خپلو ټولو فرهنگي ملګرو ونده او مرسته ستایم، د لوی خدای^۲ له درباره
 ورته پر دې دنيا د ژوند په نېکو چارو کې برباليتوب او پر هغې دنيا ورته
 ثوابونه او جنتونه غواړم

يو خل بیا دې د ټولو کور ودان وي.
 د افغانی فرهنگ د بنې رازی په هيله

په درښت

محمد اسماعیل یون

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library